

TÜRK ARKEOLOJİ DERGİSİ

SAYI : XXIV - 2

1977

Kültür Bakanlığı
Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü
tarafından yayınlanır

VAROL MATBAASI — ANKARA, 1 9 7 7

T U R K I S H R E V I E W   O F   A R C H A E O L O G Y

NUMBER : XXIV - 2

1977

Published by
the General Directorate of Antiquities and Museums
Ministry of Culture

Ankara / 1977

İÇİNDEKİLER

<i>Hamit Z. Koşay</i>		
<i>Mahmut Akok</i>	: 1975 Alacahöyük kazıları	5— 7
<i>Kayhan Dörtlük</i>	: 1975 Uylupınar kazısı raporu	9— 32
<i>Peter Hommel</i>	: Bericht über die Arbeiten in Milet im Herbst 1975	33— 38
<i>Manfred Korfman</i>	: Demircihüyük	39— 59
<i>Henri Metzger</i>	: Campagne de 1975 Létoon et á Xanthos	61— 68
<i>Kubilay Nayır</i>	: Cabertarâr Nekropolü kazısı raporu	69— 78
<i>Peter Neve</i>	: Bericht über die Ausgrabungen in Boğazköy 1975	78— 90
<i>Tanju Özoral</i>	: 1974 - 1975 yılları Ağva Nekropolü kurtarma kazısı raporu	91—121
<i>Alba Palmieri</i>	: The 1973 and 1975 Campaigns at Arslantepe (Malatya)	123—132
<i>James Russel</i>	: Excavations At Anemurium (Eski (Anamur) 1975	133—145
<i>Vural Sezer</i>	: Bor — Keşlik steli	147—151
<i>O. Aytuğ Tuşyürek</i>	: Adana Bölge Müzesindeki «Dedeli» Bronz Urartu Kemerü The «Dedeli» Bronz Urartian Belt in The Adana Regional Museum	153—165
<i>Dündar Tokgöz</i>	: Şükranlı Nekropol kazısı 1975	167—191
<i>Wolfgang Wurster</i>	: Antike Siedlungen in Lykien Bericht über einen Survey im Sommer 1975	193—205

1975 ALACAHÖYÜK KAZILARI

HAMİT ZÜBEYİR KOŞAY - MAHMUT AKOK

Alacahöyük 1975 Arkeolojik kazı çalışmalarına 6 Eylül 1975 ile 28 Ekim 1975 günleri içinde devam edilmiştir.

Kazı heyeti'de, 1974 mevsimindeki kişilerden meydana gelmiştir. Yalnız Kültür Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü temsilcisi olarak kazı heyetine, Kastamonu Müzesi Asistanı, Arekeolog Mustafa Yüksek'te katılmıştır.

KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI:

Alacahöyük'te 1968 mevsiminden beri sürdürülen arkeolojik kazılarda, kazı heyetince tertip edilen program uyarınca, yerinde kalma ve korunmalarına gerek duyulan mimarî buluntuların Restore edilmesi de, kabul edildiğinden, son sekiz mevsim sürdürülen çalışmalar sırasında, 1935 yılından beri açığa çıkarılmış ve zamanında durumları kesin tesbit edilmiş olan mimarî kalıntılardan dağılmaya yüz tutan parçalar, düzenlenerek geniş ölçüde Restore edildiler.

Yeni mevsim kazılarıyla açığa çıkarılan mimarî kalıntıların da, bir çokları, aynı yolla restore edilmeğe devam edilmiştir.

1975 yılı kazı çalışmaları höyüğün biri kuzeyde, diğeri de batısında olmak üzere iki ayrı bölümde sürdürüldü.

Kuzey yöndeki kazı; 1974 mevsimi, bu yönde açılan kazı yerinin, güney ucundan başlayarak batıya uzanan

10x50m. yüz ölçümünde bir yarma içinde yapıldı. Bu alanın her tarafında ortalama 2 m. derinliğe inilerek, Frig çağı yerleşmesi yapı kalıntılarını, bütün sondaj alanında açıklıkla tesbit edildi.

Bu alanın doğu ucunda ve Frig çağı temellerinin altında, Hitit çağı yapılarının duvarlarından üs kısımlarda görülmeğe başladı. Bu kazı yerinde bulunan Frig çağı yapı kalıntıları, tek tabakayı temsil ediyorlardı. Doğu - batı yönünde, yan yana sıralanmış meskenlerin taş temelleri, evlerin ön ve iç sofalarındaki kaldırım döşemeli bölümler, açıklıkla gözüktüyorlardı.

Frig meskenlerinin bölmelerini meydana getiren taş temellerin 50 cm.'yi aşmayan ince duvardan oluşması, duvar üst kısımlarının sade bir düzende ve ağaç çatkılı kerpiç ile örülmüş olmalarına işaret ediyorlardı.

Daha alt katlarda görülen, Hitit çağı duvarları ise, çok iri taşlarla örülmüş ve geniş ölçüde idiler. Bu duvarların temel olduğu yapılar, önemli tesislere işaret eden kalıntılar biçiminde görülüyorlardı.

Kuzey yöndeki bu kazıda bütün varlığıyla açılan Frig tabakası içinde, çağının çeşitli arkeolojik küçük eserlerine rastlanılmıştır, bunlar usulünce envanter edilerek Alacahöyük müzesinde muhafaza edilmek üzere, yetkililere teslim olunmuştur.

On yedi müzelik eser arasında, yedi tanesi, seramikten kap kaçak olup,

beş tanesi maden ve beş tanesi de, taştan yapılmış alet idiler.

Batı yöndeki kazı ve araştırma yeri Alacahöyük'te, Büyük Hitit İmparatorluk çağı şehir müdafaa tesiidinden, batı kapısı denilebilecek olan, poternli kapının güney kanadında raslamaktadır.

Alacahöyük kazısı genel planın, XVI-XVII

50-52 — kareleri içine düşen bu alanın derinliklerinde, poternli kapıyı koruyan sağ burcunda bulunabileceği tahmin edilmiş ve Alacahöyük kazısı 1963-1967 çalışmaları ve keşiflerine ait ilk rapor yayınındaki lev. LXXXVI da bulunan mimarî planda da işaret edilmisti.

Bu kez üstünde olan topraklar geniş ölçüde kaldırılarak, burcun her tarafta, kalın temel dizileri görülmüştür. Bu temel duvarları, höyüğün dışına, yani batı yönüne düşenlerin üst kısımları, geniş ölçüde, taşları alınmak suretiyle tahrip edilmişlerdir. Batı yönde yürütülen kazılar tamamen mimarî buluntulara yönelik olmakla, çalışmalar özel bir metot içinde yapılmıştır.

Bulunan temel duvarı çatkılarında uygun düzeltme, Restorasyonuna geçilerek, poternli kapının sağ kanat burcunu teşkil eden duvarlar hemen hertarafta birbuçuk metre yükseltilmişlerdir.

Bu yeni Restorasyon çalışmalarıyla Alacahöyüğün, Hitit büyük imparatorluk çağındaki şehir surunun poternli kapı diye tanıtılan, batı kapısı, temel kurulu-

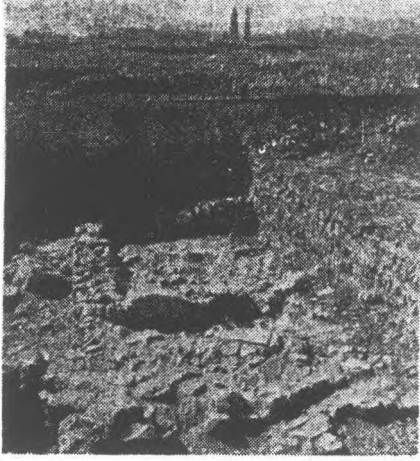
şu tüm varlığıyla yerinde tekrar yaşatılmış olmaktadır.

1975 kazı mevsimi Alacahöyüğünü tanzim ve restorasyon çalışmaları arasında, eski buluntuların, bozulan parçalarının onarımları yapıldı.

Geçen sene programa alınan, kazı alanlarının yüksek bir yerden rahat, toplu ve geniş ölçüde görülmesini sağlayıcı (geçici de olsa), bir ağaç çakılı kulenin yapılmasını planlanmıştı. Bu defa projesine göre bu tesis çatılarak, ikmâl edilmiş bulunmaktadır. Kulenin etrafı görme sahanlığı, yerden sekizbuçuk metre yukarda olup, enaz on kişi bu yerden kazı alanlarını ve höyüğün çevresini, rahatça görebilmektedir.

Alacahöyük kazı sitesi, yeni kurulmakta olan açık ve kapalı Müze tesisleri, tanzimli ve restore edilmiş örenleriyle, orta anadolu tarih ve Arkeolojisiinde tuttuğu önemli yerini, uzun zamanlar yaşatacak hamleli çabalar içindedir.

Höyük'te bu güne kadar kazılmayan yerlerin üzerinde yeniden yapılacak Arkeolojik araştırmalara devam edilmesi programlanmış olduğundan, gelecek çalışmaların verimli sonuçları da, yeni hamlelere olumlu yönde katkılabilecektir, bir başka yönden, Alacahöyük kazı sitesinde turistik alanlarda da düzenlemeler yapılması ve bu yoldaki tesislerinde kurulmasıyla, yerli ve yabancı ziyaretçilerinin ilgisini üzerine daha kuvvetli çekeceği bir gerçektir.

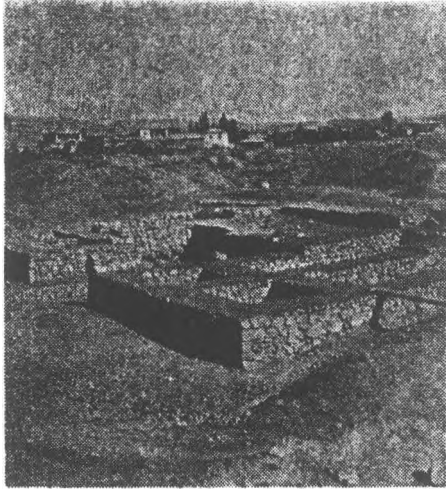
1 — Kuzey yönünde Frig çağı mimarî buluntuları

2 — Kuzey yönünde Frig çağı mimarî buluntuları

3 — Poternli kapı, sol burç temel duvarların
bulunuşu

4 — Poternli kapı sol burçun, restorasyon çalışması
ve poternli kapının genel görünümü

5 — Poternli kapı sol burç, restore edilmiş şekli

1975 UYLUPINAR KAZI RAPORU

KAYHAN DÖRTLÜK

1973 - 74 yıllarında kaçak kazılarda bulunup Burdur Müzesine getirilen bir grup eserin Uylupınar köyünden çıktığı öğrenilmişti. Mahallinde yaptığımız araştırma ve buluntuların verdiği bilgilerin ilk değerlendirilmesinde, M.Ö. 8. yüzyıldan M.Ö. 6. yüzyılın sonuna kadar uzanan, geniş bir sahaya yayılmış nekropolün varlığı görülerek bir kurtarma kazısı isteğinde bulunmuştuk. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün izinleriyle 14 Ağustos 1975 tarihinde başlayan kazı 20 gün sürdü. Çalışmalara Burdur Müzesi Müdürü Arkeolog Kayhan Dörtlük, Arkeolog S. Selçuk Başer ve Arkeoloji öğrencisi Alâaddin Eryılmaz katıldılar.

Çalışmalarımızdaki başlıca amaç : kaçak kazılarla tamamen yok olma tehlikesiyle karşılaşan nekropole müdahalede bulunarak, en azından bölge arkeolojisine önemli katkıları olacak mezar ve buluntuları gün ışığına çıkarmaktır.

NEKROPOLÜN YERİ VE TANIMI

Nekropol, Burdur İli Gölhisar İlçesine bağlı Uylupınar köyünün yakınındadır. İlçe merkezine 15 km. mesafedeki köy, Gölhisar gölünün güney doğu kıyılarına bakan yamaçlar üzerine kurulmuştur. Gölhisar'dan düzgün stabilize

bir yolla 20 dakikada ulaşılabilir. Köy merasının hemen önünde göle doğru uzanan bir yarımada vardır. Yarımada'nın Anadolu Beylikleri devrinde Hamit Oğullarından Gölhisar Beyi Mehmet Bey'ia kalesi olduğunu, 1333 yılında burayı ziyaret eden seyyah İbn Batuta'dan öğreniyoruz².

Yarımada'nın kuzey doğusunda arda üç tepe yükselir (Res. 1-2-3). Aşağı yukarı 1,5 km².lik bir alanı kaplayan Toprak Tepe, Kabak Kırı ve Gâvur Damı adı ile anılan bu yükseltilerin hemen her tarafı köylüler tarafından adeta delik deşik edilmiştir. Mezarların, Kabak Kırı ve Gâvur Damı'nın göle bakan yamaç ve eteklerinde daha sık olduğu anlaşıyor.

KAZI VE MEZAR TİPLERİ

Nekropolün büyüklüğü ve arazinin yapısı, kazı programında bazı sınırlandırmalar gerektirmiştir. Bu nedenle az emek ve süratle sonuç alma düşüncesiyle tahribatın yoğunlaştığı Kabak Kırının güney batı yamaçlarında kazıya başlanılarak belirli noktalarda yapılan sondajlarda 9 mezar bulunmuştur. Bunların dördü kist, üçü basit toprağa gömü, diğer ikisi de kremasyon mezarlarıdır. Köylülerce soyulanlar da dikkate alındığında kist mezarların daha çok kullanılmış olduğu görülür.

Mezarların yönünde ve definde be-

¹ Arazi çalışmalarında bize yardımları dokunan Burdur DSİ Baş Müh. Metin Gürdal, Müh. Metin Taylan ve çizimleri büyük bir dikkatle yapan Arkeolog S. Selçuk Başer'e en içten teşekkürlerimizi sunarız.

² İbn Batuta seyahatnamesi.

lirli bir düzen yoktur. Çok defa antik soygunlara da maruz kaldıkları anlaşılmaktadır.

MEZAR I (Lev. II)

Kabak Kırısı'nın güney batı ucundaki kayalık sahada. Uzunluk 260 cm. genişlik 135 cm., derinlik 150 cm.. Doğu batı doğrultusunda uzanıyor. Üzeri üç yassı kapak taşıyla örtülü. Dikdörtgen plânlı çukurun duvarları irili ufaklı taşlarla örtülü. Toprak zeminin üzerinde bir kenara toplanmış kemik yığını ile çeşitli çanak çömlek parçaları bulundu.

MEZAR 2 (Res. 4 ve Lev. III)

Önceki mezarın 3 m. batısında. Uzunluk 220 cm. genişlik 75 cm., derinlik 100 cm. Basit toprağa açılmış gömü. Kuzey güney doğrultusunda yatırılan ölünün göbeğine 30 - 40 cm. büyüklüğünde bir taş konulmuş. Başı sola doğru dönük; kollar iki yana uzatılmış. Ölü hediyesi olarak, mezarın sol uzun kenarında bir cam boncuk ile bir emzikli testicik bulundu. (Kat. No. 1).

MEZAR 3 (Res. 5 ve Lev. IV)

İlk mezarın 4 m. kadar güneyinde yapılan sondaj açmasında 25 cm. derinlikte bulunan bir kremasyon çömleği (Kat. No. 2). 36,5 cm. yüksekliğindeki çömlek yan yatırılarak ağzı iki yassı taşla kapatılmış. Kabın içinden ölü külüyle birlikte pişmiş toprak bir at figürünü çıktı. Kaidenin ortasına - herhalde libasyonla ilgili- ufak bir delik açılmış.

MEZAR 4

Mezar 3 ile yanyana 20 cm. derinlikte bir kremasyon çömleği. Ağzını kapatan taşın altından kırık olarak çıktı. Kül toprağa karışmış, ölü hediyesi yok. Kabın kaidesine ufak bir delik açılmış.

MEZAR 5

Kabak Kırısı köy yoluna bakan yamaçta. Uzunluk 170 cm., genişlik 65 cm.

derinlik 75 cm. Güney kuzey doğrultusunda. Dikdörtgen plânlı mezarın duvarları yassı taşlarla örülü. Zemin toprak. Ölünün üzeri önce toprak sonra küçük beyaz taşlarla örtülmüş. Toprağın arasında emzikli bir testicik bulundu (Kat. No. 4).

MEZAR 6 (Res. 6 ve Lev. V)

Kabak kırısı, köy yoluna bakan yamaçta. Uzunluk 200 cm., genişlik 65 cm., derinlik 140 cm. Doğu batı doğrultusunda. Mezarın üstü yassı taşlarla çatı şeklinde kapatılmış. Yan duvarlar moloz tekniğiyle örülü. Toprak zeminde iki ölüye ait kemikler ve keramik parçaları dağınık vaziyette.

MEZAR 7

Kabak kırısı, Köy yoluna bakan yamaçta. Uzunluk 185 cm., genişlik 100 cm., derinlik 85 cm. Basit toprağa gömü. Zeminde ufalanmış hayvan kemikleri ve keramik parçaları var. Hayvanın cinsi tesbit edilemedi³.

MEZAR 8 (Res. 7)

Kabak Kırısı, Köy yoluna bakan yamaçta. Uzunluk 220 cm., genişlik 100 cm., derinlik 110 cm. Güney kuzey doğrultusunda. Üzeri kapak taşları ile örtülü. Dikdörtgen plânlı çukurun üç duvarı taşlarla örülmüş, bir kısa kenarına ise büyük bir kaya parçası oturtulmuş. Sırt üstü yatırılan ölünün kemikleri çürümüş. Ayaklarının yanında kırık bir maşrapa bulundu. (Kat. No. 5).

MEZAR 9

Mezar 8 in yanında. Uzunluk 190 cm., genişlik 95 cm., derinlik 60 cm. Doğu batı doğrultusunda. Basit toprağa gömü. Ölü doğuya doğru uzatılmış. Üzerini örten toprak arasında bir taş keski bulundu. Ölü hediyesi yok.

³ Köylülerin, Gâvur Damı'nda Hayvan Mezarlığı dedikleri bir saha var. Buradaki tüm mezarlardan hayvan kemikleri çıktığını söylüyorlar.

ÇEVREDEKİ DİĞER MEZARLAR

Kabak Kırının gerisinde kalan tepenin batı yamacında kayaya oyulmuş güzel bir mezar odası vardır (Res. 8). Bu mezardan dolayı köylüler buraya Gâvur Damı diyorlar. Mezar değişik özellikleriyle bölgemiz için ilginç bir tiptir. Önemli bir kişiye ait olması gerektir. Defalarca açılıp, tahrip edildiği anlaşılan yapı heyetimizce temizlenerek plân ve kesitleri çıkarıldı (Lev. VI - VII - VIII).

İki paye, bunların taşıdığı saçaklık ve çift giriş kapısından meydana gelen cephede, Likya'nın geleneksel ağaç mimarisinin biçimlerini görmekteyiz (Res. 9). Özellikle payeler üzerindeki hatlı taklidi çıkıntılar ve saçaklık detayları ile tam bir Likya mezarıdır⁴. Mezar girişten itibaren küçük bir ön oda ile gerisindeki 258 x 225 cm. ölçüsünde esas mezar odasından ibarettir. Bu mekânların arasında biri yalnız diğeri geçmeli iki kapı vardır. Arka odanın boydan boya iki yanına yaklaşık 65 cm. yükseklikte 60 cm. genişlikte kayadan seki yapılmıştır. İşçilik dış cephede kusursuz ve son derece hesaplı olmakla beraber, içeride kabadır.

Gâvur Damı mezarının kuzeyinde, eski Çavdır yolu kenarında değişik bir mezarla karşılaştık (Res. 10).

Kayaya bir sanduka şeklinde oyulan mezarın uzun kenarı 200 cm., kısa kenarı 83 cm. dir. İlgî çekici yanı: ölü uzatıldığında baş, gövde ve bacaklarına denk gelecek yerlerin kademeli bir şekilde oyulmasıdır. Üstü bir kapakla kapatılmış olmalıdır (Lev. IX).

KATALOG

Kataloga, yazı ve satıh buluntularıyla birlikte, fikir verebilmek amacıyla köylülerden satın alınan birkaç örnek de dahil edilmiştir.

Kat. No. 1 Emzikli testicik (Res. 11)
Yük. 5 cm., gen. 4,3 cm.

Boyun kırık. Kiremit rengi hamurlu; ince cidarlı; krem astarlı; koyu kahverengi bezemeli. Yuvarlak gövdeli, düz geniş kaideli. Göğüsten kızıl kahverengi boyalı konik bir emzik çıkıyor. Göğsü üzerine paralel yatay ve eğik çizgiler, dikey kırık meander ve baklava zinciri gibi geometrik motifler yapılmış.

Kat. No. 2 Çift kulplu çömlek (Res. 12)

Yük. 36,5 cm., gen. 35 cm.

Kulpun biri eksik. Boz hamurlu; kalın cidarlı; kirli krem astarlı. Geniş boyun ve karınlı. Düz kaidenin ortasına ufak bir delik açılmış. Boyun siyah kahverengi boyalı. Omuzda basit örgü motifi, karın üzerinde üç paralel şerit var.

Kat. No. 3 At figürünü (Res. 13)

Yük. 8,8 cm., gen. 3 cm., uz. 8.1 cm.

Sağ ön ve arka ayak ile kuyruğun ucu kırık. Kiremit rengi hamurlu; astarsız. Sağ ön ayak ilerde; başı öne dönük yüz detayları belirli. Başlığı var.

Kat. No. 4 Emzikli testicik (Res. 14)

Yük. 6,8 cm., gen. 6,6 cm.

Kulp ve ağız kenarında bir parça eksik. Boz hamurlu; koyu krem astarlı; astarı ısıdan bozulmuş. Uzun boyunlu; basık gövdeli. Gövdeden uzanan konik bir emziği var. Boyun, omuz ve karına paralel kahverengi çizgiler çizilmiş.

Kat. No. 5 Maşrapa (Res. 15)

Yük. 8,1 cm. gen. 8,2 cm.

Ağız kenarı ve karından bazı parçalar eksik. Kiremit rengi hamurlu; ince cidarlı; deve tüyü astar yer yer bozulmuş. Satıhda bezeme yok.

Kat. No. 6 Kase parçası (Res. 16 a)

Yük. 3,4 cm., gen. 4,5 cm.

Bir kylix'e ait dudak parçası. Kirli krem hamurlu; ince cidarlı. Pembemsi

⁴ Benzerlik için bk. E. Petersen, Reisen in Lykien, II. Band, Wlen 1889, Fig. 15, Taf. V, X, XV.

astar üzerinde sola doğru başı cephe-
den panter. Baş, gövde siyah; boyun ve
sağrı kızıl kahverengi. Yüz detayları ve
bazı konturlar kazınmış. Kâsenin içi
parlak siyah vernikli.

Kat. No. 7 Kâse parçası (Res. 16 b)

Yük. 5,6 cm., gen. 4,4 cm.

Bir kylix'e ait gövde parçası. Kire-
mit rengi hamurlu; ince cidarlı. Kırmı-
zımsı zeminde siyah figür tekniğinde,
sola doğru yatağa uzanmış sakallı er-
kek. Elbisesi yer yer bordo boyalı. Kon-
turlar kazınmış. Kâsenin içi parlak si-
yah vernikli,

Kat. No. 8 Testi parçası (Res. No.
16 c)

Yük. 3,1 cm., gen. 4,3 cm.

Testinin hayvan frizinden küçük bir
parça. Boz hamurlu; krem astarlı. Sağa
doğru bir grifon'a ait baş ve başı koyu
kahverengi, boynu kırmızı. Ağızdan
akan salya noktalar halinde belirtilmiş.
Boynun arkasında stilize gamalı haç var.

Kat. No. 9 Boyun parçası (Lev. X a)

Yük. 8,2 cm., gen. 8,3 cm.

Bir oinokhoe'ye ait boyun parçası.
Boz hamurlu; krem astarlı; kahverengi
nakışlı. Geniş boyun frizi lotus çiçeği ve
tomurcuklarıyla süslü. Lotusların taç
yaprakları kızıl kahverengi ile doldurul-
muş. Friz, ağız kenarında ortaları nokta-
lı baklava zinciriyle sınırlı.

Kat. No. 10 Testi parçası (Lev. X b)

Yük. 4,9 cm., gen. 7,6 cm.

Testinin hayvan frizinden küçük bir
parça. Kırmızı hamurlu; krem astarlı;
koyu kahverengi ve kırmızı nakışlı. Sola
doğru yaban keçisinin başı ve boynu
görülüyor.

Kat. No. 11 Tabak parçası (Lev. X
c)

Yük. 7,5 cm., gen. 6,5 cm.

Kırmızı hamurlu; kalın cidarlı; par-
lak kırmızı astarlı. Tabağın içine ve dı-

şına siyah geometrik bezeme yapılmış.

Kat. No. 12 Krater parçası (Lev. X
d)

Yük. 7,3 cm., gen. 7,2 cm.

Dış kısmı kızılımsı, boz hamurlu;
kalın cidarlı; deve tüyü astarlı. Kahve-
rengi siyah çizgilerle sınırlı kuşaklar
ortaları noktalı baklava zinciri ve kırık
meander motifleriyle bezenmiş.

Kat. No. 13 Krater parçası (Lev. X
e)

Yük. 5,7 cm., gen. 7 cm.

Kırmızı hamurlu; kalın cidarlı; dış
kısmı krem, ağız kenarı ve içi kırmızı
astarlı. Kırık meander, ortaları noktalı
baklava zinciri ve çizgilerden oluşan
kırmızı kahverengi bezemeli.

Kat. No. 14 Kulplu parçası (Lev. X f)

Yük. 6,7 cm., gen. 7,6 cm.

Kırmızı hamurlu; üstü beyaz, altı
kahverengi astarlı; bezemeler koyu kah-
verengi. Deve tüyü yatay bir çizgiyle iki-
ye ayrılmış; üst yarıda içi kafesli iki kum
saati motifi, alt yarıda içi kafesli üç-
genler var.

Kat. No. 15 Çift kulplu çömlek (Res.
17)

Yük. 32 cm., gen. 33 cm.

Gövde ve kaideden birkaç parça
eksik. Kiremit rengi hamurlu; krem as-
tarlı. Ağız kenarı kısa ve dik; kaide halka
şeklinde. Boyunda kahverengi dalga-
lı çizgilerle sınırlı eflatun kuşak; her iki
yüzde geometrik karakterde kahverengi
tek merkezli daireler; karında eflatun
kuşak var. Kulpların ortasında kaideye
doğru fiyong şeklinde iki çizgi iniyor.
Satın alındı.

Kat. No. 16 Çift kulplu çömlek (Res.
18)

Yük. 29,5 cm., gen. 26 cm.

Ağız kenarı ve kulptan bazı parça-
lar eksik. Kiremit rengi hamurlu; krem
astarlı; bezemeler kahverengi. Kısa bo-
yunlu yuvarlak gövdeli; halka kaideli.

Boyun ve karında paralel yatay kuşaklar, omuzda ön ve arka metoplarda ikişer tane, pergelle çizilmiş tek merkezli daire var. Satın alındı.

Kat. No. 17 Oinokhoe (Res. 19)

Yük. 24 cm., gen. 23,2 cm.

Kahverengi hamurlu; ince cidarlı; deve tüyü astar yer yer siyahımsı. Tırfıl ağızlı. kısa boyunlu, yuvarlak gövdeli, kaide geniş ve halka şeklinde. Vazonun sathı bordo, kahverengi yatay ve dikey şeritler, iç içe geçmiş iki büyük daireyi bir rozet motifi gibi çevreleyen küçük daire sıraları ve tek merkezli yarım dairelerle süslüdür. Satın alındı.

Kat. No. 18 Oinokhoe (Res. 20-21)

Yük. 43,5 cm., gen. 29 cm.

Gövdeden bazı parçalar eksik. Kırmızı hamurlu; tırfıl ağızlı; kısa silindirik boyunlu; yuvarlak gövdeli. Konkav yüksek kaidesi halka şeklinde. Üçüz kulp ağız kenarına mahmuz şeklinde iki disk ile birleşir. Satın, boyundaki hayvan frizi ile ağız kenarındaki diskler hariç parlak kırmızı astarlı. Frizin krem zemini üzerinde. önde karşılıklı iki grifon, arkada bir kaz ve oturan benekli bir geyik var. Hayvanlar kahverengi, turuncu, sarı, siyah boyalı. Boşluklar haç ve çengelli gamalı haçlarla doldurulmuş. Diskler pervane motifli. Satın alındı.

Kat. No. 19 Krater (Res. 22-23)

Yük. 27,5 cm., gen. 34,5 cm.

Gövde ve kaideden bazı parçalar eksik. Kumlu boz hamurlu; kalın cidarlı; geniş ağızlı; yuvarlak gövdeli. Silindirik kulplar omuzdan dik olarak çıkar. Metoplarda krem astar üzerine koyu kahverengi süsleme yapılmıştır. Meander ve çapraz taralı kuşaklarla sınırlı ön metop stilize, orientalizan bir bitki ile doldurulmuş, aralara baklava dilimleri şeklinde doldurma motifleri serpiştirilmiş. Arka yüz ise, paralel yatay çizgiler ve çapraz taranmış kuşaklarla süslü. Satın alındı.

Kat. No. 20 Amfora (Res. 24)

Yük. 30 cm., gen. 28,5 cm.

Ağız kenarı ve gövdeden bazı parçalar eksik. Kiremit rengi hamurlu; geniş karınlı; düz kaideli. Deve tüyü satın, omuzda dalgalı hatlar, karında, paralel altı yatay çizgiyle süslü. Satın alındı.

Kat. No. 21 Kapak (Res. 25)

Yük. 6,6 cm., gen. 29,4 cm.

Kulpu eksik. Kırmızı hamurlu; kapağın içi ve dışı deve tüyü astarlı. Gövde; meander, ortası kırmızı noktalı baklava zinciri, santraç tahtası, taranmış kuşaklar gibi geometrik motiflerle tamamen doldurulmuş. Satın alındı.

Kat. No. 22 Meyve tabağı (Res. 26)

Yük. 4,1 cm., gen. 10,7 cm.

Gövdeden bir parça eksik. Deve tüyü hamurlu; kırmızı astarlı; kısa ayaklı minyatür bir meyve kabı. Bezeme mat siyah. Ortaya iki grup halinde tek merkezli daireler çizilerek, ara boşluk beş zigzag motifi ile doldurulmuş. Satın alındı.

Kat. No. 23 Boğa başlı testicik (Res. 27)

Yük. 9,4 cm., gen. 7 cm.

Bcz hamurlu ve astarlı; kısa boyunlu; yuvarlak gövdeli. Kaideye tuzluk şeklinde delikler açılmış. Kulp omuzdan dik olarak çıkar. Ağız kenarında plâstik bir boğa başı var. Testinin boynu ve boğanın başı kahverengi. Gövde kahverengi yatay çizgilerle süslü. Satın alındı.

Kat. No. 24 Lekythos (Res.28)

Yük. 9 cm., gen. 5,6 cm.

Kırmızı hamurlu; deve tüyü astarlı. Bodur lekythos tipinde. Omuz ve gövde siyah, paralel yatay çizgilerle süslü. Satın alındı.

Kat. No. 25 Aryballos (Res. 29)

Yük. 6,4., gen. 5 cm.

Kırmızı hamurlu; parlak deve tüyü astarlı. Üç minyatür fincan bir üçgen meydana getirecek şekilde karınların-

dan bağlanmış. Ortalarından öne doğru, uzun bir boyunla sivri boyunlu boğa başı uzanıyor. Satın alındı.

Kat. No. 27 Hayvan Figürini (Res. 31)

Yük. 10,9 cm., gen. 11,9 cm., uz. 16 cm.

Kumlu kırmızı hamurlu; deve tüyü astarlı. Sirtında matara tipinde üç testi taşıyan katır (?). Oval gövdeli hayvanın gözü, ağız ve burnu deliklerle gösterilmiş. Mataraların içi boş ve birbirleriyle birleşiyorlar. Bacalarda açılan karşılıklı deliklerden bir yere asıldığı veya oturtulduğu anlaşılıyor. Satın alındı.

Kat. No. 28 Klyx (Res. 32)

Yük. 7 cm., gen. 11,7 cm.

Açık kahverengi hamurlu; kirli krem astarlı. Süslemeler kahverenginin çeşitli tonlarında. Alçak dudaklı; derin gövdeli; basık konkav kaideli. İşçiliği itinalı. Kulp ve kaide kahverengi. Dudak, omuz ve karında lotus, palmet frizleri, kulpun altında meander kuşağı var. Kaideyi dil motiflerinden oluşan bir daire çevreliyor. Satın alındı.

Kat. No. 29 Klyx (Res. 33)

Yük. 4,5 cm., gen. 8,4 cm.

Attik bantlı kase. Satih parlak siyah sırlı. Kulplar arasında palmet frizi var. Frizde siyahın üstüne kırmızı ve beyaz kullanılmış. Kasenin içi siyah.

Kat. No. 30 Lekythos (Res. 34)

Yük. 18,5 cm., gen. 10,3 cm.

Kiremit rengi hamurlu; silindirik gövdeli; geniş omuzlu; halka kaideli. Omuzdan çıkan kulp boyunla plâstik bir yüzük meydana getirerek birleşir. Satih mermer damarı şeklinde, dalgalı kahverengi astarlı. Satın alındı.

SONUÇ

Gerek kazı ve satihda bulunan, gerekse satın alma yoluyla elde edilen Uylupınar nekropolü keramiği orijin, form, motif ve renk yönünden çeşitlilik

gösterir. Bölgenin Pisidya, Likya, Karya, Frigya arasında sıkışmış bir geçit alanı olması herhalde bu zenginliğin başlıca nedenidir.

Buluntuları tarihlendirirken özelliklerine göre gruplar halinde incelemek yararlı olacaktır:

1 — Demir Devrinde güney batı Anadolu'nun karakteristik kırmızı üstüne siyah, deve tüyü üstüne siyah, krem-beyaz üstüne siyah ve diğer bikrom keramiği: Güney batı Anadolu'da M.Ö. 800 civarında başlayıp M.Ö. 6. yüzyıla kadar devam ettiği⁵ sanılan bu seramik grubuna ait örnekleri nekropolde çok sık görmekteyiz. Burdur'da Karamanlı-Tefenni civarındaki birkaç höyükte⁶, Sardes⁷ ve Bayraklı'da⁸ 7. ve 6. yüzyıl tabakalarında bu tür keramiğe tesadüf edilmiştir.

2 — Doğu Yunan geometrik keramiği : Katalogdaki 15 ve 16 numaralı çömler Doğu Yunan geometrik keramiğinin özelliklerini taşır. Pergelle çizilmiş tek merkezli daireler dizisi her ne kadar protogeometrik bir özellik ise de, 8. yüzyıl Doğu Yunan geometriğinde aynı motif görülür⁹. Zira yerli çömler 10. yüzyıl üslûbunu hemen hemen 8. yüzyılın sonuna kadar muhafaza etmiştir.

3 — Arkaik Doğu Yunan keramiği : Smyrna, Sardes, Larisa, Milet, Rodos gibi Doğu Yunan şehirlerinde M.Ö. 700-500 tarihlerinde meydana çıkan bu seramik grubunun bazı belirgin özellikleri 10-18-19 katalog numaralı örneklerde

⁵ J. Mellaart, Iron Age Pottery Southern Anatolia, *Bellethen* 74, 1955, s. 116-124

⁶ Burdur da Elmacı, Kılavuzlar, Gençall, Mancanlı hüyüklerinde bu grup keramiğin çeşitli örneklerine tesadüf ettik.

⁷ G.M.A. Hanfmann, Excavations at Sardis in 1964, TAD XIII - 2, 1964, s. 59, fig. 9

⁸ J. Mellaart, Iron Age pottery from Southern Anatolia, *Bellethen* 74, 1955, s. 122

⁹ R.M. Cook, Greek Painted Pottery, London 1966, s. 31

görülmektedir. Özellikle 18 numaralı Oinokhoe form ve boyundaki hayvan friziyle, Yaban Keçisi Stiline sokulabilir¹⁰.

4 — Koriat ve Attik orijinli keramik. 25 numaralı aryballos küre şeklindeki gövdesi ve bezeme itibariyle M.Ö. 7. yüzyılın son çeyreğine aittir. 6 ve 7 numaralı kase parçalarına ise Geç Korint'in tesirleri görülmekte olup bu özellikleriyle M.Ö. 6. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlenebilir.

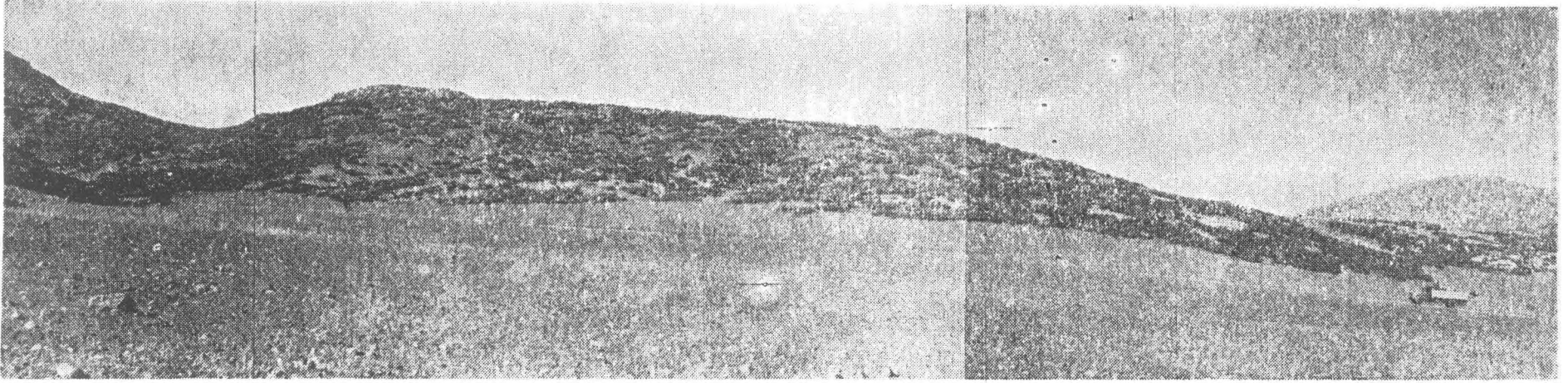
5 — Lidya keramiği: Nekropolde en çok tesadüf edilen bir grupta, Lidya'ya

ait olduğu sanılan, sathı mermer damarı şeklinde dalgalı keramiktir (Bk. Kat. No. 30). Güney batı Anadolu'da nadir görülen bu keramik Sardes'de de ve Bayraklı'nın 6. yüzyıl tabakalarında yaygındır¹¹.

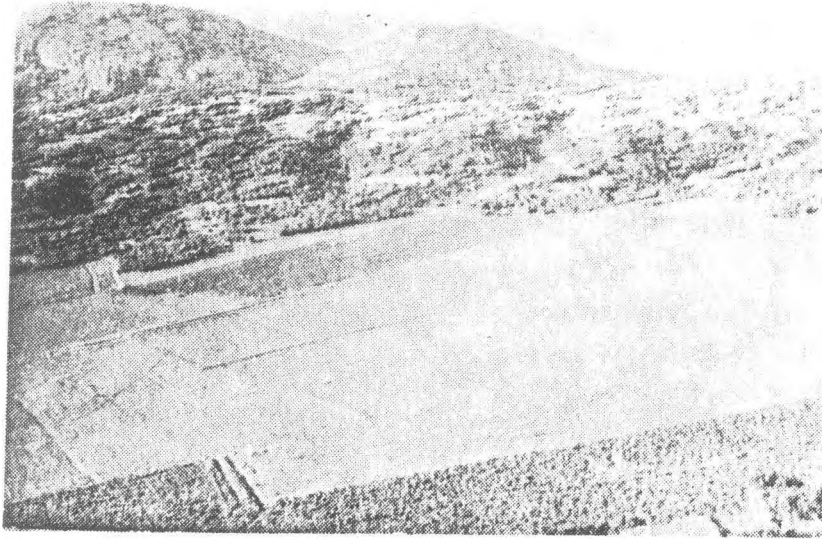
Kanımızca M.Ö. 8. yüzyılın ortalarından M.Ö. 6. yüzyılın sonuna kadar zengin buluntu veren Uylupınar Nekropolü, çevredeki önemli bir iskân yerinin varlığını kanıtlamaktadır. Önümüzdeki yıllarda daha geniş ölçüde yapılacak araştırmaların bu hususta bizleri aydınlatacağını ümit ediyoruz.

¹⁰ Benzerlik için bk. P.E. Arlas, A history of Greek vase painting, London 1962, pl. 26

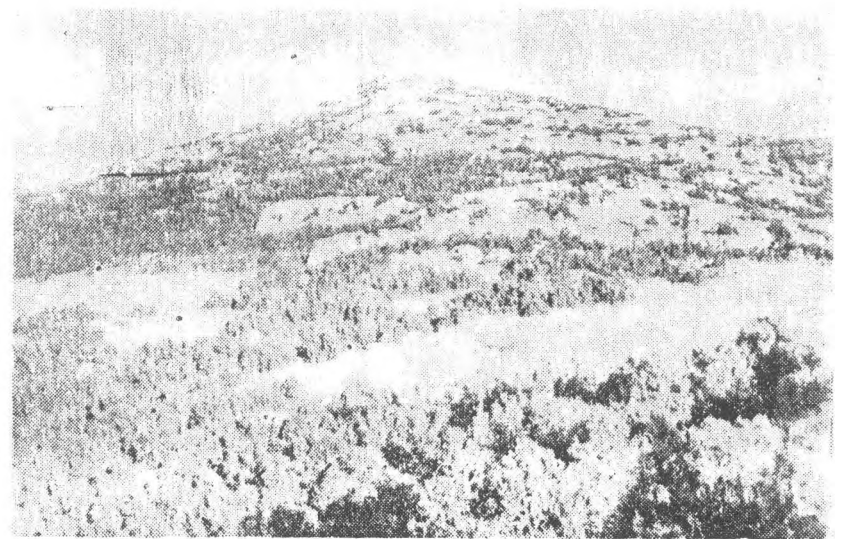
¹¹ J. Mellaart, Iron Age pottery from Southern Anatolia, Belleten 74, 1955, s. 121

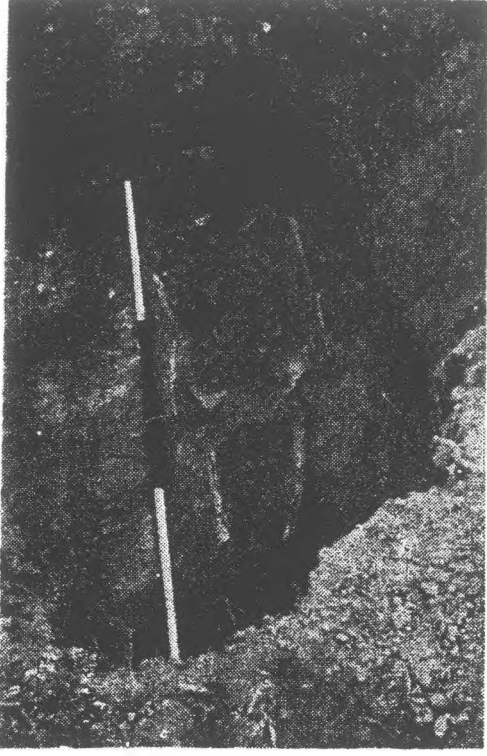
Resim : 1 Kabak Kırı Genel

Resim : 2 Toprak tepe ve kabak kır

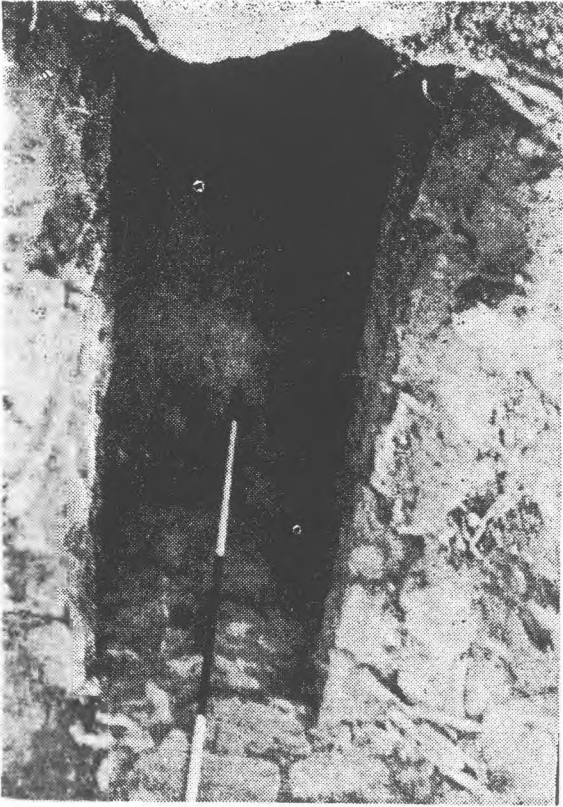
Resim : 3 Gâvur damı genel

Resim : 4 Mezar 2

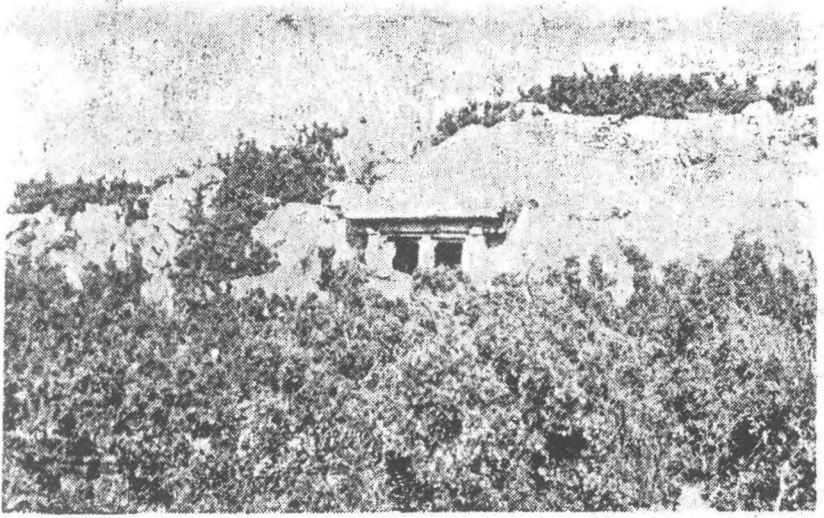
Resim : 5 Mezar 3

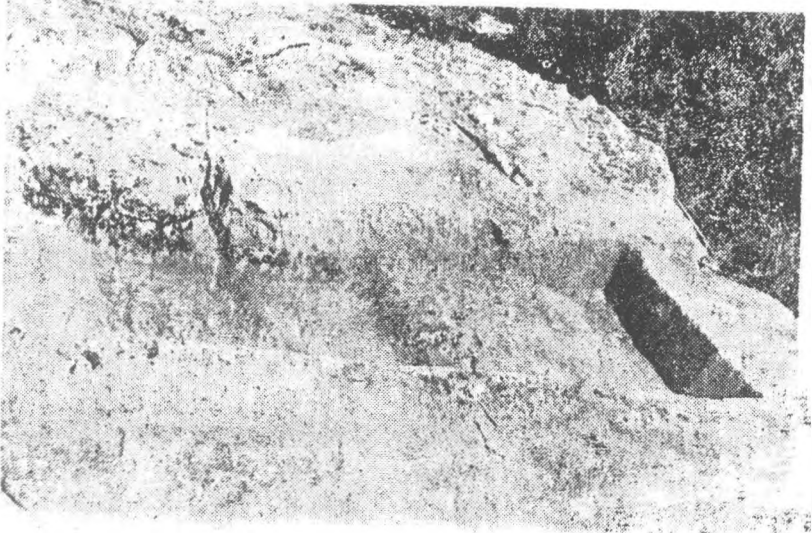
Resim : 6 Mezar 6

Resim : 7 Mezar 8

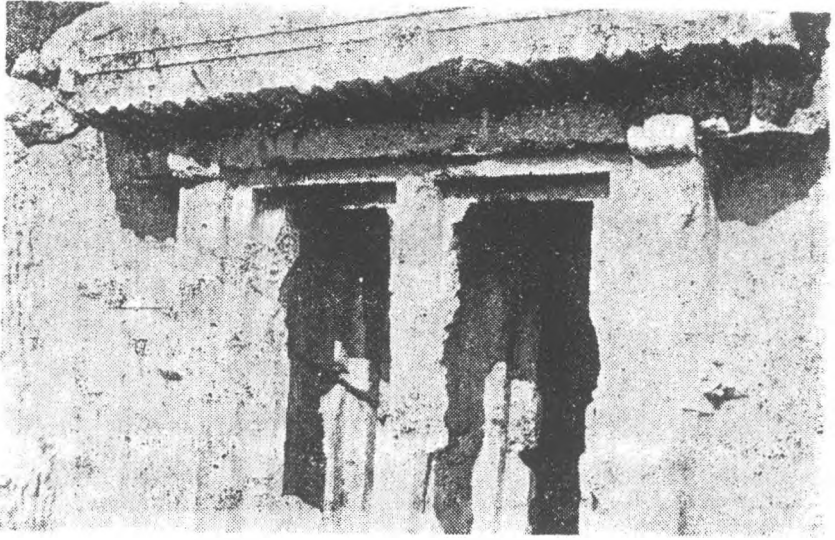

Resim : 8 Gâvur Dam, kaya mezarı

Resim : 10 Kaya mezarı

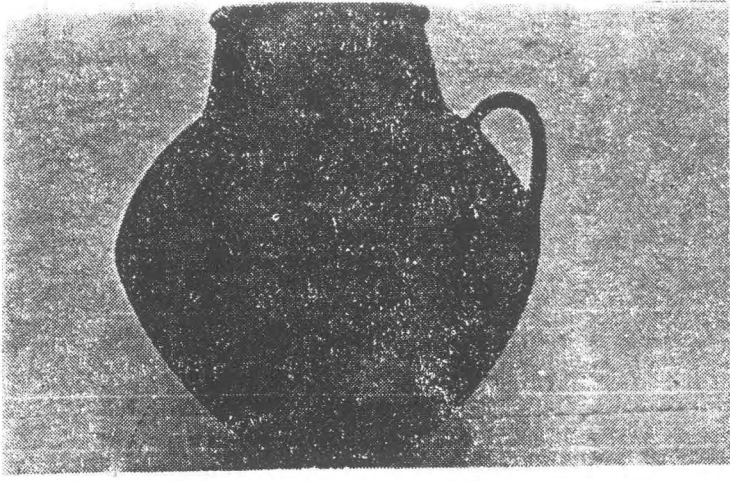

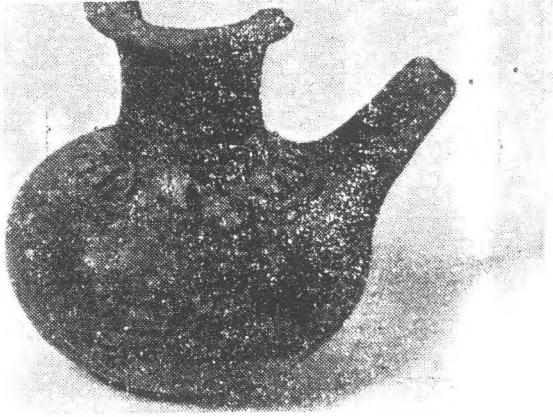
Resim : 9 Gâvur Damı kaya mezarı cephe

Resim : 11 Emzikli testçik

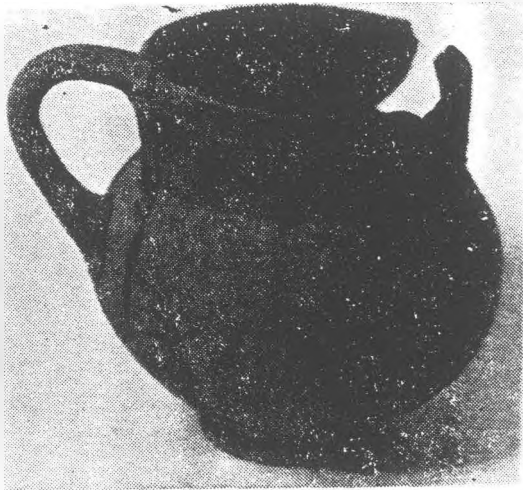
Resim : 12 Çift kulplu kremasyon çömleği

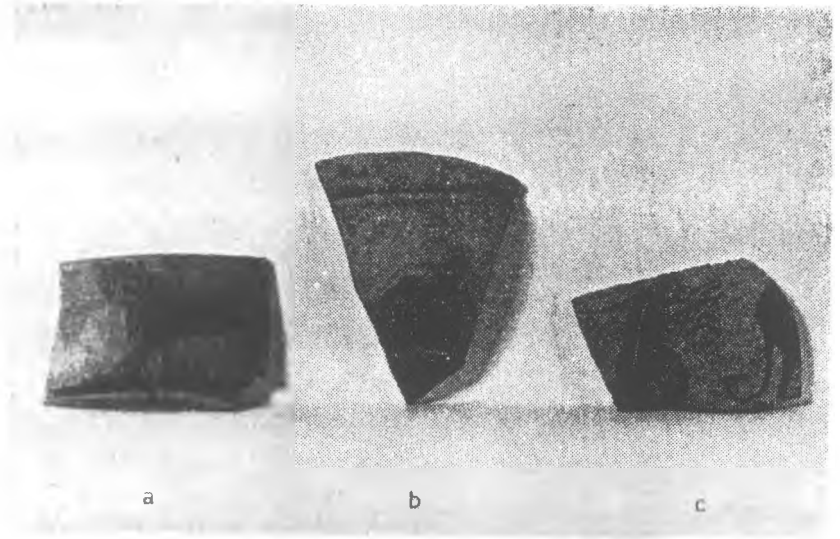
Resim : 14 Emzikli testicik

Resim : 13 At figürünü

Resim : 15 Maşrapa

Resim : 16 Kazıda bulunan vazo kırıkları

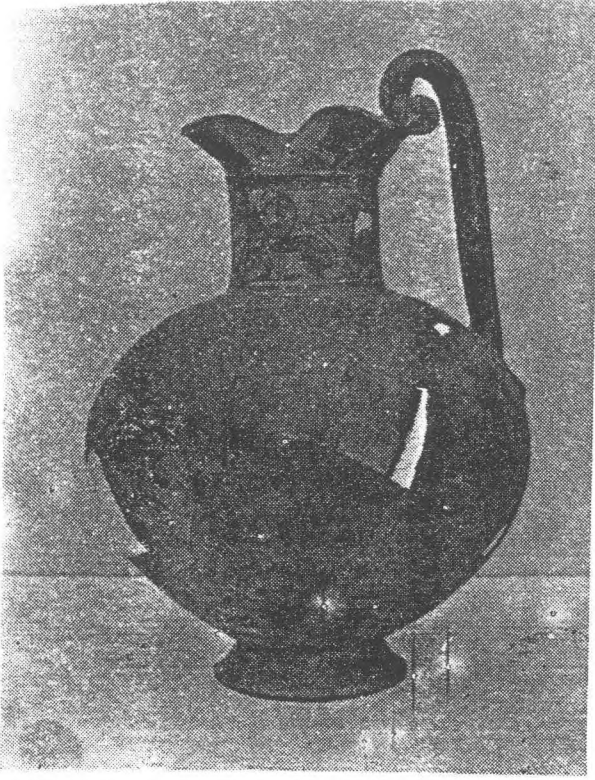
Resim : 18 Çift kulplu çömlek

Resim : 17 Çift kulplu çömlek

Resim : 19 Oinokhoe

Resim : 20 Hayvan frizli oinokhoe

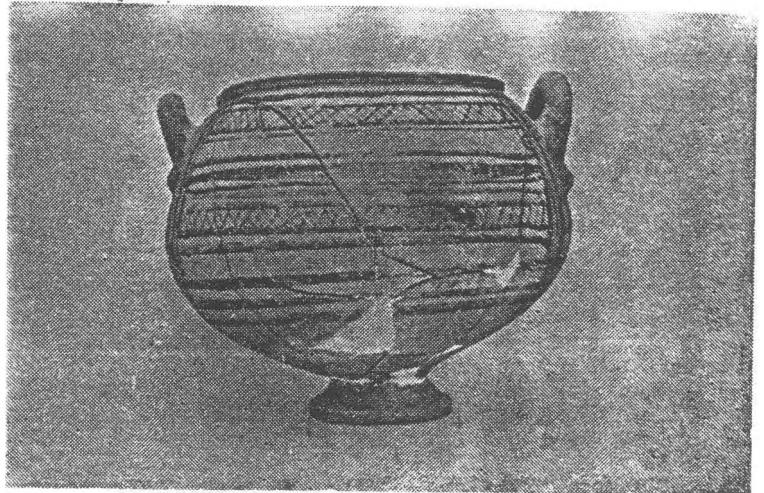

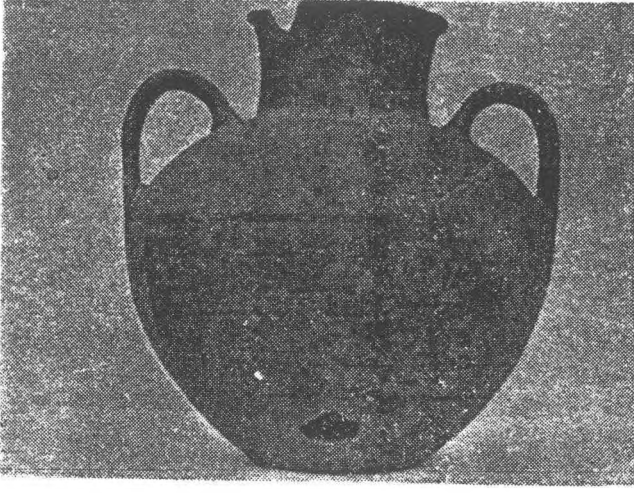
Resim : 21 Hayvan frizli oinokhoe
(arkadan)

Resim : 22 Krater
(önden)

Resim : 23 Krater
(arkadan)

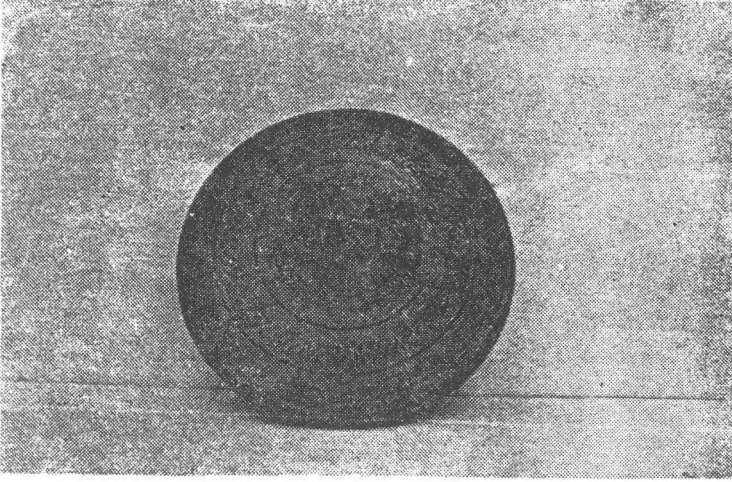

Resim : 24 Amphora

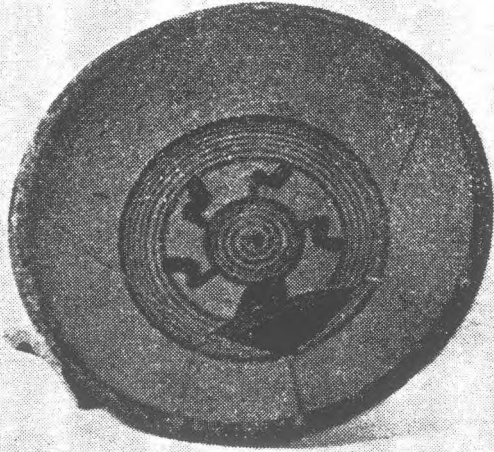

Resim : 27 Boğa başlı testicik

Resim : 25 Kapak

Resim : 26 Meyve Tabağı

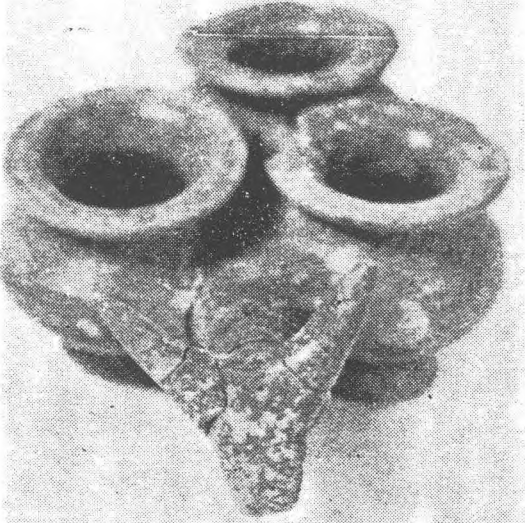

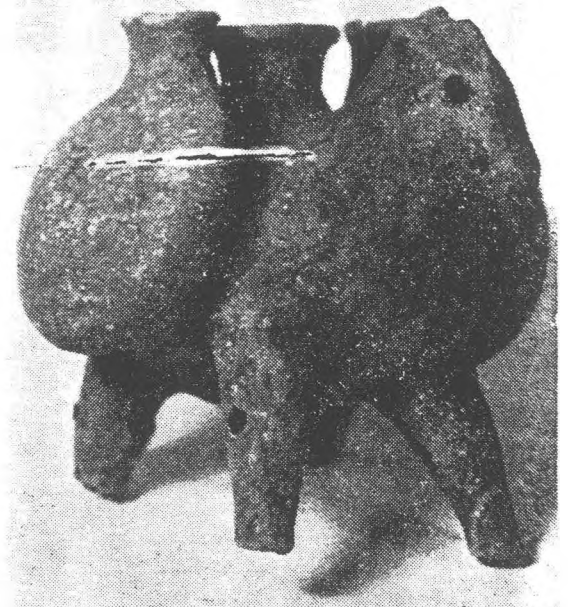
Resim : 28 Lekythos

Resim : 29 Arybolos

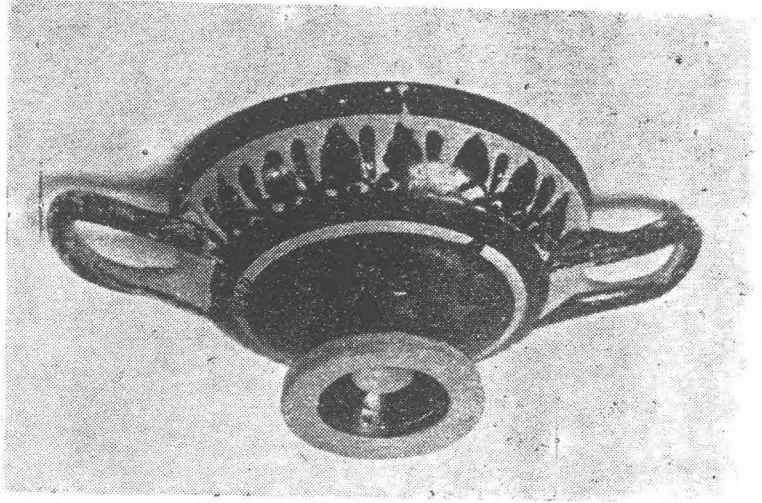
Resim : 30 Üçlükap

Resim : 31 Hayvan figürüni

Resim : 32 Kylix

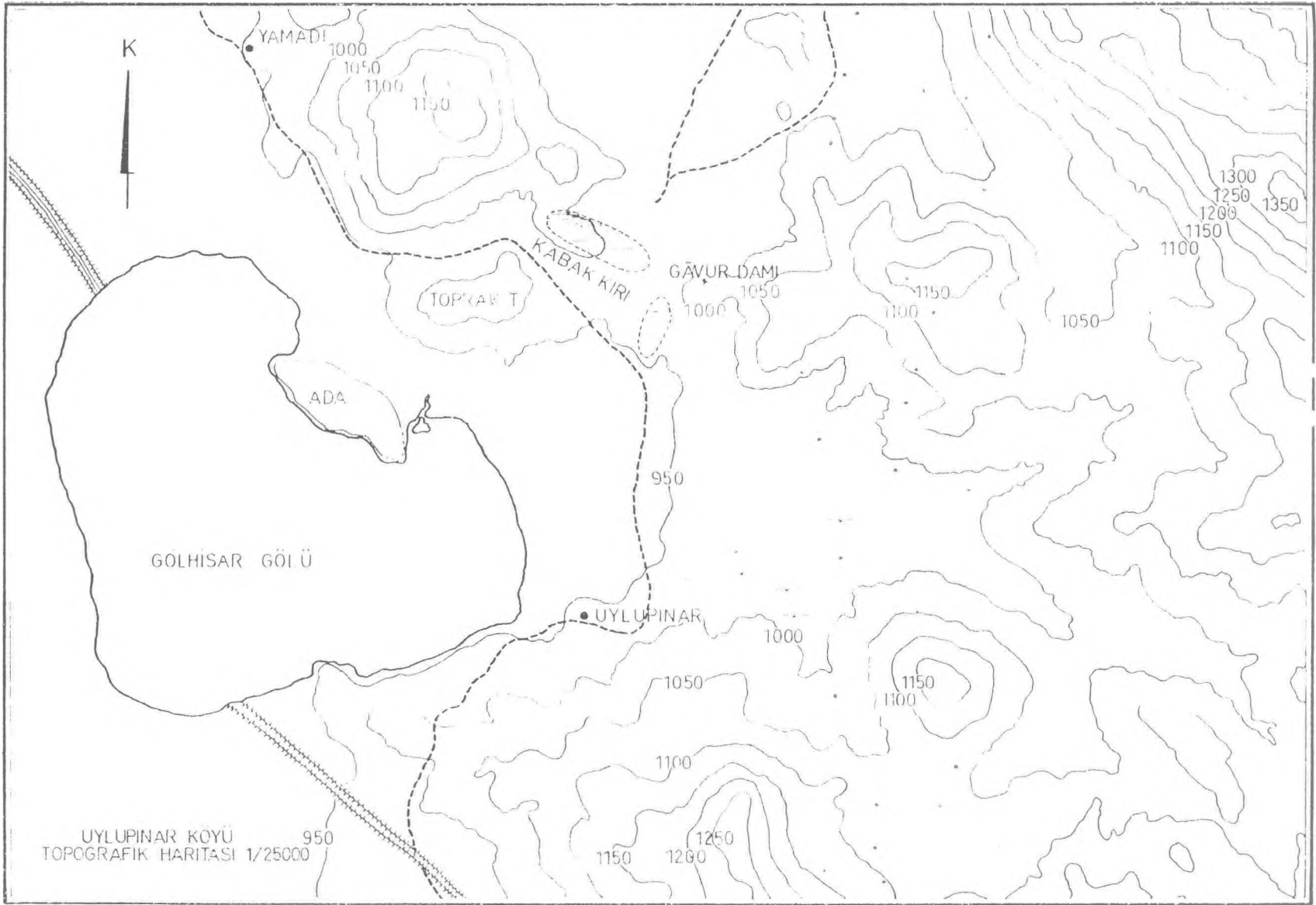

Resim : 33 Kylix

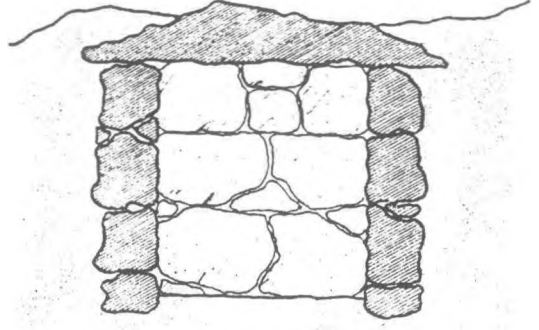
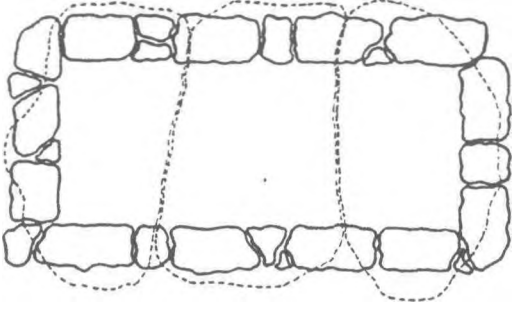

Resim : 34 Lekythos

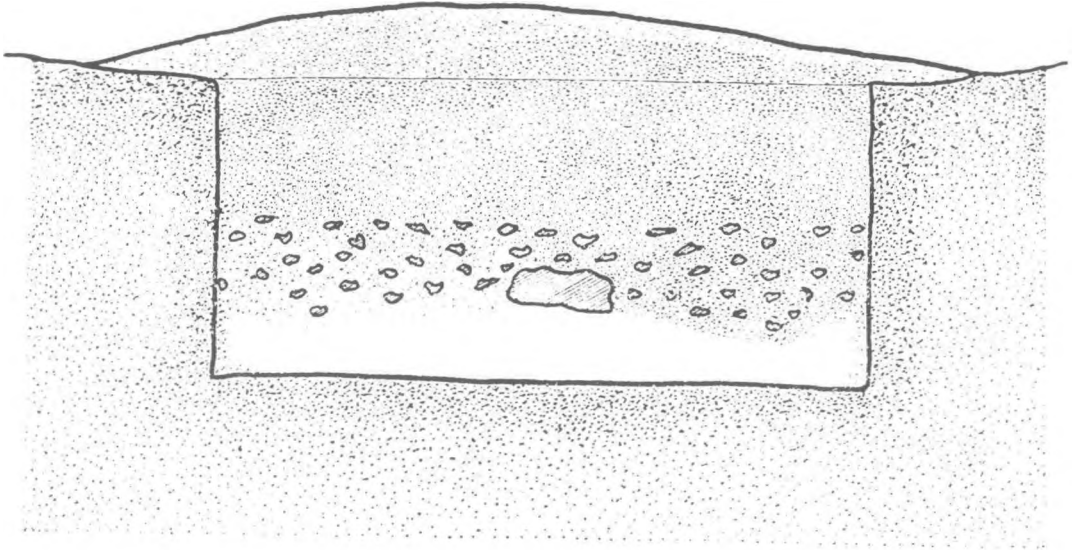
Levha 1

KABAK KIRI
MEZAR 1
PLÂN VE KESİT

Levha : II

KABAK KIRI
MEZAR 2
KESİT

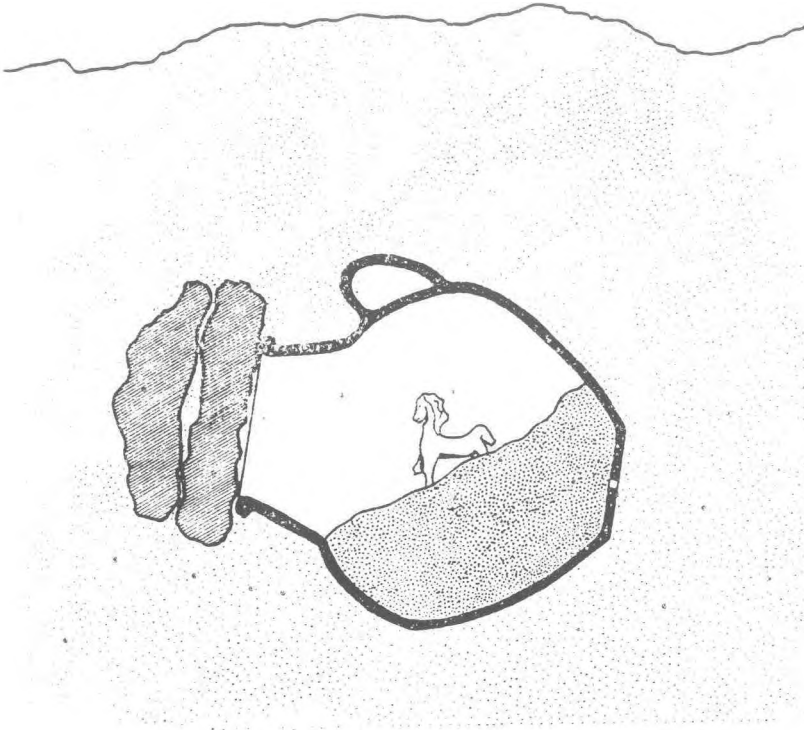

0

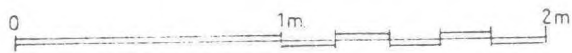
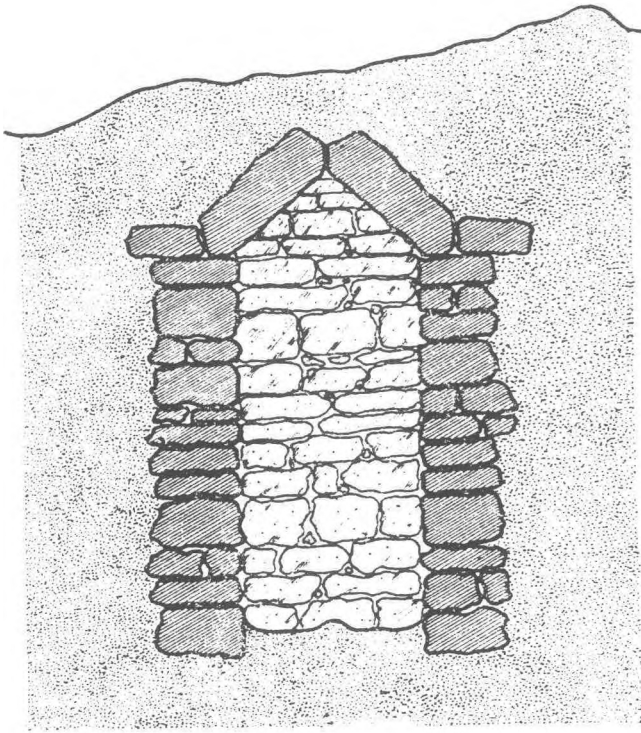
1m.

2m.

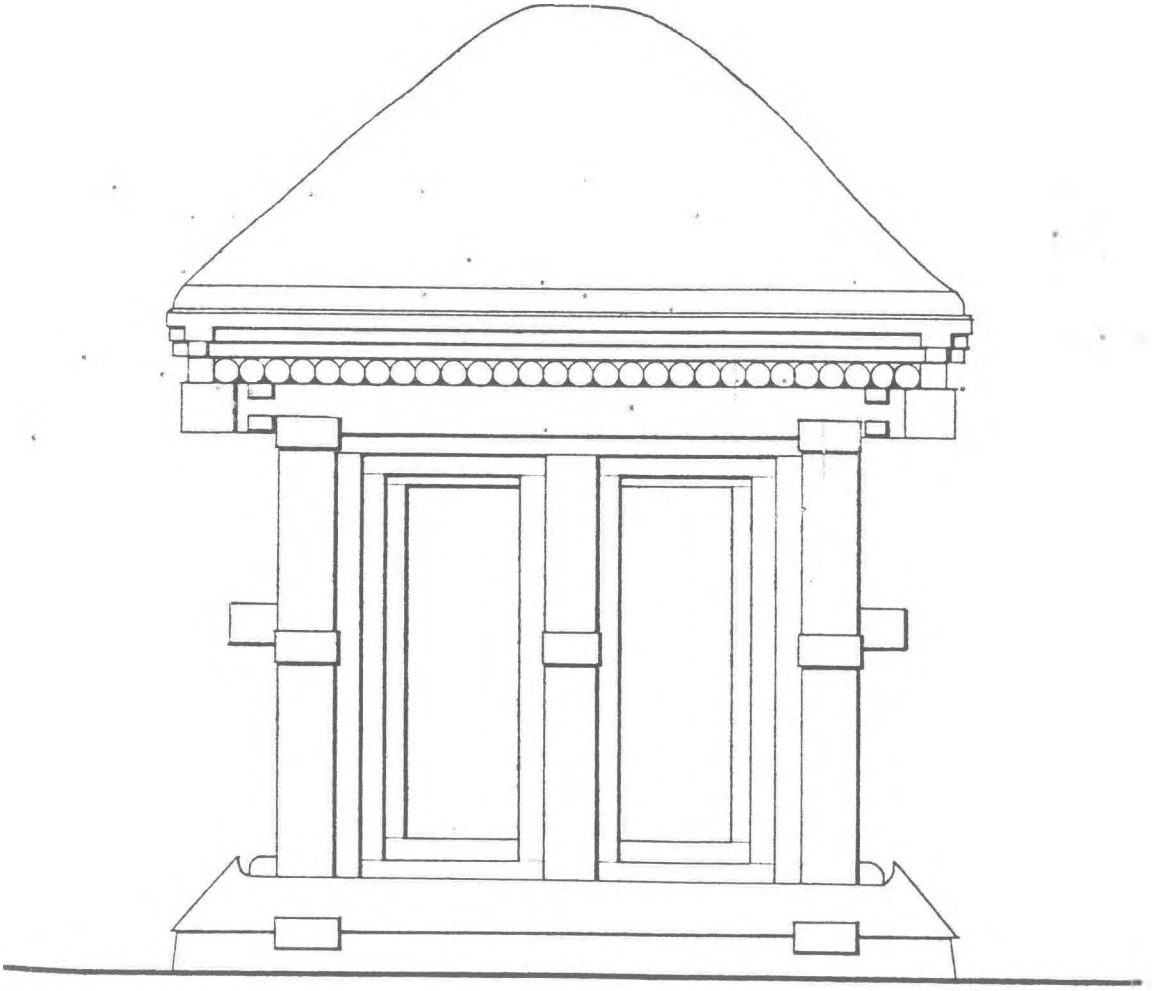
Levha : III

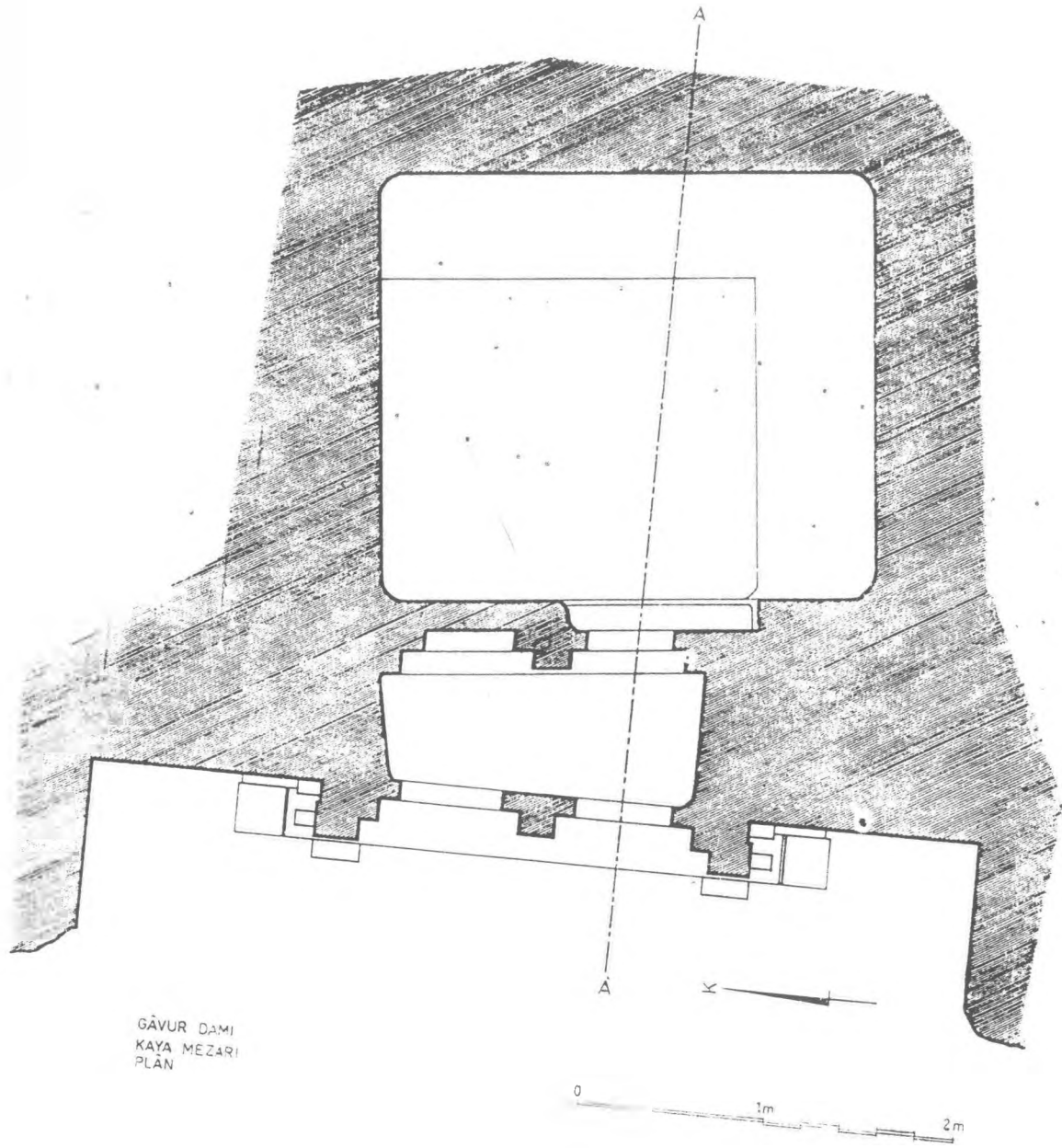
Levha : IV

Levha : V

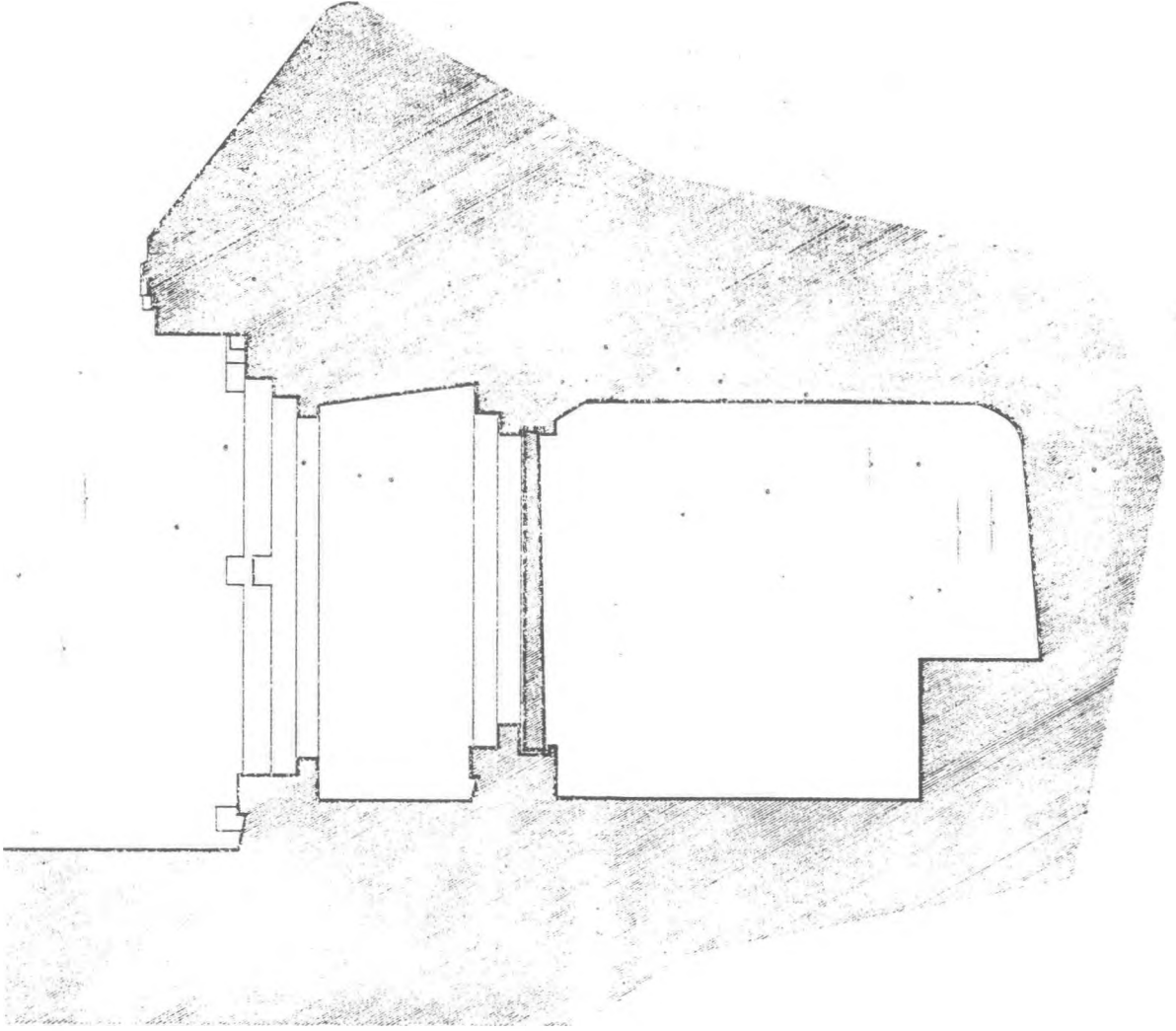

Levha : VI

GÂVUR DAMI
KAYA MEZARI
PLAN

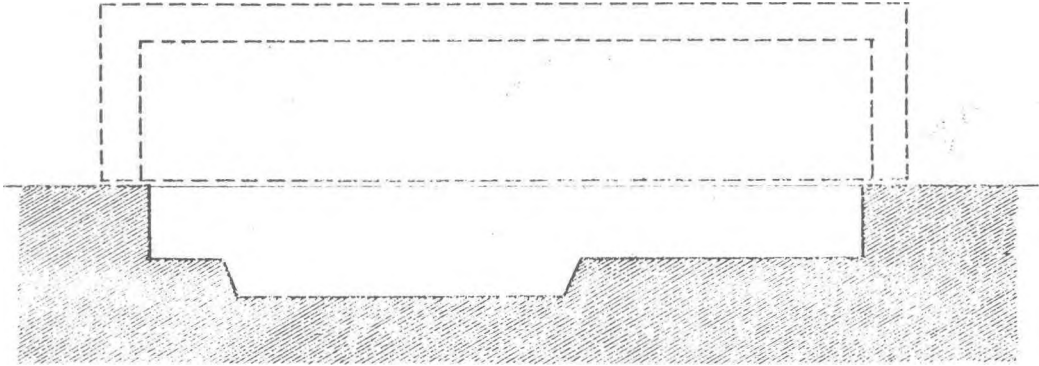
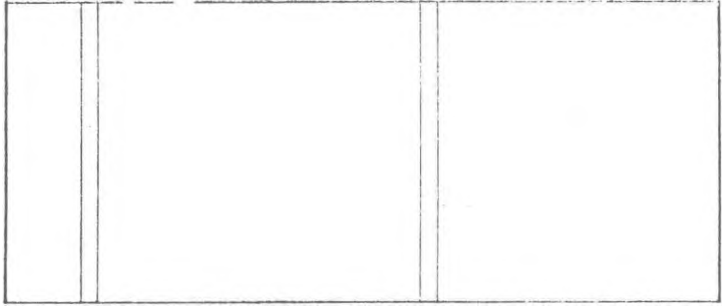
Levha VII

GAVUR DAMI
KAYA MEZARI
A-A KESITI

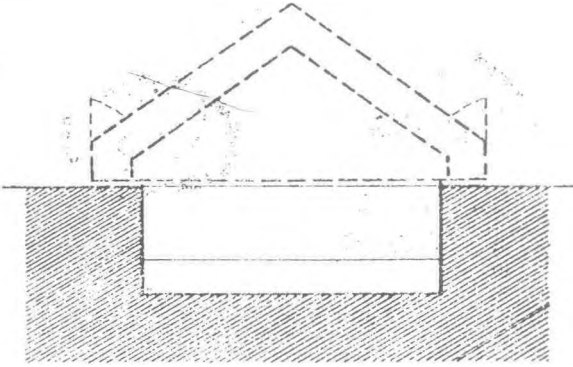
Levha : VIII

Levha : IX

0
F

UYLUPINAR
KAYA MEZARI
PLÂN VE KESITLER

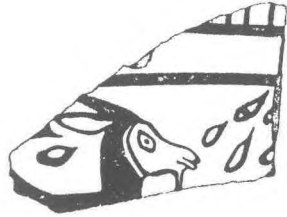
1m.

2m.

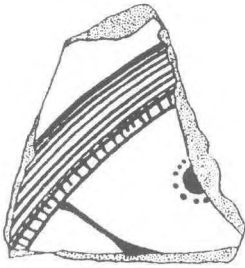

a

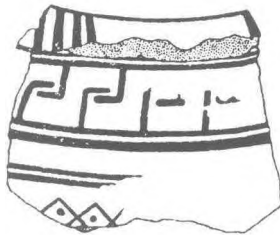
b

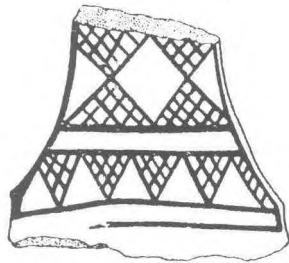
c

d

e

f

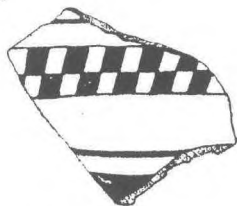
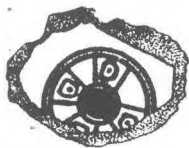
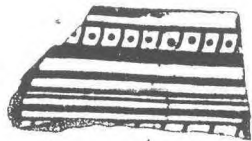
UYLU PINAR
NEKROPOL KAZISINDA BULUNAN
VAZO KIRIKLARI

0
1

5cm.
1

10 cm

Levha : X

DEFLUPINAR
NEKROPOL KAZISINDA BUCUQAY
SAZO KIRIKLARI

0 5cm 10cm

Levha : XI

BERICHT ÜBER DIE ARBEITEN IN MİLET IM HERBST 1975

PETER HOMMEL

Die Kampagne begann am 2. September und endete am 15. Oktober 1975. Folgende Mitarbeiter nahmen an ihr teil: Als Architekt Prof. Dr. W. Müller-Wiener, Darmstadt - Istanbul, dem Herr stud. arch. F.J. Henninger, Darmstadt, zur Seite stand. Als Archäologen Dr. Peter Hommel, Frankfurt und Dr. W. Real, Münster. Als Frühchristlicher Arcäologe Dr. O. Feld, Mainz. Für die Anastylosearbeiten an der Heiligen Strasse war tätig Dipl. Ing. H. Henschel, Karlsruhe, zeitweilig unterstützt durch den türkischen Techniker Hüssein Tutic aus İzmir. Als Techniker und Restaurator, vor allem von Mosaiken, arbeitete Herr W.D. Haehn, Penzburg, das Zeichnen von Keramik lag in den Händen von Frl. Agathe Hommel, Tübingen, die sich, wie bisher, auch des Haushalts annahm.

Die türkische Regierung war vertreten durch die Beamten des Museums in Balat, Herrn Atalay Bayik und Herrn Mehmed Eroğlu. Ihnen beiden, sowie den Behörden in Ankara und Aydın ist für verständnisvolle Hilfe auch diesmal wieder gebührend zu danken.

Prof. Gerhard Kleiner war bedingt durch seine leider immer noch andauernde Krankheit in der örtlichen Leitung wieder durch Peter Hommel vertreten.

Wegen der in diesem Jahr besonders drastischen Mittelknappheit mussten sich die Ziele der Grabung vorwie-

gend auf Weiterführung bzw. Abschluss von Arbeiten der letzten Jahre zum Zweck der Publikation beschränken.

Es wurde an den folgenden Plätzen gearbeitet :

1) Die Grabung auf dem Stadionhügel, der höchsten Erhebung der ummauerten mykenischen Siedlung (vgl. zuletzt Türk Arkeol. Dergisi 22, 1975, 37 f.) wurde abgeschlossen. Der 1973 entdeckte, archaisches und mykenisches Material enthaltende Felsenbrunnen Abb. 1, 1. wurde bis in seine ursprüngliche Tiefe von 8, 24 m ausgeräumt. Es zeigte sich, dass er aus einer Mergelschicht über der Brunnensohle mit frischem Quellwasser gespeist wurde, das auch heute noch zuströmt. Im untersten Aushub fanden sich bei Benutzung der Anlage zerschlagene Gefässe, die eine Datierung des nach der Perserzerstörung von 494 aufgelassenen Brunnens in archaischer Zeit ermöglichen.

Auch die den wenig südlicher gelegenen "Hellenistischen Felsenkeller" betreffenden Fragen konnten abschliessend geklärt werden : es handelt sich um eine über eine Treppe Abb. 1, 2 zu erreichende Felskammer von ca. 2,50 m Höhe mit Nischen. In ihrem Boden öffnet sich ein Schacht von 3,50 m Tiefe, der seinerseits die genannte Mergelschicht erreicht und als Brunnen diente. In ihm ist ein Nachfolger der archaischen Wasserstelle zu erkennen.

Sie blieb wohl solange in Benutzung, bis man, nach Legung von Wasserleitungen während der frühen Kaiserzeit auf sie verzichten konnte. Das späthellenistische Fundmaterial, hauptsächlich Keramik, hat sich noch beträchtlich vermehrt (vgl. TAD a. O. 38).

2) An der Michaelskirche und dem von der Kirche überbauten Dionysosheiligtum (vgl. TAD a. O. 38) konnte die Bauaufnahme, im Wesentlichen abgeschlossen werden. Auch Werkstücke von Kirche und Tempel sind zeichnerisch aufgenommen und teilweise restauriert worden. Zahlreiche Mosaiken konnten zum Zweck der Konservierung abgehoben werden. Insgesamt lassen sich nun 7 Bauphasen unterscheiden:

I. Fundamentreste des 6. Jahrh. v. Chr.

II. Viereckiger Kultraum des 5. Jahrh. v. Chr. mit Resten einer Temenosmauer. Am Ende des 5. Jahrh. v. Chr. zerstört.

III/IV. Reste zweier Kultbauten mit Annexen. 1. und 2. Hälfte des 4. Jahrh. v. Chr.

V. Zweisäuliger ionischer Antempel mit Adyton, frühhellenistisch. Dazu gehören Temenosmauer und Propylon. Zu den bisher bekannten Werkstücken Abb. II, 1 kommen nun Reste der Säulenbasis und des Kapitells hinzu.

Weitere auf Dionysos bezügliche Kleinfunde sichern die Benennung des Heiligtums.

VI. Die erste Kirche (4. - 6. Jahrh.) benutzt den Tempel unter Anbau einer Apsis im Osten.

VII. Die nach der Bauinschrift um 600 errichtete dreischiffige Emporenbasilika.

Hervorzuheben ist ein archaisches Jünglingsköpfchen aus Marmor

(milesisch, um 530 v. Chr.), gefunden wenig nördlich des Dionysostempels, erh. H. ca. 17,5 cm. Abb. II, 2, 3. Es soll, wie auch die reichen Funde rotfiguriger Keramik vom Dionysostempel von W. Real veröffentlicht werden. Im übrigen sei auf den in Kürze in den Istanbuler Mitteilungen erscheinenden ausführlichen Bericht von W. Müller - Wiener und O. Feld verwiesen.

3) Durch Raubgrabungen waren während der grabungsfreien Zeit im Sommer 1975 im Dorf Yeni Balat zwei archaische Sarkophage aufgedeckt worden, die zu den Nekropolen südlich der alten Stadt gehören. Eine Nachgrabung Abb. III, 1, 2 ergab eine Datierung in die 2. Hälfte des 6. Jahrh. v. Chr. Es handelt sich um einen Marmorsarkophag mit dachförmigem Deckel von 1,85 m Länge Abb. III, 3 und um einen Porosarkophag von 2,00 m Länge, der mit einer flachen Platte aus rotem Stein abgedeckt war. Die Sarkophage konnten ins Museum gebracht und restauriert werden. Zu vergleichen sind samische Sarkophage aus der sog. "Westnekropole", J. Boehlau, Aus ionischen und italischen Nekropolen (1898) S. 10 ff.- Bei dem Marmorlöwen des 4. Jh. v. Chr. (L 0,97 m) handelt es sich um einen Streufund aus dem Nekropolenbereich. Abb. III, 4.

4) Mit Mitteln von Frankfurter Stiftern wurden die Arbeiten zur Wiederherstellung der ionischen Halle an der Heiligen Strasse im antiken Stadtzentrum weitergeführt Abb. IV, 1-3, vgl. TAD a. O. 40. Dabei erwies sich von Neuem der Erfahrungsaustausch mit den österreichischen Kollegen von der Celsusbibliothek in Ephesos als äusserst förderlich.

5) Wie schon im Frühjahr konnte in Zusammenarbeit mit den Beamten des 1973 von der türkischen Regierung fertiggestellten Museums dessen Ein-

richtung weiter gefördert werden. Zu nennen ist vor allem die Aufsockelung archaischer Plastik im Vorraum des Museums, an der sich auch Herr Henschel beteiligte Abb. V, 1.

Die folgenden Gäste besuchten während der Kampagne die Grabung bzw. das Deutsche Grabungshaus in Akköy : Stud. arch. Coşkun Ankara-Heidelberg, Prof. Dinkler, Heidelberg, mit dem Seminar für Christliche Archäologie, Herr Pierre Dupont, Lyon - Xanthos, zum Studium ionischer Keramik Frau Şakire Erkanlı vom Museum in Aydin, Frau Dr. Frey-Asche, Marburg, Dr. V. v. Graeve, Freiburg, mit Studenten des archäologischen Seminars, Herr Glöckner mit Familie von der Landwirtschaftsschule in Sökei ihm ist für mehrfach erwiesene technische Hilfe zu danken, Frl. D. H. Hiller, Frankfurt - Pergamon, Prof. Homann-Wedeking, München - Samos, Dr. W. Jobst, Ephesos, zum Studium von Mosaiken,

Frl. Dr. Erika Köster, Frankfurt, Dr. Martini, Kiel-Samos, zum Studium kaiserzeitlicher Architektur, Frl. Dr. Marschner, Erlangen, Frl. Dr. J. Meischner, DAI Berlin, Prof. R. Naumann, Istanbul-Didyma, mit Familie, Prof. Baki Ögün, Izmir-Kaunos, mit Assistenten, Herr und Frau Dr. Peschlow, Istanbul-Herakleia am Latmos, Herr Generalkonsul von Rummel, Izmir, mit Frau, Herr Prof. V. Strocka, Berlin-Ephesos, mit Mitarbeitern, Herr Eberh. Schulz, FAZ Frankfurt, Photograph Schiele, Istanbul, Herr Direktor Tuchelt, Istanbul-Didyma, Frau Wildermann und Frau Witzel vom Goetheinstitut in Izmir, Dipl. Ing. Wurster, München, von Lykien kommend, eine Besuchergruppe aus Ephesos unter Führung von Herrn Prof. Vettters, Wien, eine Gruppe von Mitarbeitern der Pergamongrabung, eine Gruppe Frankfurter Althistoriker mit Prof. Ruschenburch, Dr. Cobet, Dr. Gawantka, Dr. Jahn, u. a.

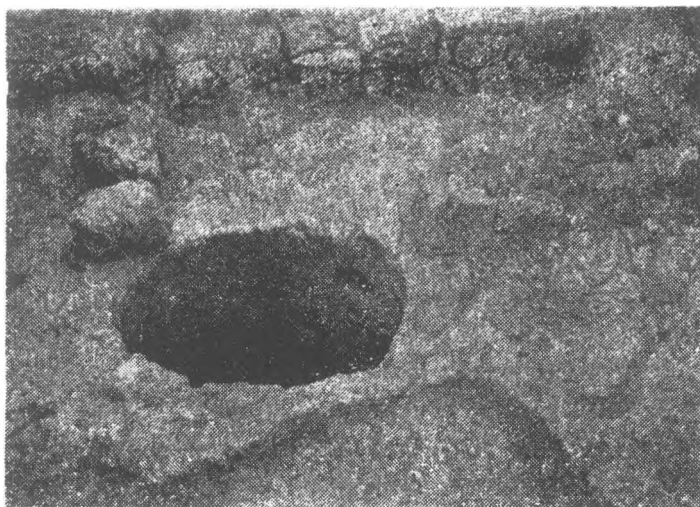

Abb. : I, 1

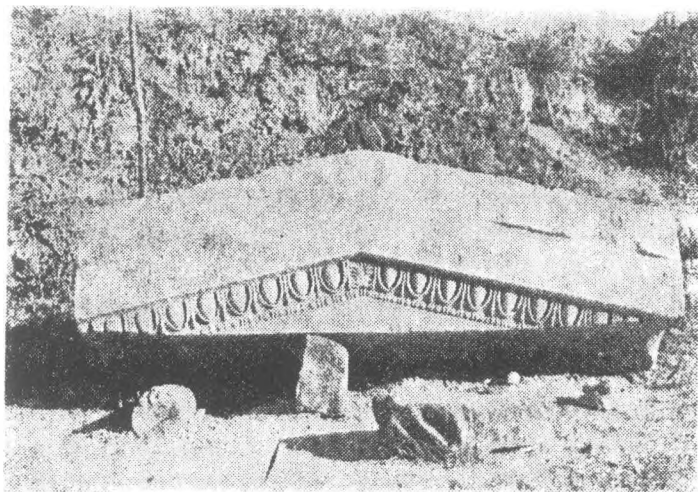

Abb. : II, 1

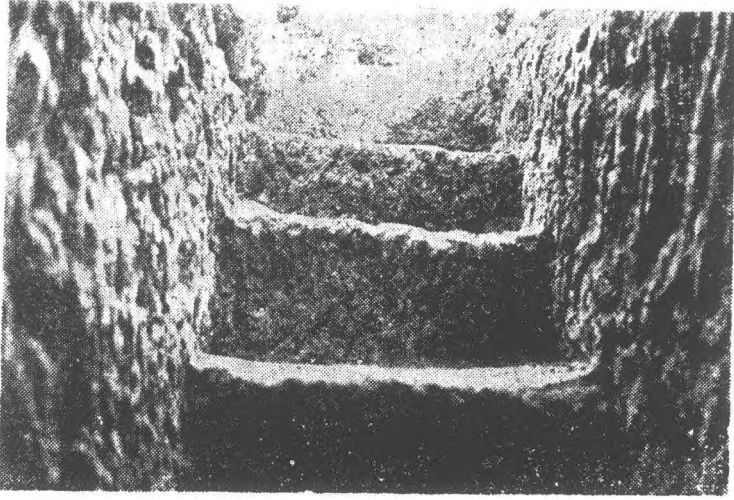

Abb. : I, 2

Abb. : II, 2

Abb. : II, 3

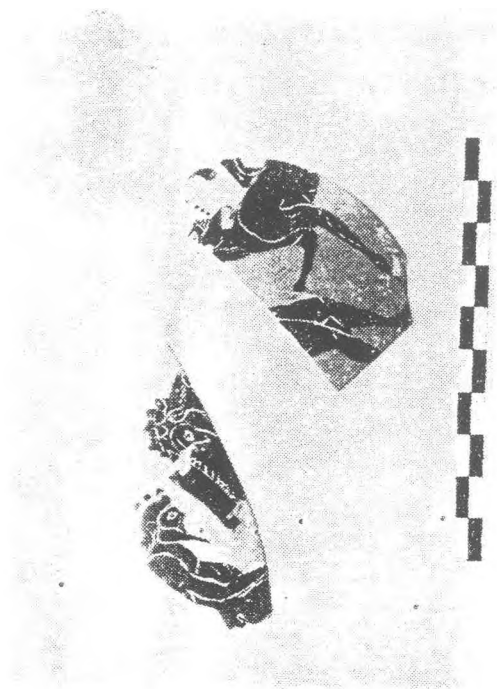

Abb. : III, 2

Abb. : III, 4

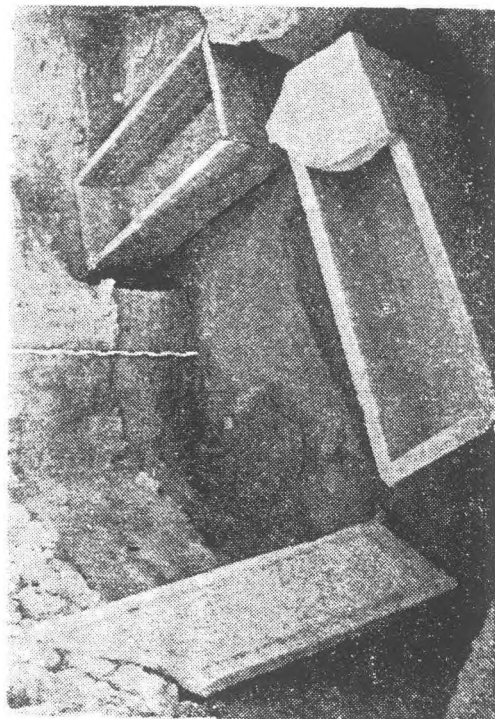

Abb. : III, 1

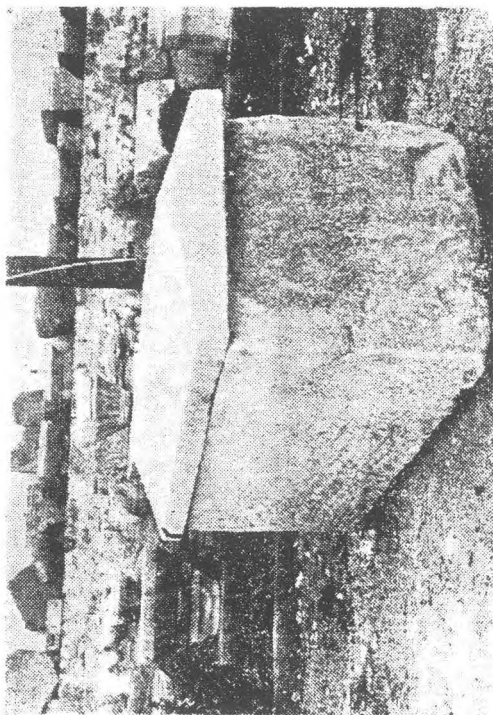

Abb. : III, 3

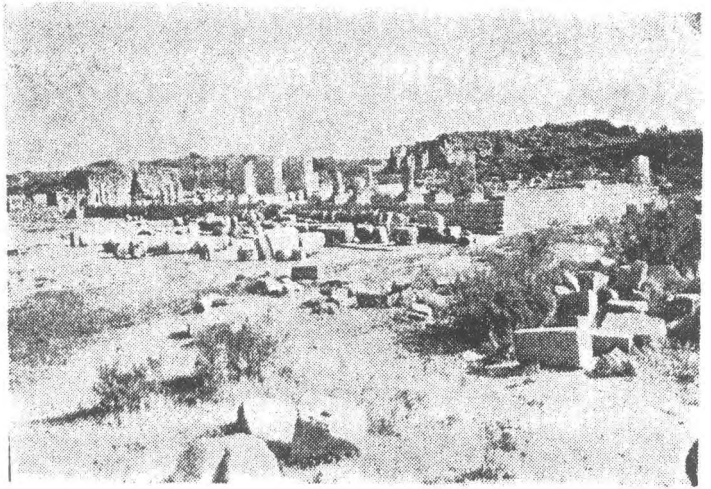

Abb. : IV, 1

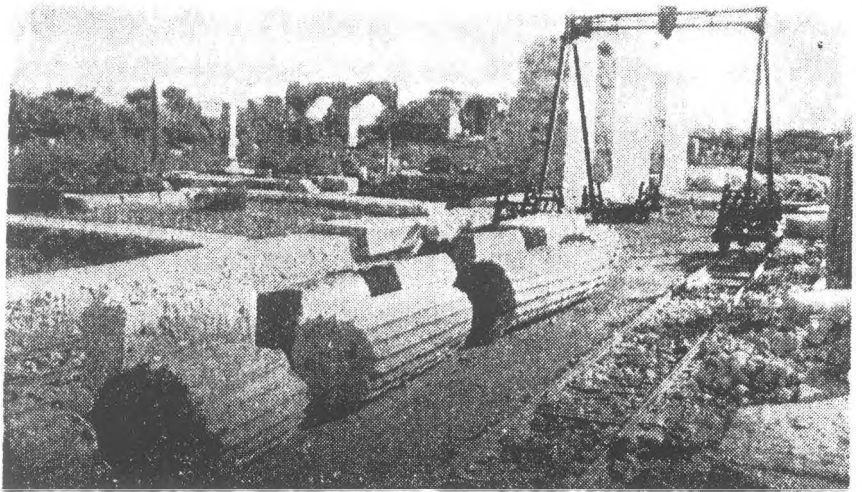

Abb. : IV, 3

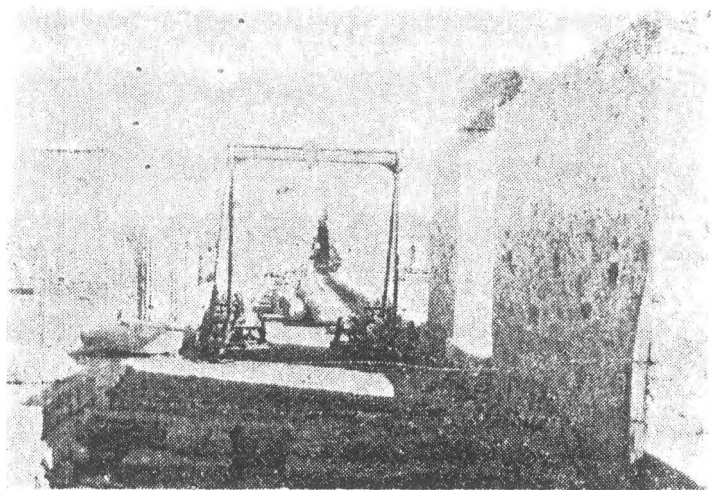

Abb. : IV, 2

Abb. : V, 1

DEMİRCİHÜYÜK
EINE VORGESCHICHTLICHE SIEDLUNG AN DER PHRYGISCH-BITHYNISCHEN
GRENZE KAMPAGNE 1975

MANFRED KORFMANN

Im Jahre 1975 konnte die Abteilung Istanbul des Deutschen Archäologischen Institutes die Untersuchungen am Demircihüyük nach einer Unterbrechung von 38 Jahren wieder aufnehmen. Die Ausgrabung stellt eine Fortsetzung der im Jahre 1937 unter Prof. Dr. K. Bittels Leitung durchgeführten Forschungen dar,¹ die wegen der Vorkriegs- und Kriegsereignisse ausgesetzt werden mussten. Auch diesmal leitete K. Bittel das Projekt, die örtliche Grabungsleitung lag bei M. Korfmann. Alle Beteiligten danken der Generaldirektion der Antiken und Museen für die Genehmigung zu diesen Arbeiten und die wohlwollende Unterstützung.

Der Demircihüyük liegt unmittelbar nördlich der alten Strasse von Eskişehir nach Bozüyük (bzw. nach Bursa und Istanbul, direkt westlich der Abzweigung nach Söğüt (siehe Photos 1 und 2). Er befindet sich (innerhalb des Vilayets Bilecik, das hier an das Vilayet Eskişehir grenzt) im Gebiet des Bezirkes Söğüt bzw. des Dorfes Zemzemiye. Auf die topographischen Fragen und die daraus resultierende Bedeutung des Hügelns für die anatolische Vorgeschichte

braucht hier nicht weiter eingegangen zu werden. Wir verweisen statt dessen auf die Zusammenfassung in der oben zitierten Publikation. Der Demircihüyük blieb bis zum heutigen Tag der am weitesten nordwestlich gelegene frühbronzezeitliche Siedlungsplatz, der unter wissenschaftlichen Aspekten ausgegraben und publiziert worden ist. Surveys in den 60er Jahren, besonders in dem Gebiet um Yanışehir und den Iznik-See², haben unsere Kenntnisse über die Verbreitung bestimmter chalcolithischer, früh- und mittelbronzezeitlicher Keramikgruppen dieses an das Marmarameer, den Bosphorus und somit an Europa angrenzenden Raumes vermehrt, führten aber angesichts der vielfach bestehenden Unsicherheit in relativ-chronologischen Zurechnungsfragen die Forschung nur in bedingtem Masse weiter. Schon seit längerer Zeit galt der Demircihüyük als Vertreter einer Kultur, die sich in ihren materiellen Hinterlassenschaften recht deutlich von den nächstgelegenen «Kulturrepräsentanten» Troja, Beycesultan, Yortan, aber auch von den FBZt-Fundplätzen der Ankararegion abhob. Wenn man

---

¹ K. Bittel/H. Otto, Demirci - Hüyük, eine vorgeschichtliche Siedlung an der phrygisch-bithynischen Grenze. Berlin 1939.

---

² D. H. French, Prehistoric Sites in Northwest Anatolia, I. The Iznik Area. Anatolian Studies 17, 1967, 49-100.

derzeit von einer «Demircihüyük Culture» spricht³, so beruft man sich auf die in der Publikation von 1939 veröffentlichten Funde, was aber bisher als verfrüht erscheinen musste, da schon von K. Bittel und H. Otto herausgestrichen worden ist, dass die Arbeit am Demircihüyük fortgesetzt werden müsse⁴. In dem relativ kleinen, damals in knapp vierwöchiger Arbeit untersuchten Areal entlang der alten Strasse konnte weder zusammenhängende Architektur gefunden noch ein repräsentativer Überblick über das Gesamtmaterial des Hügels, geschweige denn dessen Abfolge gegeben werden.

Wie ein Vergleich des 1937 aufgenommenen topographischen Planes mit dem im Jahre 1975 angefertigten zeigt, hat sich die Gestalt des Hügels in den dazwischenliegenden Jahren nicht unerheblich verändert (siehe Plan 1). Rezente Abgrabungen, besonders an der Südseite (siehe Photo 1), dürften mit dem Umbau der damaligen Erd- in eine Asphaltstrasse sowie der damit verbundenen Erweiterung, einschliesslich Strassengräben, zusammenhängen. Die frühere Erstreckung der Hügeloberfläche über die Strasse hinaus ist heute nicht mehr festzustellen. Ebenso kann von einem «Strassenprofil», das damals eine Abfolge von drei Schichten bis zum Grundwasser ergeben hatte, nicht mehr die Rede sein. Die zwei Meter nördlich der ehemaligen Strasse angelegte Fläche, die nicht sehr tief hinabgeführt wurde, müsste innerhalb des modernen Strassenbereiches liegen. Eine Absteilung des Hügels an der N-Seite zum Feld hin (siehe Photo 2) dürfte mit der Ver-

legung einer Rohrleitung entlang der Strasse zusammenhängen, die den Hügel selbst gemieden hat. Zu Beginn der Ausgrabung war der Hügel eingezäunt, offenbar um Jungpflanzen zu schützen, deren Anpflanzung augenscheinlich erfolglos versucht worden war, wie zahlreiche Pflanzlöcher, die die gesamte Hügeloberfläche bedecken, zeigen. In der Mitte des Hügels stand bis 1974 eine grosse Tafel der Forstverwaltung, die an zwei tief eingelassenen Eisenbahnschienen befestigt war. Störungen durch offenbar recentere «flüchtig vorgenommene Bestattungen», wie sie K. Bittel und H. Otto erwähnten⁵, konnten innerhalb der Grabungsareale nur einmal beobachtet werden.

Die 1975 durchgeführte Kampagne begann am 1. Juli und endete am 15. Oktober, wobei die eigentliche Ausgrabung vom 8. Juli bis 27. September dauerte. Die restliche Zeit diente der Vor- und Nachbereitung der Grabung. Als Vertreter des Kultusministeriums, war der Grabung der Kollege Ferruh Gerçek, Museum Eskişehir, zugeteilt, für dessen Interesse und Einsatz wir ihm sehr verbunden sind. Ständig am Grabungsort waren neben Dr. Manfred Korfmann (DAI Istanbul), die Archäologin Jean D. Carpenter, M.A. (z. Zt. Istanbul), der Student der Vorgeschichte Turan Efe (Universität Istanbul) und der Zeichner Peter Kunz (DAI Berlin). Zeitweise waren zugegen: Prof. Dr. Kurt Bittel (Heidenheim), Dr. Philine Kalb (DAI Lissabon), Prof. Dr. Joachim Boessneck (Universität München), Doz. Dr. Angela von den Driesch (Universität München), Dipl. - Geophysiker Helmut Becker (Universität München), Photograph Ahmet Aydın (DAI Istanbul) und cand. phil. Helmut Schlichtherle (Universität Tübingen).

³ so. z. B. S. Lloyd/J. Mellaart, *Beycesultan, I* (1962) 193f. u. Karte IV; J. Mellaart in: *Cambridge Ancient History* (1971) I, Teil 2, 372. 382. 398.

⁴ Bittel/Otto a. a. O. 5. 30.

⁵ a. a. O. Taf. 3.

⁶ a. a. O. 9.

Allen Mitarbeitern soll auch an dieser Stelle noch einmal herzlich gedankt werden. Der Direktor des Eskişehir Bölge Müzesi, Herr Dündar Tokgöz, gewährte der Grabung stets seine volle Unterstützung, wofür wir ihm und seinen Mitarbeitern sehr dankbar sind.

Die diesjährige Grabung hatte die Klärung der stratigraphischen Abfolge des Hügels zum Ziel, wozu an dessen Südseite vier Areale geöffnet wurden (siehe Plan 1). Weiterhin wurde in einem Areal am auslaufenden Osthang des Hügels gearbeitet. Innerhalb einer Gesamtfläche von 134 m² wurden ca. 320 m³ Erde ausgegraben, was bei einer durchschnittlichen Beschäftigung von 6 bzw. 7 Arbeitern pro Arbeitstag und Arbeiter 0,65 m³ Erdbewegung ergab. Insgesamt wurden 2266,8 kg Keramik geborgen, gewaschen und verpackt. Davon wurden 27 % grabungstechnisch registriert (Rand- und Bodenstücke, Henkel, Verzierungen etc.). Die Knochenmenge lag bei 77,46 kg.

In Verbindung mit den teilweise recht tief in das Hügelinnere hinabgeführten Grabungen wurde eine stratigraphisch untereinander verknüpfbare Abfolge von insgesamt 8,20 m Höhe erreicht, wobei im Areal I7 in einer Tiefsondage bis 1,7 m unter Grundwasserspiegel gearbeitet wurde, ohne dass der gewachsene Boden hätte erreicht werden können. Dort wurden die Arbeiten bei der rel. Höhe von 6,40 m eingestellt.

ÄLTESTE BESIEDLUNG

Streifunde von rot auf beigem Überzug bemalter Ware, die wohl am ehesten als Ware des Hacilarstils angesprochen werden kann, zeigen, dass im Hügelkern eine bislang stratigraphisch nicht erreichte frühchalkolithische Siedlung vorausgesetzt ist. Sie lag möglicherweise unter dem östlichen Teil des Hügels, da besonders

dort, in den auslaufenden Schichten des frühbronzezeitlichen Hanges, derartige Stücke zutage gekommen sind. Sollte sich tatsächlich eine Siedlung mit Keramik des Hacilarstils derart weit im Nordwesten Anatoliens finden lassen, so wäre das überraschend, und es würden sich interessante Aspekte hinsichtlich der Verbindung ihrer Ware mit den bemalten Waren des Balkans ergeben.

Innerhalb der stratigraphisch miteinander verknüpfbaren Grabungsareale I7, I8, K7 und K8 konnten sechs Bauphasen getrennt werden, die wir (von unten nach oben) mit Buchstaben benannten (siehe Pläne 2 a und 2b).

ÄLTER ALS PHASE K :

Älter als die stratigraphisch mit jüngeren Phasen verknüpfbare «Phase K» war ein Fussbodenestrich, der von einer Holzkonstruktion umgeben war und im Tiefschnitt innerhalb des Areals I7 bei Niv. 8,80 m angetroffen wurde.

PHASE K :

Die Bauphase K wird bislang lediglich durch eine mit Estrich dick ausgekleidete runde Anlage, wahrscheinlich eine Vorratsgrube, repräsentiert, die im Areal I8 unterhalb des Fussbodens eines Viereckbaus aus Lehmziegeln zutage kam. Die Grube war vor Errichtung des darüberliegenden Hauses durch eine Störung angeschnitten worden.

PHASE L :

Gleichzeitig mit dem erwähnten rechteckigen Bau (siehe Photo 3), oder etwas älter, sind Holzkonstruktionen in I7 und I8. Bei Erreichen der Holzbauten wurde die diesjährige Kampagne im Areal I7/I8 eingestellt, und es bleibt der nächsten Kampagne vorbehalten, zu klären, wie diese genau in Relation zueinander und zum oben erwähnten Viereckbau stehen. Drei kleine

rechteckige Bauten —im Innern jeweils mit versetzten, senkrecht übereinander gestellten Holzbrettern ausgekleidet— gehören ebenso dieser Phase an wie der Steinunterbau eines offenbar grossen Gebäudes auf der Hügelkuppe und ein Lehmziegelbau in K7, der in der nachfolgenden Phase M gestört wurde.

Im Bereich der kleinen Bauten (siehe z. B. Photo 3, links zeigte eine Abfolge dünner, regelmässiger, teilweise leicht grünlich gefärbter Schichten, dass sich in dieser Region des Hügels relativ kontinuierlich feinkörniges Material, unter anderem aber auch Getreide bzw. dessen Reste, mit dem Boden vermischt hat. Wir befinden uns in einem Bezirk, wo derartige Vorgänge offenbar längere Zeit hindurch stattgefunden haben, wie die an die Holzwände aussen anziehende Abfolge dünner Schichten zeigt. Im oberen Bereich wurden die Ränder der Holzbauten wahrscheinlich in späterer Zeit durch Lehmziegel, bzw. Stampflehm verstärkt und geschützt (siehe Photo 4). Innerhalb dieser Viereckbauten, die wir als Speicher bezeichnen möchten, wurden jedoch nicht Vorratsreste, sondern normale Abfälle gefunden. Das aus grossen Kalksteinen gesetzte Fundament des Baus an der Hügelkuppe (siehe Photo 5) trug aufgehendes Mauerwerk aus Lehmziegeln, bzw. Stampflehm. In dessen von Mauern eingefasster NO-Ecke wurde ebenso wie in der nordwestlich vorgelagerten kleinen Kammer ein Fussboden angetroffen. Letzteres erstaunt bei einem derart kleinen Raum, den man eher als «Kasten» oder Stützkonstruktion an einem ehemaligen Hang ansehen möchte, steht aber in auffälliger Übereinstimmung mit Befunden innerhalb der Rundanlage von Ahlatlibel. In der äussersten SO-Ecke dieses Areals wurde ebenfalls Lehmziegelmauerwerk, das auf Steinfundamenten auflag, angetroffen.

PHASE M:

In dieser Phase stiessen wir in I7 auf einen starken Estrich mit Pfostengrube in der Mitte, der von Holzwänden umgeben war. Dass der Viereckbau aus Lehmziegeln in I8 weiterbenutzt worden ist, zeigt eine «Ante» aus nur einer Kerpiçlage, die auf einem den unmittelbar nördlich davon gelegen Speicher bedeckenden Laufboden auflag. Dieser Vorsprung, wahrscheinlich eine Sitzbank oder ähnliches, ist direkt an die NW-Ecke des Hauses angesetzt und liegt unmittelbar westlich eines auffälligen Mauerausbruches, den wir als sekundären Ausgang aus dem Gebäude interpretieren. Er dürfte entstanden sein, als die Siedlungsschichten ausserhalb kontinuierlich bis zu dieser Höhe gewachsen waren. Ebenso wie der Speicher in I8 war auch der südliche Speicher in K7 zu dieser Zeit schon durch einen Laufboden bedeckt, wohingegen das Oberteil des Speichers in der SW-Ecke von K8 weiterbenutzt wurde. Dort konnte innerhalb des Speichers eine Trennschicht aus kleineren Steinbrocken registriert werden. In der Phase M wird im Nordteil von K7 ein Speicher ähnlicher Bauart errichtet, wobei nicht nur alte Schichten und Laufböden, sondern auch ein Teil des Mauerwerkes und der Fussboden des Gebäudes im Westteil abgetragen worden sind. Dieser Speicher bleibt bis in die nächste Phase hinein in Benutzung. Gleichzeitig wird der Restteil der Mauer des Gebäudes im Westen von K7 genutzt und erhöht. In der NO-Ecke des Steinbaus auf der Hügelkuppe wurden Wohnböden in dichter Folge angetroffen, was die erneute Benutzung dieses Gebäudeteils in späterer Zeit bezeugt.

PHASE N:

In diesem Abschnitt der Besiedlung des Hügels wird an dessen Kuppe ein neuer Steinbau errichtet, des-

sen nach Nordwest orientierte Mauer in der Ausrichtung mit dem Vorgängerbau verbunden ist, wohingegen die nach Nordost orientierte Mauer sich den verbliebenen Lehmziegelmauerrest zunutze macht. Nach Westen hin ist diesem Neubau einer offenbar wiederum massiveren Anlage eine sorgfältig gelegte rechteckige Steinpackung vorgelagert, die offensichtlich in Bezug zu dem noch weiter westlich gelegenen kleinen Rundbau (wahrscheinlich ebenfalls ein speicherähnliches Gebäude) stand. In den Arealen 17 und 18 kennen wir aus dieser Phase keine Mauerreste, wohl aber einen teilweise bis zu 10 cm dicken Estrich, der sich aus feinen Lagen gebildet hatte (siehe Photo 6). Er bedeckte den nördlichen Teil von 18 fast ganz und stellt somit einen ausgezeichneten Phasentrenner dar.

PHASE O :

Dieser Estrich wird im Bereich von 18 weiterbenutzt als ein Lehmziegelbau in K8 in der Phase O entsteht. Das Gebäude schneidet im Osten teilweise die kleine, rechteckige Steinpackung an, ebenso wie der Oberbau der runden Steinkonstruktion beseitigt wird. Die rechteckige Steinpackung wird weiterbenutzt. Auch in 18 entsteht ein Lehmziegelhaus, das —wenn auch von massiverer Bauart— ähnliche Dimensionen hat (siehe Photo 6). Dort wird das vorgefundene Niveau durchstossen (im Nordteil auf eine Tiefe von ca. 1 m). Auf einen Untergrund aus homogener Füllerde wird ein Pflaster aus Scherben von Grobkeramik in äusserst sorgfältiger Art ohne grössere Zwischenräume gelegt (siehe Photo 7). Begrenzt wird dieses rechteckige Scherbenpflaster durch senkrecht in Linie aufgestellte Scherben (im Westen durch senkrecht aufgestellte grössere Steiplatten), hinter denen jeweils zwei

lange Bretter parallel gelegt wurden (Siehe Photo 6). Innerhalb des Scherbenpflasters finden sich Längs- und Querunterteilungen durch ebenfalls senkrecht aufgestellte Scherben. Der funktionelle Sinn dieser Konstruktion findet seine Erklärung darin, dass der auf dieses Pflaster gelegte 5-10 cm dicke harte Fussboden aus Lehmziegelmasse sich beim Abnehmen genau im Verlauf dieser Linien ablöste, selbst dort, wo keine Scherben eine Trennung markierten. Offenbar wurde die feuchte Kerpiçmasse in Bahnen bzw. Quadraten verlegt und «Fugen» aus senkrechten Scherben (und Holz?) dienten als Dehnungsfugen. Auf Holzbalken und teilweise über die Pflaster - Kerpiçlage wurden die ca. 60 cm breiten Mauern aus Lehmziegeln errichtet, wobei sich der Unterteil der Ostmauer genau an die Aussenseite der Westmauer des Rechteckgebäudes der Phase L/M anlehnte. Ein kontinuierlich von Süden nach Norden ansteigendes System von Löchern und Aushöhlungen an der Innenseite der Ostmauer dieses Gebäudes legt ebenso wie ein senkrechter Balkenrest in der NO-Ecke nahe, dass hier ein Treppenaufgang aus Holz bestanden hat, der in ein weiteres Stockwerk führte. In der NW-Ecke des Raumes wurde eine Wandnische angetroffen. Nördlich des Gebäudes befinden sich Pfostenlöcher dieser Phase sowie Reste einer leichten, eckigen Holzkonstruktion, die möglicherweise mit einem ehemals vorhanden gewesenen äusseren Aufgang in Beziehung zu bringen sind. Östlich des Hauses konnten flache, in den Estrich eingetiefte Gruben festgestellt werden). Innerhalb und ausserhalb dieser beiden Häuser der Phase O lassen die Grabungsbefunde die Schlussfolgerung einer plötzlichen, gleichzeitigen Zerstörung zu. Man könnte an Erdbebenstösse denken, was in diesem erdbebenreichsten Gebiet der Erde nicht verwundern würde. In der Tat haben

wir innerhalb des Grabungsgebietes verschiedene Erdbebenrisse verzeichnen können. Der Haupterdbebenriss jedoch, den wir innerhalb des Areals I8 und K7 von der Oberfläche aus ca. 3,5 m tief verfolgen konnten (siehe Photos 4 and 6), reicht höher als der Wohnhorizont der nächsten und bislang letzten Bauphase und dürfte eventuell jünger als diese sein.

PHASE P.

Diese bislang in stratigraphischer Abfolge jüngste Siedlungsphase des Hügels fanden wir nur an einer Stelle, innerhalb des Rechteckbaus in K7/K8. Hier lag auf einem jüngeren Fussboden, der sowohl innerhalb des Gebäudes als auch ausserhalb angetroffen wurde, eine Gruppe zusammengehöriger Gefässcherben. Die sekundäre Nutzbarmachung dieses Lehmziegelbaus wird besonders dadurch deutlich, dass die S-Mauer und der südliche Teil der W-Mauer des Hauses gekappt waren (siehe Photo 8) In gleicher Höhe mit diesem Fussboden fand sich auf dem Lehmziegelschutt in I8 eine feste Laufschiicht.

Es wäre denkbar, dass in den Phasen O und P mehrere Erdstösse, die zeitlich nicht unmittelbar zusammengelegen haben müssen, der Besiedlung der Hügelmitte ein Ende setzten. Die Mauern der Phasen O bzw. P wurden 5-10 cm unter heutiger Hügeloberfläche angetroffen und waren teilweise bis zu einer Höhe von 1,70 m erhalten.

Ob die Hügelkuppe in noch späterer Zeit besiedelt worden ist bleibt offen, ist aber relativ unwahrscheinlich, da wir abgesehen von einer handvoll glasierter Scherben keinerlei jüngere Funde, weder in Gruben etc. noch an der Oberfläche angetroffen haben.

MITTLERE BRONZEZEIT:

Um so frappierender ist die Tatsa-

che, dass wir unmittelbar unterhalb des Ostanges Schichten der 1. Hälfte des 2. Jts. finden, die ein bis zwei Meter mächtig sind.

Die Aufdeckung dieses Areals wurde durch den Einsatz eines Protonenmagnetometers veranlasst, wobei Bedienung des Gerätes und Auswertung der Angaben bei Herrn H. Becker lagen. Durch den Einsatz des Magnetometers stiessen wir auf eine Störung innerhalb des Magnetfeldes des Hügels. Sie ergab sich, wie die Ausgrabung zeigte, aus einer ca. 2 m Durchmesser aufweisenden Kreisstruktur aus Kalksteinen, in deren Innerem eine ca. 60 cm mächtige Füllung aus orange-rot gebrannter Erde angetroffen wurde (siehe Plan 3). In der Nähe dieses Kreises wurden Anhäufungen aus meist grösseren Kalksteinen registriert, teilweise sehr regelmässig gesetzt, die in Verbindung mit Bestattungen und/oder rituellen Handlungen, wie Opfer, zu sehen sind. So wurden, auf einem Topffragment liegend, die stark zerstörten Reste eines mit Beigaben versehenen, nicht allzu jungen Kindes in rechter Seitenlage mit Blick nach N gefunden. Der Gefässrest selbst zeigte starke Russ- und Brandspuren. In einem weiteren Falle wurden unterhalb einer Steinsetzung, in und auf der sich verschiedene Beigaben befanden, Reste einer oder zweier Totgeburten angetroffen. Eine weitere Bestattung (?) zeichnet sich in einer auffälligen Grube mit Beigaben in dem S-Profil ab. Regelrecht unter Steinlagen beigelegt wurde ein Hundeskelett geborgen, dessen Beigabe wohl ein stark gebrannter Napf aus Kalkstein darstellte. Unter einer sehr grossen und schweren Steinplatte, die oberhalb eines sorgfältig gesetzten Rechtecks aus Steinen lag, wurden keinerlei Bestattungsreste angetroffen, lediglich ein Menschenknochen und eine Steinanhäufung, die von verbrannter Erde und Asche umgeben

war. Nördlich des Kreises aus gebrannten Erden zeigt eine regelmässige Setzung sehr grosser Steine, dass eine grössere Anlage in diese Richtung hin bei weiteren Ausgrabungen zu erwarten ist.

Die Kampagne des Jahres 1975 zeigt, dass innerhalb der Frühen Bronzezeit der Demircihüyük kontinuierlich besiedelt wurde. Die Regelmässigkeit der Ausrichtung der Gebäude aller Phasen spricht ebenso für diese jahrzehnte- und jahrhundertelange Kontinuität wie auch das summa summarum einheitliche Kleinfundematerial, auf das unten noch kurz eingegangen werden soll. Bis zur Aufgabe des Hügels konnten innerhalb des ergrabenen Areals keine Zerstörungshorizonte registriert werden, die etwa auf extreme Schadenfeuer oder auf Feindeinwirkung zurückzuführen wären. Einige der Häuser dürften zweistöckig angelegt gewesen sein. Diese Vermutung basiert auf verschiedenen Faktoren: zum einen auf den erwähnten Löchern und Halzresten in dem Gebäude mit dem Scherbenpflaster, die wohl am besten als Treppenreste interpretierbar sind, weiterhin auf der relativen Dicke der Mauern, auf der Tatsache, dass wir bislang keinerlei Sitzbänke, Herdstellen etc. auf den ergrabenen Hausfussböden registrieren konnten sowie auf den mächtigen Schuttmassen aus Kerpiç innerhalb der Phase O, die eigentlich nur von Oberbauten herrühren können, zumal die Mauern gerade dieser Phase noch sehr hoch bis zur Oberfläche anstanden. Bauschutt wurde sowohl inner- als auch ausserhalb der Gebäude angetroffen. Da am Demircihüyük bei einigen Bauten aus Lehmziegeln offenbar keine Steinfundamente gesetzt wurden, spricht dies u. E. ebenfalls dafür, dass sich das alltägliche Leben teilweise im trockeneren Obergeschoss abgespielt hat, das möglicherweise eine

grössere Fläche als das Untergeschoss besass. Parallelabdrücke von Holzbalken in (verziegeltem) Lehm zeugen ebenso von umfangreicherer Holzverwendung wie die Siloauskleidungen und die Holzwände bzw. —konstruktionen innerhalb der Areale 17 und 18. Sowohl inner- als auch ausserhalb der Lehmziegelgebäude konnten Verputzreste festgestellt werden. Der Scherbenpflaster-Befund ist wohl derart zu interpretieren, dass hier eine dicht gelegte Scherben-schicht mit Estrichauftrag einen guten Isoliereffekt bewirken sollte, sowohl hinsichtlich nach oben ziehender Bodenfeuchtigkeit als auch gegen Mäuse und andere Schädlinge.

Die ehemalige Landschaft (und damit verknüpft das Klima) kann jetzt schon ansatzweise durch Untersuchungen zur Fauna und Flora rekonstruiert werden. In gleicher Weise gewinnen wir Kenntnisse über die Nahrungsgrundlagen dieser ländlichen Siedlung. Basierend auf den Knochenuntersuchungen, die J. Boessneck und A. von den Driesch durchführten, ergibt sich, dass Wildtiere zwar gejagt wurden, dass sie jedoch eine untergeordnete wirtschaftliche Bedeutung hatten. Die Bevölkerung war in starkem Masse von Rinder-, Schaf-, Schweine- und Ziegenzucht (in dieser Abfolge!) abhängig, wozu sich als weiteres Haustier der Hund gesellte. Dass die Rinder auch als Zugtiere eingesetzt wurden, zeigen Abreibungen an den Hornzapfen älterer Tiere. Die relativ lange Faunenliste aus Wildsäugern, Vögeln, Reptilien, Amphibien und Fischen deutet jetzt schon an, dass die klimatischen Bedingungen der frühen Bronzezeit in diesem Raum mit den heutigen wahrscheinlich verglichen werden können. In ihr spiegelt sich ansatzweise die heutige Situation dieses Gebietes an der Grenze von pontischem, mediterranem und Steppenklimate wider.

Gleichermaßen ergab die archäobotanische Untersuchung, die H. Schlichtherle zu verdanken ist, sowohl Wald- als auch Steppenelemente. Haselnüsse, Brombeeren und Kornelkirschen wurden gesammelt, der Leindotter wurde als Ölpflanze zumindest genutzt, wenn nicht gar kultiviert. Angebaut wurden Linsen-Wicke, Kichererbse, Einkorn, Emmer, Nacktweizen und Gerste.

Dass die materielle Kultur dieser vornehmlich auf landwirtschaftlichen Produkten basierenden Siedlung keineswegs provinziell ist, zeigte schon die Ausgrabung des Jahres 1937. Dies erklärt sich daraus, dass der Hügel nicht nur an einem der wichtigsten natürlichen Verkehrswege vom anatolischen Hochland zum Marmarameer und Bosphorus liegt, sondern auch auf Grund seiner Nachbarschaft zu zwei sehr grossen Siedlungshügeln, dem Çukurhisarhüyük (5 km südöstlich) und dem Hügel bei Oklubalı (4 km südwestlich). An beiden Plätzen konnte durch Lesefunde eine frühbronzezeitliche Besiedlung nachgewiesen werden, die, wie ein Aufschluss am Hügel bei Çukurhisar zeigt, zumindest dort ausserordentlich stark gewesen ist.

Ein gewisses Zeichen für Wohlhabenheit stellen Funde von Nadeln und Messern aus Kupfer/Bronze (Phasen K, L, M, und P) sowie ein Bleifund (Phase M) dar. Die zahlreich vorkommende Feinkeramik, meist rot-, braun- und schwarzpolierte Ware, ist von ausgezeichneter Qualität. Die häufigsten Typen sind bei dieser Feinkeramik Schüsseln sowie flache Schalen, oftmals mit schlaufenartig vom Gefässrand aus hochgezogenem Henkel, wobei die Gefässe teilweise eine extrem dünne Wandung haben. Generell ist die Keramik rundbodig, lediglich bei einigen Gefässarten der Grobkeramik kommt ein flacher Standboden vor. Abgesehen von oben genannter Henkelform über-

wiegt bei weitem ein halbmond- bzw. ohrenförmiger Henkel, der horizontal zum Gefässkörper angebracht ist und gleichermaßen als unmittelbar mit ihm verbundener Griff vorkommt. Scheibengedrehte Ware findet sich innerhalb des frühbronzezeitlichen Materials des Demircihüyüks nicht. Bei der Keramik fallen weiterhin durch tiefe Rillen innen auf schwarzpoliertem Untergrund verzierte Schalen auf (siehe Photo 13), abgesehen von einigen Sonderstücken, wie weiss bemalter sowie ritverzierter (siehe Photos 11, 12), teilweise weiss, inkrustierter Ware (siehe Photos 9, 10), die teilweise ortsfremd sind.

Neben den üblichen Geräten einer Siedlung dieser Zeit, Reib- und Läufersteinen aus basaltartigem Gestein, Webgewichten, Spinnwirteln, Bürstengriffen aus ungebranntem Ton, finden sich Knochengeräte verschiedenster Art und selbstverständlich in dieser Zeit auch noch Steinbeile, Artefakte aus Flint und in einem erstaunlich hohen Prozentsatz auch solche aus im allgemeinen «schwarzen» Obsidian. Normalerweise sind es einseitig bearbeitete Stücke, meist Klingen. zweiseitige Bearbeitung kommt höchst selten vor, so bei zwei Pfeilspitzen von gedrungener Weidenblattform (Phasen K und M). Die Steingeräte sind meist überraschend klein, man könnte einen Teil von ihnen als «mikrolithisch» bezeichnen. Dies gilt besonders für die Obsidiangeräte.

Das Ausgangsmaterial für letztere waren, wie die Rohmaterialfunde im Hügel zeigten, stets kleine Gerölle. Die übereinstimmend geringe Dimension von vorgefundenem Ausgangsmaterial musste aus einer bislang unbekanntem Quelle stammen. Durch freundliche Unterstützung von Herrn A. Turgut İtil, Direktor der Magnesit Anonim Şirketi, Eskişehir, gelang der Nachweis von Obsidianen in mühelos vom Demircihüyük aus erreichbarer Umgebung. Herr

Dir. İtil machte uns auf ein Gebiet sauren Vulkanismus im Süden von Eskişehir aufmerksam, und gemeinsam mit ihm konnten wir in einem von Tuffformationen umgebenen Trockenbachbett direkt östlich des Dorfes Aşağı Kalabak, ca. 26 km Luftlinie südlich Eskişehir (bzw. 36 km südöstlich Demircihüyük), kleine Obsidiangerölle aufsammeln, die zumindest äusserlich mit dem Rohmaterial unseres Hügels identisch sind. Wir nehmen an, dass eine physikalisch - chemische Untersuchung die Herkunftsfrage der Obsidiane klären wird.

Dass in Anatolien Tierfiguren aus gebranntem und ungebranntem Ton an frühbronzezeitlichen Fundplätzen üblich sind, so auch am Demircihüyük, ist allgemein bekannt. Am Demircihüyük sind, soweit bestimmbar, in weitaus überwiegender Zahl Rinderfigürchen hergestellt worden (siehe Photo 14), was mit der zoologischen Auswertung des Knochenmaterials genau übereinstimmt, bei der sich das Rind als Haupt - Fleischlieferant herausstellte. Die Rinderfiguren zeigen fast immer eine gedrungene Gestalt, haben üblicherweise ein zum Rücken hin im rechten Winkel abgeflachtes Hinterteil, wobei der Gestaltung des Schwanzes, meist am Rücken beginnend, besondere Beachtung geschenkt wurde. Häufiger wurde die Nase durchbohrt. Auf die Gestaltung der Geschlechtsmerkmale hat man keinen Wert gelegt. Welchen Sinn diese Figuren hatten, sei dahingestellt. Sie lediglich als Kinderspielzeug anzusehen, erscheint uns fragwürdig, unter anderem auch deswegen, weil in dem frühbronzezeitlichen Fundmaterial Anatoliens gelegentlich Rinderfiguren mit zwei Köpfen, also Missgeburten, nachgebildet wurden⁷. Zwei künstlerisch hervorragend

gestaltete Köpfe der Bezoarziege (?), die mit einem Überzug versehen und poliert worden waren (Phasen L und M), erinnern an (jüngere) ähnliche Stücke aus Metall, die von anderen Fundplätzen Anatoliens, besonders östlich der Ankara region und im phrygischen Kulturgebiet, bekannt sind; dies um so mehr, da es sich in beiden Fällen offenbar um abgebrochene Gefässapplikationen handelt.

53 Idole, in überwiegender Mehrzahl Darstellungen von Frauen, kamen in der Kampagne des Jahres 1975 zutage (siehe Photos 15-24). Bis auf eines sind alle zerbrochen. Angesichts der statistisch grossen Zahl und der Tatsache, dass die Bruchstellen alt sind, darf man wohl jetzt schon folgern, dass die Idole bewusst zerstört worden sind, was nur rituelle Hintergründe haben kann. Erinnerung sei in diesem Zusammenhang daran, dass die in den Gräbern bei Karataş gefundenen flachen, sehr stark schematisierten Marmoridole ebenfalls zerbrochen waren. Hier fiel auf, dass sie fast durchweg bei Kinder - oder Mutter - Kind - Bestattungen lagen, wobei entweder der Kopf oder der Rumpf oder beide Bruchstücke zusammen vorgefunden wurden. Insgesamt scheint es sich um knapp 20 derartiger Belege aus Gräbern zu handeln. Davon ausgehend erwog die Ausgräberin, ob die Trennung von Kopf und Rumpf mit einem «magischen Ritus» zu verbinden sei⁸. Bemerkenswert erscheint in diesem Zusammenhang, dass es durchaus üblich war, einer Bestattung auch mehrere Idole bzw. deren Fragmente beizugeben. Die Vielzahl der Idolfragmente im Siedlungsschutt des Demircihüyük bleibt zunächst rätselhaft, und es ist zu hoffen, dass wir einer Klärung dieses

⁷ vgl. z. B. eine derartige Figur im Museum Eskişehir.

⁸ M. J. Mellink, AJA 68, 1964, 277; dies. a. a. 0.69, 1965, 244; dies. a. a. 0.71, 1967, 253f.; dies. a. a. 0.72, 1968, 256.

Phänomens in einer der nächsten Kampagnen näherkommen werden. Wenn man man sich vor Augen hält, dass im Rahmen der sechsjährigen Grossgrabung in Beycesultan keinerlei derartiger Tonidole gefunden worden sind, dagegen nur etwas über 20 stark schematisierte flache Marmoridole (teilweise ähnlich denen in Karataş), so zeigt dies allein schon, dass wir uns im Eskişehir - Raum in einem zumindest teilweise anders geartetem Kulturgebiet befinden, das sich im grossen und ganzen im nördlich gelegenen Teil Anatoliens bis östlich Ankara erstreckte. Besonders im Raum um Ankara sind, wenn auch in erheblich geringerer Zahl, einige mit dem Demircimaterial vergleichbare Idole zutage gekommen. Dies gilt besonders für die stratigraphisch jüngeren Idole des Hügels, die schon mehr schematisiert sind, oft eine grosse viereckige oder dreieckige Scham zeigen und über der Brust und auf dem Rücken gekreuzte Bänder aufweisen. Die älteren Idole, die teilweise mehr vollplastisch gestaltet sind (oftmals mit Details bis hin zur Schmuck- und Tätowierungs-Nachbildung sowie Schuhwerkgestaltung, mit vor die Brust gelegten Händen, mit Herausarbeitung der Wirbelsäule oder des Gesässes, die Darstellung in Sitzhaltung mit angezogenen Knien), stehen im Prinzip in der Nachfolge der im Neolithikum Anatoliens beginnenden Traditionen. Anklänge an aus dem Balkan bekanntes Material sind allerdings auch nicht zu übersehen (besonders Phasen K,L,M). Auffällig unter den Idolen sind weiterhin Gesichtsdarstellungen in Scheibenform auf langem Hals (Siehe Photo 17), die ihre Entsprechungen eher im westlichen und süd westlichen Anatolien haben (Phasen L und M). Es ist jetzt schon deutlich, dass der Demircihüyük zur Chronologie der anatolischen Idole einen wichtigen Beitrag liefern wird.

Obgleich wir, wie schon erwähnt, feststellen können, dass das innerhalb des Hügels gefundene Material keine unmittelbaren Verknüpfungen mit stratigraphischen Abfolgen anderer anatolischer Fundplätze erlaubt, so ordnen wir es auf Grund bestimmter einzelner Analogien dem ausgehenden vierten und der ersten Hälfte des dritten Jahrtausends v.u.Z. zu. Das im Tiefschnitt über und unter dem Grundwasserspiegel geborgene Material kann generell als jungchalkolithisch angesprochen werden, wohingegen das jüngere Material seinen Platz im Bereich der Frühbronzezeit I- und der FBZt II-Kulturen Anatoliens findet.

Am Rande des Hügels, an seinem Osthang, liegen die mittelbronzezeitlichen Steinsetzungen den auslaufenden Hügelschichten auf, die vornehmlich, im Rahmen der Hügelabfolge, älteres Material der Frühbronzezeit aufweisen. Ein Hiatus zwischen der letzten Phase der frühbronzezeitlichen Besiedlung und den mittelbronzezeitlichen Hinterlassenschaften wird postuliert.

Im mittelbronzezeitlichen Material kommt in grösserer Menge schiebgedrehte Ware vor. Sie ist oftmals hart gebrannt, und besonders bei den Grossgefässen fällt die dünne Wandungsgestaltung auf. Im Formenschatz werden teilweise frühbronzezeitliche Traditionen der Region weiterverfolgt, so z. B. die horizontal zum Gefässkörper angebrachten Ohrengriffe. Andererseits, einhergehend mit der Verwendung der Töpferscheibe, wird die Randgestaltung vielfältiger, mit Wülsten, Unterkehlungen etc., ebenso wie auch der Standring und Flachböden allgemeiner werden. In der Silexindustrie kommen jetzt Grosswerkzeuge, wie lange, breite Klingen vor, die Sichelglanz aufweisen, oder aber eine auffällig stark gezähnte Sägeklinge aus Plattensilex. Weiterhin sind innerhalb des mittel-

bronzezeitlichen Materials halbmond-förmige Webgewichte als Neuerung anzusehen, die teilweise Verzierungen zeigen und an den hochgeschwungenen Enden durchbohrt sind. Zwei Axtfutter aus Hirschgeweih gehören ebenfalls dieser Phase an. Das Material findet - besonders in der Form eines kleeblattförmig gestalteten Gefässrandes, eines senkrechten Henkels mit Mittelrippe, eines scharfkantigen breiten, im Schnitt dünnen, senkrechten Bandhenkels sowie in bestimmten Gefässformen - die besten Entsprechungen im «Karumzeitlichen» und/oder «Frühhethitischen»; oder, neutraler ausgedrückt, im Vergleichsmaterial der 1. Hälfte des 2. Jht. s. v. u. Z. Trotz der relativ grossen Fundmenge von ca. 128 kg Keramik erscheint derzeit eine genauere zeitliche Zuweisung angesichts des in Nordwestanatolien fehlenden

stratifizierten mittelbronzezeitlichen Vergleichsmaterials verfrüht. Mit Sicherheit kann man jedoch sagen, dass gewisse Verbindungen mit dem späteren hethitischen Kulturraum in dem Grabungsareal, sowohl hinsichtlich der Funde als auch der Befunde bestehen, dass jedoch ebenfalls tradierte lokale Elemente vorhanden zu sein scheinen. Somit tangiert das wissenschaftlich brisante Thema der Einwanderung indo-europäischer Gruppen nach Kleinasien in gewisser Weise auch den Demircihüyük.

Nachdem sich die Kampagne des Jahres 1975 die Klärung der stratigraphischen Abfolge des Hügels zum Ziel gesetzt hatte, soll in der nächsten Kampagne sowohl im Bereich der mittleren als auch der frühen Bronzezeit in der Fläche gearbeitet werden.

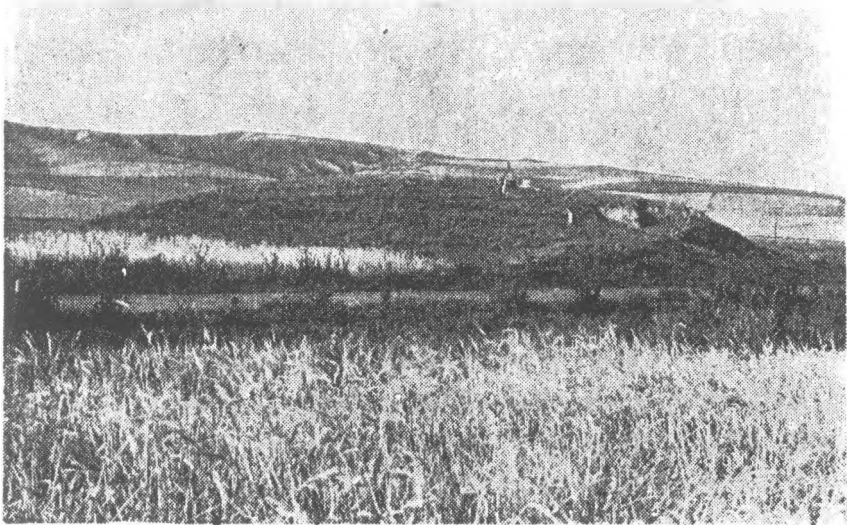

Photo 1 — Demircihüyük, Juli 1975 - Ansicht von Südwest.

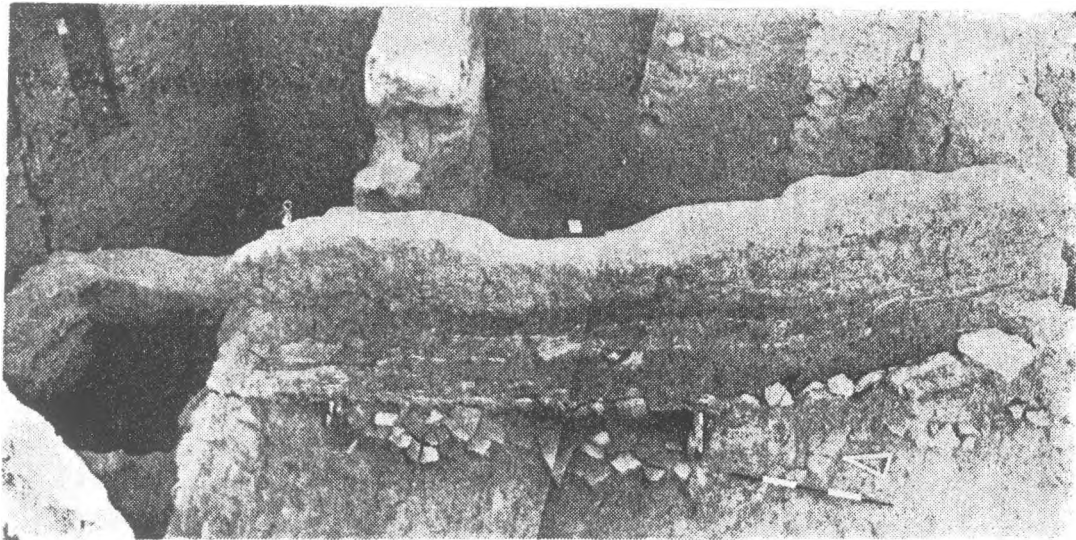

Photo 3 — Demircihüyük 1975 - Areal i8. Vordergrund : Reste der Balkenlagen und des Scherbenpflasters des Gebäudes der Phase O. Hintergrund : Lehmziegelbau der Phase L.
Links : Speicherbau der Phase L.

Photo 2 — Demircihüyük, Juli 1975 - Ansicht von Nordost.

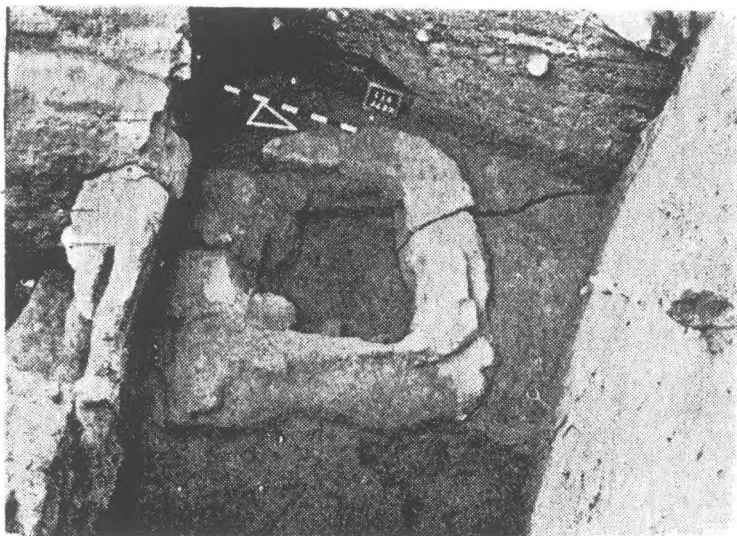

Photo 4 — Demircihüyük 1975 - Areal 18. Speicherbau.

Photo 4 — Demircihüyük 1975 - Areal 18. Phase L. Speicherbau.

DEMIRCIHÜYÜK

TOPOGRAPHISCHE AUFNAHME 1975

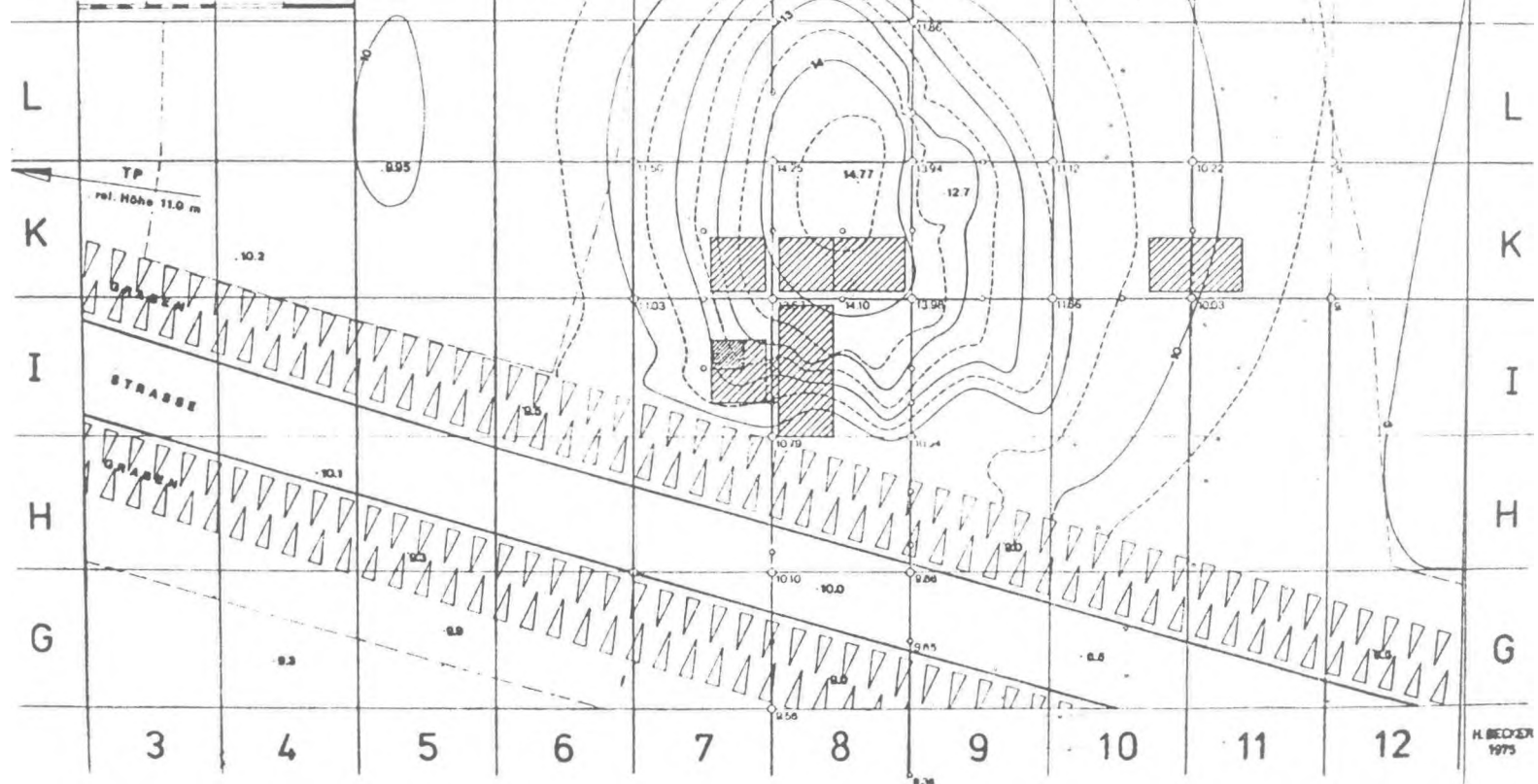
- Höhenlinie 1.0 m
- - - 0.5 m
- o Vermarkung 10m-Netz
- o Verm. Punkt
- - - Feldrand
- Alter Feldrand

N

magn. NORD
7/75

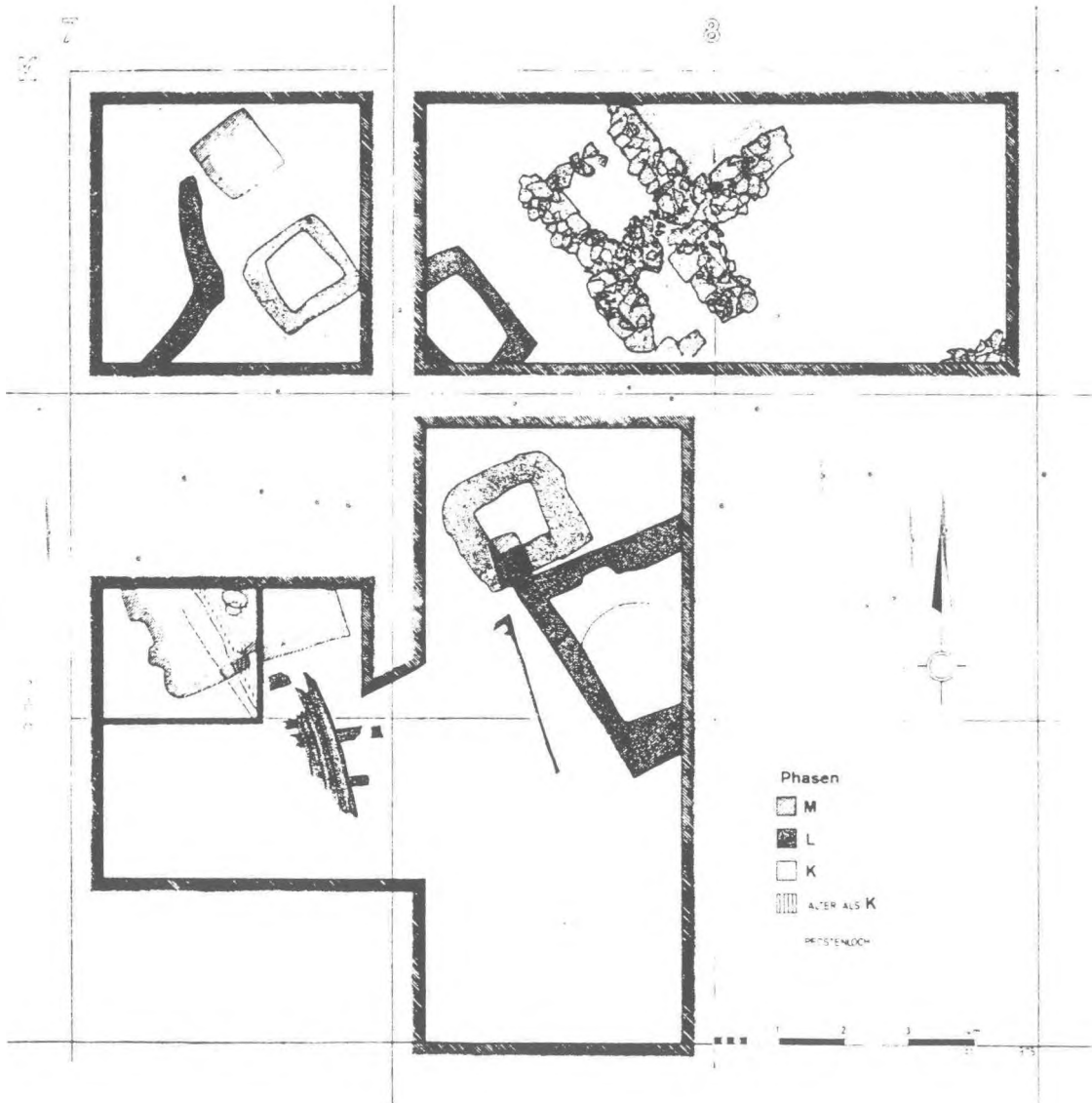
0 10 20 m

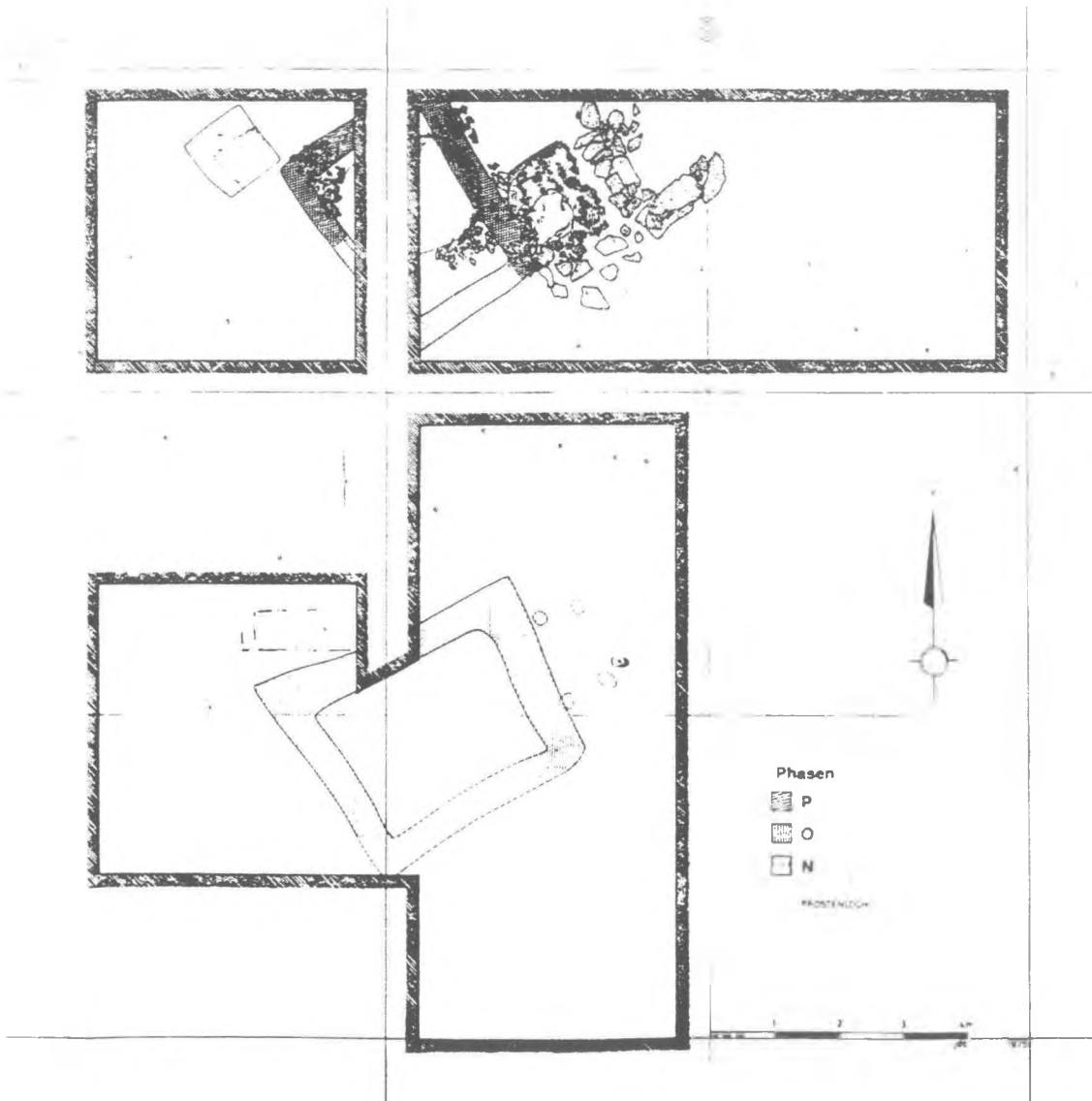
Planes . 1

Demircihüyük
verkleinerte Kopie
des Planes 1

DEMİRCİHÜYÜK 1975 - BEBAUUNG
PHASEN K - M

DEMİRCİHÜYÜK 1975 - BEBAUUNG PHASEN N-P

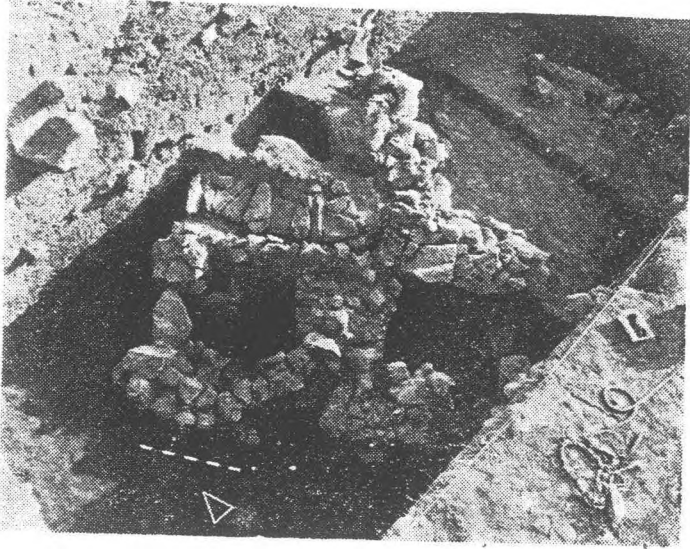

Photo 5 — Demircihüyük 1975 - Areal
K8 - Phase L, Steinfundamente.

Photo 6 — Demircihüyük 1975 - Areal
i8 - Phasen N und O, Estrich.

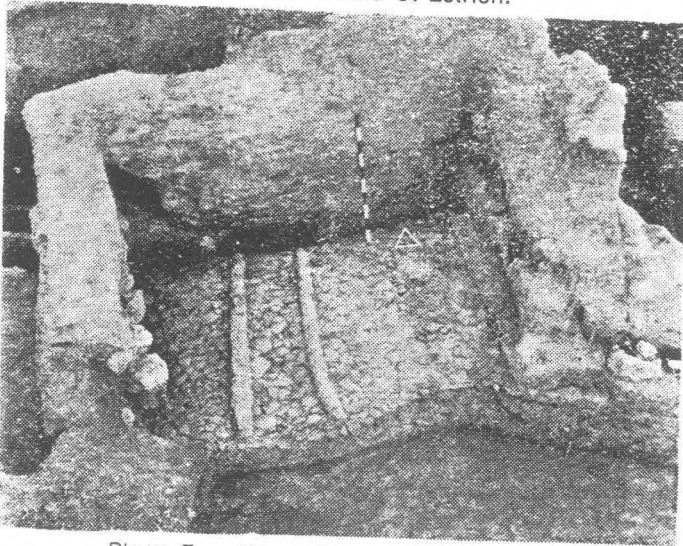

Photo 7 — Demircihüyük 1975 - Areale
i7/i8 - Phase O, Gebäude mit Schervenpflaster.

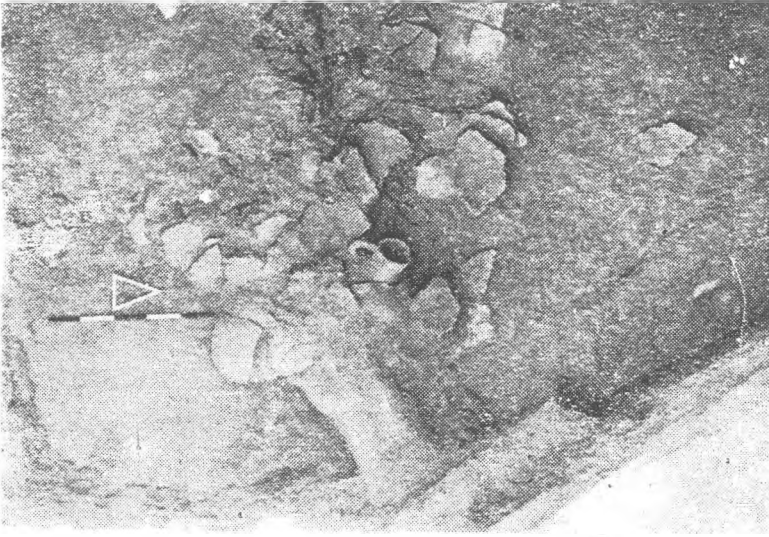

Photo 8 — Demircihüyük 1975 - Areal K8 - Phase P. Sekundärer Fussboden mit Scherbenansammlung über gekappter Südmauer des Lehmziegelhauses.

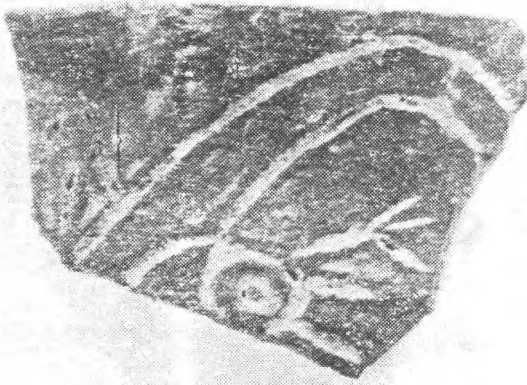

Photo 9 — Demircihüyük 1975 - K8.301 - Phase i oder K. RSch. eines Topfes ritzverziert, weiss Inkrustiert, dunkelrot braun poliert.

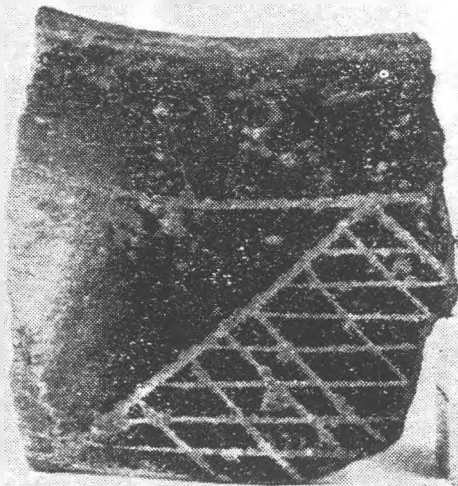

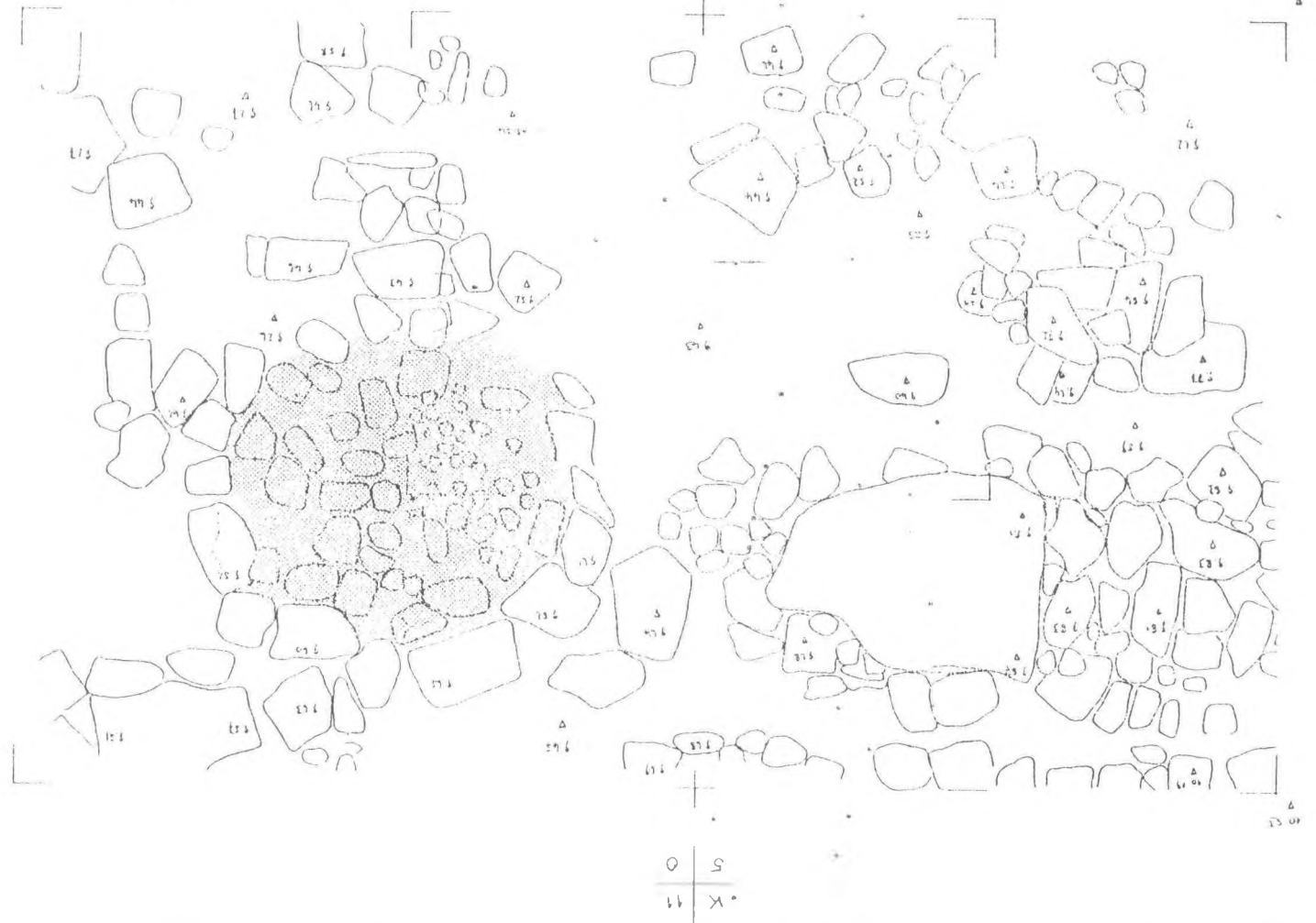
Photo 10 — Demircihüyük 1975 - 18.288A - Übergang Phase L zu M. RSch. eines Topfes, ritzverziert, weiss inkrustiert, dunkelbraun poliert.

SE 2 H

0 | G
K | 11

WÄNDERGESÄMMELETTUNGSPLAN

100 100 100

DEM RC HÖYÜK 1075 - AREAL K10/11 Kalksteinsetzung und gebrannte Erden - Planum 2. Höhenniveau ca. 9,4 m.

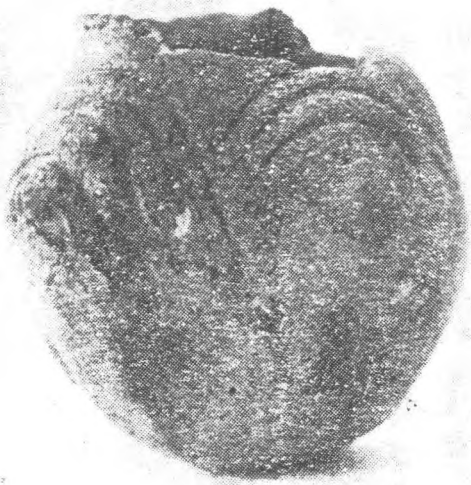

Photo 11 — Demircihüyük 1975 - İ7.42 -
Phase L. Miniaturgefäss mit Ritz- und
Buckelverzierung. dunkelgrau.
H. 3,7 cm.

Photo 12 — Demircihüyük 1975 - K7.161 -
Phase L. Miniaturgefäss mit Standböden.
Ritz- und Buckelverzierung, beige - braun.
erh. H. 2,5 cm.

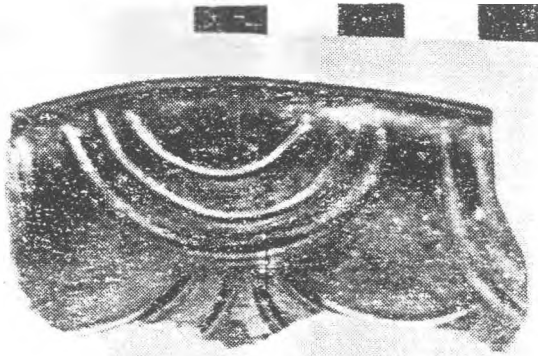

Photo 13 — Demircihüyük 1975 - K.7.85 -
Phase M. RSch. einer innenverzierten
Schale. innen und aussen schwarz poliert.

Photo 14 — Demircihüyük 1975 - K.7.164 -
Phase N. Rinderfigur. grau - braun. H. 3,5 cm.

Photo 15 — Demircihüyük 1975 - İ7.104 -
Tiefschnitt Niv. 9,30 - 9,13 m. Idolfragment.
erh. H. 3,3 cm.

Photo 16 — Demircihüyük 1975 - İ7.44 -
Phase L. Idolfragment. erh. H. 3,4 cm.

Photo 17 — Demircihüyük 1975 - 17.43 -
Phase L. Idolfragment. erh. H. 5.6 cm.

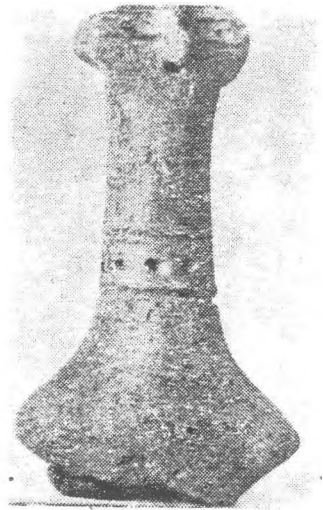

Photo 18 — Demircihüyük 1975 - K8.145 -
wahrscheinlich Phase L oder M. Idolfragment.
erh. H. 5.4 cm.

Photo 19 — Demircihüyük 1975 - K7.156A -
Phase L. Idolfragment. erh. H. 2,5 cm.

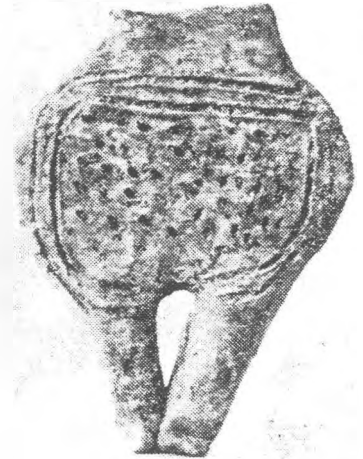

Photo 20 — Demircihüyük 1975 - K8.114 -
Phase L oder M. Idolfragment. erh. H. 6.9 cm.

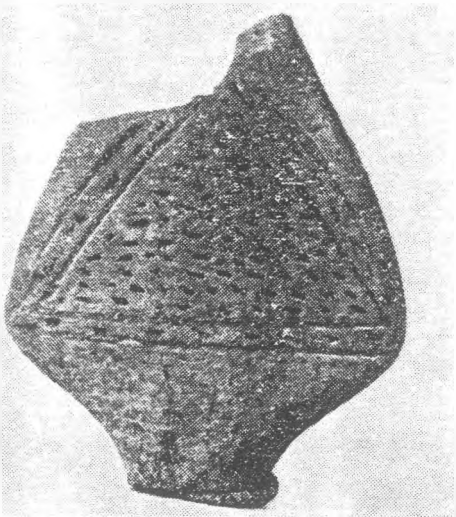

Photo 21 — Demircihüyük 1975 - K8 163 -
Phase L oder M. Idolfragment. erh. H. 4,8 cm.

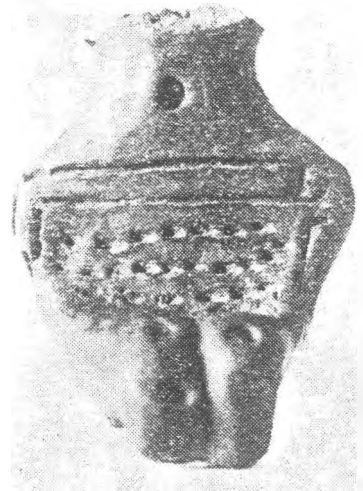

Photo 22 — Demircihüyük 1975 - 18.260 -
Übergang Phase L zu M. Idolfragment.
erh. H. 5.4 cm.

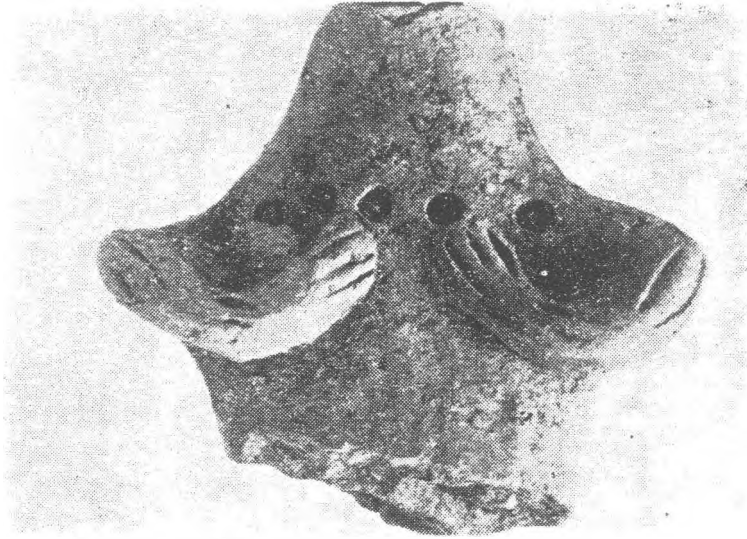

Photo 23 — Demircihüyük 1975 - i8.265 -
Phase M. Idolfragment. erh. H. 4,7 cm.

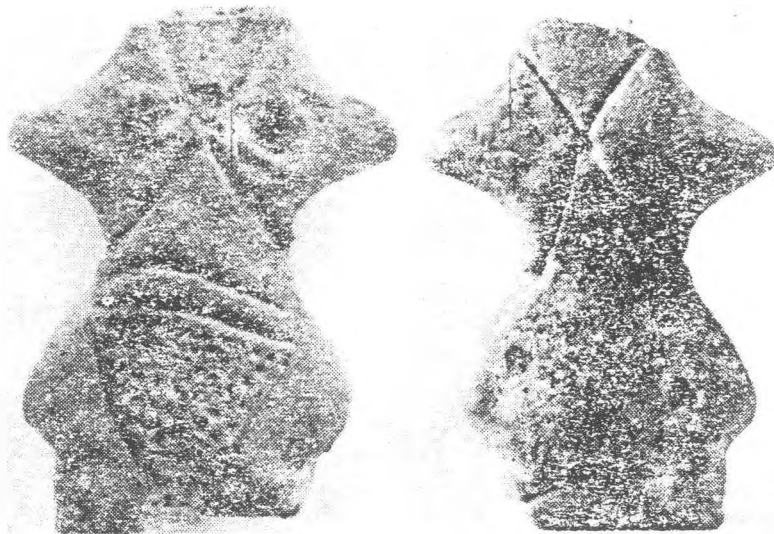

Photo 24 — Demircihüyük 1975 - K7.15 -
Phase P. Idolfragment. erh. H. 5,4 cm.

CAMPAGNE DE 1975 AU LÉTOON ET À XANTHOS

HENRI METZGER

La campagne a duré du 1er septembre au 10 Octobre. Y ont participé, outre le signataire de ces lignes, Christian Le Roy, André Balland, Jean Pierre Sodini, archéologues, Eric Hansen, André Bourgarel, Gilbert Hallier, Jean-Luc Bisçop, architectes, Pierre Dupont, technicien de laboratoire, et Muhittin Uysal, restaurateur du Musée d'Istanbul. La direction générale des antiquités nous avait délégué Ibrahim Atalay. André Dupont-Sommer a fait étape au Létoon, au début de Septembre, pour procéder à des vérifications sur la face arméenne de la stèle trilingue. Gérard Siebert a préparé, au musée d'Istanbul, la publication des céramiques hellénistiques et romaines recueillies de 1951 à 1959 sur l'acropole de Xanthos.

1° Le Temple de Léto (Chr. Le Roy et E. Hansen).

Nous avons, lors des campagnes de 1972 et 1973, constaté que le dallage de la cella avait été enlevé et détruit avant la chute des superstructures du temple, à l'époque byzantine. Cette circonstance a permis de consacrer l'intégralité de la campagne de 1975 à la fouille de l'intérieur de la cella et d'atteindre, à cet emplacement, les premières couches d'occupation. L'histoire du sanctuaire s'en est trouvée éclairée sur plusieurs points.

1) La plate-forme rocheuse sur laquelle se dressent les temples a été occupée dès le VIIe siècle, à en juger

par les plus anciens tessons recueillis (dont deux fragments d'aryballe proto-corinthien priforme).

2) Au VIe siècle se développe le culte d'une divinité féminine, attesté par la présence de fragments de figurines en terre cuite, d'origine rhodienne. L'influence de Rhodes est également sensible dans les importations de céramique. Cette divinité ne peut être que Léto, ou la divinité locale qui l'a précédée et que la stèle trilingue appelle la «mère du sanctuaire.»

3) A l'époque classique est construit un temple ouvert au Sud. La première assise du mur Nord est entièrement conservée sous le niveau hellénistique, ainsi que, partiellement, celle des longs côtés Est et Ouest (fig. 1). Les orthostates qui composent cette première assise sont assemblés à joints obliques et reposent tantôt sur la surface du roc taillée à cet effet, tantôt sur un blocage de terre et de cailloux. De nombreux blocs appartenant à cet édifice ont été remployés dans les fondations du temple hellénistique.

4) Ce dernier temple a été édifié autour et au-dessus du précédent, probablement rasé jusqu'à la première assise de murs et remblayé. Un dépôt de plus de soixante monnaies, découvertes à l'intérieur de la cella, au pied du seuil et dans le remblai de fondation, permet de situer l'époque de la construction : il s'agit en effet d'un ensemble homogène de monnaies rhodiennes

plinthophores et de monnaies de la ligue lycienne, datant les unes et les autres du second quart du IIe siècle av. J.C. Si l'on admet que cet ensemble de monnaies représente un dépôt de fondation, on sera amené à dater la construction du temple de 175-150 av. J.C.

5) Le temple a subsisté jusqu'au VIIe siècle ap. J.C. Après avoir été désaffecté (nombreux graffitis cruciformes sur les orthostates et le stylobate), il a été pillé et même fouillé : le dallage de la cella a été enlevé sur toute son étendue et une fosse a été creusée au centre, puis comblée avec des débris hétérogènes provenant du temple et du voisinage immédiat. On a ainsi retrouvé à cet endroit un plier quadrangulaire votif dédié par un M. Arruntius Clemens (fig. 2) au IIe siècle ap. J.C., et surtout un fragment de plateau circulaire en marbre portant sur la tranche le nom même de la déesse Lété. Cela confirme de façon décisive l'hypothèse, déjà formulée lors des campagnes précédentes : ce temple, le plus grand du sanctuaire, était bien le temple de Lété. Un fond de plat à croix estampée, que l'on peut dater du VIIe siècle ap. J.C., trouvé dans la couche de destruction immédiatement antérieure à l'écroulement du temple, donne pour ce dernier événement un terminus post quem assuré.

2° Les édifices du secteur Nord-Ouest (H. Metzger et A. Bourgarel).

Notre dernière campagne nous a permis d'atteindre la limite Ouest du portique double dont nous avons reconnu en 1971 le départ immédiatement à l'Ouest de la «salle impériale». Le mur de fond de ce portique venait buter à angle droit contre un mur Nord-Sud qui s'est révélé être le mur médian d'un grand portique doté à l'Est et à l'Ouest d'une colonnade dorique. A l'intérieur du portique Est-Ouest, la fouille a été menée jusqu'au niveau hellénistique. Au Nord du mur du fond du por-

tique notre objectif a été d'atteindre le mur de péribole hellénistique qui lui est parallèle. (fig. 3). Dans l'intervalle séparant les deux murs nous ne sommes pas descendus, sauf en quelques points limités, au-dessous d'un niveau d'occupation paléo-chrétien. Enfin nous avons poursuivi en direction du Sud, sur trois carrés, la fouille de la colonnade dorique du portique Nord-Sud que nous avions entamée en 1973 à partir de l'angle intérieur du portique.

L'avant dernière base de la colonnade ionique médiane du portique Est-Ouest reposait, comme les précédentes, sur un support quadrangulaire prenant appui sur un dallage continu bordé sur son parement externe Sud d'une canalisation couverte de section carrée. Dallage et canalisation se retrouvent entre les deux dernières bases ioniques du portique et au-delà de la dernière colonne pour faire retour à angle droit vers le Sud au pied du mur médian du portique Nord-Sud. La canalisation fait ensuite un nouvel angle droit en direction de l'est, rejoignant le niveau creué au pied de la colonnade dorique Nord-Sud.

Entre le dallage sur lequel reposaient les supports des deux dernières bases ioniques et le mur du fond du portique Est-Ouest, la fouille a permis de dégager une grande mosaïque bordée de motifs géométriques dont l'emblème central a presque entièrement disparu (fig. 4). Cette mosaïque occupe toute la largeur de la travée intérieure du portique et se retrouve au-delà du mur de fond. Le support de la troisième base ionique se trouvait pris au moment de la découverte en 1973 dans une gangue de brique et portait sur son lit d'attente dix-sept vers grecs, constituant un poème à la gloire du dynaste lycien Arbinas. En 1975 nous avons entièrement dégagé le bloc et nous avons découvert qu'il faisait à l'origine partie d'une grande base quadrangulaire por-

tant à son sommet des cavités correspondant à l'encastrement d'une statue et gravée sur quatre faces de deux textes grecs (le poème en l'honneur d'Arbinas et un second poème) et de deux textes lyciens. Avant d'être réemployée comme support de la colonnade romaine ionique, cette base rectangulaire (1 m, 29 X Om, 66 sur 0,99 de hauteur) avait été taillée dans sa plus grande dimension et partiellement débitée. Nous nous sommes efforcés de reconstituer matériellement ce qui pouvait l'être dans la cour de notre musée. Peut-être la poursuite de la fouille nous livrera-telle en 1976 de nouveaux fragments ou éclats de ce très curieux monument.

Après l'avoir mutilé, les bâtisseurs d'époque romaine avaient fondé ce support de colonne sur un lit de gros blocs recouvrant un dallage en calcaire dur sensiblement plus profond, mais se situant dans l'alignement exact de ce qui allait être le mur de fond du portique dorique hellénistique, puis la colonnade médiane du portique romain. Nous ne pouvons pas encore nous prononcer sur la date et la destination de ce dallage, fait de beaux blocs bien dressés au Nord, mais présentant au Sud un contour irrégulier et nous nous bornerons à souligner qu'il représente, sous les niveaux hellénistiques et romains, le témoin le plus ancien de tout le complexe de ruines dégagé dans l'angle du portique.

Poursuivant la fouille au Nord du mur de fond du portique romain nous avons retrouvé, encore *in situ* dans un alignement Est-Ouest, diverses bases monumentales sur lesquelles avaient pris appui des maisons d'époque pléiochrétienne. Certaines de ces bases portaient une inscription dédicatoire. Nous avons relevé, entre autres, une dédicace à Gaius César, gravée à la partie supérieure et sur le long côté d'une base quadrangulaire qui portait

aussi sur l'une des petites faces et à la partie inférieure de cette face une dédicace lycienne. Une autre base portait une dédicace à Agrippa. Au pied de ces bases nous avons atteint, au-delà du mur de fond du portique, la mosaïque hellénistique à motifs géométriques. Cette mosaïque appartenait donc à un état antérieur à la construction du portique romain et constituait selon toute vraisemblance le sol d'un édifice indépendant se situant, à l'époque hellénistique, au Nord de l'angle Nord-Ouest du portique dorique primitif.

À l'Est des bases inscrites et à un niveau sensiblement supérieur, nous avons commencé à dégager le socle mouluré et les orthostates d'une grande base on d'un autel (fig. 5) de basse époque hellénistique (?) que le mur de fond du portique romain tardif avait entièrement masqué. Entre ce socle et le mur de fond du portique, au pied des bases monumentales, entre les deux parements du mur du portique, nous avons, pendant près de trois semaines, recueilli les fragments enfouis systématiquement de six ou sept statues monumentales de types masculins ou féminins dont certaines appartiennent à l'époque augustéenne, les autres pouvant être nettement plus récentes. La reconstruction de ces statues de marbre est en cours dans notre musée de fouilles et se poursuivra au musée d'Antalya.

La mise au jour, entre le mur de fond du portique romain et le mur de péribole hellénistique d'un niveau d'occupation de très basse époque romaine ou paléo-chrétienne nous a donné l'occasion de recueillir quelques blocs de remploi, entre autres deux belles stèles hellénistiques: l'une est un décret de Xanthos de l'époque de Ptolémée Philadelphie accordant le droit de propriété à des Chalcideis, l'autre, un décret d'une cité, dont le nom fait problème, pour un juge et un secré-

taire de Xanthos.

3°) Les édifices d'époque romaine (A. Balland et G. Hallier).

Dans les zones romaines (secteur Nord-Ouest exclu) la campagne a été consacrée à l'étude des édifices antérieurement fouillés et aux relevés systématiques de la salle impériale du secteur Nord-Est, de la base des Arruntii au contact du temple B et du complexe du nymphée (édifice hellénistique et nymphée en sigma d'Hadrien); afin de compléter les relevés des fondations de ce dernier bâtiment, on a procédé, à l'intérieur de la salle centrale (angle Sud-Est) et devant son entrée, entre la ligne des seuils et le mur stylobate bordant le bassin, à deux sondages complémentaires en profondeur, sous le niveau des pavements antiques (disparus); ils ont confirmé que l'édifice s'était installé sur des remblais quasiment stériles et ont permis d'examiner les fondations du revers du mur-stylobate, du seuil d'entrée Sud de la salle, et du mur de flanc Sud de cette dernière (fig. 6). On s'est également occupé des éléments d'architecture (briques, tuiles, entablement du portique semi-circulaire) livrés par la fouille du bassin et du portique au cours de campagnes antérieures. Enfin, on a collationné, étudié, photographié et estampé la série complète des inscriptions d'époque impériale découvertes depuis 1962, et on a pu consacrer une matinée au Musée d'Antalya, grâce à l'obligeance de son directeur et du directeur adjoint, à étudier et photographier les fragments de bronze recueillis en 1971 dans la fouille de la salle impériale du secteur Nord-Est.

4°) Basilique Est de Xanthos (J.P. Sodini et J.L. Biscop).

La campagne 1975 avait pour but d'achever le dégagement de la basilique proprement dite (fig. 7).

Dans la partie N de l'atrium, qui avait été recouverte, il y a un siècle ou deux, par une installation mal définie, on a abattu les bermes subsistantes, démonté les murs modernes après relevé et atteint partout le niveau du sol paléochrétien et byzantin. Dans la stoa N et la partie N de la stoa O (fig. 8), les mosaïques ont été trouvées relativement en bon état. Quelques traces de dallage subsistaient dans la cour ainsi que la base de la colonne N du stylobate O et les montants de la porte qui permettait la communication entre la stoa N et la cour.

Le dégagement de la nef N dans sa partie E a permis de comprendre pourquoi en R 13 nous n'avions pas trouvé en 1970 de mosaïque de pavement au niveau attendu (-063). En effet dans le tiers E de la nef, la mosaïque a été supprimée, le sol profondément surcreusé (-211) et un espace (pièce ou cour) en terre battue aménagé en contrebas. Limité au S par le stylobate, il communiquait avec la partie subsistante de la nef par un escalier de six marches qui rattrapait la dénivellation d'environ 1m, 50 séparant les deux niveaux. L'extension de cet espace vers le N (où une niche vient occuper l'emplacement de la porte primitive) et vers l'E n'est pas encore déterminée. Il paraît toutefois probable qu'il est à mettre en relation avec la salle qui flanque au N l'abside et dont l'accès est à un niveau voisin (-207). Il appartiendrait donc au même ensemble et serait à attribuer, comme elle, au remaniement d'époque byzantine (murs indiqués en grisé sur la fig. 7).

La salle NE, accolée à l'abside, dont seule la partie Savait été mise au jour en 1970 et 1971, été entièrement dégagée. Composée de trois compartiments de dimensions voisines séparés par des pilastres, elle donnait à l'O, par une ouverture centrale, sans doute sur l'espace précédemment déc-

rit et à l'E, par trois portes, (dont l'une, au S. a été très tôt condamné), sur une construction non encore fouillée découlant à la surface du sol actuel une sorte d'abside. Tout comme dans la partie dégagée en 1970 et 1971, des fresques médiocrement conservées tapissaient les parois. Les personnages représentés sont généralement préservés jusqu'aux épaules; l'un d'eux, Abibos, est identifié par une inscription. Sur un fragment de fresque provenant des parties hautes, on a reconnu le nom du Christ (XC). Ces fresques appartiennent sans doute à la même époque que celles découvertes les années précédentes, soit aux Xe-XIIIe s. La présence de niches aux angles, celle des pilastres déjà mentionnés suggèrent une couverture en maçonnerie (calottes sur les compartiments latéraux, berceau au centre?). La campagne prochaine permettra de préciser si l'on est en présence d'un narthex ouvrant sur une chapelle.

Dans la nef centrale, on a tout d'abord achevé la fouille des niveaux récents (murs de terrasse érigés en bordure du stylobate N) et jusqu'à l'extrémité E on dégagé la clôture du sanctuaire en pi et sans *solea* ainsi que deux bouches d'évacuation des eaux usées flanquant à l'O le socle de l'autel. Ce dernier était donc primitivement encadré de quatre bouches, deux à l'E (découvertes en 1970), deux à l'O, ce qui est, à notre connais-

sance, un dispositif unique.

Le dégagement de la nef S a été pareillement achevé, ce qui a permis la découverte à l'E d'un stylobate cloisonnant l'extrémité E de la nef.

Les nefs ont livré des pavements de facture identique à ceux de l'atrium. Dans la nef centrale ils étaient partiellement recouverts par une recharge de mortier qui avait servi de support à un dallage de marbre très fragmentairement conservé. Dans les nefs latérales (fig. 9), rien de semblable n'a pu être observé. En revanche, dans la nef S, les mosaïques ont été partiellement refaites, ainsi qu'en témoignent les raccords très nets entre les différents tapis.

La sculpture, préservée sous forme de fragments de taille réduite par le remblai récent, a été découverte en abondance: sculpture en calcaire tendre essentiellement (plaques diverses, parapets d'ambon, piliers, corniches, chapiteaux), aussi en marbre (chapiteaux corinthiens sans doute importés de Proconnèse) dans la salle NE flanquant l'abside, on a retrouvé, réemployé dans une murette, un fragment d'architrave de templon (fig. 10) qui complète ceux découverts antérieurement.

Mosaïques et fresques ont été sommairement consolidées. Les fresques seront nettoyées lors de la prochaine campagne, Elles ont été, en attendant, protégées par des abris.

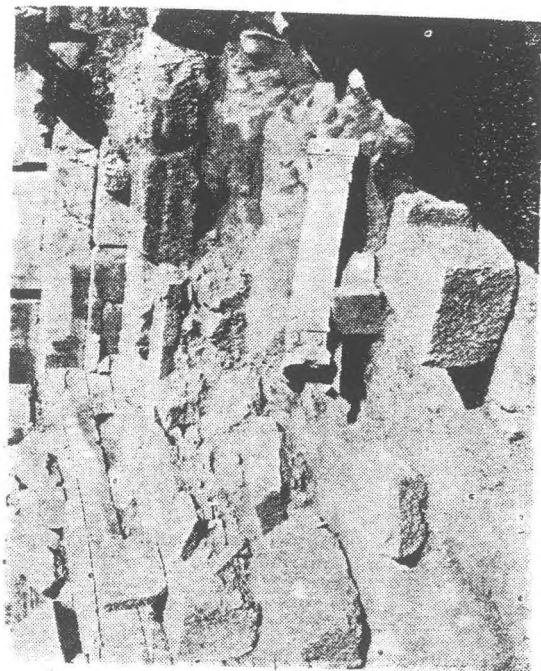

Fig : 2

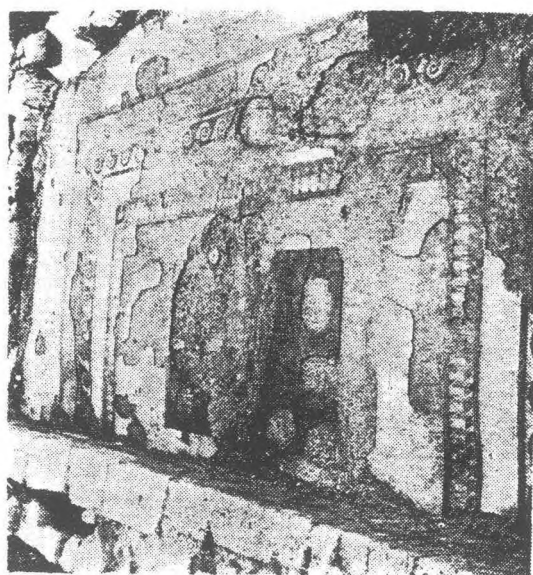

Fig : 4

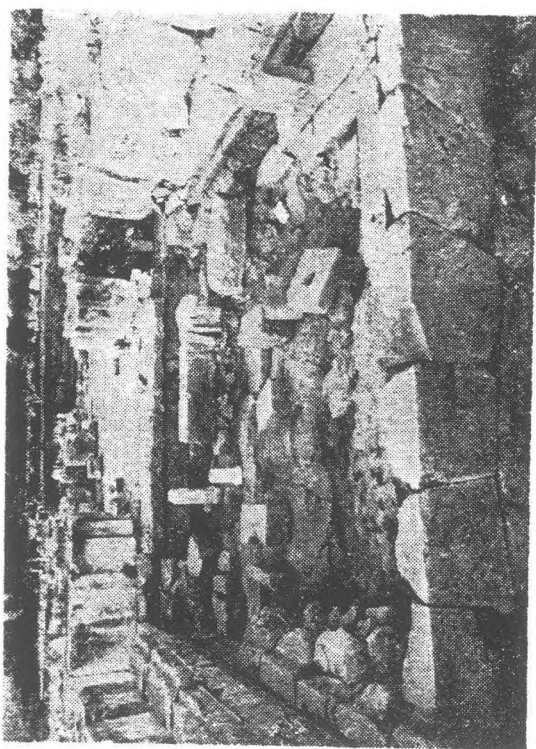

Fig : 1

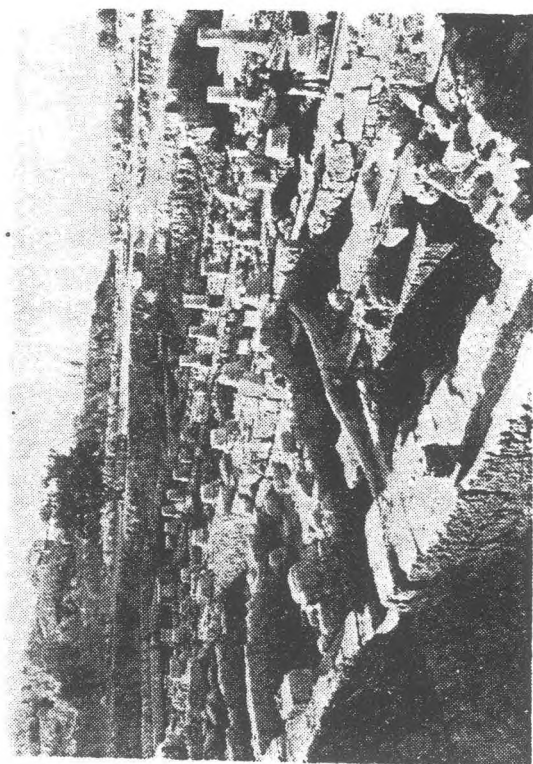

Fig : 3

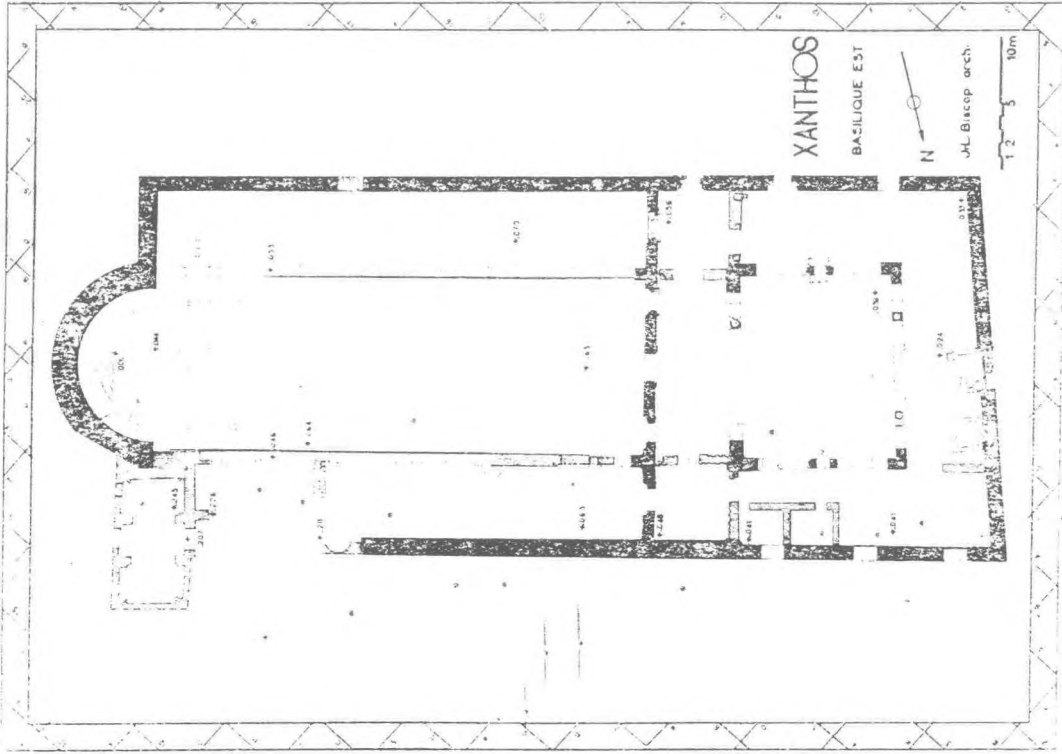

Fig : 7

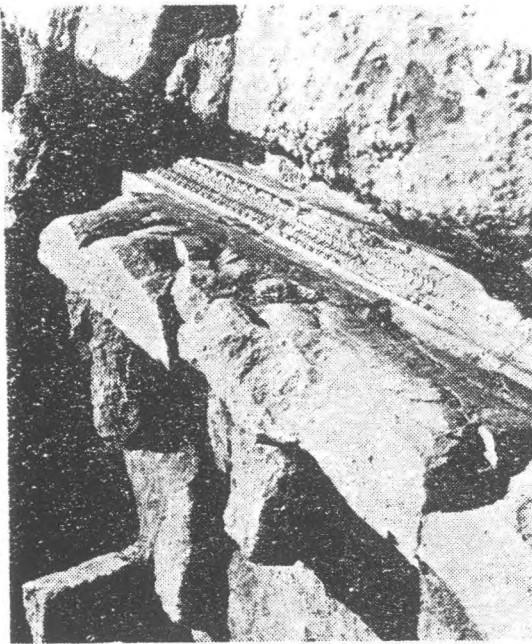

Fig : 5

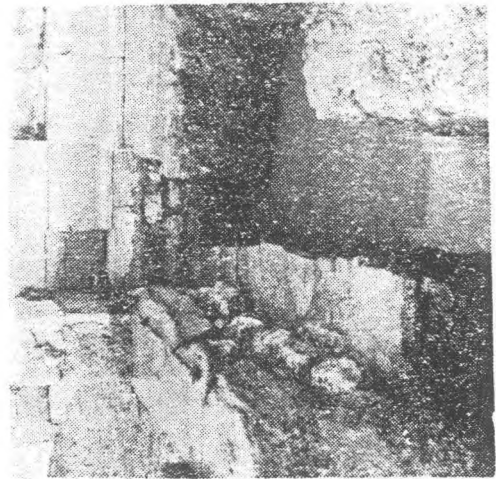

Fig : 6

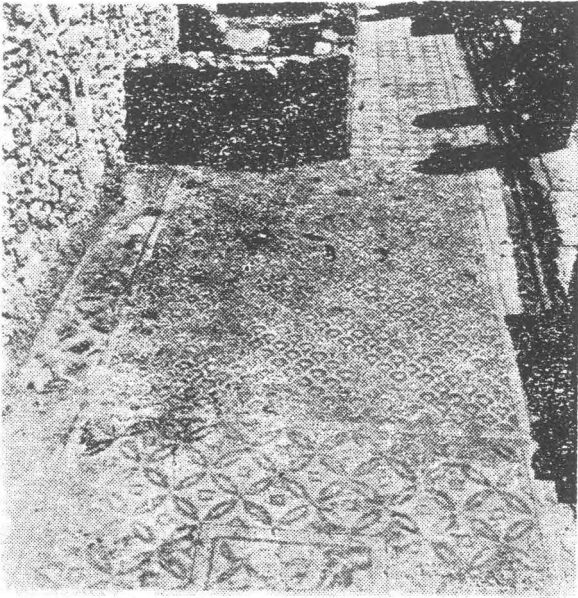

Fig : 8

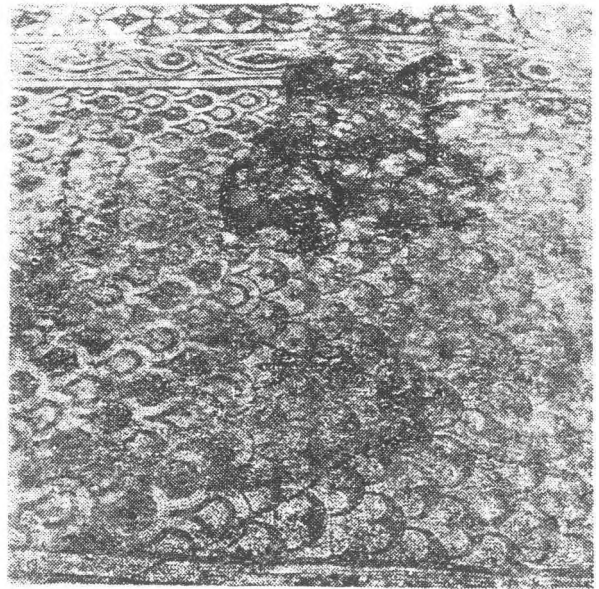

Fig : 9

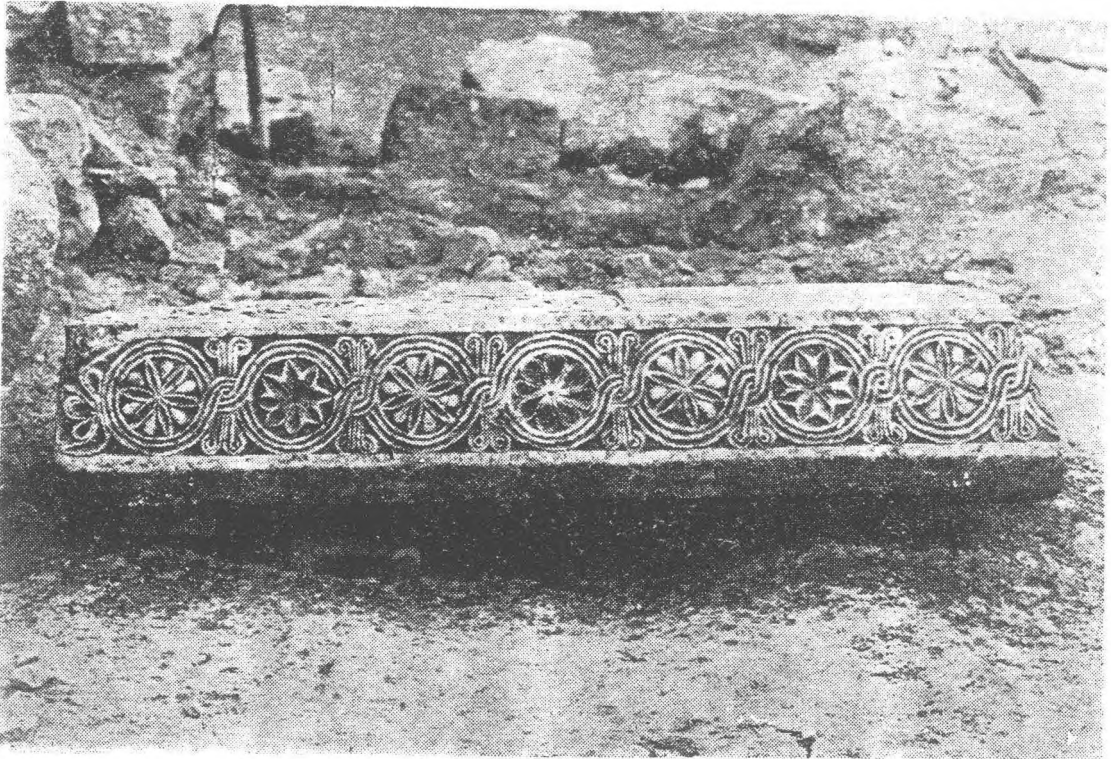

Fig : 10

CABERTARAR NEKROPOLÜ KAZISI RAPORU

KUBİLÂY NAYIR

Sarıgöl ilçesi, Cumhuriyet Savcılığı'ndan alınan 14.3.1974 tarih ve 974/119 sayılı yazıda, Sarıgöl ilçesine bağlı Cabertarar köyünde oturur Süleyman Akmeşe'nin evi ve çevresinin eski eserlerle ilgili yerlerden olup olmadığının öğrenilmek istenmesi üzerine, buluntu yerine gitmiş ve ortaya çıkan eserin "Katlı Mezar" tipinde mezarlar olduğunu görmüş, hazırladığımız raporda, burasının nekropol (mezarlık) olması nedeni ile, sondaj ve kazı yapıncaya kadar korunmasını ve her hangi bir tahribata uğramaması için de gerekli tedbirlerin alınmasını belirtmiştik.

Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 10.4.1975 tarih ve 3681 sayılı ve müzemiz adına vermiş olduğu sondaj ve kazı izni ile, bu nekropolünü kazısı, Manisa Müzesi asistanı Suha Bulut'un iştiraki ile 29.5.1975-6.6.1975 tarihleri arasında yapılmıştır (1).

Manisa ili, Sarıgöl ilçesinin 9 Km. kuzeyinde bulunan Cabertarar köyü, yeni yerleşim yerine 1969 Gediz depremini müteakip, İmar ve İskân Bakanlığınca yerleştirilmiştir. Eski köy, yenisinin takriben 500 metre kuzey-doğusunda olup, iki yerleşim sahasını; üzerinde eski okul binası bulunan Tülü tepesi ayırmaktadır. Yeni köy, bu tepenin ovaya doğru alçalan yamacı üzerine kurulmuştur. Güney-doğusunda, Uşak ilinin Eşme ilçesi topraklarından doğup Kocaçay'a karışan (yaz mevsiminde kurumaktadır) AĞILI deresi akmaktadır. (Resim. 1).

Köyün kuzey ucundaki son ev olan

Süleyman Akmeşe'nin evi ve bahçesinde bulunan mezarların ilk defa Gediz depreminden sonra, yeni köy yerinin düzenlenmesi sırasında farkedildiği, daha önceleri burasının fazla yüksek olmayan bir tepede olduğu, dozer ile yapılan tesviyede, bu tepenin kısmen düzleştirildiği, mezarların sağına ve soluna deprem evlerinin yapıldığı, bilahâre ovaya bakan tarafına arazi sahibince ağıl binasının eklendiği ifade ve tesbit edilmiştir. Öğrendiğimize ve halen uygulanan tekniğe göre, ev temelleri derine kazılmadığından, evler inşa olunurken herhangi bir kalıntıya raslanmadığı köylülerce belirtilmiştir. Bu bakımdan kısmi evlerin altında başka mezarların bulunup bulunmadığını bilemiyoruz.

Ovaya doğru (batı) gittikçe alçalan Tülü tepesi kalker menşelidir. Mezar grubu, kalker sathın tesviye edilmesini takiben, taş-kireç harçla yığma tekniğinde inşa edilmiş; üzeri açılmasını ve dolayısı ile soyulmasını güçleştirmek için, yine taş-kireç harçlı bir yığınla örtülmüş, nihayet bunun da üstüne toprak yığılarak sun'i tepe meydana getirilmiştir (Resim: 2'de, noktalı çizginin üstünde kalan kısım, deprem sonrası dozer aracı ile tesviye edilen kesimi göstermektedir). Her ne kadar bu durumu kesin olarak tesbit edememişsek de, mezar grubunun üzerine toprak yığılarak, bir tepe meydana getirildiği, dolayısı ile komplekse anıtsal bir görünüm kazandırıldığı kabul edilebilir.

Üç tarafı ev ve ağıl, bir tarafı köy içi yolu ile çevrili sahada, 10 x 10 met-

re ölçüsünde açtığımız çukurda, ana doğrultusu kuzey-doğu/güney-batı istikâmetinde olan ve katlı mezar tipinde taş ve kireç harçla inşa edilmiş ve 1'den 9'a kadar numaralanan mezar grubunu açığa çıkardık (Resim: 3). Duvarlarda ve mezarları örten kısımda taşların işlenmeden, doğal şekilleriyle kullanılmasına karşılık, kapaktaşı (?) olarak kullanılan kalker blokların, kaba yonu da olsa işlendiği tesbit edilmiştir. Duvarlardan geliştiği güzel seçtiğimiz taşlar 0.26×0.15 , 0.19×0.05 , 0.16×0.10 ; kalker kapak taşları ise genel olarak $0.85 \times 0.63 \times 0.17$ metre ölçüsünü göstermektedir.

Plânda da izlendiği gibi, tesbit edilen mezarları, inşa tekniğinde olmamakla beraber, biçim ve mimari özelliklerinden dolayı iki grupta inceleyeceğiz.

BİRİNCİ GRUP MEZARLAR :

Plânda görülen 1, 2, 3, 4 ve 5 no.lu mezarlar bu gruba girmektedir. Üç kat halinde taş ve kireç harçla inşa edilen bu mezarlar yukarıdan aşağıya doğru kademeler yaparak daralmaktadır (Resim: 4 ve 5). Kademeler, uzun duvarlarda bazen bir bütün olarak ileri çıkıntı yaparsa da (Resim: 7'de 5 nolu mezarın en alt bölümünün yan duvarı veya Resim: 4'deki üç nolu mezarın güney-doğu duvarı) bazen bu gruba giren bütün mezarların, bilhassa (Resim: 4, 7 ve 8) üst katlarda olduğu gibi, duvar örgüsü içine yerleştirilen, tabana paralel yassı ve iri taşların dışa taşırılmalarıyla oluşturulmuştur.

Mezarların uzun duvarlarının hepsinde, her kat için görülen bu kademe çıkıntılarına karşılık, kısa duvarların yalnız bir tarafında, o da alt kata ait olmak üzere, sadece 1,4 ve 5 nolu mezarlarda her iki şekilde yapılmış kademe çıkıntıları mevcuttur.

Bu gruba giren mezarlardan 3 nolu mezarın (Resim: 10) alttan iki bölmesi

ile 5 nolu mezarın (Resim: 7) en alt bölümünün uzun duvarları kaba harç sıvalıdır. 1, 2 ve 4 nolu mezarlarda (Resim: 8 ve 11) sıva izine raslanılmadığı gibi sıvalı olduklarını kanıtlayacak herhangi bir döküntü dahi bulunamamıştır.

Katlı mezarlarda, alttaki bölümlerin tabanı, yer yer 0.15 ile 0.20 metre kalınlık gösteren sıkıştırılmış temiz topraktır. Katları birbirinden ayıran blokların sıvalı veya ince bir toprak tabakası ile örtülü olup olmadığını, bu taşları yerinde tesbit edemediğimizden bilemiyoruz. Kazı sahasının yanı başındaki evin kapısı önüne yerleştirilmiş olan kapak taşlarında da (eğer, kullanılmadık dolay temizlenmemişse) sıva izine raslanmamıştır.

Mezarların uzunluk ve taban genişlikleri birbirine yakın ölçüler vermektedirler: en kısası 1.93 (No. 1), en uzununu 2.10 (No. 3), en geniş 0.89 (No. 4), en darı 0.72 (No. 2); Üst genişlik ölçüsü ise 1.05 ile 1.10 metre arasında değişmektedir. Katların yükseklikleri: alttaki birinci katta en alçak 0.54 (No. 2), en yüksek 0.58 (No. 4 ve 5); orta katta en az yüksek olanı 0.66 (No. 2), en yüksek olanı 0.79 (No. 5) metre ölçüsündedir. En üstteki katın duvarları tahribe uğramış olduğundan kesin yükseklik ölçüsü verilememekte, ancak mevcut duvar yüksekliklerinin 0.35 ile 0.59 metre arasında olduğu görülmektedir. Bu kat için yükseklik ölçüsünün diğer katların civarında olduğu kanısındayız. Kademe çıkıntılarının genişlikleri ufak farklarla değişiklik göstermektedir: en alt katta 0.20 (No. 2) - 0.12 (No. 5); ikinci katta 0.11 (No. 3) - 0.21 (No. 3) metredir.

Üçüncü katın, düz kapak taşı ile mi, yoksa kemer biçiminde mi kapatıldığı, tahribattan dolayı bilinmemektedir. Ne var ki, ikinci grup mezarların incelenmesi sırasında da görüleceği gibi, kapak taşları ile kapatılmış olabileceğini söyleyebiliriz.

İKİNCİ GRUP MEZARLAR:

Resim: 3'de, A/2 plân karede görülen ve 6, 7, 8 ve 9 olarak numaralanan mezarlardır. Birinci grup mezarlarla biçim ve ölçü olarak büyük farklılıklar gösteren bu mezarlardan, 6 ve 7 nolu olanlar kuzey-batı/güney-doğu; üst üste inşa edilen 8 ve 9 nolu mezarlar ise kuzey/güney istikametinde uzanmaktadır. Her ne kadar yer yer fazlaca tahribe uğramışlarsa da (zira, bahçede ev yapmak için temel açımına ilk önce bu kısımda başlanmıştır) gerekli ölçüleri almamızı engelleyecek maniler pek yoktu. Bu durumda mezarların genişlikleri 0.48-0.49; yükseklikleri 0.42 (No. 6) ve 0.53. (No. 9) metre arasında değişmektedir. Uzunluk bu dört mezarda iki ölçü göstermektedir. Kısa olan 6 ve 7 nolu mezarlar 2.44 ve 2.32; uzun olan 8 ve 9 nolu mezarlar (mevcut duvar kalıntısına göre) 2.83 ve 2.80 metre ölçüsündedir. 8 ve 9 nolu mezarların kesin olmayan bu uzunluk ölçüleri, diğer mezarlara nazaran yüksek görünmektedir. Eğer çift ceset için yapıldığı ve cesetlerin yatırılarak gömüldüğü düşünülür ise, daha da uzun olmaları gerekmektedir. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi, tahribatin burada fazla olması kesin bilgi ve ölçü vermeyi engellemektedir. Onun için böyle bir ihtimal üzerinde duramıyoruz.

Mezarların yapımında kullanılan malzeme, bir önceki grubun aynıdır. Duvarlar, taşlar işlenmeden kireç harçla inşa edilmişlerdi. Ancak dar, uzun dikdörtgen şeklinde yapılan bu mezarlarda, fazla bir işçilik görülmemektedir (Resim: 12). Duvar satırlarının sıvasız oluşlarına karşılık; 6, 7 ve 8 nolu mezarların tabanı sıvalıdır. 9 nolu ise sıkıştırılmış temiz topraktır. Resim:3 ve 6'da görüldüğü gibi, 8 ve 9 nolu mezarlar uzunluğuna (mezar kompleksinin ana doğrultusunda) üst üste, 6 ve 7 nolular ise bunların üstüne, ancak dik açı teşkil edecek şekilde inşa olunmuşlardır. Bu bakımdan 8 ve 9 nolu mezarlar, birbirinden kapak taşları ile ayrıl-

maktadır. Ne var ki, kapak taşları, birinci grup mezarlarında olduğu gibi, çıkmalara değil, doğrudan doğruya duvar örgüsü içine yerleştirilmişlerdir. Ayrıca, mezarları öten kapak taşları işlenmemiş, ancak fazla kalınlık gösterenler, ortalarından ikiye bölünerek kullanılmıştır.

Yukarıda da değindiğimiz üzere mezarların açılmasını ve soyulmasını zorlaştırmak için, mezar kompleksinin üzerinin taş-kireç harçlı bir yığınla (mevcut yükseklik 0.90 metre) örtüldüğü, 6 nolu mezarı bulmaya çalışırken, tek tek sökerek çıkardığımız taşlar ile Resim: 13'de görülen kesit kanıtlamaktadır. Bu tedbirin, birinci gruba giren mezarlara doğru da devam ettirildiğini söylemek yanlış olmasa gerektir.

Tüm mezarların, hem 1974 yılında ev temeli açarken kısmen tahribata uğraması, hem de daha önceleri açılıp soyulması, bir takım sonuçlara varmamızı engellemektedir. Öncelikle, birinci gruba dahil mezarlarda, hiçbir kapak taşını yerinde tesbit edemedik. Yukarıda ölçüsünü verdiğimiz ve kazılan mezarlardan çıkarıldığı sabit olan yarı işlenmiş kalker blokları, kazı sahasının yanbaşındaki evin giriş kapısı önüne yerleştirilmiş olarak bulduk. Açtığımız dokuz adet mezardan (ki ilk beşi üçer kat halinde inşa edildiğine ve her katı bir mezar olarak kabul ettiğimize göre toplam 19 mezar eder) hiç birinde, ölünün yatırılış şeklini belirleyecek (bir-iki küçük kemik parçası hariç) bir iskelete raslıyamadık. Yine bununla ilintili olarak, mezarlara konan hediyelerin konuş şekli ve miktarı hakkında, herhangi bir fikir ileri sürememekteyiz. Buluntular başlığı altında inceliyeceğimiz eserleri ise 3 ve 4 nolu mezarların alt katın tabanı üzerinde karma karışık halde bulduk. Nitekim, sağlam olarak bulduğumuzu sandığımız (zira, üstten kazarak ve kapak taşlarını kaldırarak içine girdiğimiz) 6 nolu mezarın bile, incelendiğinde, kısa duvarının (kuzey-batı) sökülerek talan edildiği tesbit edilmiştir. Mezarlardan

1974 yılında ev temeli kazılırken açılanlar hariç (ki bunlar 1, 3, 7 ve 9 nolu olanlardır), diğerlerinin daha önceleri açılmış olduğu, bulunan paslanmış bir keser parçası, plâstik ilâç kutuları ve blucin düğmesi (2, 4 ve 5 nolu) tarafından kanıtlanmaktadır.

BULUNTULAR:

Mezar grubunun kendi zamanında ve ondan sonraki devirlerde açılıp soyulmasından dolayı, bugün ölü hediyesi eşyalarının sadece, biri üstten kırık fakat tam 4 adet kandil (Resim: 14) ile tamamlanmayacak derecede kırılmış, ancak fikir verebilecek kap parçaları geriye kalmıştır (Resim: 15 a-b, 16-17 ve 18). Bunların haricinde, 1974 yılında ev temeli açılırken 3 nolu mezarda bulunduğu, temeli kazılar tarafından ifade edilen ve Sarıgöl Cumhuriyet Savcılığına teslim edilen, tek kulplu bir amp horayı da, bu buluntulara dahil ediyoruz (Resim:19).

Bunlardan, 4 nolu mezarda bulunan, kiremit rengi hamurdan yapılmış, kırmızı boya astarlı, tek yağ delikli, kulpu ve fitil deliği çevresi kısmen kırılmış kandil -Yük: 0.028, Gen: 0.062, Uz: 0.089, K. çapı: 0.025 (Resim: 20), bilhassa kayda değer. Kırık kulp üzerinde üç yiv görülmekte olup gövde dibe doğru daralmakta, kenar formu ile diskus arasında tek yiv bulunmaktadır. Emzik ve kulpun her iki tarafında karşılıklı birer tane nokta şeklinde süsleme vardır. Diskus üzerinde, sol tarafa hamle yapan bir aslan figürü kabartma olarak işlenmiştir. Daire şeklinde tek yivle belirlenmiş düz kaide üzerinde bir ayak izi (Planta Pedis) bulunmaktadır. Emzik ucunda yanmadan dolayı hafif bir siyahlık görülmektedir.

Elimizdeki diğer bir kandilin (Resim: 21) -Yük: 0.027, Gen: 0.07, Uz: 0.095, K. çapı: 0.036- bir öncekinden, biraz daha büyük ebatla olması, diskusun çift yivle çevrelenmesi ve diskus ortasındaki, kuyruğu havaya kalkmış ve

sağ tarafa hamle yapan bir tavşan (?) kabartmasının bulunması ile farklılık gösterir.

Resim: 22'de görülen kandil, biçim olarak diğerlerinden ayrılmamakla beraber, daha itinalı yapılışı yanında, diskusundaki sahne itibariyle farklıdır. -Yük: 0.025, Gen: 0.065, Uz: 0.085, K. çapı: 0.03-. Belden aşağısı giyimli bir erkek, cinsi tayin edilemeyen bir hayvanı, bacakları arasında tutarak kurban etmekte, karşısında öne eğilmiş giyimli bir kadın, elinde tuttuğu kaba, akıtılan kanı doldurmaktadır.

Yukarıda nitelikleri belirtilen ilk iki kandilin, yapılış tekniği ile üzerlerindeki figürlere göre M.S. II. yüzyıl imalatı olduğunu kabul ediyoruz. Nitekim, Tarsus Gözlükule (3) ve Atina Agorası kazılarında (4) bulunan kandillerle yakın benzerliği dikkati çekmektedir.

Kandiller haricinde, yine 4 nolu mezarda bulunan kırık kap parçalarının da üzerinde durmak gerektir. Resim: 16'da görülen tek ve çift kulplu, gri renk hamurdan çarkta yapılmış amphoralara ait ağız parçaları ile Resim: 17'de görülen aynı özellikte hamurdan imal edilmiş, aynı tip kaplara ait kaide parçaları için, kandillere nazaran daha geç bir tarih olan M.S. III. yüzyılın başını düşünmekteyiz. Zira, Atina Agorası kazılarında ele geçen parçalar, buluntularımıza paralellik teşkil etmektedir (5).

1974 yılında, ev temeli kazılırken, bulunan ve teslim edildiği Sarıgöl Cumhuriyet Savcılığından alınan (3 nolu mezarda bulunduğu ifade edilmiştir) tam ve sağlam, gri renk hamurdan çarkta yapılmış, tek kulplu, düz kenar ağızlı, sivri dipli, hamuru içine ince mika taneleri karıştırılmış, kulpu dikine tek geniş oluklu, gövdenin kaideye yakın kısmında yere paralel derince oluklu amphora-dan (Resim: 19) -Yük: 0.525, A çapı: 0.039, K. çapı: 0.27, Kaide çapı: 0.045- diğer buluntularımız yanında bahsetmek yerinde olacaktır. Paralelinin, Atina Agorası kazılarında bulunan (6) bu

amphora ile 4 nolu mezarda ele geçen, ancak çok fazla kırılmış ve parçaları eksilmiş, ne varki bir önceki amphoraya göre tamamlanabilen ikinci amphoramız (Resim: 15 a) M.S. IV. yüzyıl başlarına konulabilir.

SONUÇ :

Yukarıda mimarî yapısı ve buluntularını incelemeye çalıştığımız mezar abidesinin tarihlendirilmesinde iki faktör rol oynamaktadır. Bunlardan ilki mezar mimarîsi olup bu yönde yaptığımız araştırmada kesin bir yargıya varmak mümkün olmadı. Zira, gerek literatür çalışmalarında ve gerekse çevre araştırmalarında bu tür mimarîye sahip mezar anıtı benzerlerini tesbit edemedik.

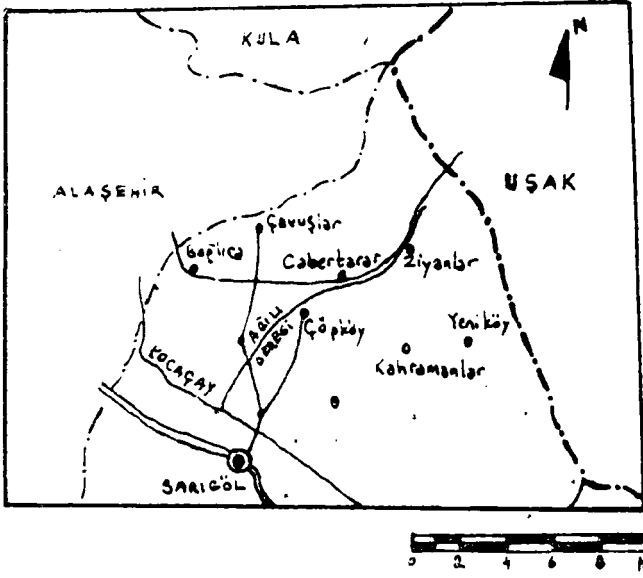
Ancak Güney İtalya'da Locri'de (7) ve Batı Anadolu'da Myrina'da (8) Hellenistik devre ait, duvar ve bölmeleri tuğla levhalardan oluşturularak, üç kat halinde inşa edilmiş, katlı mezarlar bilinmektedir. Ne varki, mezarın tuğla levhaları inşa edilmesi, üçüncü katın Locri'de toprakla, Myrinada ise tuğla ile örtülü oluşu yönünden farklılık göstermektedir. Bu iki örnek haricinde, Roma'da M.S. II. yüzyıla ait Via Latina mabedi (9) kryptasında, sadece biçim yönünden benzerlik arzeden katlı mezarın varlığı bilinmekle beraber, mimarî teknik ve kullanılan malzeme yönünden Cabertarar mezar anıtından bir hayli farklıdır.

Biçim yönünden benzerlik bulduğumuz bu örneklerin iki ayrı devirde yapılmış olmaları, mimarî yönden oldukça

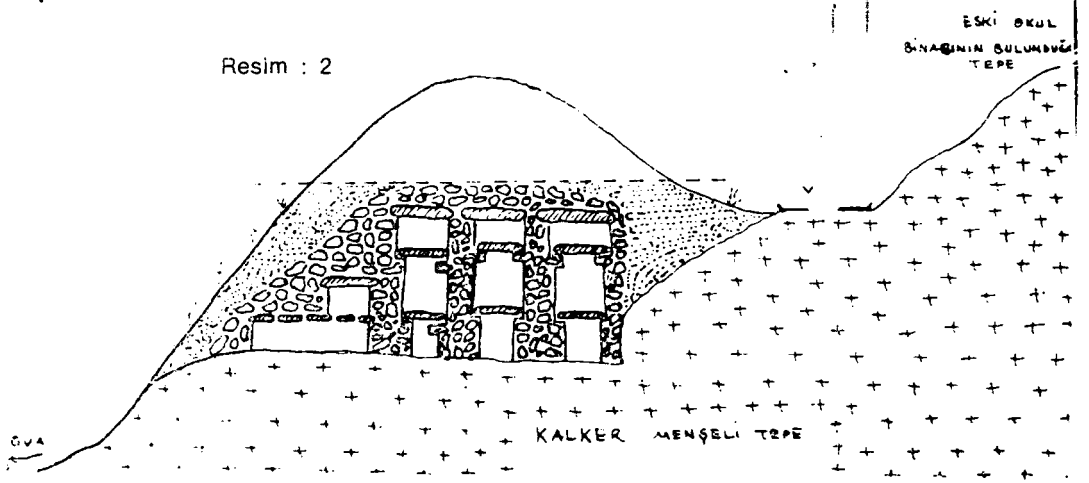
büyük farklılıklar göstermesi, Myrina hariç, diğer iki mezar anıtının bölgemize uzaklığı gibi nedenleri göz önünde tutarak, Cabertarar nekropolünü, elimizdeki örneklerle mukayese yaparak değerlendirmek kanımızca uygun olmayacaktır. Bu bakımdan buluntulardan hareketle sonuca varmak daha doğru olacaktır.

Nitekim, buluntuların değerlendirilmesinde izlendiği gibi, M.S. II. yüzyıl ile M.S. IV. yüzyıl başlarına tarihlendirilmekteyiz. Geniş bir aile grubunun mezarlığı olarak kabul etmek istediğimiz anıtımızda, yukarıda da belirtildiği gibi 1'den 9'a kadar numaralanan mezarlarda, katlar halinde inşa edilen bölmeleri de hesaba katacak olursak, 19 mezar kullanılmış demektir. Aile fertlerinin hep birden ölüp gömülmesi olanaksızlığı karşısında, muayyen ve uzunca bir zamanın geçmiş olması pek tabiidir. Şunu da hemen ifade edelim ki, tüm mezarların kullanılmış olduğunu dahi kesin olarak ileri sürememekteyiz. Şayet, üst katlar kullanılmış ise, üst katlara ait mezar hediyesinin alt kattakilere nazaran daha geç devirlere ait olacağı kuşkusuzdur. Eserler arasında görülen zaman farkının sebebi bu olsa gerektir.

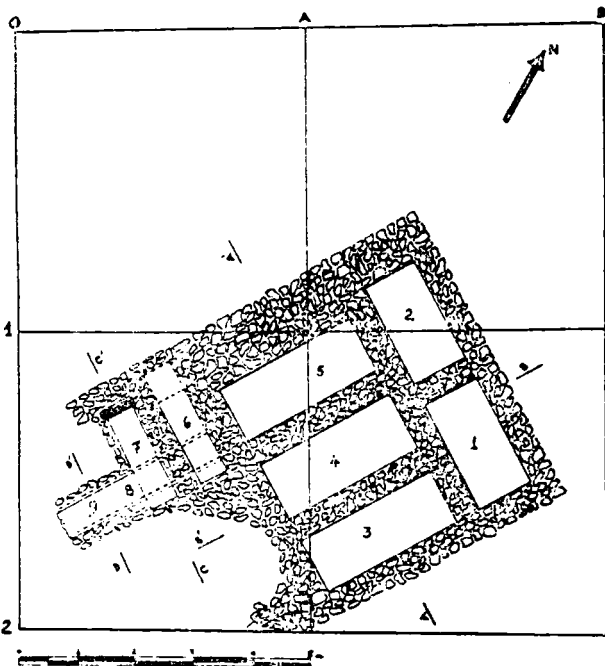
Cabertarar mezar anıtının bizce en ilginç yönü, bölgemizde bugüne dek bulunan ve bilinen mezar tiplerinden ayrı bir karaktere sahip olmasıdır. Yeni bulunacak, fakat tahrip edilmemiş bu tipte bir mezar mimarîsinin incelenmesi ile cevapsız kalan bir takım soruların karşılığını bulmak mümkün olacaktır.

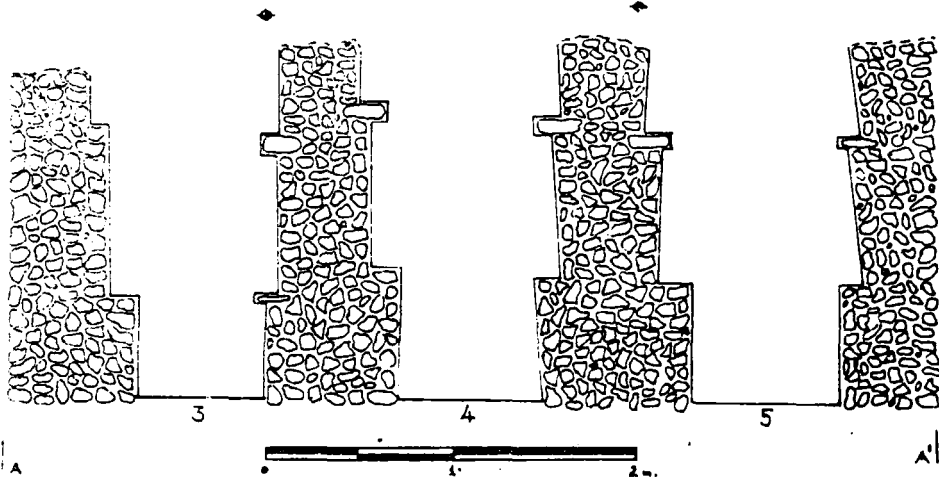
Resim : 1

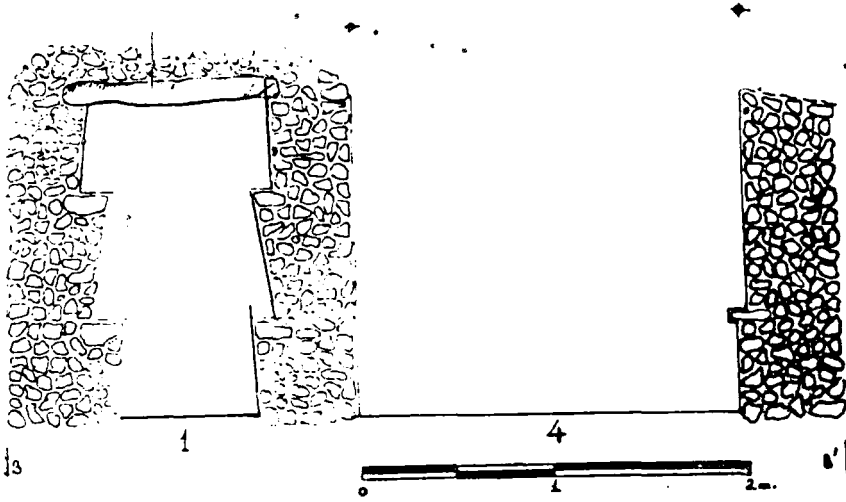
Resim : 2

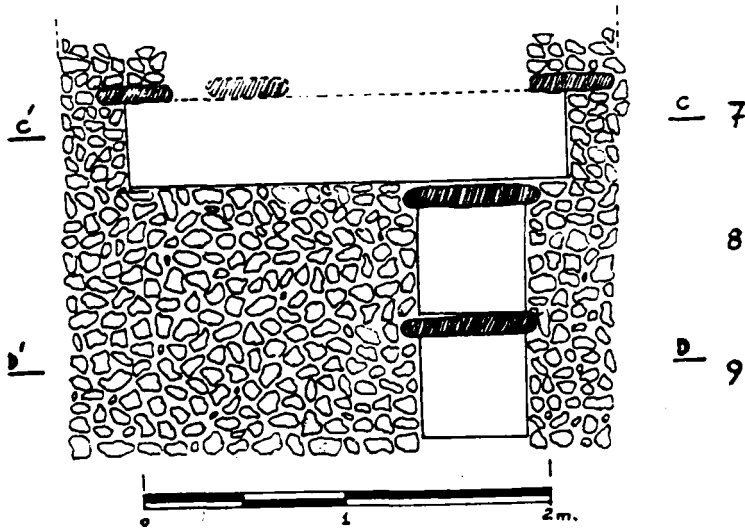
Resim : 3

Resim : 4

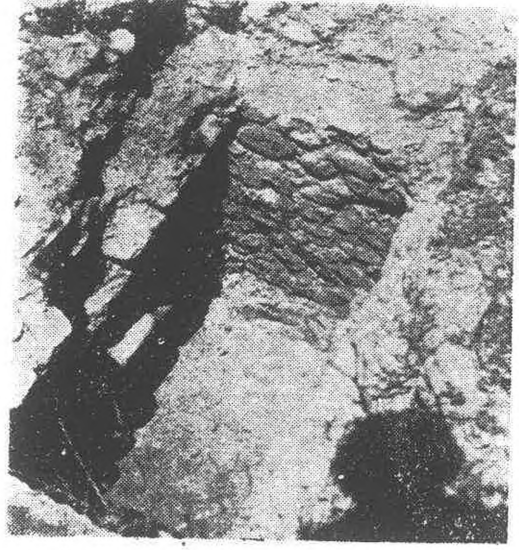
Resim : 5

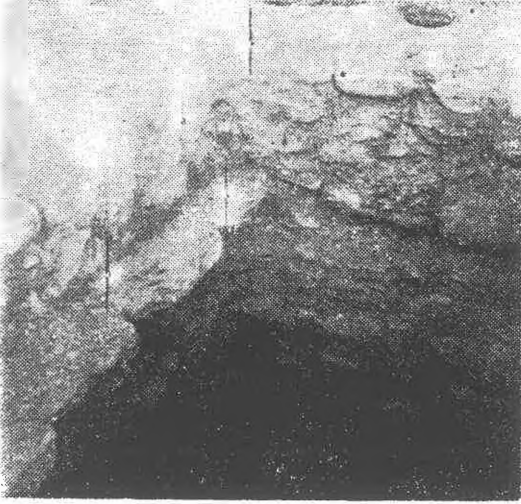
Resim : 6

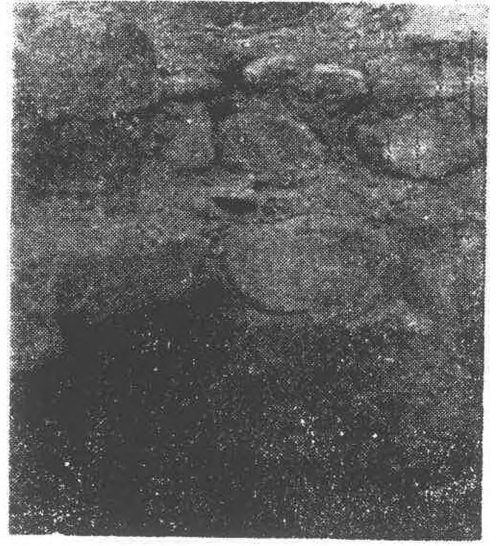
Resim : 7

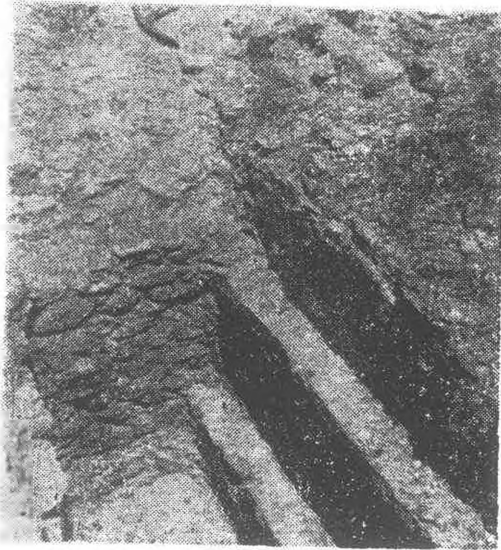
Resim : 8

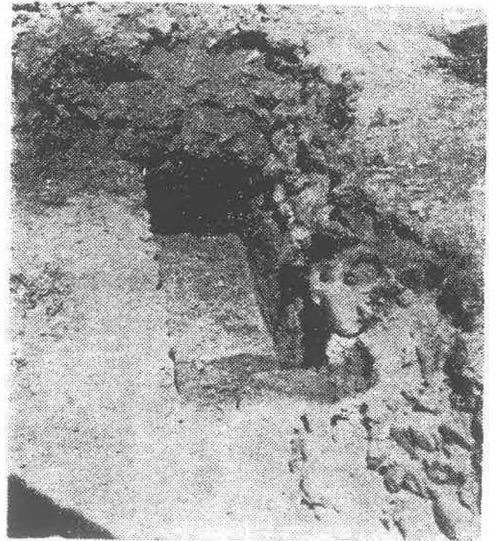
Resim : 9

Resim : 10

Resim : 11

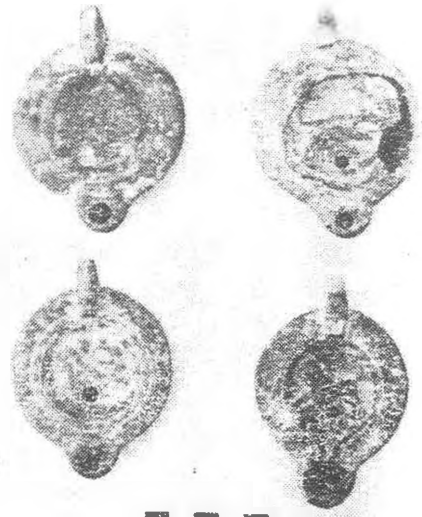

Resim : 12

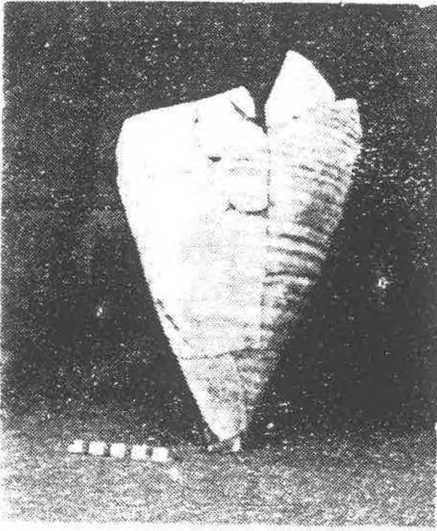

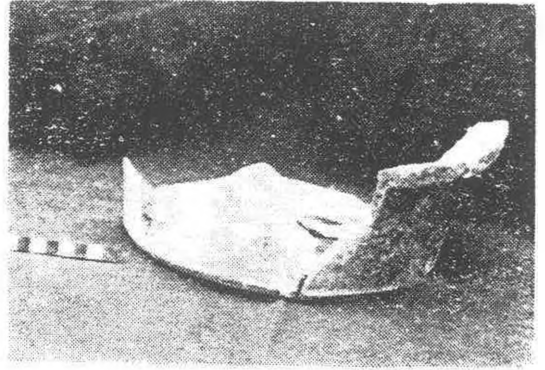
Resim : 13

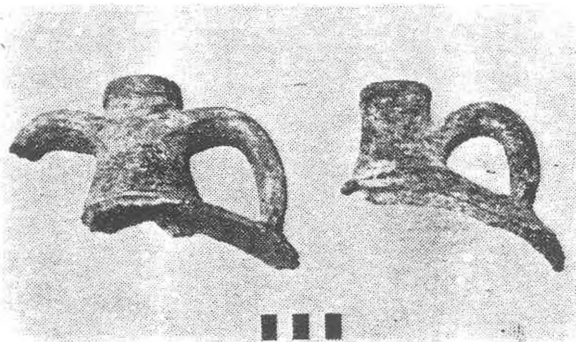
Resim : 14

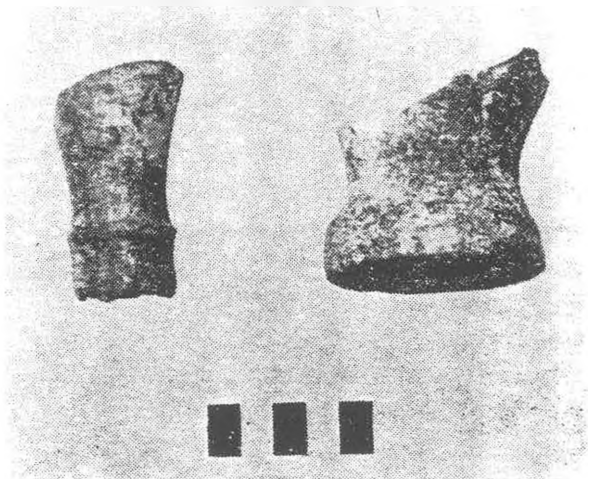
Resim : 15 - a

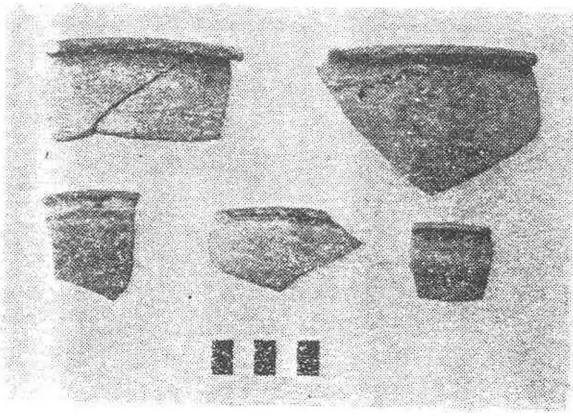
Resim : 15 - b

Resim : 16

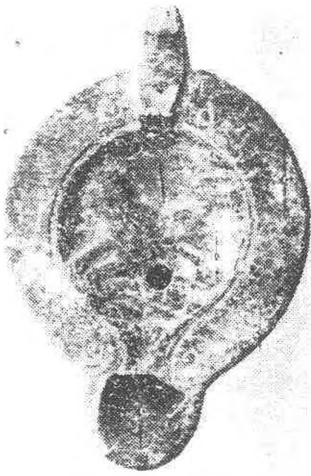
Resim : 17

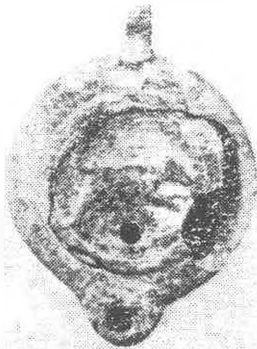
Resim : 18

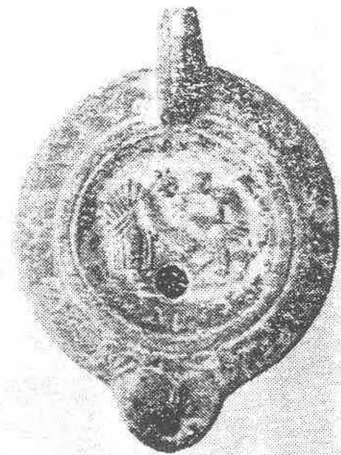
Resim : 19

Resim : 20

Resim : 21

Resim : 22

BERICHT ÜBER DIE AUSGRABUNGEN IN BOĞAZKÖY 1975

PETER NEVE

In Fortsetzung der seit 1970 durchgeführten Ausgrabungen im Stadtgebiet nordwestlich des Tempels I (Stadtplanquadrate I-J/19-20) wurde das bisher nur durch einzelne Sondagen erfasste, im Osten von den Häusern 13, 12, 5 und 7, im Süden von der Tempelstrasse, im Westen und Norden von der sogenannten Abschnittsmauer begrenzte Areal in seiner ganzen Ausdehnung untersucht. Weitere Ausgrabungen in Verbindung mit Restaurationsarbeiten fanden im Bereiche zwischen den Stadt-toren in I/19-20 und J/21, sowie am letztgenannten Torbau selbst statt (Abb. 1).

Die Grabungen dauerten vom 16. Juli bis zum 15. Oktober 1976. Mitarbeiter der Expedition waren Professor Dr. K. Bittel, Dr. R. M. Boehmer, C. Haase, Th. Hartmann, K. Klein, Dr. Ing. P. Neve, Prof. Dr. E. Neu; Prof. Dr. H. Otten, Chr. Rüster. Herr Ahmet Bal, Assistent und Leiter des Lokal-museums in Boğazköy, vertrat die türkische Generaldirektion der Altertümer und Museen. An Arbeitern waren einschliesslich der Spezialkräfte (Techniker, Restauratoren und Fahrer) 54 Mann mit maschineller Unterstützung durch ein Bagger- und Transportgerät eingesetzt.

ERGEBNISSE:

1. Nachhethitische Perioden

Aus nachhethitischer Zeit fanden sich Bestattungen verschiedener Sied-

lungs-Epochen: Skeletträger aus der römischen Kaiserzeit, u.a. zwei sogenannte Ziegelplattengräber, ein Steinkistengrab vermutlich späthellenistischen Ursprungs, sowie - für Boğazköy als Novum - ein weiteres Skelettgrab mit einer phrygischen Brönzefibel als Beigabe, also offenbar dieser Periode, die an Bestattungen in Boğazköy bisher nur Urnengräber erbrachte, entstammen.

2. Hethitische Perioden

a) Althethitische Bebauung

Aus hethitischer Zeit gab es Mauerreste zahlreicher Gebäude, die unsere bisherigen Beobachtungen bestätigen, nämlich dass das Gebiet vor den Westmagazinen von Tempel I im Gegensatz zum Bereich nordöstlich davon bis in die Spätzeit kontinuierlich besiedelt war. Das in althethitischer Zeit festgelegte Strassennetz wurde - wie sich jetzt auf grosser Fläche deutlich zeigte im wesentlichen auch noch während der späteren Perioden beibehalten (Abb. 2).

Von der einst zugehörigen, das heisst althethitischen Bebauung blieben einzelne Häuser, so Haus 11 und neuerdings auch Haus 15, bis weit in die Grossreichszeit hinauf bestehen (Abb. 3). Sowohl sie als auch die Reste später überbauter Anlagen zeichnen sich durch bemerkenswert einheitliche Bauweise aus. Aber auch in den Grundrissen der Häuser gibt es manche Entsprechungen. So scheint das Hofhaus - bei allerdings

unterschiedlicher Raumzahl und Ausdehnung - eine bevorzugte Wohnform gebildet zu haben, in der zudem zweifellos alte, von den karumzeitlichen Hofkomplexen in K/20 her bekannte Planvorstellungen weiterleben¹.

b) Älter - Grossreichszeitliche Bebauung

Die jüngeren Bauwerke lassen im allgemeinen eine stärkere Differenzierung bei weiträumiger Planung erkennen. Zwar wird die dichte Bebauungsweise beibehalten, doch entstehen nun nach Aufgabe oder Verlegung einzelner Gassen grössere Blocks, die meist aus mehreren Gebäuden, manchmal aber auch nur aus einem einzigen Bauwerk gebildet sind. Die alten Kanalisationssysteme werden dabei häufig übernommen oder an neue Leitungen angeschlossen, zum Teil auch vollständig aufgegeben und durch Neuanlagen ersetzt (Abb. 4).

Im Grossen und Ganzen ist bei der jüngeren Bebauung zwischen zwei Perioden zu unterscheiden: einer vor-tempelzeitlichen, die den Perioden Ib-a gleichbaren bzw. entsprechenden Fundamentals mit den Perioden 2/Unterstadt und IVb/Büyükkale identisch ist und damit als älter - grossreichszeitlich bezeichnet werden kann, und einer tempelzeitlichen, die den Perioden Ib-a/Unterstadt und IIIc - a/Büyükkale entspricht und demnach die Zeit des jüngeren Grossreichs vertritt, wenn nicht sogar noch überdauert².

Unter den älteren Anlagen fällt vor allem Haus 14 durch seine Lage und seinen Grundriss auf. Das verhältnismässig kleine (ca. 14 x 16 m), schiefwinkliger Bauwerk ist gegenüber der östlich und südöstlich benachbarten Bebauung mit einigem Abstand und da-

zu übereck in einem kleinen Freiraum gelegen, schliesst andererseits im Westen und Norden unmittelbar an Haus 7 und 15 bzw. 16/17 an, von denen Haus 15 damals offensichtlich abgebrochen und durch eine weitere Freifläche ersetzt wurde. Zweifellos war dieser Platz, der durch schmale Zuwegungen oder Gassen mit den Hauptverkehrswegen im Süden und Westen in Verbindung stand, der Erschliessung der drei oder vier Bauten bestimmt.

Die dem Platze zugewandte Westseite von Haus 14 wird durch einen quergelagerten, aus einem breiteren Mittel- und zwei schmälere Seitenräumen bestehenden Trakt, der in der Tat an eine hethitische Tor- oder Eingangshalle erinnert³, eingenommen. Daran schliesst sich im Osten eine Gruppe von weiteren drei nebeneinanderliegenden, 7 m tiefen Gelassen. Da ihre Südfront - vermutlich wegen noch vorhandener älterer Bauten und Verkehrswege - um Mauerdicke gegenüber der Vorhalle zurückverlegt wurde, verblieb den einzelnen Räumen kaum noch die Breite eines Korridors. Trotzdem scheint man auch für diese Gruppe die für die Vorhalle angewandte symmetrische Ordnung übernommen zu haben: als Betonung der Mittelachse und als Unterschied zu den Seitenräumen - deren nördlicher noch durch eine Zwischenwand unterteilt ist - fällt hier wieder die nur schwach differenzierte Breite (2,0 statt 1,7 m) als der apsisförmig in die durchgehende Aussenmauer eingreifende Ostabschluss des Mittelraumes auf, was nicht zuletzt dem Gebäude die Bezeichnung «Kapelle» einbrachte.

Zwar besitzen wir in Ermangelung jeglichen aufgehenden Mauerwerks oder zugehörigen Inventars keinerlei

¹ MDOG 91, 1958, 17 ff. Abb. 13 - 15, R. Naumann, Architektur Kleinasien, Tübingen 1971, 368 ff.

² TAD XXII - 2, 1975, 100 Abb. 30

³ Boğazköy IV, 27 (Eingangsräume bei Raumgruppe XIII/Komplex 1), Naumann a.O. 448 Abb. 586

Anhaltspunkte, die eine Rekonstruktion oder Deutung in diesem Sinne rechtfertigen. Unter Berücksichtigung des konstruktiven Aufwands, wie er mit dem unverhältnismässig dicken, dazu aus ungefügten Steinblöcken aufgeführten Grundmauern dokumentiert ist, wird man aber dem Gebäude, vielleicht im Zusammenhang mit den ähnlich konstruierten, gleichzeitigen (16, 17) oder jüngeren (7) Nachbarhäusern, eine besondere offizielle Funktion zuschreiben dürfen, wobei wir den Gedanken an einen kleinen Kultbau nicht ausschliessen möchten.

Zu der älteren Periode gehört auch das nunmehr in seinem Grundriss vollständig freigelegte Haus 19. Es bestand aus drei aneinandergereihten, unterschiedlich grossen Räumen, die mit gerader, durchgehender Mauer nach Nordwesten abschlossen, während die Südostfront entsprechend den Raumtiefen und -breiten stufenartig versetzt war und in dieser Form offensichtlich auf das benachbarte Haus 13 bzw. dessen älteren Vorgänger 13 a Bezug nahm.

Aus dem Schutt resp. vom Fussboden des anscheinend schon in alter Zeit abgekippten und eingestürzten Gebäudes konnten zahlreiche Scherben weiterer Gefässe geborgen werden. Dem statlichen, fast 6 m breiten und über 9 m langen Raum 1 entstammt das Reliefgefäss Inv. Nr. 73/468, das sich durch neu gefundene Fragmente in seinen oberen Teilen - mit Ausnahme des Ausgusses - fast vollständig zusammensetzen liess (Abb. 5). Sein ursprünglicher Standort dürfte sich, der Streuung der Scherben nach zu urteilen, vor der Mitte der Südostwand befunden haben. Nicht weit davon entfernt lag das Bruchstück einer dünnwandigen Tonschale, in deren Innenfläche das Bild eines kämpfenden, behelmten Krigers eingritzelt war. Zwei Tonbullae mit Siegelabdrücken, die am gleichen Platz gefunden wurden, helfen unsere aus der Stratigraphie und räumlichen Zuordnung ge-

wonnene Annahme bestätigen, dass Haus 19 und damit auch die zugehörigen Gegenstände in die frühgrossreichszeitliche Periode (14. Jh. v. Chr.) zu datieren sind.

Weitere Bauwerke der gleichen Zeit blieben uns mit den Häusern 18, 20-25 erhalten. Doch wurden sie später zum Teil erheblich verändert, sodass sich ihr ursprünglicher Plan nur mühsam wiedergewinnen lässt. Dem besterhaltenen Gebäude, Haus 18, sowie dem in den anderen Bauten noch in situ vorgefundenen Inventar - «Badewannen», Vorratsfässer, Mahlsteine - und der allgemeinen Konstruktionsweise nach zu schliessen, dürfte es sich bei den Anwesen um Wohn- und Wirtschaftquartiere gehandelt haben.

Das eine Grundfläche von 12 x 25 m einnehmende Haus 18 besass 10 Räume, die sich zu 6 im Westen, je 2 im Norden und Osten um einen Innenhof an der Südseite des Gebäudes gruppierten. Ein Haus und Hof durchquerender, in die Ostgasse führender alter Abwasserkanal wird - wie die Mauerdurchbrüche zeigen - weiterbenutzt, während man den ihn begleitenden Verkehrsweg in seinem nördlichen Teil aufgab und ihn nunmehr als Sackgasse vor der Hofmauer enden liess.

Gasse und Kanal gehören zu einer mehrfach erneuerten Strasse, die in die althelhitische Zeit zurückdatiert und sich ursprünglich zwischen Haus 20 und 21/22 nach Norden forstsetzte, mit dem Bau der Abschnittsmauer aber an Bedeutung verlor und dann wahrscheinlich - als Hauptverkehrsweg - durch die Tempelstrasse ersetzt wurde.

c) Jünger - Grossreichszeitliche Bebauung

Die jüngere Periode, die mit dem Bau des Tempels I und der Abschnittsmauer eingeleitet wurde, führte zunächst in unmittelbarer Nachbar-

schoft dieser Neubauten zu grösseren Veränderungen. In dem von uns untersuchten Gebiet ist es der Bereich vor der Abschnittsmauer und entlang der Tempelstrasse.

Bei der Anlage der Abschnittsmauer sind offenbar zwei Bauphasen zu unterscheiden. Die ältere scheint sich auf das eigentliche Befestigungswerk zu beschränken, während die jüngere vornehmlich den Ausbau der Magazine betrifft, möglicherweise im Zusammenhang mit Veränderungen an der Mauer, wie sie z.B. am Torbau in J/21 (s.u.) festgestellt werden konnten. Genauere Untersuchungen, die vor allem eine Datierung der Bauphasen ermöglichen sollten, stehen noch aus.

Immerhin zeigt sich bisher deutlich, dass man sowohl beim Bau der Abschnittsmauer als auch der Magazine ähnlich wie bei der Anlage der Westterassen des Tempelbezirks - ausser auf die natürlichen Gegebenheiten auf vorhandene Gebäude und Wege Bezug genommen hat.

Von dem alten Bestand der Bebauung wurden die Häuser 21 - 25 übernommen, jedoch durch Abbruch oder Verlegen einzelner Mauern nunmehr zu einem grossen komplexen Raumgebilde zusammengeschlossen, das mit über 40 m Frontlänge die bis zur neu ausgebauten Tempelstrasse verlängerte Ostgasse auf ihrer Nordwestseite säumte. Haus 20, ein kleines Bauwerk in der Art der von Büyükkale her bekannten Zweiraumhäuser⁴, scheint vorerst noch weiter existiert zu haben, während Haus 13 und 19 spätestens bei Anlage der Magazine abgebrochen wurden.

Völlig neu entstanden Haus 26 - 28 und 31 entlang der Tempelstrasse, deren Trasse man in ihrem nordwestlichen Teil offenbar erst mit der Anlage des

Torbaus in I/19 festgelegt hatte. Haus 26 bildete einen einzigen, 3 m breiten und mindestens 18 m langen, quer vor die Abschnittsmauer gelagerten Raum, der wahrscheinlich ähnlichen Zwecken wie die weiter östlich gelegenen Magazine bestimmt war.

Mit seiner Südostfront begrenzt er jenen Treppenweg, der vom tiefgelegenen Torhof zu der Stadtsiedlung hinaufführte und hier vor Haus 21-25 endete. Jenseits des Treppenweges liegt Haus 27, ein kleines, trapezförmiges Bauwerk. Es ist dem Komplex 21-25 als Kopfbau und Abschluss zur Tempelstrasse vorgelagert und bestand aus vier, zum Teil später umgebauten Kammern. Am Nordende des nur 70 cm schmalen, 6 m tiefen, den ganzen Westteil des Hauses einnehmenden Raumes fand sich im Fussbodenniveau eine grob bearbeitete Steinplatte, auf der noch mehrere kleine, russgeschwärzte Schalen ineinandergestülpt lagen. Vielleicht ist damit wie auch durch die Lage in Tornähe ein Hinweis gegeben, dass das Bauwerk als eine Art Wärterhaus für das Wachpersonal verwendet wurde.

Von dem Eckhaus 28, das die Einmündung der Ostgasse in den Torweg an ihrer Südostseite flankiert, blieben nur die westlichen und nördlichen Partien der Fundamente erhalten. Demnach dürften die Gesamtabmessungen bei 18 m in nord-südlicher und 14 m in ost-westlicher Richtung gelegen haben. Das Innere war in mindestens acht sehr unterschiedlich dimensionierte Räume aufgeteilt. Verhältnismässig dicke Mauern aus ausgesucht grossen Steinblöcken, dazu einige verlagerte Werkstücke, u.a. ein grosser Monolith mit eingemeisselter Wasserrinne zeigen, dass das Gebäude einst sicherlich eine bedeutende Stellung innerhalb der Gesamtbebauung einnahm.

Südlich von Haus 28 steigt der gewachsene Boden rasch an und ist nur noch von einer verhältnismässig

⁴ Boğazköy II, 40 Abb. 17, MDOG 97, 1966. 65 ff. Abb. 12 (Bericht 1965), Naumann a.O. 368

dünnen, hümösen Schuttschicht überdeckt. Dennoch gelang es hier, die Überreste eines weiteren Gebäudes (31) freizulegen, das die Lücke zwischen Haus 28 und 7 unter Aussparung der dort abbiegenden Seitengasse geschlossen haben dürfte. Erkennbar ist nur der rückwärtige Teil, der mit einem vierfachgeknickten Mauerzug merkwürdig polygonal umfasst wird. Westlich und südlich davon gibt es Mauerreste althethitischer Herkunft, die in ihrer Orientierung deutlich von der späteren Bebauung abweichen und bis unter die Tempelstrasse reichen: das heisst den Verkehrsweg in der vorliegenden Form noch nicht kannten.

Hinter dem Gebäude, und zwar auf dem von der alten Nordgasse im Osten, Haus 18 im Norden und Haus 7 im Süden begrenzten Grundsstück, standen noch zwei kleinere, bemerkenswert gut erhaltene Bauwerke - Haus 29 und Haus 30. Beide sind im Kerne älteren Datums, wie schon der Bezug auf Haus 18 verrät, wahrscheinlich noch frühgrossreichszeitlich, wurden aber nach gewissen Veränderungen in der späteren Grossreichszeit weiterbenutzt.

Das nördlichere der beiden, Haus 29, wird man von der Gasse her an seiner Ostseite betreten haben. Hier lag ein grosser, 5 x 6 m messender Raum oder - wahrscheinlicher Innenhof, der im Süden von drei, im Westen und Norden von je zwei kleinen Zimmern umgeben war. Im Verlaufe späterer Umbauten wurde er durch eine Trennwand in zwei schmale Kammern aufgeteilt, von denen man die südliche mit einem kleinen Badekabinett und einer Feuerstelle ausstattete. Die Fussböden erhielten zum gleichen Zeitpunkt einen neuen Estrich aus einer dicken Lehmschuttstämpfung. An zugehörigem Inventar gab es vom älteren Fussboden eine trapezförmige Tonplatte, die als Stele auf einem eigens gepflasterten Platz vor der Westwand des Hofes aufge-

stellt war. Auf den jüngeren Fussböden fanden sich vor allem im Badezimmer und in den südlich und nördlich benachbarten Räumen die Überreste verschiedener Gefässe, überwiegend Töpfe und Krüge, darunter zwei Exemplare einer klingend hart gebrannten, hochrot gefärbten Ware, wie sie uns in ähnlicher Beschaffenheit von Büyükkale (Schicht III) und der Unterstadt (K/20, Schicht 2-1) bekannt ist.

Haus 30 bestand in seiner ursprünglichen Anlage aus vier Räumen, einem grossen, die ganze Gebäudebreite einnehmenden Raum am Nordende, mit dem vermutlich wieder der Eingangsräum angedeutet ist, sowie drei kleineren Zimmern auf der Südseite. Von dem westlichen Zimmer wurde später ein schmales Gelass an der Westseite abgeteilt, das vielleicht nur als Unterbau für eine Treppe zu verstehen ist. Späteren Datums sind auch die Ausbauten, die man in der zwischen Haus 29 und 31 verbliebenen Lücke vorgenommen hatte. Im Gegensatz zu Haus 29 konnte kein zugehöriges Inventar nachgewiesen werden. Lediglich im äusseren Winkel des östlichen Eckzimmers existierte noch eine viertelkreisförmige Steinsetzung, die einst wahrscheinlich als Fundament für einen Backofen diente.

Am Ende der jüngeren Bauperiode, das heisst in die Phase, die durch erneute Bautätigkeit vor allem in den zwischenzeitlich aufgelassenem Siedlungsgebiet nordöstlich des Tempels dokumentiert ist, wird man die Neubauten im Bereiche der Häuser 18 und 19 datieren dürfen. Von den drei hier nachgewiesenen Anlagen interessiert vor allem das teilweise unter Ausnutzung der Fundamente seines Vorgängers (Haus 18) erbaute Haus 23. Den fast vollständig erhaltenen Grundmauern zufolge bildete es ein Rechteck von nur 6,5 x 9,0 m Seitenlänge, das durch zwei durchgehende Quermauern

in drei unterschiedlich breite Schmalräume unterteilt war. Von ihnen könnte im Sinne der hethitischen Korridorhäuser⁵ der am breitesten angelegte Mittelraum die Eingangshalle gewesen sein. Bezeichnenderweise war auch von hier aus - wie durch eine in Wandmitte angeordnete, meterbreite monolithische Türschwelle angezeigt wird - das westliche Zimmer zugänglich, und ähnlich wird es auch beim östlichen, in zwei kleine Kammern unterteilten Raum der Fall sein, woraufhin zudem der Ansatz einer Türleibung zum nördlichen Eckraum verweist. Bemerkenswert ist an diesem Bauwerk ausser der Verwendung einer steinernen Türschwelle, was in der hethitischen Architektur der Grossreichszeit bisher nur von Bauten mit sakraler Funktion bekannt ist, dass das Westzimmer einen Pflasterboden aus grossen Steinplatten, darunter auch mehrere wiederverwendete Mahlsteine, besitzt. Der Aufwand spricht durchaus dafür, in diesem Raum das eigentliche Hauptzimmer eines Gebäudes zu sehen, das demnach vielleicht als Kultbau Verwendung fand - wie übrigens auch ein ähnlich konzipiertes, allerdings schlechter erhaltenes Bauwerk der gleichen Zeit in K/20 gedeutet wird⁶.

d) Das Stadttor in J/21

Diese durch Raubgrabungen jüngeren Datums weitgehend zerstörte Anlage ist bereits von Puchstein erwähnt und entsprechend im Stadtplan vermerkt⁷. 1938 wurde sie anlässlich der Freilegung eines in der Torkammer vorgefundenen späthellenistischen Grabes erneut untersucht und durch eine Planskizze erfasst.⁸ Während der

jüngsten Grabungen konnte das Tor bis in seine untersten Fundamentlagen hinein freigelegt werden.

Dabei stellte sich heraus, dass es erst zu einem relativ späten Zeitpunkt - evtl. im Zusammenhang mit der Herrichtung des Temenosbezirks⁹ - in die Abschnittsmauer eingebrochen wurde. Diesem sich mit seinem regulären Kastensystem unter den Fundamenten der Torkammer fortsetzenden Mauerzug nach zu urteilen, scheint hier ursprünglich kein Stadttor vorgesehen gewesen zu sein. Damit erklärt sich wahrscheinlich auch der gegenüber dem Südtor der gleichen Mauer völlig abweichende Plan¹⁰, der vor allem dadurch auffällt, dass dem Tore keine Türme vorgelagert sind. Hinreichender Flankenschutz war auf jeden Fall durch den einknickenden Mauerzug gewährleistet.

Das Tor besass eine 4,50 m breite und ca. 5,50 m tiefe Torkammer, die durch einen äusseren, mit der Aussenfront der Abschnittsmauer bündig gelegenen, und einen inneren, etwa 1,50 m vor die Rückfront springenden Durchgang von jeweils knapp 3 m Breite gesichert war. Die Ausbildung der Torleibungen entsprach wahrscheinlich - drei erhaltenen unteren Gewändeblöcken nach zu schliessen - dem Südtor. Demnach waren sie senkrecht aufgeführt und bestanden aus schmalen, hochkant gestellten Quadern mit dazwischen eingefügten Bindern¹¹. Auf der dem Durchgang zugewandten Seite des westlichen, äusseren Torsteines war bei günstigem Lichteinfall das Bild eines stark stilisiert wiedergegebenen Stierkopfes zu erkennen. Es ist in einer Technik eingepunzt, wie sie uns durch die Inschriften oder Zeichnungen vom Südtor und vom Löwentor, von der

⁵ Boğazköy III, 16 ff. Taf. 8. 9 (Geb. G), MDOG 95, 1965, 42 Abb. 7 (Geb. M, Bericht 1963)

⁶ Boğazköy III. 20 Taf. 11

⁷ O. Puchstein, Boghazkoi, Die Bauwerke (WVDOG 19), 98 Taf. 2

⁸ K. Bittel/R. Naumann, Boğazköy - Hattusa, WVDOG 63, 121

⁹ MDOG 91, 1958, 8 ff.

¹⁰ R. Naumann a. O. 182 ff. Abb. 374

¹¹ Ebenda 284; MDOG 89, 1957, 17 ff. Abb.

Tempelstrasse, dem Tempel und der Quellgrotte im Südaerial her bekannt ist¹².

Nördlich des Tores an der Innenseite nachgewiesene Steinsetzungen mit einer Verbrämung aus sekundär verwendeten Werksteinen könnten einer noch späteren Ausbauphase des Tores angehören.

e) Kleinfunde

Unter den über 500 registrierten Fundobjekten sind ausser den vorher erwähnten, primärer Fundlage ent-

stammenden Stücken noch zwei Gegenstände zu nennen, die besondere Beachtung verdienen. Bei dem einen handelt es sich um mehrere Scherben eines zweiten grossen Reliefgefässes, das nach Art der Darstellungen althethitischer Herkunft sein dürfte. Der zweite ist das Bruchstück eines bronzenen Spitzhammers, das in den jüngergrossreichszeitlichen Gebäudetrümmern gefunden wurde. Mit ihm konnte in Boğazköy zum ersten Mal ein metallenes Steinmetzwerkzeug aus hethitischer Zeit nachgewiesen werden.

¹² MDOG 89, 1957, 18 ff. Abb. 18

Boğazköy III, 53 ff. Abb. 15 a, b. Taf. 28 a, b

Boğazköy V, 14 ff. Abb. 6 a, b

Ist Mitt 19/20, 1969/1970, 101 ff. Taf. 18,1.2

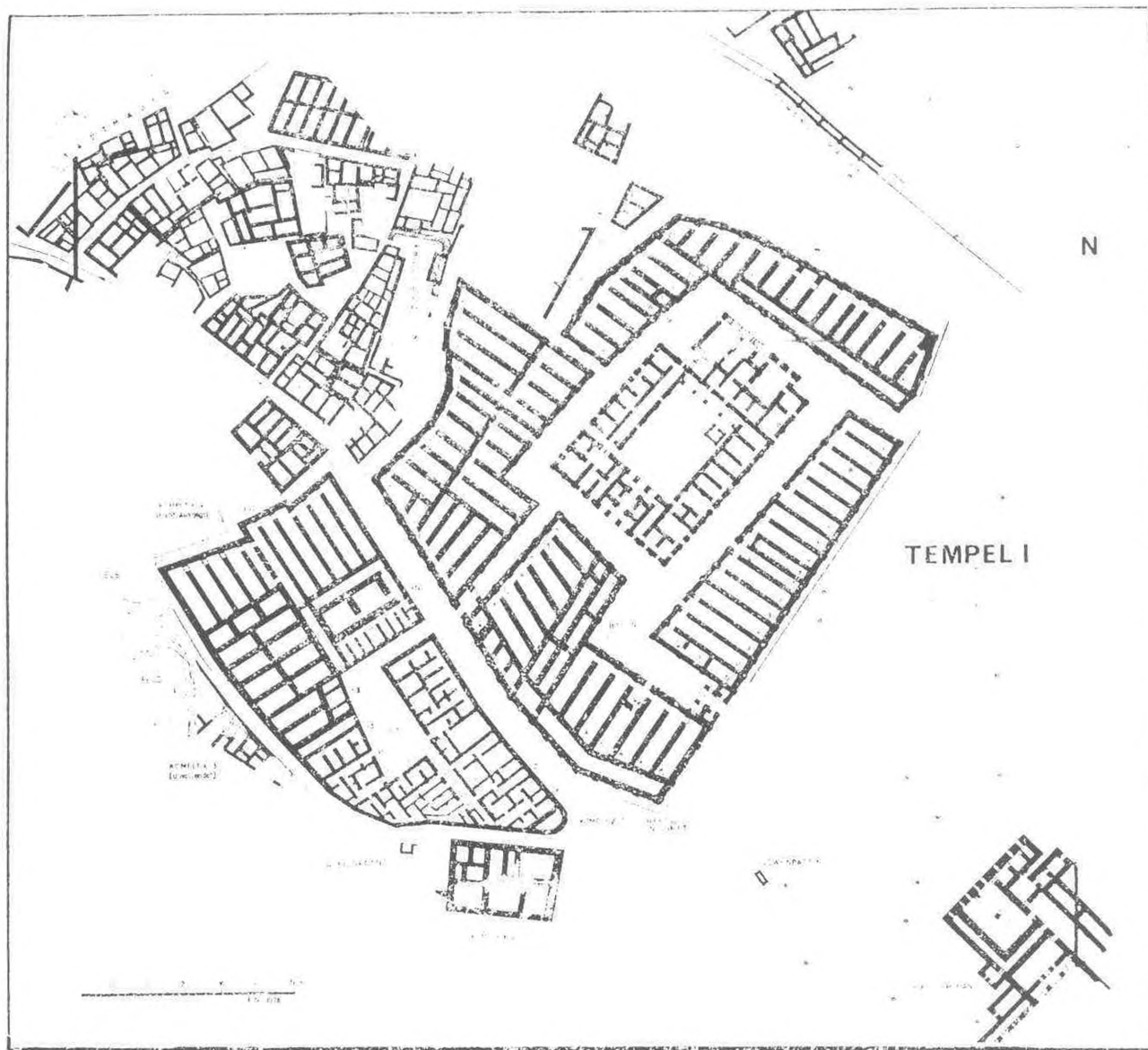

Abb. : 2 Gesamtplan der hethitischen Bebauung des 14./13. Vorchr. Jh. Unterstadt, stadtplanquadrate I - L/17 — 20

Abb. : 3 Unterstadt I - J/19 - 20. hethitische und vorhethitische Bebauung, Periodenplan

Abb. : 4 Unterstadt 1 - J/19 - 20. Hethitische Bebauung (Steinplan)

Abb. : 5 Reliefgefäss Inv. Nr. 73/468

1974-1975 YILLARI AĞVA NEKROPOLÜ KURTARMA KAZISI RAPORU

TANJU ÖZORAL

1974 yılında Antalya ili, Kemer bucağına bağlı Ağva köyünde Necmi Can, tarlasında çalışırken bulunduğu M.Ö. VI. yüzyıla ait pişmiş toprak kabı (Res. 1) müzeye getirmesi üzerine, bu tarlada yapılan küçük bir sondajla burada bir nekropol olduğu tesbit edilmiş ve Kültür Bakanlığı izinleriyle 1974 ve 1975 yıllarında kurtarma kazısı yapılmıştır.

Ağva, Antalya'nın batı sahilinde ve Antalya'ya 46 km. uzaklıktadır. Doğuda deniz, diğer üç tarafı ise Beydağları ile çevrili küçük bir ovacıktır. Arazinin bilhassa denize yakın kısımları tamamen kumluktur. Kumluğun üzerinde teşekkül eden toprak tabakası burada ziraate özellikle narencive yetiştirilmesine ve turfanda sebzeciliğe imkân sağlamıştır.

Nekropol, takriben denizden 3 m. kadar yüksekliğe varan ve 500 m. çapında bir alanı kapsamaktadır.

Çalışmalar başkanlığımız altında, 1974 yılında arkeolog Selâhattin Erdemgil, Güler Kural, Altay Kiracıoğlu İlhan Ünlüsoy, antropolog Mustafa Gürdal, fotoğraf uzmanı arkeolog Mehmet Türkme ve mimar M. Necmi Açıkbaş, 1975 yılında ise Selâhattin Erdemgil, Mehmet Türkmen tarafından yürütülmüştür.

Kazı alanı (Res. 2), onar metrelik karelere bölünmüş, ilk yıl bunlardan E3, I3, H5 karelerinde, 1975 yılında ise A3, F3 E4, I6 ve C3-4 karelerinde çalışılmıştır (Plân. 1).

E3 açması (Plân. 2, Res. 3): Bu açmada + 170 cm. den itibaren mezarlar çıkmaya başladı ve burada 6 amphora (Res. 4), beş tuğla mezar, bir taş mezar bulundu. Ayrıca doğrudan gömmeye ait iki iskelet çıkarıldı. Mezarlar değişik yönlerde (Res. 3). Yalnız bir tanesinde bir pişmiş toprak yağdanlık ölü hediyesi olarak amphoranın içinde bulundu. Diğerlerinde hiçbir hediye yoktur.

Tuğlamezarlar ise + 130 cm. seviyede bulundu. Bunlardan bir tanesi iki tuğlalı, çocuk mezarı olarak kullanılmış, diğerleri ise üçer tuğladan yapılmıştır (Res. 5). Bu tuğla mezarların iki tanesinden ölü hediyesi çıkmıştır. Bunlar, bir lekythos (M.Ö. IV. yüzyıl) ve M.Ö. VI. yüzyıla ait tek kulplu bir testidir.

Taş mezardan M.Ö. IV. yüzyıla ait palmet motifli bir lekythos bulunmuştur. Doğrudan gömmeye ait iskeletlerin yanında ise hediye olarak bir koku kabı (Res. 6) ile bir tabak bulunmuştur. Bu açmanın D3 açması tarafına uzanan bir tuğla mezarın çıkarılması için D3 açmasına girilmiştir (Plân. 2). Burada bu tuğla mezar ile hemen dışında M.Ö. VI. yüzyıla ait iki kap bulunmuştur (Res. 7). E3 açmasında mezarların dışında M.Ö. IV. yüzyıla ait iki lekythos, birinci kazı katında bulunmuştur. Ayrıca münferit olarak M.Ö. VI. yüzyıla ait tek kulplu testi, bir çift kulplu kaba ait parçalar ve Hellenistik devre ait iki kase bulunmuştur.

13 açması (Plân. 3, Res. 8): Bu açmada + 130 cm. de üç tuğla bir taş mezar bir tane de yanında çok miktarda demir çiviye rastlanan bir iskelet bulunmuştur. Mezarlar açmanın 14 tarafındadır. Tuğla mezarlar üçer tuğlalıdır. Bu tuğla mezarlardan iki tanesinin içinde M.Ö. IV. yüzyıla ait birer lekythos bulunmuştur.

Taş mezardan hiçbir hediye çıkmamıştır. Taş mezarın kuzeyinde ve 50 cm. uzaklıkta bulunan iskeletin yanında çok miktarda demir çiviye rastlanmıştır. Bu durum ölünün ahşap bir sanduka ile gömüldüğünü ve zamanla ahşabın çürümüş olabileceğini akla getirmektedir.

16 açması (Plân 4): Bu açmada + 290 ile + 175 cm. arasında oniki adet amphora mezar bulundu. Amphoralardan onbir tanesi ticari amphora ve bir tanesi ise pithostur (Res. 9-10). Amphoralardan hiçbir hediye çıkmamıştır. Ayrıca 190 cm. seviyesinde üç adet iskelet bulunmuştur. Bunlardan iki tanesinde hediye çıkmıştır. Biri Hellenistik bir kâse diğeri ise bir koku kabıdır.

A3 açması : A3 açmasının XI-IV kısmı açıldı. + 138 cm. de bir tuğla mezar bulundu (Res.11). Bunun dışında herhangi bir buluntuya rastlanmadı. Mezarın bulunduğu seviyede taşlaşmış kum tabakası mevcuttur. Bu tabaka gerek mezar tuğlalarının ve gerekse iskeletin çürüyüp bozulmasına sebep olmuştur. Mezardan hediye olarak bir lekythosun dip parçası bulunmuştur.

C3-4 açması (Plân. 5): C3 ve 4 karelerinde L biçiminde bir alan açıldı. Buradaki çalışmanın gayesi, M.Ö. VI. yüzyıl kaplarının genellikle nekropolün bu kısımlarında bulunmuş olması, ayrıca Necmi Can'ın müzeye getirdiği kabın C3 karesinden çıkması nedeniyle nekropolün en eski bölümünün tesbitidir. Fakat buradaki çalışmalarda diğer açmalardan farklı sonuca götürecek herhangi bir buluntuya rastlanmadı. C3 bölümünde kırıklar halinde bir amphora gurubu, bir tuğla mezar ve iki iskelet

bulunmuştur. Herhangi bir hediyeye rastlanmamıştır.

C4 ise bir iskelet ile sertleşmiş kumdan oluşmuş konglemera levhalarından yapılmış lâhit biçiminde bir mezar bulunmuştur. İskeletin gömülmüş şekli oldukça ilginçtir. Gövdesi üzerine iki mezar tuğlası semerdam şeklinde kapatılmış, ayaklarına da bir yarım amphora dibi konmuştur (Res. 12). Doğu batı yönünde olan bu iskeletin ayak ucuna başı konmuş bir başka iskelet güneydoğu-kuzeybatı yönüne uzatılmıştır. Burada da bir hediye bulunmamıştır.

E4 açması (Res. 13) : Açmanın 1/2 kısmı açıldı. + 129 cm. de bir amphora mezar ve birden fazla çanak çömlekten meydana gelen bir gurup bulunmuştur. Bundan başka hiçbir buluntuya rastlanmamıştır.

F3 açması (Plân. 6, Res. 14): Bu açmada bir semerdam şeklinde tuğla mezar ile birisi dağılmış üç adet kare şeklinde tuğla mezar bulunmuştur. Kare mezarlar birer tuğlanın kare şeklinde konulmasıyla meydana getirilmiştir. Üzerleri gene birer tuğla ile kapatılmıştır. Bunlar çocuk mezarı olmalıdır. Bu açmada ayrıca iki iskelet de bulunmuştur. Bunlardan biri batı-doğu yönüne uzatılmış, kafatası üzerine bir yarım amphora konmuştur (Res. 15), diğeri ise kuzey-güney doğrultusundadır.

F5 açması (Res. 16-17): Bu açmada bir amphora mezar ve iki iskelet bulunmuştur. İskeletler dağınık vaziyette ve kemikler çürümüştür. Başka bir buluntuya rastlanmamıştır.

16 açması : Bu açmanın üst seviyelerinde çok sayıda etütlük keramik parçalarına rastlandı. Buna rağmen alt katlarda hiçbir buluntuya ve mezara rastlanmadı. Ancak açmanın H6 ya komşu profili üzerinde bir amphora tesbit edildi (Res.18). Ayrıca açmanın güney bölümünde doğu-batı yönüne uzatılmış iki iskelet ve bir baş bulunmuş-

tur. Başın gövdesi 17 açması profili altında devam etmektedir.

İki yıllık çalışmamız neticesinde Ağva nekropolünde iki tip gömme tesbit edilmiştir, 1. Kremasyon, 2. Doğrudan gömme.

1 — Kremasyon : Bu tip gömmede ticari amphoralar kül muhafazası olarak kullanılmıştır. Sadece bir tek pitos bulunmuştur. Nekropolde bir yanma izine rastlanmamaktadır. Ancak ölü bir başka yerde yakılarak, külleri amphoraya konduktan sonra buraya getirilip gömülmüş olmalıdır. Küller ve kemik artıkları amphoranın omuzu üzerinden bir kısmı kırılarak içine konulmaktadır. Bu kırık kısmı ile, ağzı başka bir amphora parçaları ile kapatılmaktadır. (Res. 19). Amphora mezar, toprağa gömüldükten sonra üzerine ve bazen de etrafına gayri muntazam moloz taşlar konulmaktadır (Res.20). Kazı sırasında yarım amphoraların bulunması ve bazı mezarların birkaç amphora kırıklarından meydana getirilmiş olması, bize bu amphoraların değişik zamanlarda tekrar kullanıldığını göstermektedir.

Ağva nekropolünde kül muhafazası olarak kullanılan ticari amphoralar üç gurupta toplanılabilir.

- a — Omuzdan aşağıya doğru daralan, armudi gövdeli ve sivri dipli (Res. 21),
- b — Silindirik gövdeli, keskin omuzlu ve kozalak tutamaklı (Res. 22),
- c — Keskin omuzlu, kalın armudi gövdeli ve kozalak tutamaklıdır (Res. 19).

Kremasyon gömmede rastlanan bu amphoralar bilinen hiçbir tipe girmemektedir. Bu amphoralar kalın ve şişman gövdelidir. Bilindiği gibi kalın ve şişman gövdeli amphoralar M. Ö. III. yüzyıldan önceye aittir.

Ancak ticari amphoraların gövdele-ri M.Ö. III. yüzyıldan itibaren incelenmeye başlamıştır. Bu nedenle Ağva nekropolünde bulduğumuz amphoraların tümü M.Ö. III. yüzyıldan önceye ait olmalıdır. Ayrıca Necmi Can müzemize getirdiği kabı, bir haşka kübün içinde bulunduğunu ifade etmiş ve sadece kırıklarınının bir kısmını bulabildiğimiz bu kabın da bir ticari amphora olduğu anlaşılmıştır. Buna göre ticari amphoralar M.Ö. VI. ile III yüzyıl arasında bu nekropolde kullanılmıştır.

2 — Doğrudan gömme : Nekropolde kremasyon gömme ile birlikte doğrudan gömme görülmektedir. Bu şekil gömmede üç tipe rastlanmıştır.

a — Tuğla mezar . 55×60×5 cm. ebadındaki tuğlaların semerdam şeklinde kapatılması ile meydana getirilmişlerdir (Res. 5). Uzun kenarlarda üç tuğla bulunmaktadır. Baş ve ayak uçları ise birer tuğla ile kapatılmaktadır. Ölü bu mezarın içine sırt üstü uzatılmaktadır. Yalnız bir mezarda uzun tarafta iki tuğla mevcuttur ki, bu da bir çocuk mezarı olmalıdır. Bir diğer tuğla mezar tipi de dikdörtgen şeklindeki mezar tuğlalarının yan yana dizilerek tuğladan sanduka teşkil etmesidir ki, bunların üzerinde gene dikdörtgen tuğlalar bulunmaktadır (Res. 23). Semerdam şeklindeki tuğla mezarlarda bulunan ölüye hediyelerine göre bu tip mezarlar M. Ö. VI-IV. yüzyıla ait olmalıdır.

b — Taşmezarlar : Nekropolde üç adet taş mezara rastlandı. Bunlardan biri iri taş bloklarından yapılmıştır (Res. 24). Taşların iç tarafları işlenmiş dış doğru olan kısımları işlenmeden bırakılmıştır. Doğrudan doğruya kumluk arazi üzerine oturtulan bu taş mezar, yanlardan üçer tane, kısa kenarlardan birer tane bloğun yan yana konmasıyla yapılmış, sanduka biçimindedir. Mezarın üstü yine üç blok taş ile kapatılmıştır. Bu taş mezarın içinde herhangi bir ölü hediyesine rastlanmamıştır.

Taş mezarların diğeri ise küçük mclöz taşlardan yapılmıştır (Res. 25). Ölünün etrafına iri yuvarlak taşlar dizilmiş ve üzerine ince uzun taşlar konmuştur. Bu mezarın içinden M.Ö. IV. yüzyıla ait palmet motifli lekythos ölü hediyesi olarak bulunmuştur. Taş mezarların üçüncüsü ise ince kumlardan oluşmuş konglemera levhalardan yapılmıştır (Res. 26). Sanduka şeklindedir. Üzeri mezar tuğlası ile kapatılmıştır.

ç — Doğrudan gömme: İskeletini açılan bir çukura doğrudan doğruya uzatılması ile yapılan bir gömme şeklidir (Res. 27). Önceleri açılan bir çukura ölünün konması ile başlayan bu tip gömmede, sonraları nekropoldeki daha önceye ait mezar malzemelerinin kullanıldığı görülmektedir. Meselâ iki mezar tuğlasının ölümünün gövdesi üzerine semerdam şeklinde konması, (Res. 28) yarım amphoraların baş veya ayak üzerine konması gibi (Res. 15 - 19). Bu tip gömmenin nekropolün kullanma süresince devam ettiği anlaşılmaktadır. Kazı sırasında münferit olarak bulunan M.Ö. VI. yüzyıla ait kaplar, M.Ö. IV. yüzyıla ait kâseler doğrudan gömmede görülen ölüye ait hediyeler olmalıdır. Bununla birlikte, daha önceye ait mezarların sonradan kullanılması esnasında bu mezarlara ait hediyelerin, nekropolde gelişi güzel bırakılmasıyla da olabilir.

Ağva nekropolünde tesbit ettiğimiz mezar tipleri, aynı zamanlarda birlikte kullanılmışlardır. M.Ö. VI. yüzyıldan I. yüzyıla kadar kullanıldığı anlaşılan bu nekropolün yerleşme yeri henüz tesbit edilememiştir. Yakın çevrede herhangi bir antik şehir kalıntısına rastlanmakla birlikte bu yerleşme yerinin Ağva köyü altında olabileceği kanısındayız. Önümüzdeki yıllarda yapılacak kazılarla bu durum açıklığa kavuşacaktır.

BULUNTU KATALOĞU

PHİXİS :

Cinsi : P. T.
 Kat. No : 1 (Şekil 6, Res. 1)
 Env. No : 1-21-74
 Buluntu yeri : C/3
 Devri : M.Ö. VI. yüzyıl
 Ölçüleri : Yük : 10 cm., Ağ. Ç : 7,8 cm., Ka. Ç : 12 cm., Kaide Ç : 4,9 cm.
 Tanımı : Deve tüyü hamurlu, boz astarlı, yuvarlak ağızlı, dik ağız kenarlı, keskin omuzlu, dibe doğru daralanan gövdeli, halka diplidir. Omuz üzerinde dalgalı şerit, gövde de ise omuzun hemen altında birbirine paralel ortadaki geniş olmak üzere üç şerit, dipte ise kaideyi de içine alan kahverengi geniş bir şerit bulunmaktadır. Kulpların üzerinde de aynı renkte kulplara dikey ikisi yanda birisi ortada üçer şerit bulunmaktadır.

PHİXİS :

Cinsi : P. T.
 Kat. No : 2 (Şekil 2, Res. 28)
 Env. No : 25-28-74
 Buluntu yeri : D/4
 Devri : M.Ö. VI. yüzyıl
 Ölçüleri : Yük : 12 cm., Ç : 12 cm., Ağ. Ç : 7 cm., Dip Ç : 5,8 cm.
 Tanımı : Açık deve tüyü hamurlu, boz astarlı, dik ağız kenarlı, yuvarlak omuzlu, aşağıya doğru daralanan gövdeli, halka dipli, ince cidarlıdır. Omuz üzerinde dik çift kulp bulunmaktadır. Kırıklar halindedir, fakat noksanı yoktur.

LEKYTHOS :

Cinsi : P. T.
 Kat. No : 3 (Şekil 3)
 Env. No : 15-28-74
 Buluntu
 yeri : E/3
 Devri : M.Ö. IV. yüzyıl
 Ölçüleri : Yük: 5,6 cm., Çap : 3.2
 cm., Ağ. Ç : 2 cm., Dip Ç :
 2,7 cm.
 Tanımı : Deve tüyü hamurlu kırmızı
 astarlı, astar pek az
 kısımda kalmıştır, konik
 ağızlı, uzun boyunlu, tek
 şerit kulplu, silindirik
 gövdeli, geniş halka dip-
 lidir. Gövde üzerinde
 gövdenin yarısını dolaşan
 iz halinde bir şerit bulun-
 maktadır. Ağızdan bir kıs-
 m kıraktır.

LEKYTHOS :

Cinsi : P. T.
 Kat. No : (Şekil 4)
 Env. No : 16-28-74
 Buluntu
 yeri : E/3
 Devri : M.Ö. IV. yüzyıl
 Ölçüleri : Yük : 6,4 cm., Ç : 4 cm.
 Dip Ç : 3.3 cm.
 Tanımı : Kırmızı hamurlu, siyah
 astarlıdır. Astar çok bo-
 zuktur. Uzun boyunlu, tek
 şerit kulplu basık silin-
 dirik gövdeli, geniş halka
 diplidir. Gövde üzerinde
 bir palmet motifi vardır
 fakat bozuk durumdadır.
 Ağız ve boynun bir bölü-
 mü noksandır.

LEKYTHOS :

Cinsi : P. T.
 Kat. No : (Şekil 5, Res. 29)
 Env. No : 17-28-74
 Buluntu
 yeri : E/3

Devri : M.Ö. IV. yüzyıl
 Ölçüleri : Yük : 8 cm., Ç : 6,3 cm.,
 Dip Ç : 3,4 cm.
 Tanımı : Kırmızı hamurlu siyah
 astarlıdır. Konik ağızlı,
 uzun boyunlu, tek şerit
 kulpludur. Gövde basit
 silindirik ve geniş halka
 diplidir. Cephede bütün
 gövdeyi kaplayan palmet
 motifi vardır. Astar yer
 yer dökülmüştür.

LEKYTHOS :

Cinsi : P. T.
 Kat. No : 6 (Şekil 6)
 Env. No : 27-28-74
 Buluntu
 yeri : I/3
 Devri : M.Ö. IV. yüzyıl
 Ölçüleri : Yük : 8,2 cm., Ç : 4,6 cm.,
 Ağ. Ç : 3,2 cm., Dip Ç :
 3,5 cm.
 Tanımı : Deve tüyü hamurlu, ağız
 ve boynun yarısı ile kul-
 pun bir kısmı siyah as-
 tarlıdır. Konik geniş ağız-
 lı, uzun boyunlu, tek şerit
 kulplu, basık gövdeli hal-
 ka diplidir. Gövde üzeri
 siyah çizgilerle tamamen
 baklava dilimi motifi ile
 süslenmiştir. Ağız ve göv-
 de de kırıklar bulunmak-
 tadır.

LEKYTHOS :

Cinsi : P. T.
 Kat. No : 7 (Şekil 7)
 Env. No : 28-28-74
 Buluntu
 yeri : I/3
 Devri : M.Ö. IV. yüzyıl
 Ölçüleri : Yük : 9,4 cm., Ç : 3,1 cm.,
 Dip Ç : 4.1 cm.
 Tanımı : Kırmızı hamurlu, siyah
 astarlıdır. Konik ağızlı,
 uzun boyunlu, tek şerit
 kulplu, basık gövdeli, ge-

niş halka diplidir. Cephe-
de bir palmet motifi bu-
lunmaktadır. Gövde üze-
rinde noksan kısımlar
vardır.

LEKYTHOS :

Cinsi : P. T.
Kat. No : 8 (Şekil 8, Res. 30)
Env. No : 1-28-74
Buluntu
yeri : E/3
Devri : M.Ö. IV. yüzyıl
Ölçüleri : Yük : 6,8 cm., Ç : 6 cm.,
Dip Ç : 5 cm.
Tanımı : Kırmızı hamurlu, siyah
astarlıdır. Basık silindirik
gövdeli, geniş halka dip-
lidir. Gövde üzerinde bir
sandalya üzerine otur-
muş ellerini öne doğru
uzatmış bir kadın figürü
vardır. Elbise detayları
siyah çizgilerle gösteril-
miştir. Boyun ve kulp
noksandır.

LEKYTHOS :

Cinsi : P. T.
Kat. No : 9 (Şekil 9, Res. 31)
Env. No : 2-28-74
Buluntu
yeri : E/3
Devri : M.Ö. IV. yüzyıl
Ölçüleri : Yük : 6,8 cm., Ç : 6 cm.,
Dip Ç : 5 cm.
Tanımı : Kırmızı hamurlu, siyah
astarlıdır. Basık gövdeli,
geniş halka diplidir. Göv-
de üzerinde bir sphenks
motifi bulunmaktadır.
Sphenksin detayları si-
yah çizgilerle belirtilmiş-
tir. Boyun ve kulp nok-
sandır.

LEKYTHOS :

Cinsi : P. T.
Kat. No : 10 (Şekil 10, Res. 32)

Env. No : 18-28-74

Buluntu

yeri : D/3

Devri : M.Ö. IV. yüzyıl

Ölçüleri : Yük : 8,3 cm., Ç : 6,3 cm.,
Dip Ç : 5,2 cm.

Tanımı : Kırmızı hamurlu, siyah
astarlıdır. Basık silindirik
gövdeli, geniş halka dip-
lidir. Gövde üzerinde
omuzun hemen altında
kırmızı bir şerit içinde in-
ce ikişer paralel siyah
şeritle sınırlandırılmış yan
yana ters.(S) motifleri bu-
lunmaktadır. Boyun ve
kulp noksandır.

LEKYTHOS :

Cinsi : P. T.
Kat. No : 11 (Şekil 11)
Env. No : 5-25-75
Buluntu
yeri : A/4
Devri : M.Ö. IV. yüzyıl
Ölçüleri : Yük : 7,9 cm., Ç : 6,1 cm.,
Dip Ç : 5 cm.
Tanımı : Kırmızı hamurlu, siyah
astarlıdır. Basık gövdeli,
geniş halka diplidir. Kul-
pun yarısı ve boyun nok-
sandır.

UNGUENTARIUM :

Cinsi : P. T.
Kat. No : 12 (Şekil 12)
Env. No : 19-28-74
Buluntu
yeri : D/3
Devri : M.Ö. IV. yüzyıl
Ölçüleri : Yük : 8,3 cm., Ç : 6,3 cm.,
Dip Ç : 5,2 cm.
Tanımı : Kırmızı hamurlu, siyah
astarlıdır. Basık silindirik
gövdeli, geniş halka dip-
lidir. Gövde üzerinde
omuzun hemen altında
kırmızı bir şerit içinde
ince ikişer paralel siyah

şeritle sınırlandırılmıştır. Yanyana ters (S) motifleri bulunmaktadır. Boyun ve kulp noksanıdır.

YAGDANLIK :

Cinsi : P. T.
 Kat. No : 13 (Şekil 13)
 Env. No : 4-28-74
 Buluntu
 yeri : E/3
 Devri : M.Ö. IV. yüzyıl
 Ölçüleri : Yük : 10 cm., Ç : 7,4 cm.,
 Ağ. Ç : 3,5 cm., Dip Ç :
 4,3 cm.
 Tanımı : Deve tüyü hamurlu, konik ağızlı, oval gövdeli, dışa çıkık düz dipli, şerit kulplu, gövde üzerinde silindirik bir emzik bulunmaktadır. Kabaca işlenmiştir.

TESTİCİK :

Cinsi : P. T.
 Kat. No : 14 (Şekil 14)
 Env. No : 24-28-74
 Buluntu
 yeri : E/3
 Devri : M.Ö. VI. yüzyıl
 Ölçüleri : Yük : 19,5 cm., Ç : 11 cm.,
 Ağ. Ç : 8,1 cm.
 Tanımı : Açık deve tüyü hamurlu, dışa dönük ağız kenarlı, kısa silindirik boyunlu, keskin omuzlu, aşağı doğru daralan konik gövdeli, dışa dönük halka dipli, omuzdan ağız kenarına bağlanan yukarı taşkın tek şerit kulplu. Omuz üzerinde ortadaki kalın olmak üzere paralel üç kırmızı şerit mevcuttur. Ağız kenarı ve kaide de aynı kırmızı astardan mevcuttur. Kaideden ve gövdeden bazı kısımlar noksanıdır.

TESTİCİK :

Cinsi : P. T.
 Kat. No : 15 (Şekil 15)
 Env. No : —
 Buluntu
 yeri : E/3
 Devri : Hellenistik
 Ölçüleri : Yük : 13,7 cm., Ağ. Ç : 6
 cm.
 Tanımı : Açık deve tüyü hamurlu, dışa dönük ağız kenarlı, konik ağızlı, kısa boyunlu, yuvarlak gövdeli, çift şerit kulpludur. Boyunda koyu kahverengi boyayla yapılmış dalga motifi mevcuttur. Ağız kenarlarında ve gövde üzerinde de aynı boyadan yapılmış düz paralel şeritlere ait izler görülmektedir. Gövdenin büyük bir kısmı noksanıdır.

TESTİ :

Cinsi : P. T.
 Kat. No : 16 (Şekil 16)
 Env. No : 26-28-74
 Buluntu
 yeri : D/3
 Devri : M.Ö. IV. yüzyıl
 Ölçüleri : Yük : 26,5 cm., Ç : 18 cm.,
 Dip Ç : 8,5 cm.
 Tanımı : Deve tüyü hamurlu, geniş silindirik boyunlu, yuvarlak gövdeli, dışa taşkın düz dipli, çift şerit kulplu, Ağız ve boyun bir kulplu, ağız ve boyun bir kısmı ile kulpun biri noksan.

TESTİ :

Cinsi : P. T.
 Kat. No : 17 (Şekil 17)
 Env. No : 1-25-75
 Buluntu
 yeri : E/4

Devri : M.Ö. VI. yüzyıl
Ölçüleri : Yük : 24,6 cm., Ağ. Ç :
10,4 cm., Ç : 17,5 cm.,
Dip Ç : 9,3 cm.

Tanımı : Açık deve tüyü hamurlu,
dışa dönük ağız kenarlı,
silindir boyunlu, geniş
karınlı, oval gövdeli, dışa
taşkın çukur dipli, çift şerit
kulpludur. Ağız kenarının
altında üç, boynun
omuzla birleştiği yerde
bir paralel set bulunmak-
tadır. Ağız ve gövdeden
bazı kısımlar eksiktir.

TESTİ :

Cinsi : P. T.
Kat. No : 18 (Şekil 18)
Env. No : —

Buluntu
yeri : E/4

Ölçüleri : Yük : 24 cm., Ağ. Ç : 10
cm., Ç : 18,6 cm., Dip Ç :
9 cm.

Tanımı : Kırmızı hamurlu ve boyu
kırmızı astarlı, hafif dışa
dönük ağız kenarlı silin-
dir boyunlu, geniş karınlı,
yuvarlak gövdeli, dışa taş-
kın çukur dipli, omuzdan
ağız kenarına bağlanan
yukarı taşkın tek şerit
kulplu, boyunla omuzun
birleştiği yerde bir set
mevcuttur. Gövde ve
boynun bir kısmı noksan-
dır.

KÂSE :

Cinsi : P. T.
Kat. No : 19 (Şekil 19)
Env. No : 23-28-74
Buluntu
yeri : I/5
Devri : Hellenistik.
Ölçüleri : Yük : 7 cm., Ağ. Ç : 12
cm., Dip Ç : 5,8 cm.

Tanımı : Kırmızı hamurlu ve astar-
lı, içe dönük ağız kenar-
lı, konik gövdeli halka
dipli derin bir kâsedir.

KÂSE :

Cinsi : P. T.
Kat. No : 20 (Şekil 20)
Env. No : 21-28-74
Buluntu
yeri : —
Devri : Hellenistik.
Ölçüleri : Yük : 5,5 cm., Ağ. Ç : 14,5
cm., Dip Ç : 6,2 cm.

Tanımı : Kırmızı hamurlu ve astar-
lı, hafif içe dönük ağız ke-
narlı, yayvan gövdeli, hal-
ka diplidir. Astar yer yer
dökülmüş ve ağız kenar-
ında kırıklar vardır.

KÂSE :

Cinsi : P. T.
Kat. No : 21 (Şekil 21)
Env. No : 20-28-74
Buluntu
yeri : E/3
Devri : Hellenistik.
Ölçüleri : Yük : 5,2 cm., Ağ. Ç : 15,3
cm., Dip Ç : 5,7 cm.

Tanımı : Kırmızı hamurlu ve as-
tarlı, çok hafif içe dönük
ağız kenarlı, yayvan göv-
deli, halka diplidir. Astar
yer yer görülebilmekte-
dir.

KÂSE :

Cinsi : P. T.
Kat. No : 22 (Şekil 22, Res. 33)
Env. No : 22-28-74
Buluntu
yeri : H/5
Devri : Hellenistik.
Ölçüleri : Yük : 8,8 cm., Ağ. Ç :
17,5 cm., Dip Ç : 7,1 cm.
Tanımı : Kırmızı hamurlu ve astar-
lıdır. İçe dönük ağız ke-

narlı, konik gövdeli halka dipli, derin bir kâsedir.

KYLIX :

Cinsi : P. T.
 Kat. No : 23 (Şekil 23)
 Env. No : —
 Buluntu
 yeri : F/3
 Devri : M.Ö. V. yüzyıl
 Ölçüleri : Yük : 5,7 cm., Ağ. Ç : 18,7 cm., Dip Ç : 6,8 cm.
 Tanımı : Kırmızı hamurlu, siyah astarlıdır. Yayvan gövdeli, yüksek halka dipli, çift kulpludur. İç kısımda iç içe daire stilize yaprak motifleri ile doldurulmuştur. Yarısının bir kısmı ile bir kulpu mevcuttur.

FİNCAN :

Cinsi : P. T.
 Kat. No : 24 (Şekil 24)
 Env. No : —
 Buluntu
 yeri : I/5
 Devri : M.Ö. V. yüzyıl
 Ölçüleri : Yük : 3,8 cm., Ç : 7,8 cm., Ağ. Ç : 5,6 cm., Dip Ç : 4,8 cm.
 Tanımı : Kırmızı hamurlu siyah astarlı, içe dönük ağızlı, yuvarlak gövdeli halka dipli- dir. Yarısı noksan- dır.

ÇÖMLEKÇİK,

Cinsi : P. T.
 Kat. No : 25 (Şekil 25)
 Env. No : —
 Buluntu
 yeri : E/4
 Devri : M.Ö. V. yüzyıl
 Ölçüleri : Yük : 7 cm., Ağ. Ç : 4,9 cm., Ç : 9,5 cm.
 Tanımı : Kırmızı hamurlu, dışa

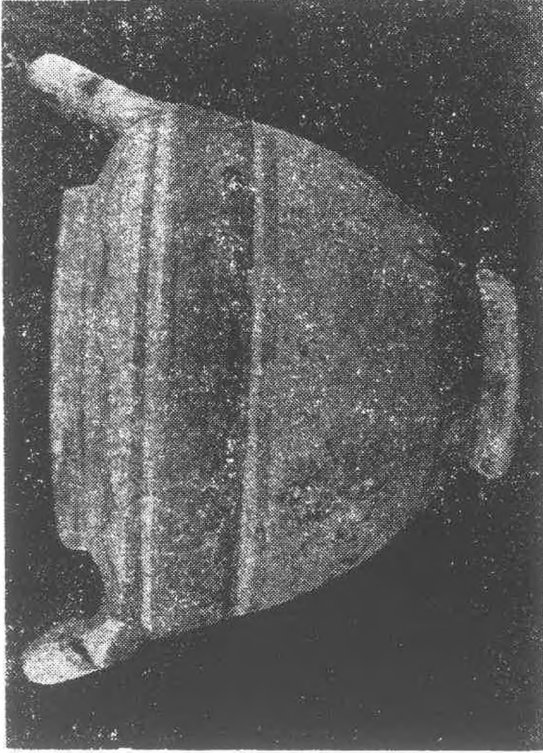
dönük ağız kenarlı, şişkin yuvarlak gövdeli, yuvarlak dipli, karın üzerinden ağız kenarına bağlanan şerit kulpludur. Ağız kenarından, gövdeden ve kulptan bazı kısımlar noksan- dır.

ÇÖMLEKÇİK.

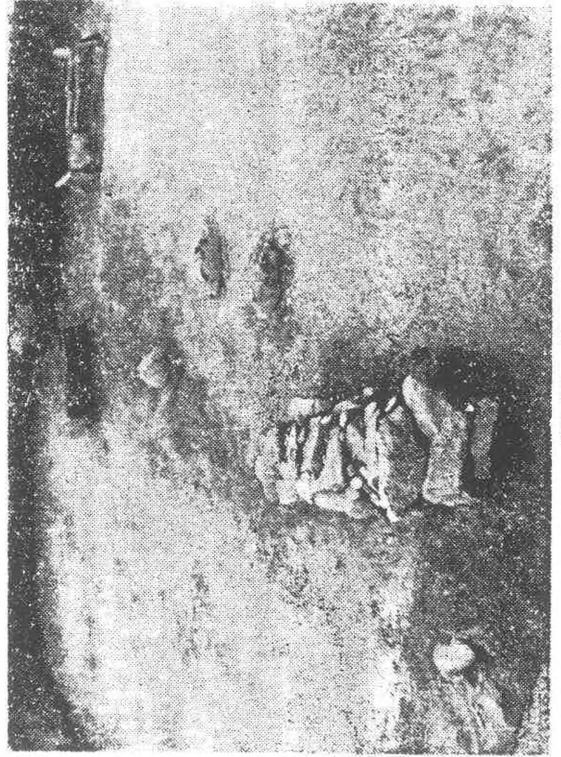
Cinsi : P. T.
 Kat. No : 26 (Şekil 26)
 Env. No : 3-25-75
 Buluntu
 yeri : E/4
 Devri : M.Ö. V. yüzyıl
 Ölçüleri : Yük : 11,5 cm., Ağ. Ç : 8,9 cm., Ç : 13,9 cm.
 Tanımı : Koyu kırmızı hamurlu, dışa dönük ağız kenarlı, şişkin yuvarlak gövdeli, yuvarlak dipli- dir. Karın üzerinden ağız kenarına bağlanan tek şerit kulplu- dur. Ağız kenarı ve gövdeden bazı kısımlar noksan- dır.

ÇÖMLEK :

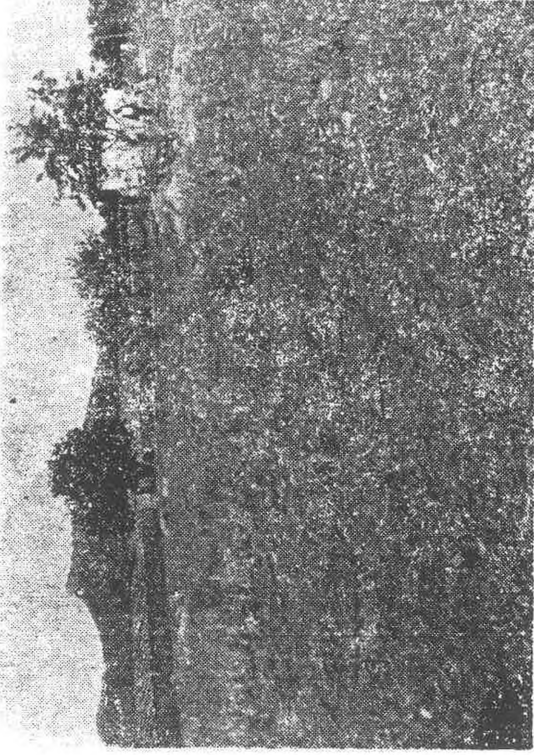
Cinsi : P. T.
 Kat. No : 27 (Şekil 27)
 Env. No : 2-25-75
 Buluntu
 yeri : E/4
 Devri : M.Ö. V. yüzyıl
 Ölçüleri : Yük : 16,5 cm., Ağ. Ç : 13,2 cm., Ç : 22,4 cm.
 Tanımı : Kırmızı hamurlu, dışa dönük ağız kenarlı şişkin yuvarlak gövdeli, yuvarlak dipli, omuzdan ağız kenarına bağlanan çift şerit kulpludur. Ağız kenarından ve gövdeden bazı kısımlar noksan- dır.

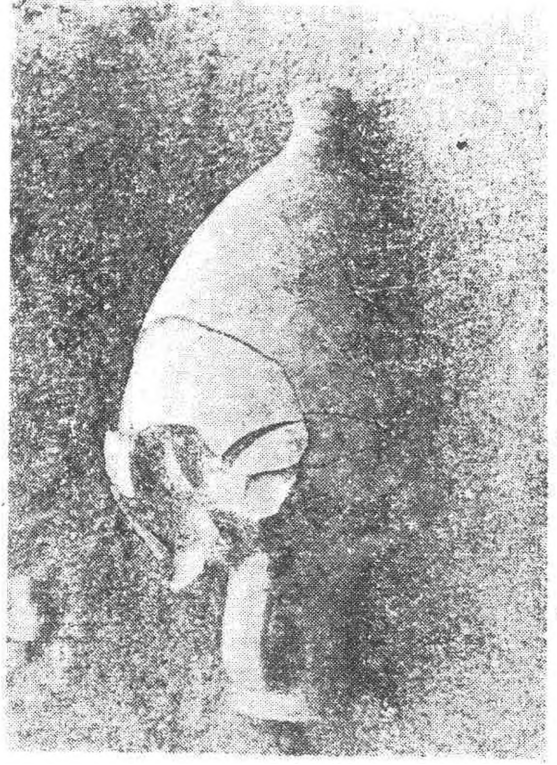
Resim : 1

Resim : 3

Resim : 2

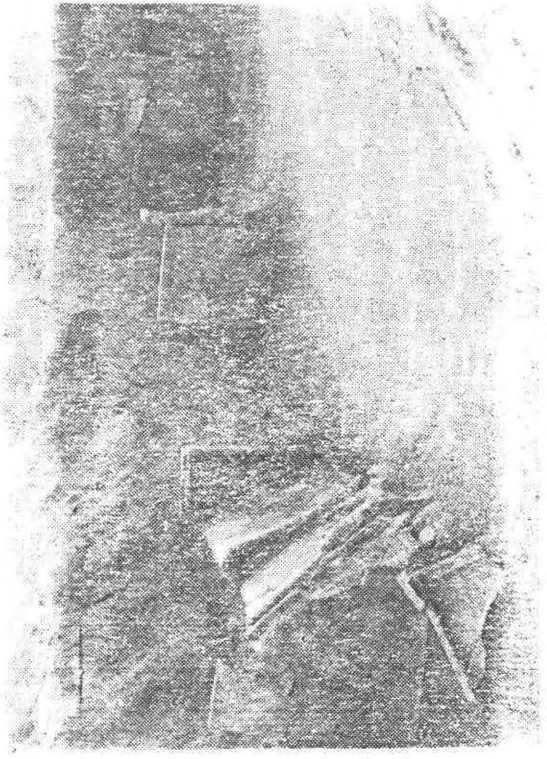

Resim : 4

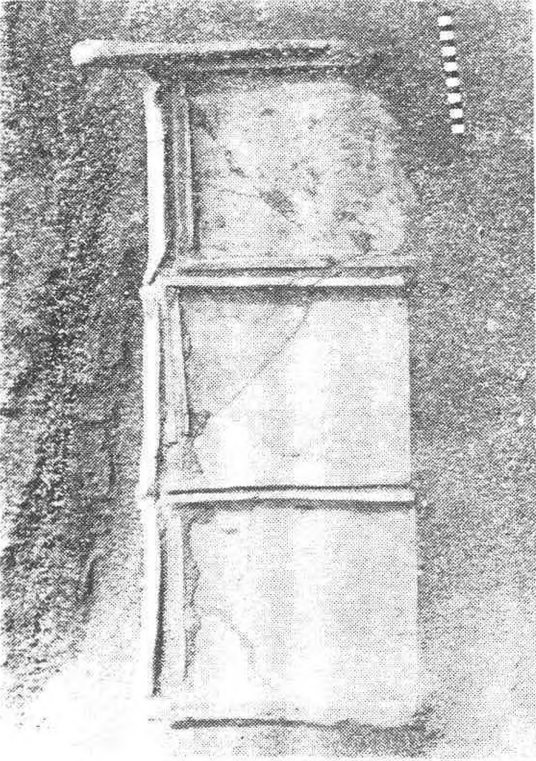

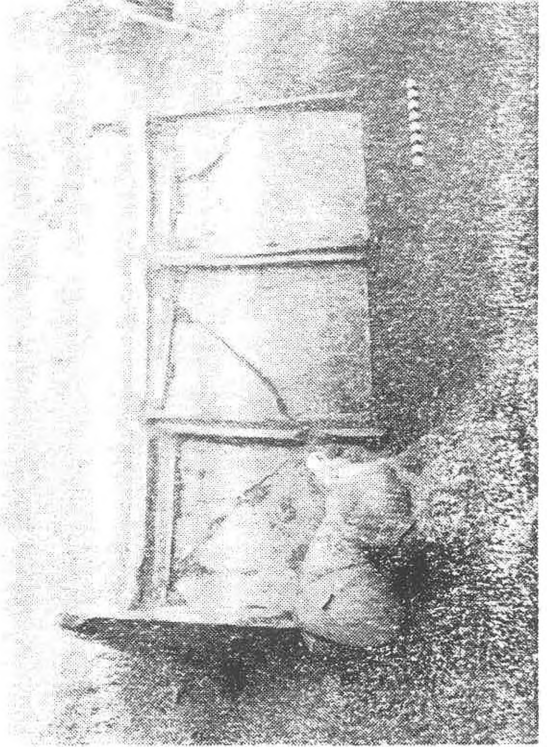
Resim : 6

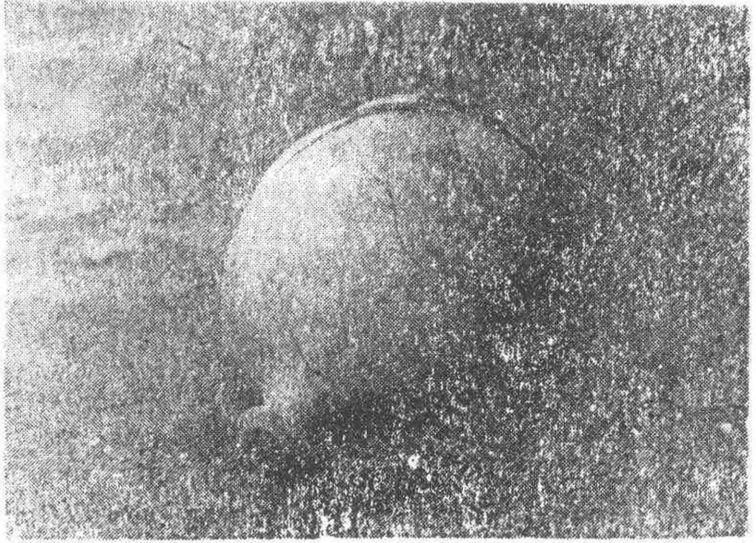
Resim : 8

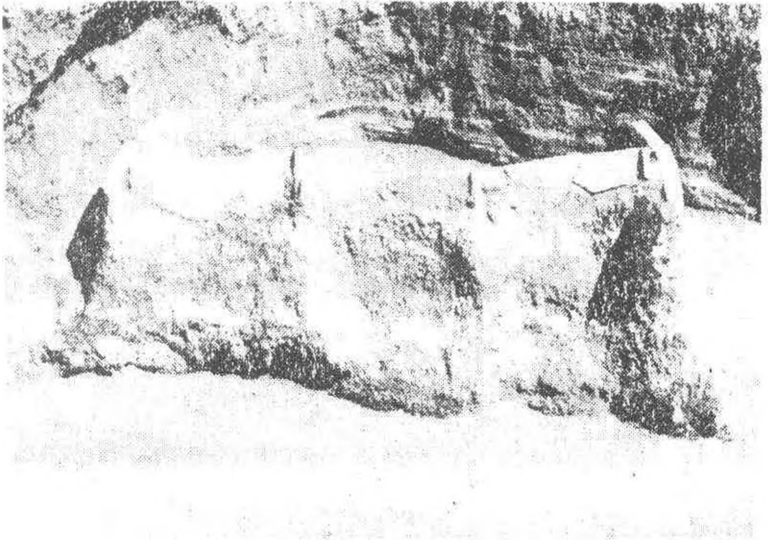
Resim : 5

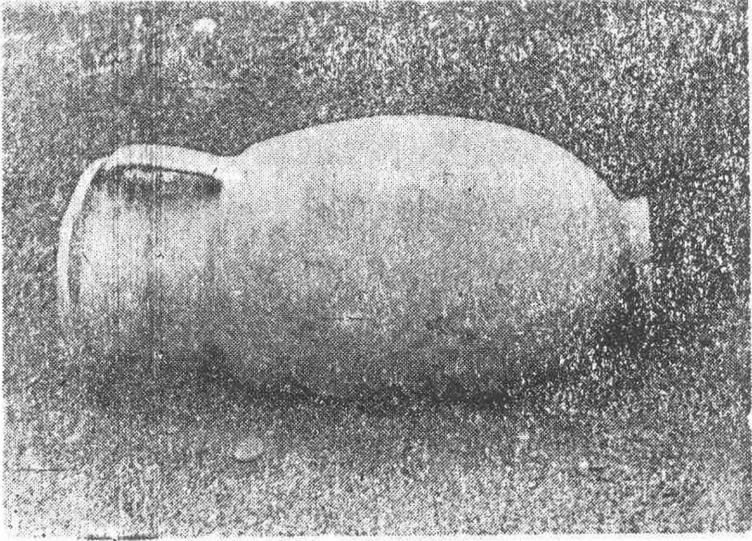
Resim : 7

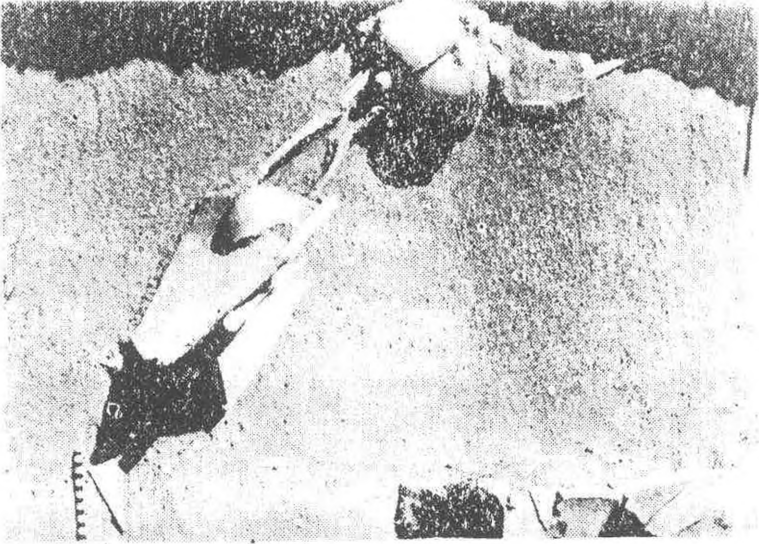
Resim : 9

Resim : 11

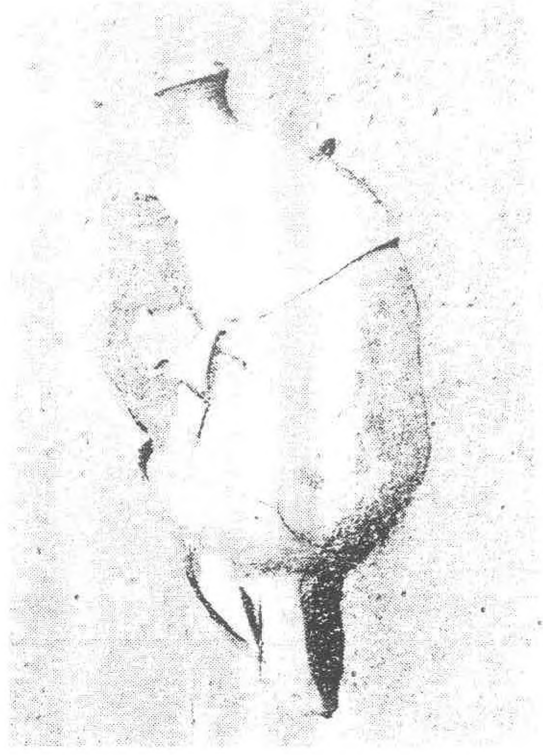
Resim : 10

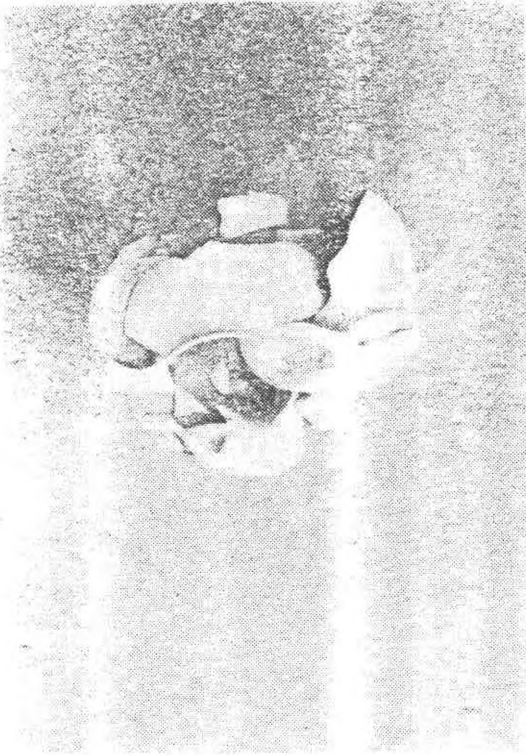
Resim : 12

Resim : 14

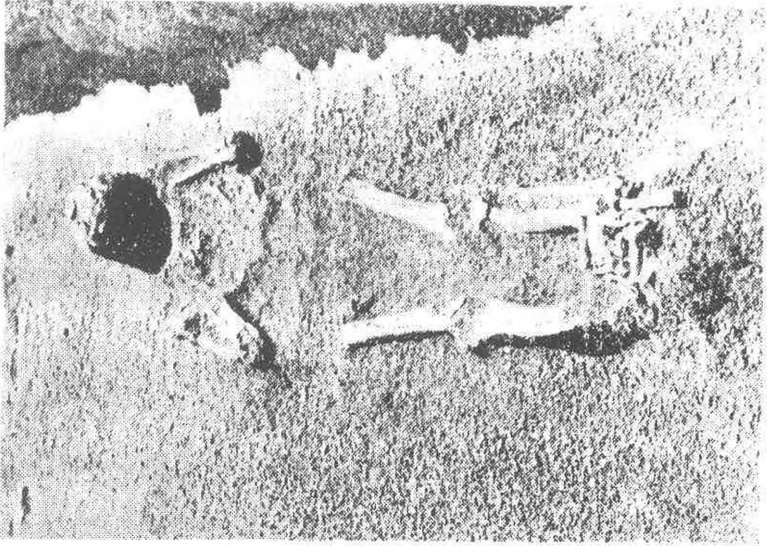
Resim : 16

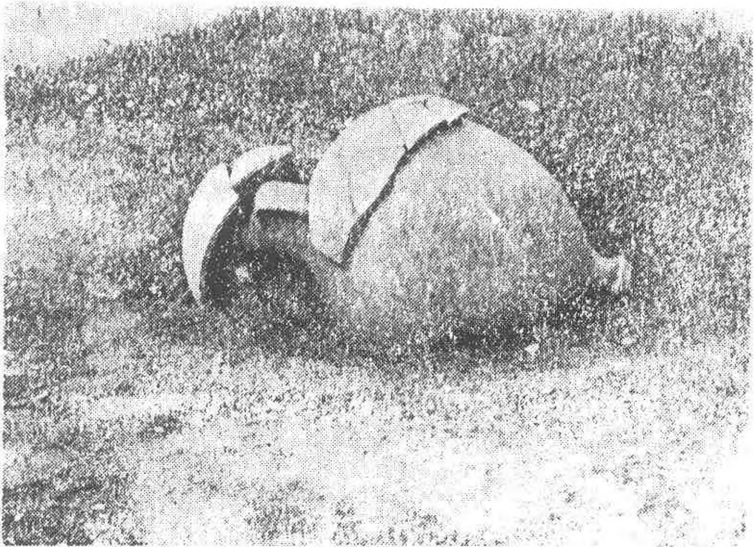
Resim : 13

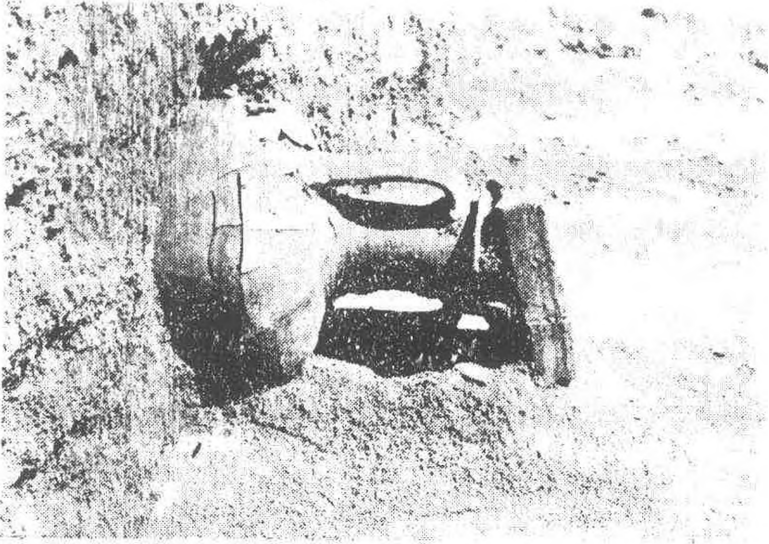
Resim : 15

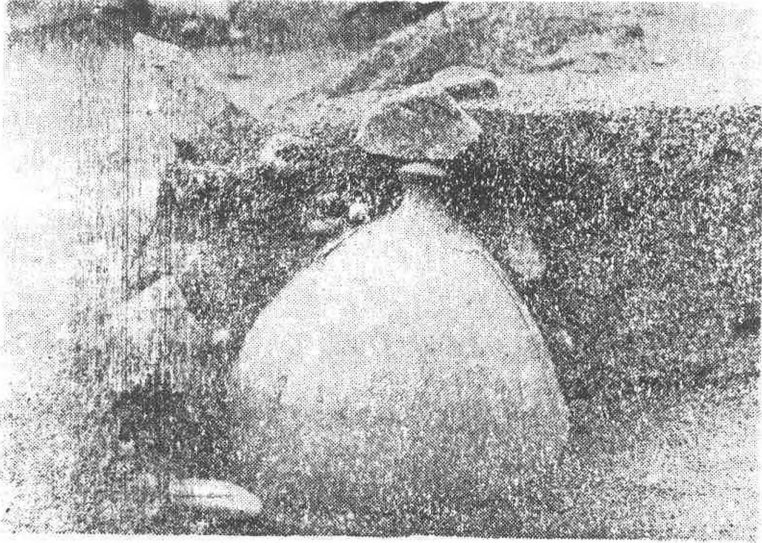
Resim : 17

Resim : 19

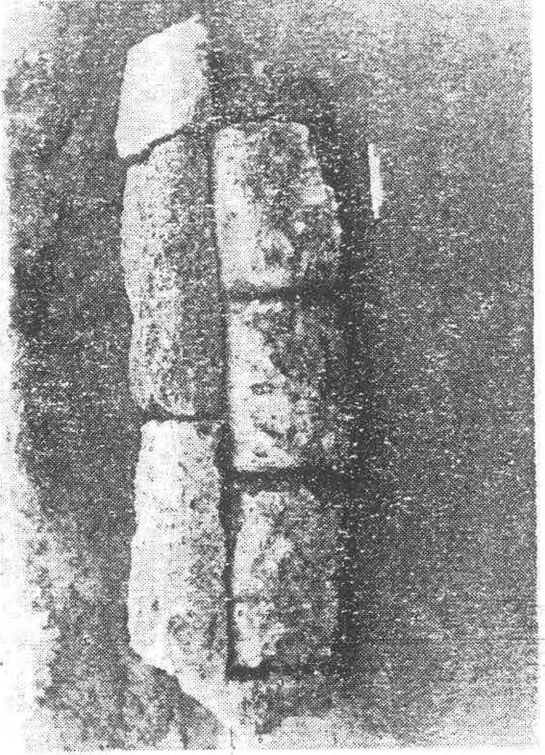
Resim : 18

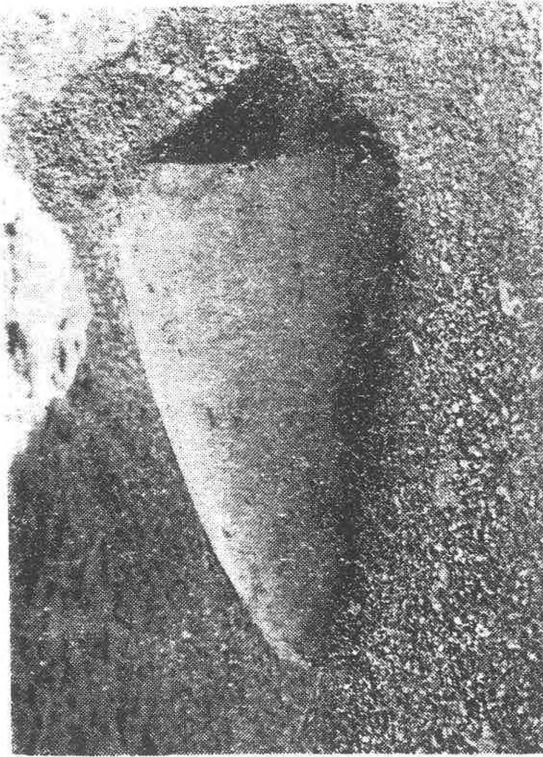
Resim : 20

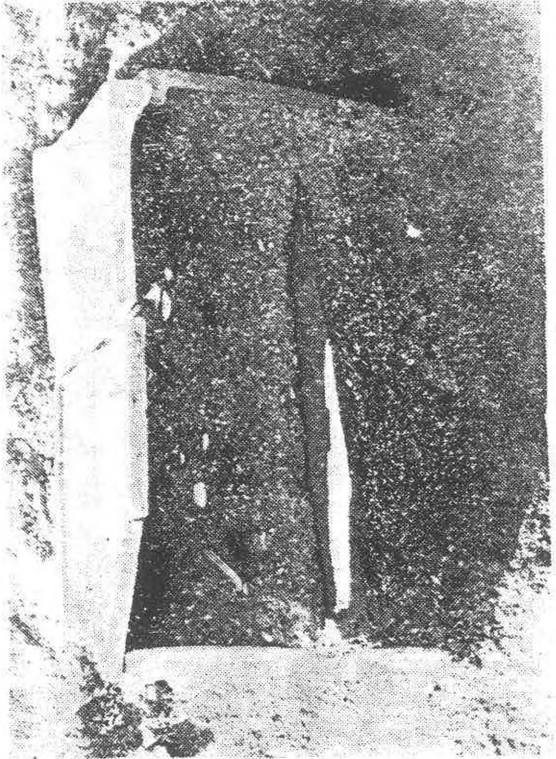
Resim : 22

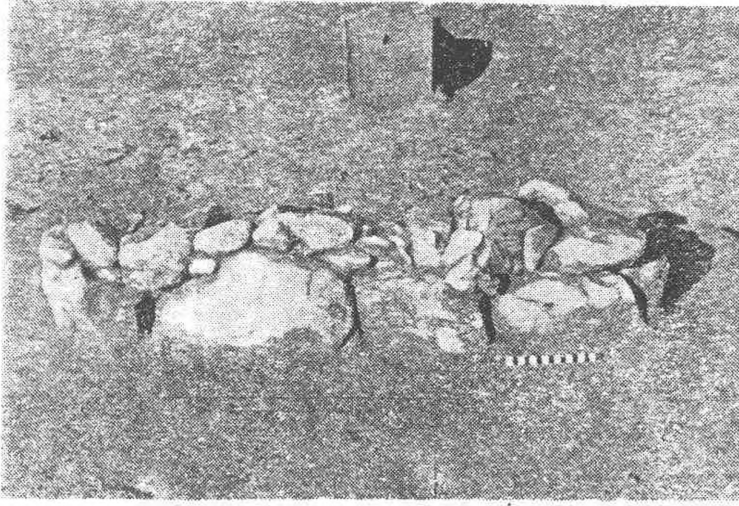
Resim : 24

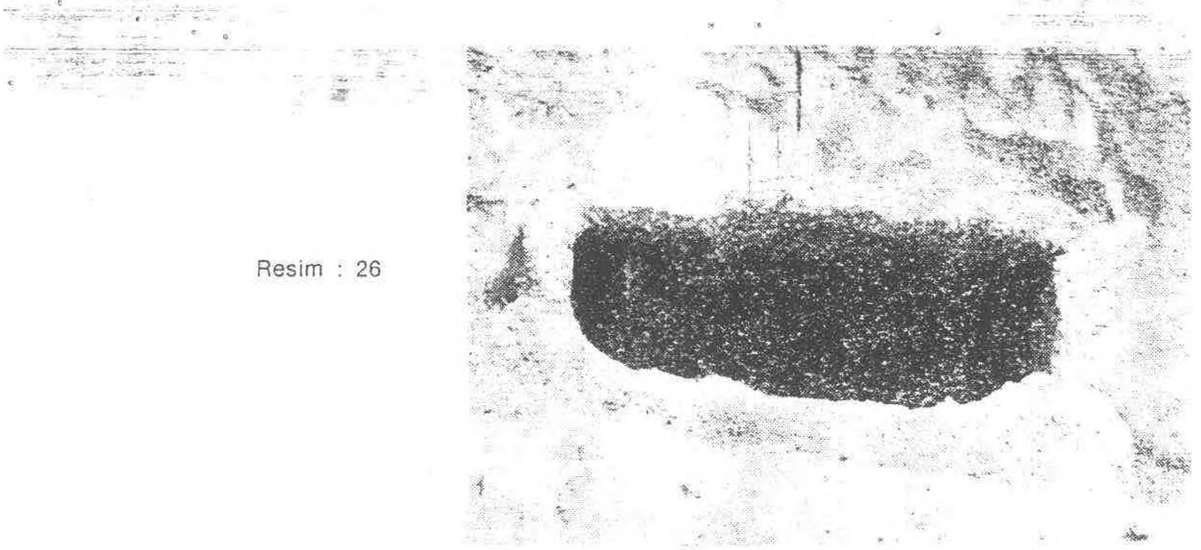
Resim : 21

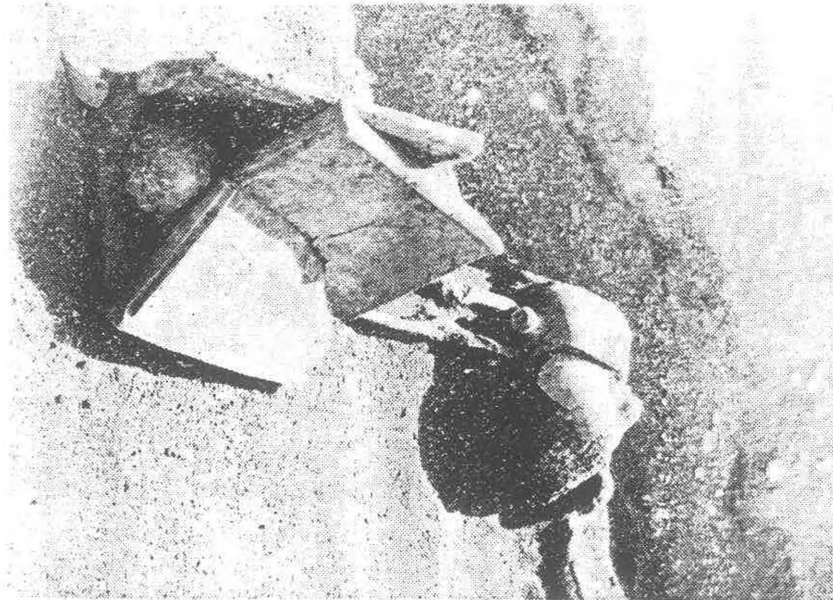
Resim : 23

Resim : 25

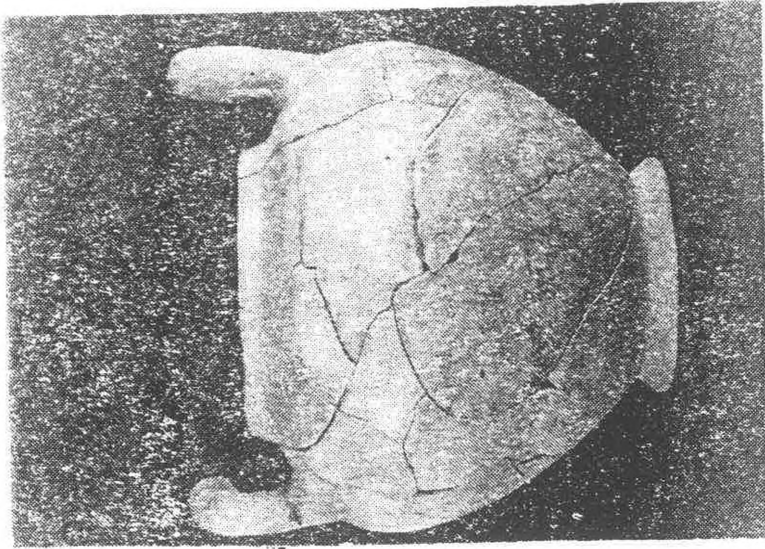

Resim : 26

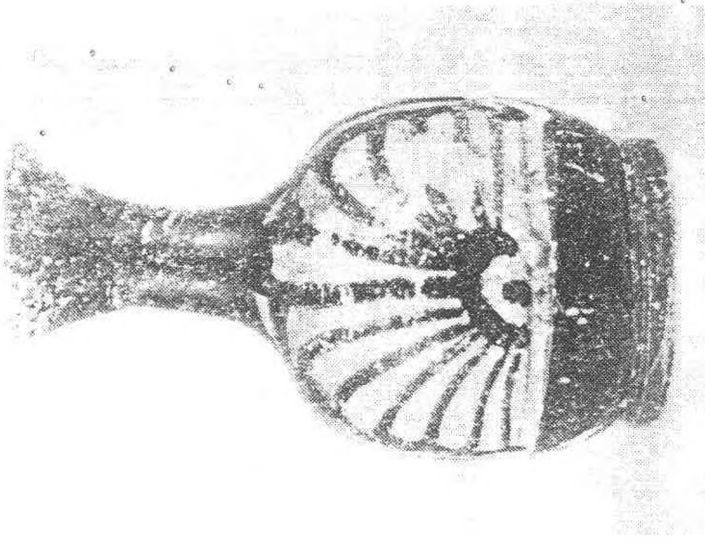

Resim : 27

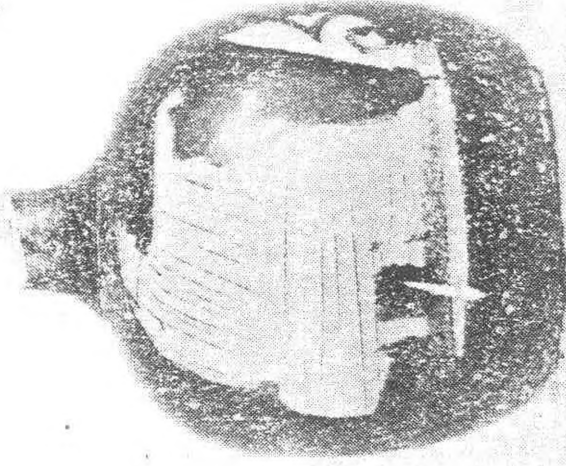

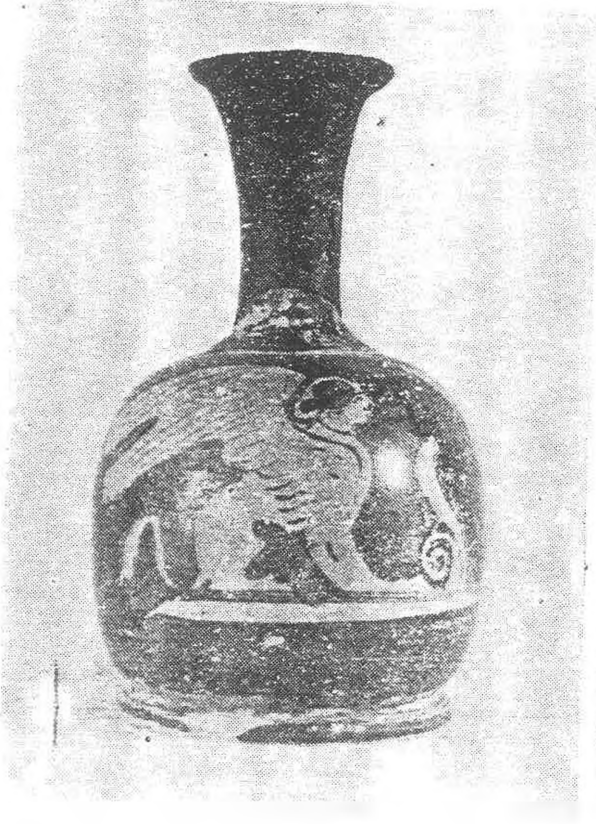
Resim : 28

Resim : 29

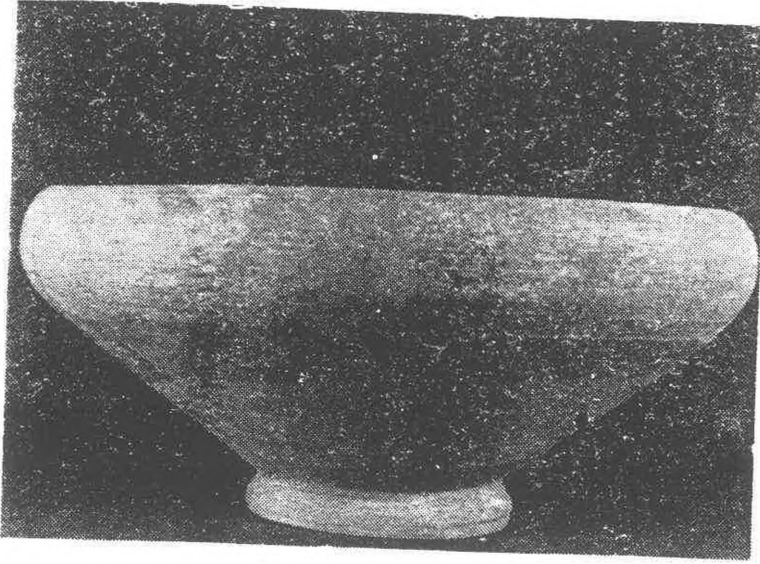
Resim : 30

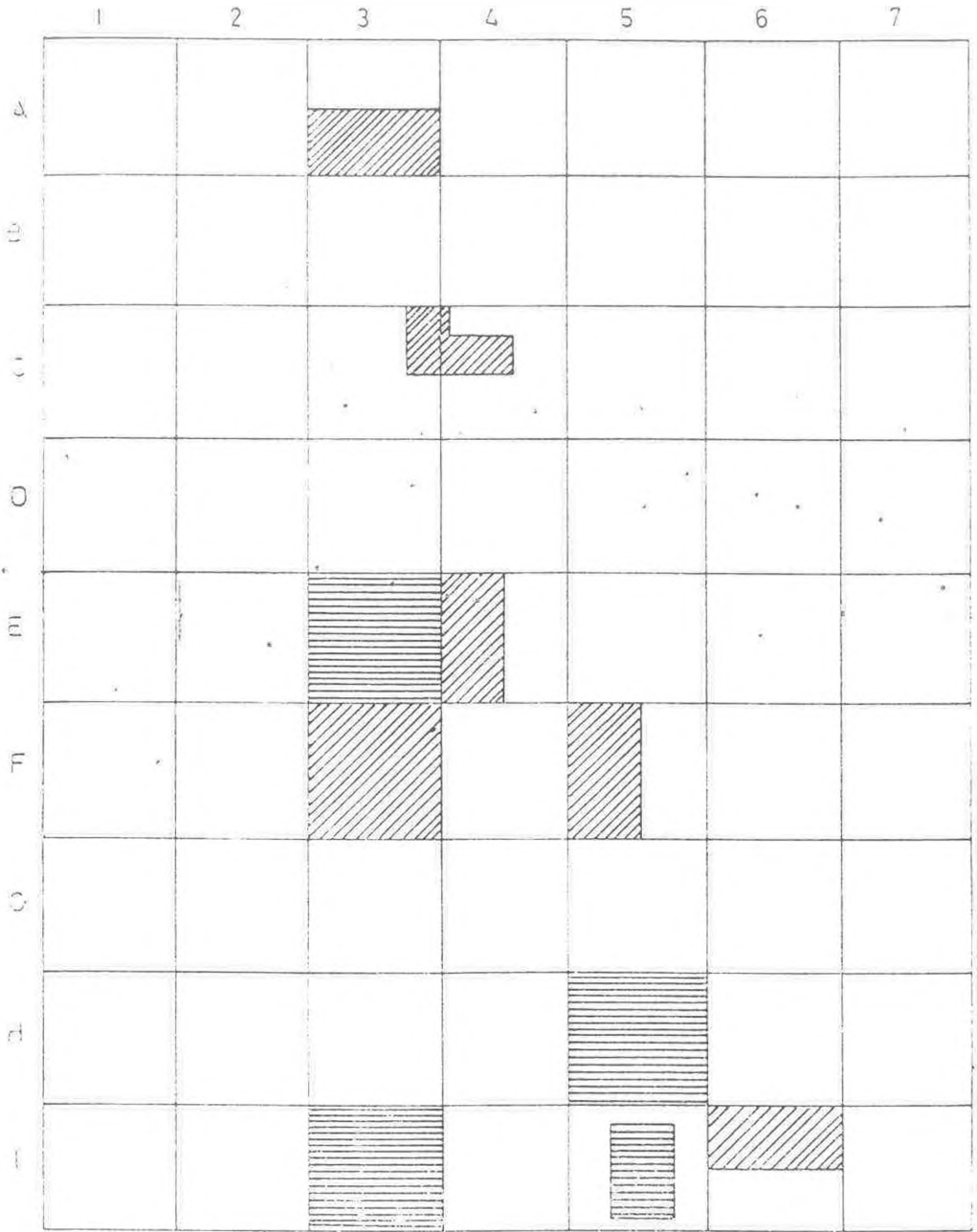
Resim : 31

Resim : 32

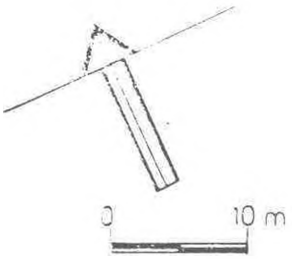
Resim : 33

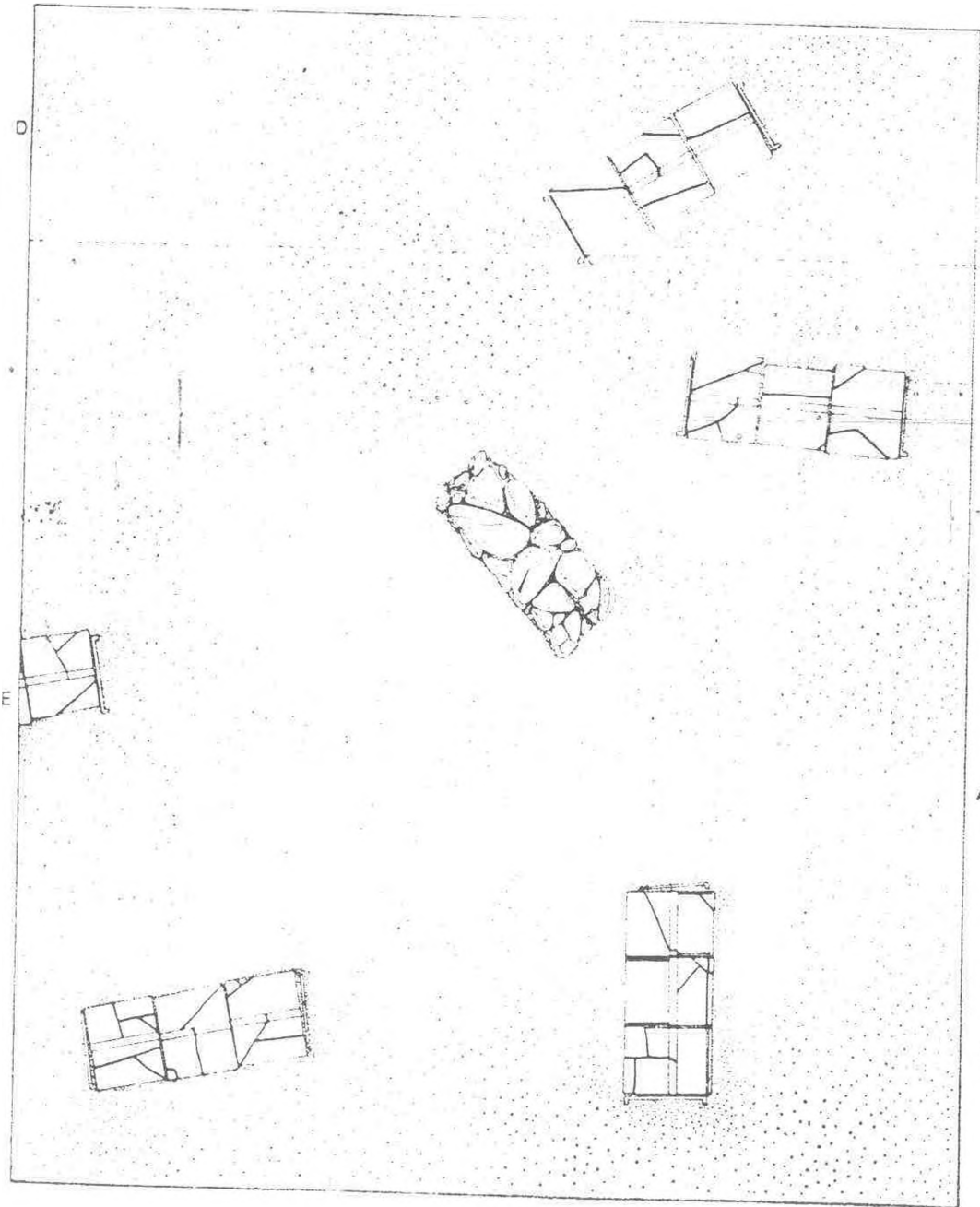

AĞVA-1975

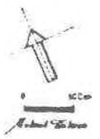
- 1974 Yılı çalışmalarını
- 1975 " " "

Plân : 1

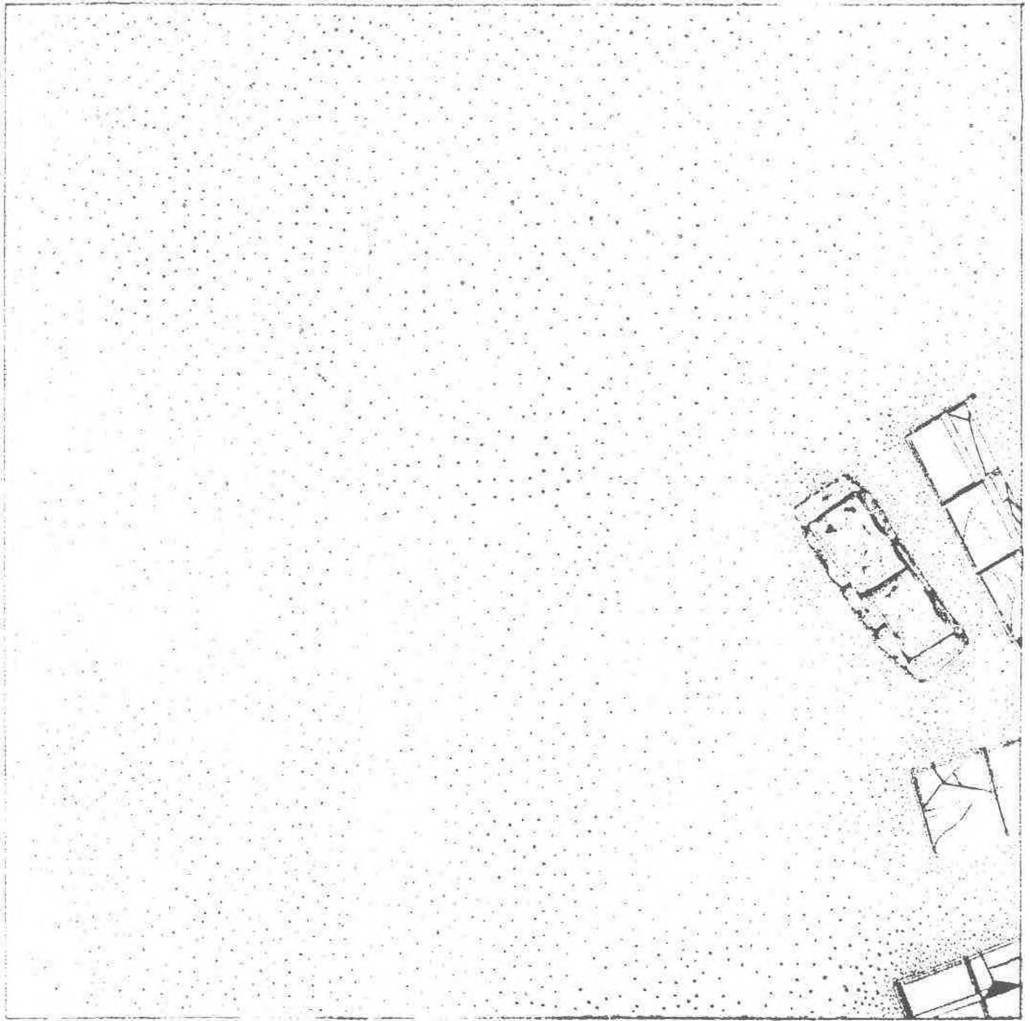
AĞVA-1974
DII/IV-E

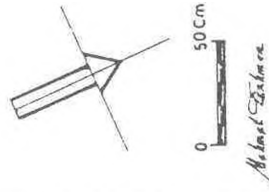
Plan 2

Plan : 2

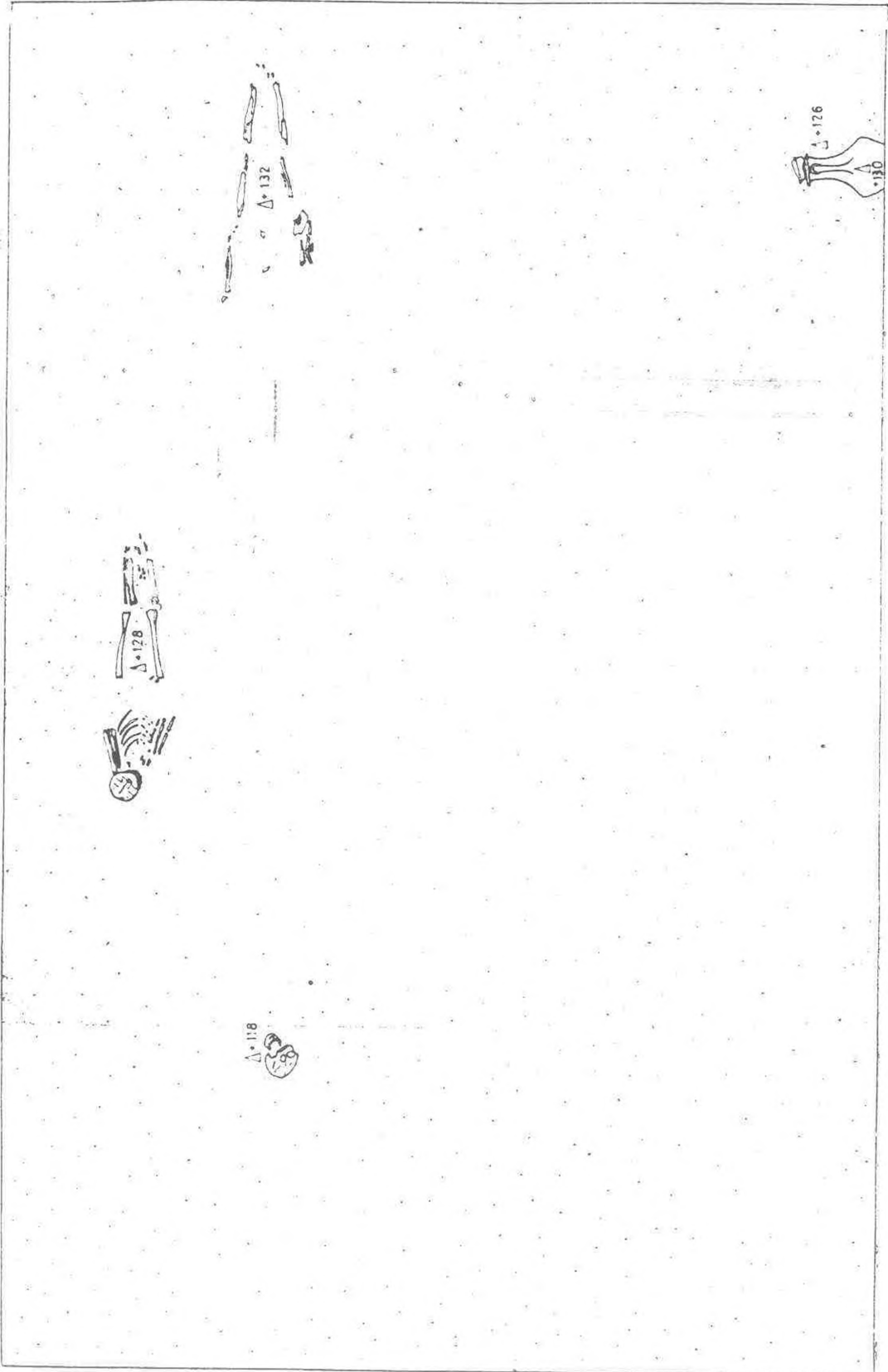
AĞVA-1974
13

Plân : 3

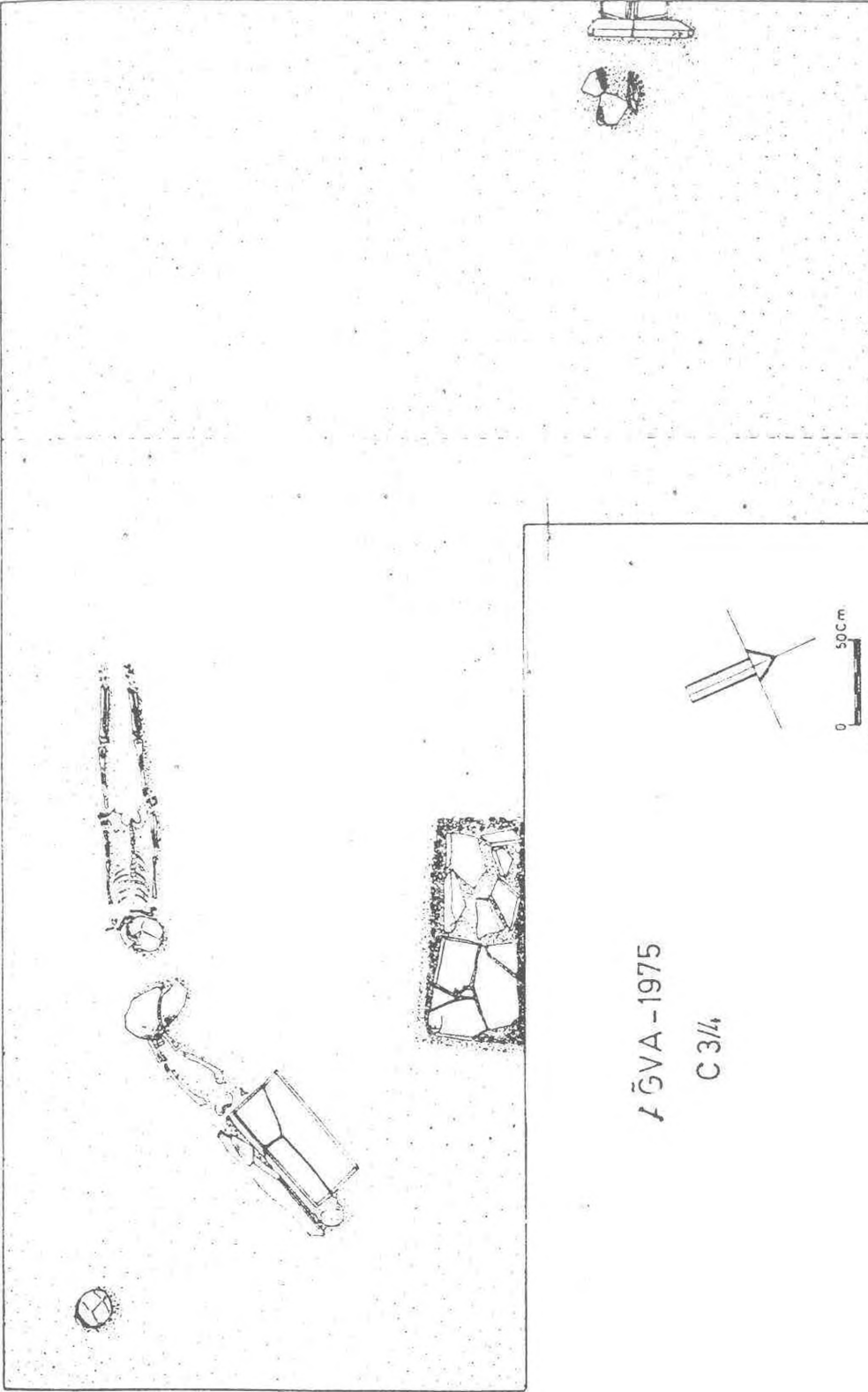
PLAN 4

Plan : 4

3

4

AĞVA - 1975

C 3/4

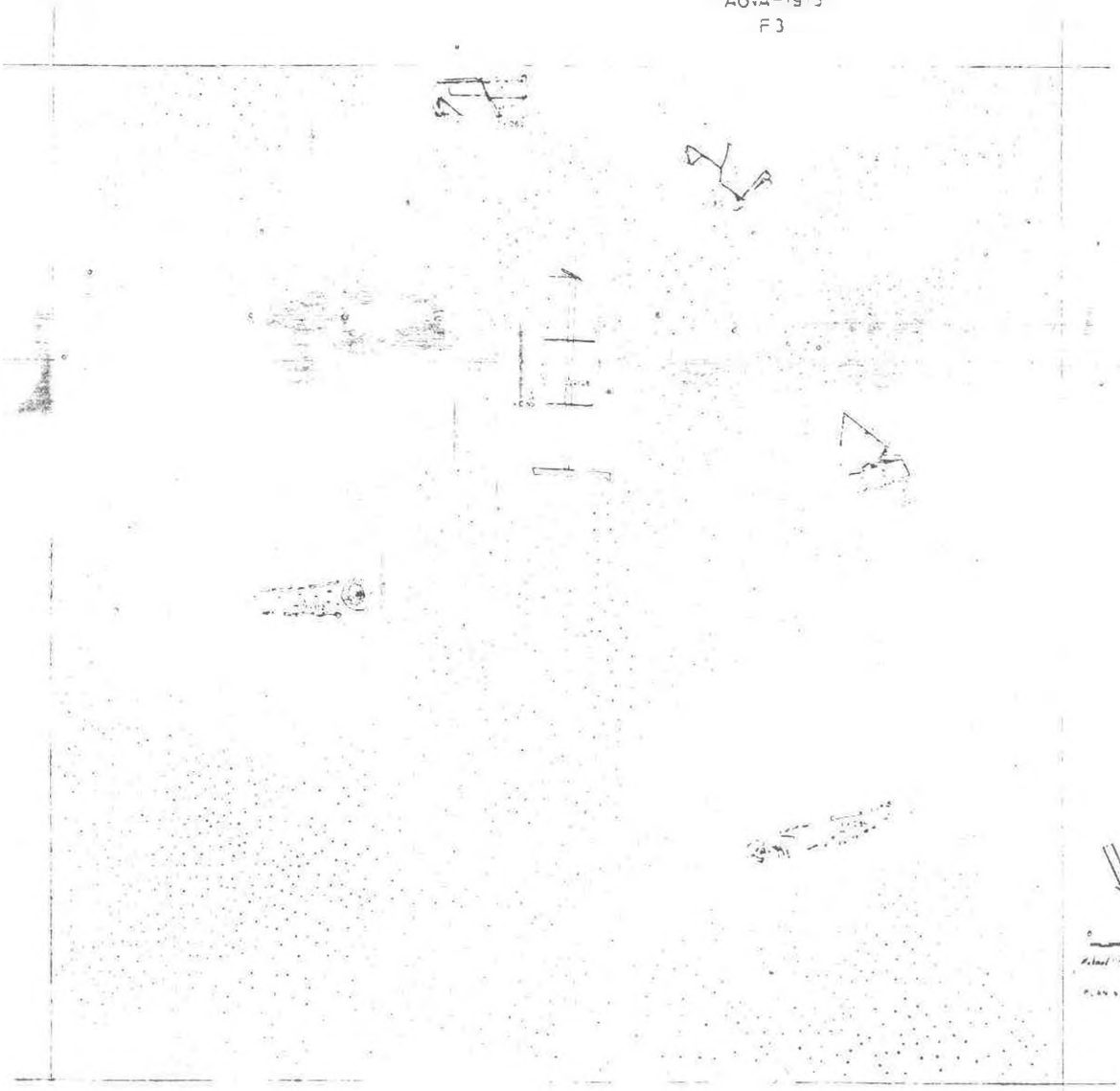
0 50 cm

Ahmed Çakır

PLAN 5

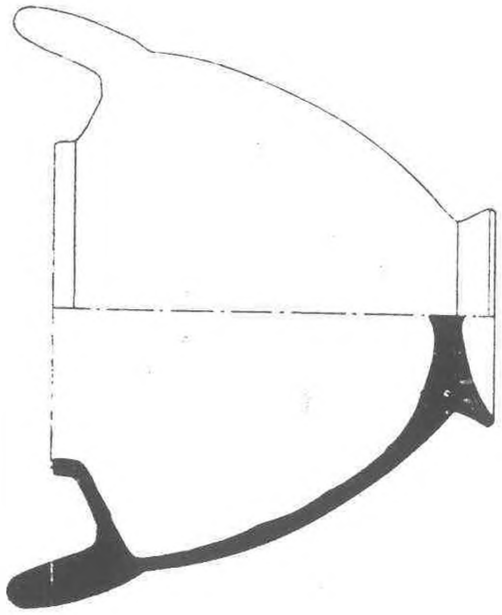
Plan : 5

AÖVA-1975
F3

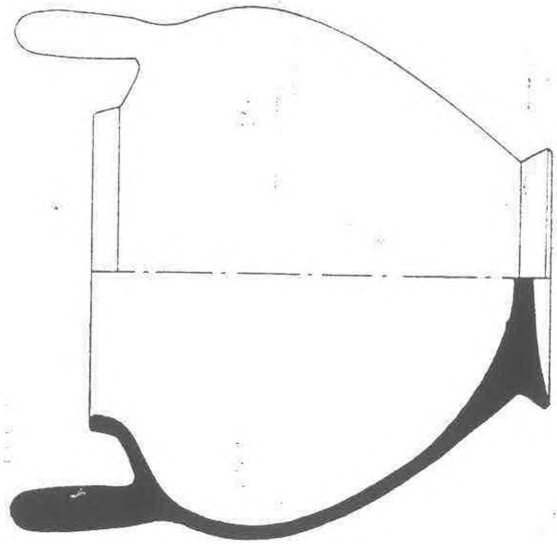

Plan : 6

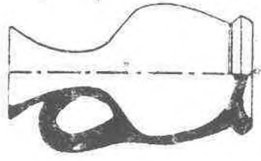

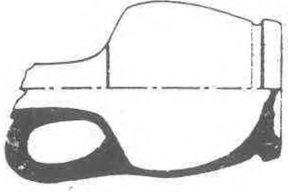
Şekil 1

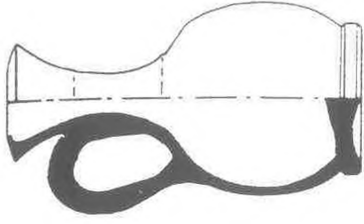
Şekil 2

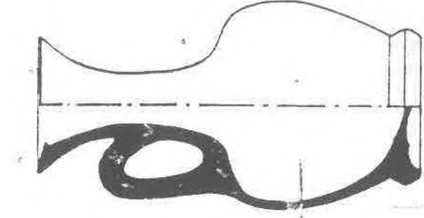
Şekil 3

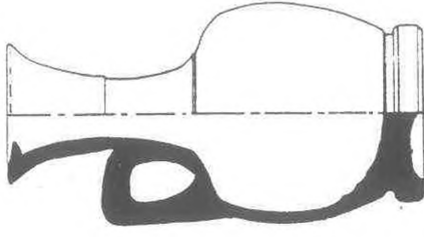
Şekil 4

Şekil 5

Şekil 6

Şekil 7

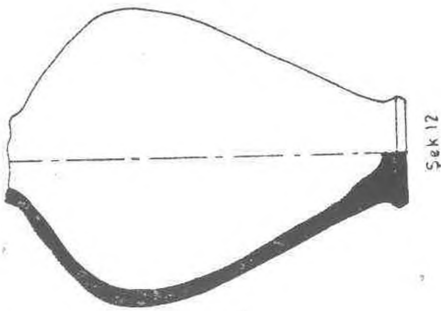

3 cm
M. Kemal Ünver

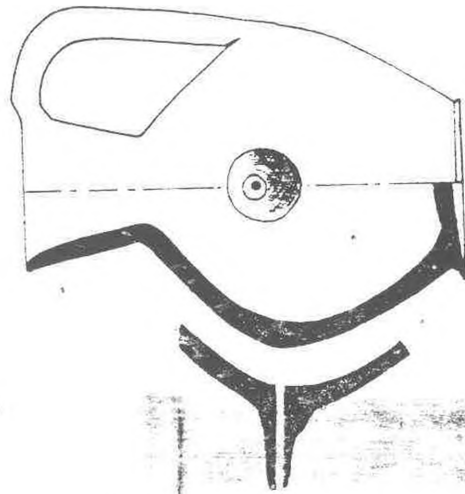
Şekil : 1 - 7

3 cm
M. Kemal Ünver

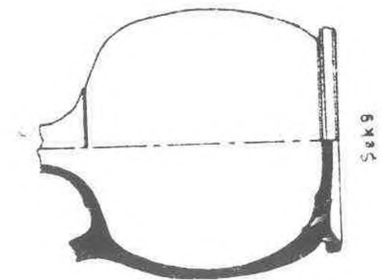
Şekil 12

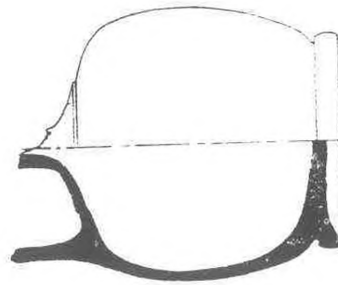
Şekil 13

0 3 cm

Makrol Çizimler

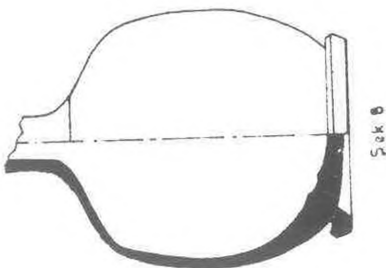
Şekil 9

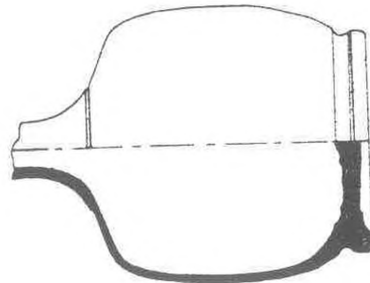
Şekil 11

0 3 cm

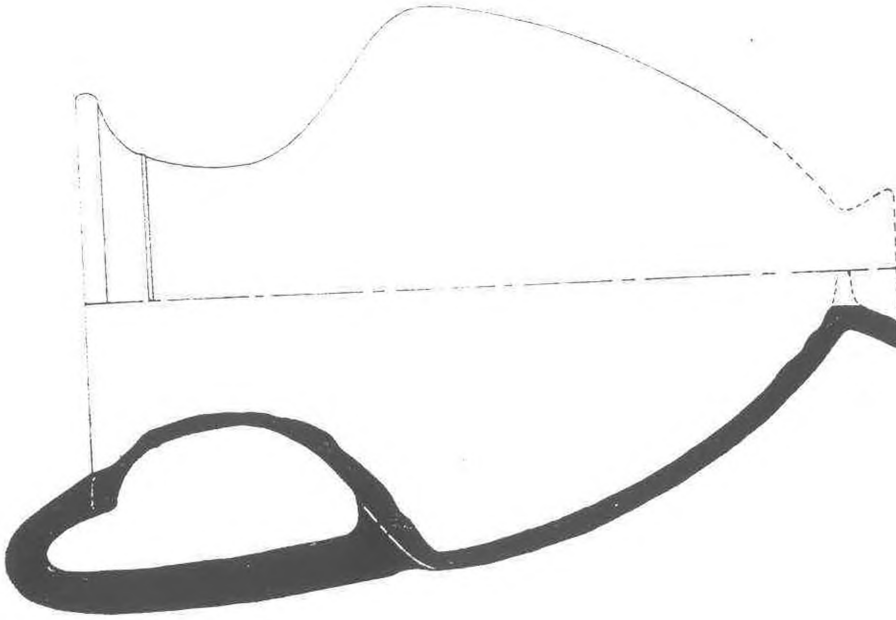
Makrol Çizimler

Şekil 8

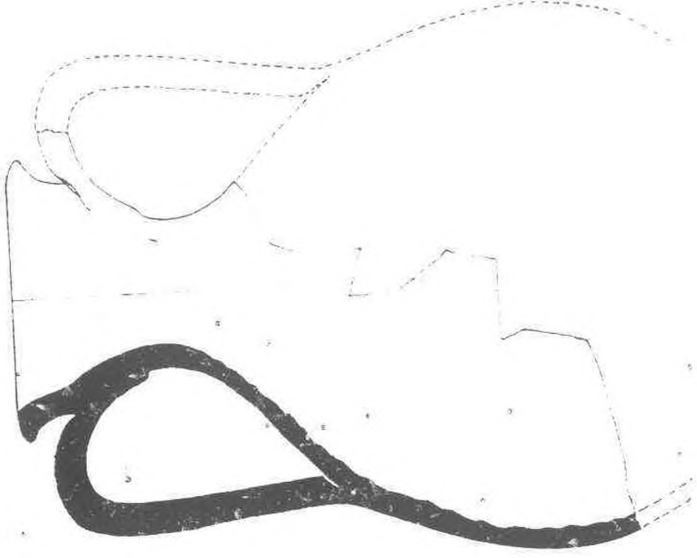
Şekil 10

Şekil 14

0 3Cm
M. Kemal Çakır

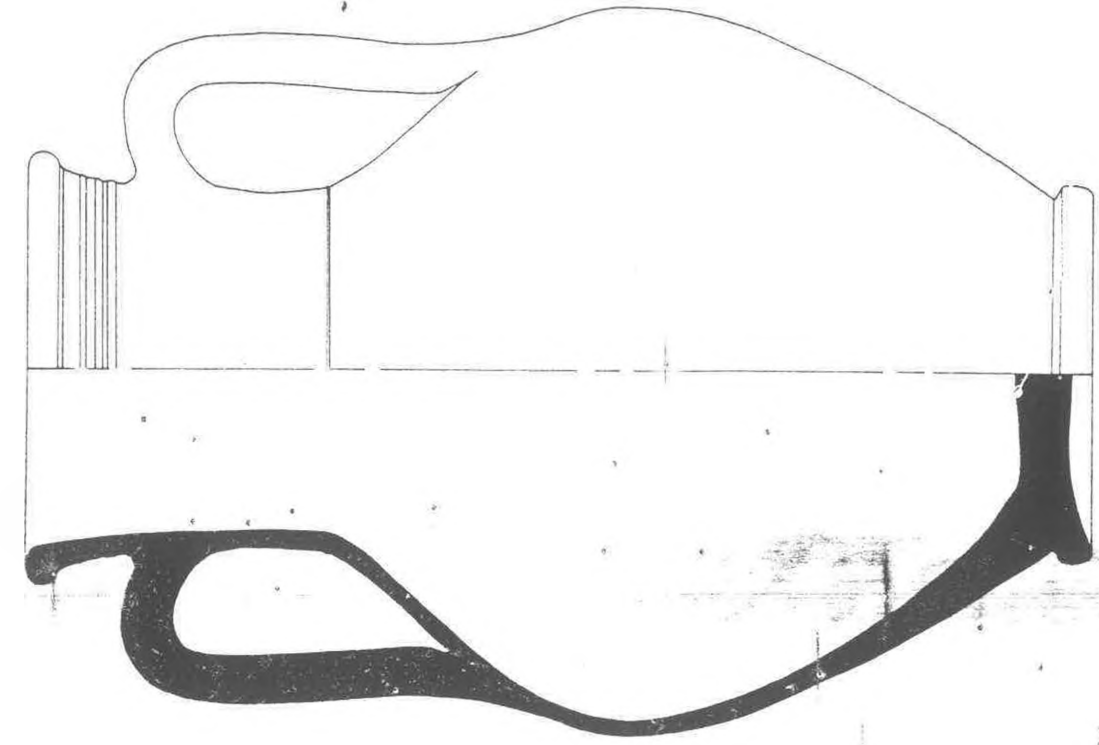

Şekil 15

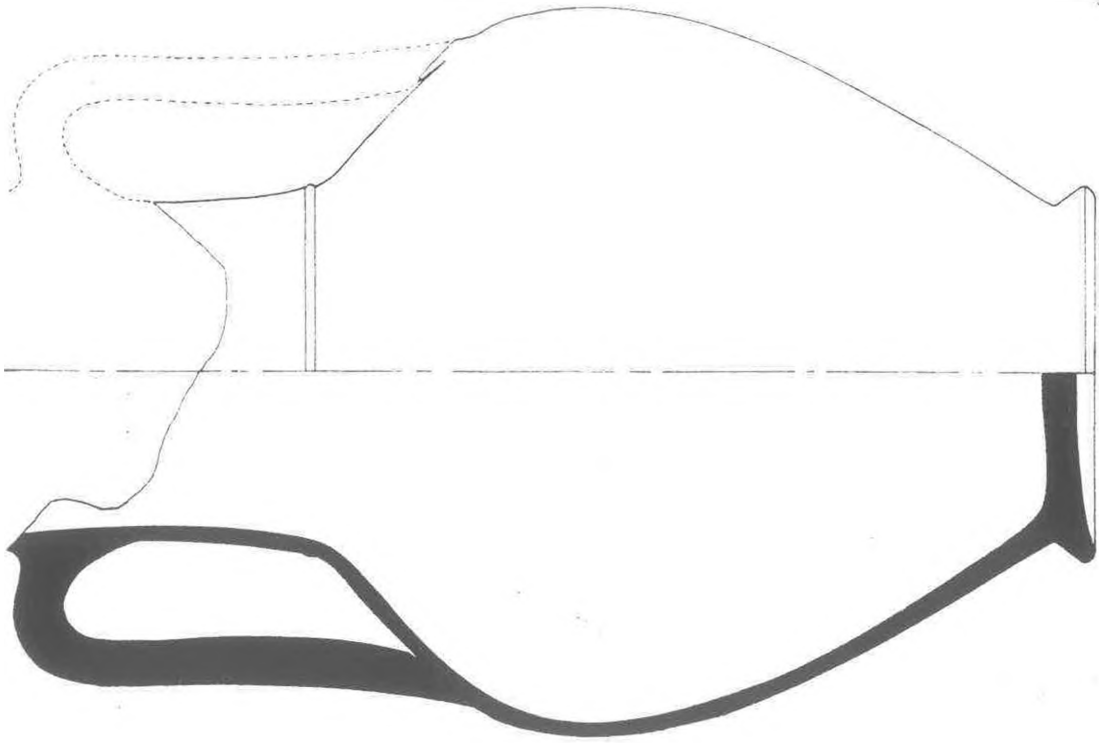
0 3Cm
M. Kemal Çakır

Şekil : 14 - 15

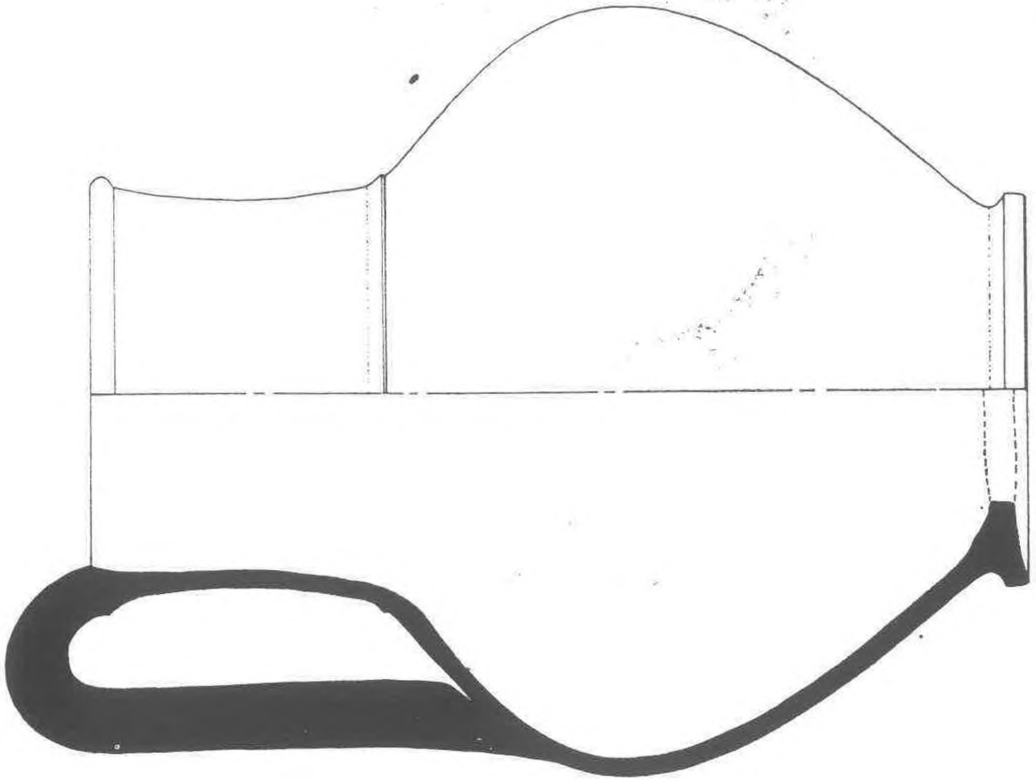

Şekil 17

Şekil : 16 - 17

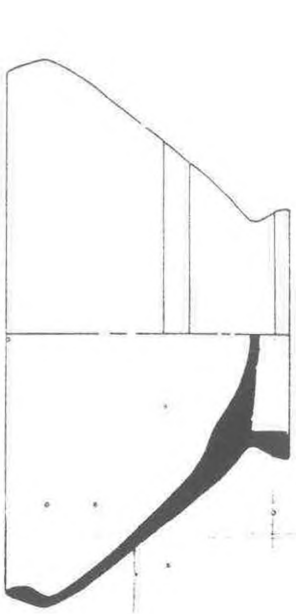
Şekil 16

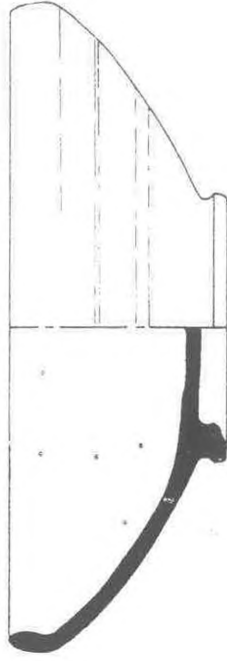
Şekil 18

0 3 Cm

Atılın Çiğdem

Şekil 19

Şekil 20

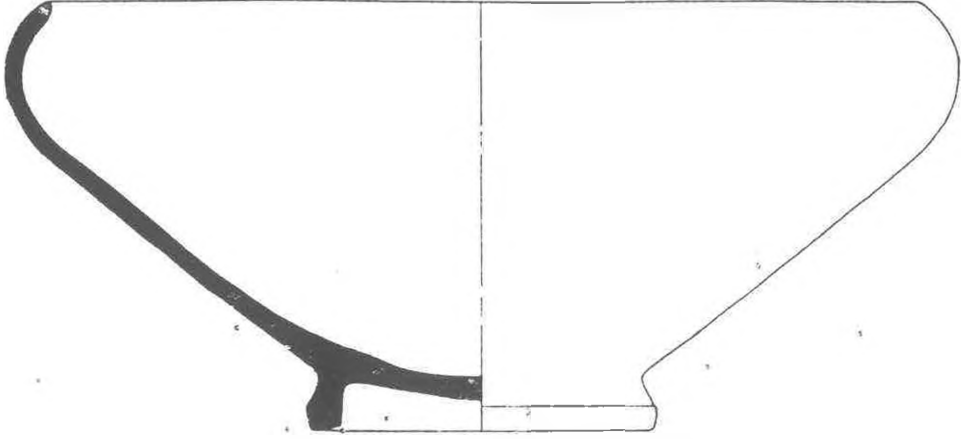

Şekil 21

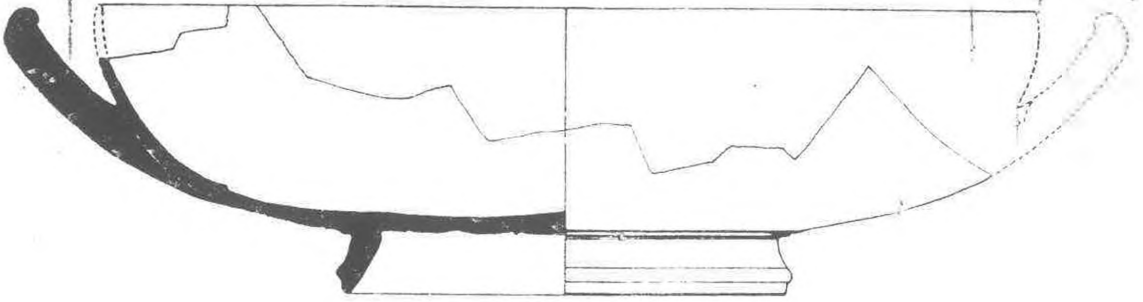
0 3 Cm

Atılın Çiğdem

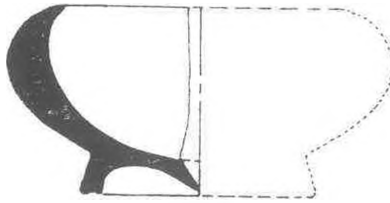
Şekil : 18 - 21

Sek 22

Sek 23

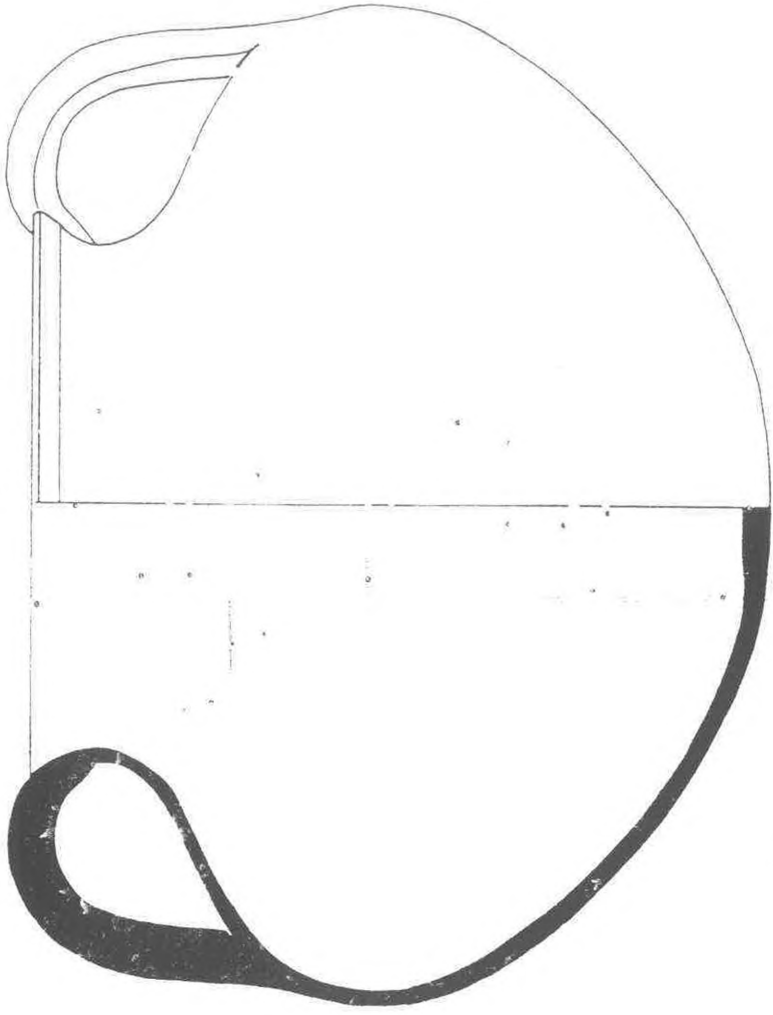
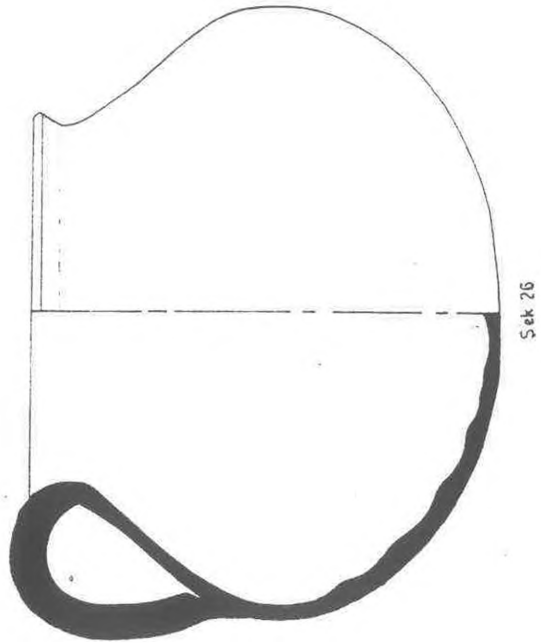
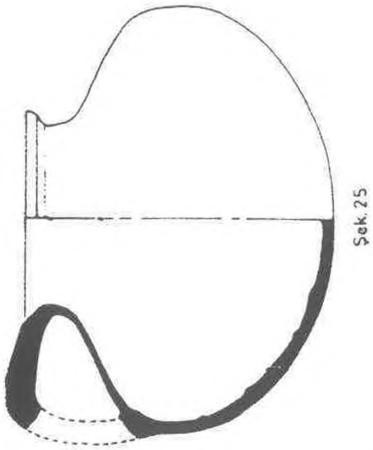

Sek 24

0 30m

Helmut Tschern

Şekil : 22 - 24

Şekil : 25 - 27

THE 1973 AND 1975 CAMPAIGNS AT ARSLANTEPE (MALATYA)

ALBA PALMIERI

During the campaigns of 1973 and 1975 the Italian Archaeological Mission directed by prof. S. M. Puglisi, included prof. A. Palmieri as vice-director, dr. I. Caneva, archaeologist, dr. A.M. Palmieri, geologist, L. Narisi and D. Terzi, topographers, C. Placidi, designer, M. Mazza and P. Pierfederici, Photographers, and R. Medini, restorer. Wide and very competent assistance was given to the Mission by the Representatives of the General Direction of Antiquities and Museums, Ayfer Aker and Alpay Pasinli. Excavations were developed in the south-west area of Arslantepe, where the oldest nucleus of the hüyük appears on the surface. Levels were identified here that may be referred to two successive horizons within the Early Bronze Age I (A. Palmieri, *Scavi nell'area sud-occidentale di Arslantepe, Origini VII, 1973, p. 55 ff.*).

E.B.A. I - Horizon 1

Structures - The oldest horizon is basically documented through a temporal structure (fig. 1,2) destroyed by a fire that has sealed a large amount of material in situ. The main body brought to light so far consists of two communicating rooms, A 36 and A 46, flanking a rectangular elongated room, A 42, with a central «podium» and other features that allow to consider it the «cell» of the temple. Against the back wall of this room, ornamented with two niches that do not extend down to the floor, there is a mud-brick rectangular basin and a white-plastered clay bench next

to it (fig. 3). The central podium is also white plastered and all the walls of the cell are white painted. The central part of the back wall, made prominent by the two niches delimiting it, shows traces of paintings in various tonalities of red and black on a cream-coloured background, made before the final white - painting of same. In the north-east corner of the room there opens the access to a corridor yet to be excavated.

The wall that separates the cell from the two communicating rooms A 36 and A 46 (clearly used as storerooms) has three windows through which objects could be received and exchanged; this function is all the more evident for the two openings more at the east (A 43 and A 48) on each of which three typical bowls were found upside down. Within the largest of the two communicating rooms, A 46, a large jar was found close to the wall just between the two windows, while, for the rest, the vessels were generally medium- and small-sized. The smaller room, A 36, contained instead large-sized pots for the most part, and presumably was the storeroom proper.

The larger room, A 46, has a bench, A 49, on the short eastern wall that is ornamented with a niche; all the walls of the room are covered with plastic decorations with oval concentric patterns, painted red at first and then painted white like those of the cell (fig. 4). It is evident that the adaptation of

this room to serve as a store - room is a modification that was made at a later time in respect of the original construction: this is confirmed by its delimitation at north by means of a narrow wall added at a later time, together with another bench (A 44), and by the fact that the decoration continues also on a wall of the adjoining room A 37. It seems that also room A 28 was part of this structure, but it could not be directly connected with the main body owing to alterations caused by the pit K 9.

It may be observed that while the podium at the center of the cell appears to be in Mesopotamia a northern feature (Tepe Gawra), the wall decoration rather calls to mind the plastic decoration and, as a probable model, the mosaic one of South Mesopotamia.

The elongated rectangular room A 51, that partially flanks the cell at the south, and that had been initially thought to be a part of the last arrangement, was subsequently found to be of an earlier date (together with room A 74) than the cell itself. There are some indications that lead us to believe that these earlier rooms were part of an outstanding structure and that other structures, even earlier than that, are to be found more at the south; it actually seems that an important structural sequence is to be found in this area, that is characterized by a progressive shifting northward of the later edifices.

Pottery - The wheel-made pottery dominates and can be divided into three wares: coarse, semi-fine and fine.

The coarse ware is represented by a number of bowls with unfinished yellowish surface, rather carelessly manufactured; the typical shape is a truncate conical one with slightly convex walls (fig. 5), and it is the one that quantitatively prevails among all the

pottery found.

This type takes the place of the bowls of the Late Calcolithic; such a sequence, that seems to be parallel with the mesopotamian Glockentopf-Blumentopf sequence, is a good example of the shift of mass-produced pottery types, characteristic of the urbanization process in Mesopotamia (H.J. Nissen in R.M.C. Adams and H.J. Nissen, *The Uruk Countryside*, Chicago 1972, p. 99 ff.).

In the semi-fine ware, the surface is frequently covered with a mat yellowish or whitish slip; reserved slip ware is present together with impressed or incised decoration. The most common forms are represented by large jars with a marked shoulder and cylindrical neck (fig. 6) while quite exceptional is a basin with a rimmed hole (fig. 7) and a spouted jar (fig. 8).

The fine ware has its surface covered with a yellowish slip and burnished; only in a few cases its colour is dark red. Necked jars represent the most usual shape (fig. 9). There are also included «fruitstands» with truncated conical bowl and high tubular stem, decorated with holes and/or plastic bands (fig. 10); P, spouted bowls (fig. 11) and a four lugged jar (fig. 12) (cfr. Tepecik: Esin., *Keban Projesi*, pl. 107,4).

Also present are hand-made cooking-pot wares. A hand made red-black burnished ware also appears with only a few specimens but of an outstanding interest, including types that are related to the E.B.A. of central Anatolia.

The forms include «fruit - stands» with open bowl and straight- or sinuous - sided stem (fig. 13), sometimes decorated with holes or with plastic bands; carinated jugs (fig. 14) and single - handled bowls (fig. 15).

Some fragments show a decoration with animals in relief (fig. 16).

Lithic industry - Many «cananean» blades were found in situ on the floor of some rooms, while other blades and arrowheads come from the filling. No other tools or rejects are present. The material used is flint and transparent obsidian for a part of the arrowheads. These are triangular, some equilateral with a concave base, some isosceles with a rectilinear base. Some of the «cananean» blades were clearly used as components of sickles or as sickle-blades (I. Caneva, Note sull'industria litica di Arslantepe, Origini VII, 1973, p. 183 ff.).

Other objects - Most of the seal impressions found in this level come from a room in a rather poor state of preservation (A 39); these objects bear, as it seems, only the mark of stamp seals, with animal figures for the most part, among which that of the lion (fig. 17), and of the scorpion (fig. 18) representing a new aspect of the Anatolian glyptic with mesopotamian relationships (P. Amiet, Aperçu préliminaire sur la glyptique archaïque d'Arslantepe, Origini VII, 1973, p. 217 ff.).

Also present is a number of clay objects of the andiron type, usually interpreted as supports for spits. (fig. 19).

Also found were some cereals, a small concentration of sea shells and impressions of matting.

Metal is represented by some fragments of copper pins.

Fauna - The material was examined that was found in room 42, the «cell», the only one in the temple where animal bones were discovered in large amounts, both on the floor and in the filling. In the filling the presence was ascertained only of domesticated animals, with a clearcut prevalence of capra and Ovis over Bos; in fact, only 25 % of findings may be referred to the latter (These informations have been

kindly furnished by C. Placidi of the Istituto di Palaeontologia, University of Rome). On the floor near the mud-brick basin parts of goat, ox and wild boar were found beside a human skull; probably all of them are to be considered remains of offerings.

Archaeological connections and C-14 dates - The first clearly defined horizon identified in the E.B.A. I is represented by the temple level.

Moreover, some indications already exist on the possibility of identifying more in detail, in the stratigraphic sequence of the south-west area of the hüyük, the transitional phase from the Late Calcolithic to the Early Bronze Age.

In the temple as a whole, a predominating cultural mark may be recognized that is tied up with the syro-mesopotamian area: the wheel-made pottery, with its mass-production aspect, the «cananean» lithic industry, the glyptic, the very templar structure, prove that the complex belonged to that sphere. A correlation may be established with Amuq G and with the connected mesopotamian aspects (Jemdet Nasr - Early Dyn. I) (R.J., L.S. Braidwood, Excavations in the Plain of Anticch, Chicago 1960, p. 259 ff., p. 516 ff.); a correspondence can be established between the sequence of phases F - G of Amuq and that of Late Calcolithic - Early Bronze I, Horizon 1 of Arslantepe.

In the framework of the wheelmade pottery, the affinities found concern not a well defined group of types, but rather the pottery classes themselves, their decoration (reserved slip ware), some characteristic elements, such as the curved tubular spout and the four pierced lugs, or an isolated type, such as the narrow-necked spouted jar. These connections clearly fall within the «incipient internationalism» pattern as outlined by Braidwood for the Amuq G range.

An element that seems to be connected with a different central Anatolian tradition, is represented by the red-black burnished pottery; it thus appears as an indicative tract of the wide economic and political interrelations promoted by the temple.

The following C-14 dates have been determined by the laboratory of the University of Rome (Alessio M., Bella F., Improta S., Belluomini G., Calderoni G., Cortesi C. and Turi B. University of Rome Carbon-14 dates XIV, to be published on Radiocarbon, vol. 18, 1976):

		B.P.	B.C.
A 28	R - 1010	4420 $\pm$ 50	2470
A 36	R - 1013	4360 $\pm$ 50	2410
A 36	R - 1014	4270 $\pm$ 50	2320
A 36	R - 1015	4310 $\pm$ 50	2360
A 44	R - 1017	4360 $\pm$ 50	2410
A 46	R - 1018	4410 $\pm$ 50	2460
A 46	R - 1019	4470 $\pm$ 60	2620

E.B.A. I - Horizon 2

Structures - The level that appeared to be stratigraphically superimposed to the temple witnesses a notable change for what concerns both structures and materials. However C-14 dates would indicate that in between the two levels no appreciable period of time should have elapsed. (The following date has been determined for this level: A 33, R - 1009, B.P. 4360 $\pm$ 50, B.C. 2410).

The temple, after it was destroyed by fire, was not rebuilt, at least in the same area, and on its ruins new edifices were built which were also burned down. Their remains do not show any monumental aspects. These are two contiguous rooms, with a narrow rectangular plan; in one of them, two plastered adjoining pits were close to a wall.

A further structural level is superimposed to the said rooms and, although only a limited area has been so

far brought to light, also this level seems to belong to E.B.A. I.

Pottery - In the second horizon of E.B.A. I, handmade red-black burnished pottery and wheelmade pottery, appear in a different proportion vis-à-vis the first horizon; also in regard of typology, clear-cut differences emerge from a comparison between the two complexes.

Among the wheelmade pottery, present in small quantities, there are some coarse truncated-conical bowls and some cups, often decorated with reserveslip, showing affinities both with Amuq G and with E.B.A. I of the Altınova (Norşuntepe: A Hauptmann, Keban Projesi 1970 Pl. 73, 13; Taşkun Mevki: S. Helms, *ibid.*, Pl. 39,4,13).

Among the prevailing red-black burnished pottery, a set of shapes seems to be connected with the typical «East-anatolian and Transcaucasian E.B.A.» production; among these, there appear jars with high cylindrical neck (fig. 20), high-necked jars with two vertical handles between neck and shoulder, cooking-pots with two triangular lugs on the rim. There are also bowls and small bowls of a very fine workmanship, with a flat base or with a peculiarly concave base, as they are found also in the phase G of the Amuq.

Decoration is represented only by knobs and by a flared edge of a loop handle.

Unlike what it was observed for Horizon 1 of E.B.A. I (temple), there may be noticed in Horizon 2 the prevalence, in terms of quantity, of the burnished red-black pottery, and its east-Anatolian and transcaucasian typological affinities. This clearly indicates a change in the cultural development, to be related to the tradition of which Burney stressed the wide diffusion from southern Caucasus to central and western Iran, to the Malatya-EI-

aziğ area, with infiltrations in Syria and Palestina (Khirbet Kerak) (C. Burney, D. Marshall, *The Peoples of the Hills*, London 1971, p. 43 f.) To this tradition the subsequent E.B.A. development at Arslantepe seems related; similarly to what may be observed in other perimesopotamian areas (cfr. Godin Tepe: H.

Weiss and T. Cuyler Young, Jr., *Iran*, XIII, 1975, p. 1 f.), although in different ways, the incidence of the transcaucasian tradition seems to coincide with the reflux of the protourban aspects tied up with Mesopotamia and with the spreading of a culture proper of village communities.

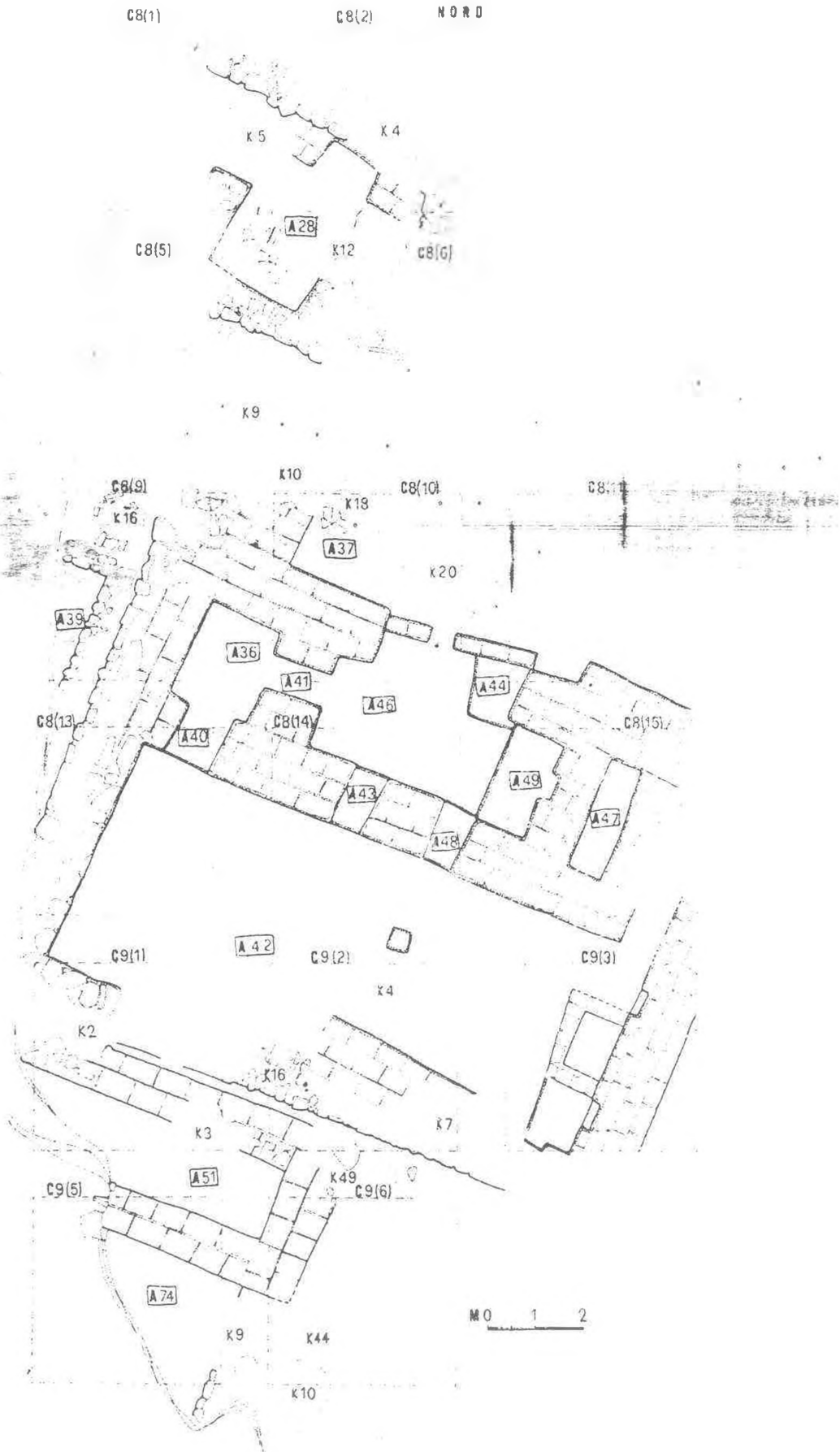

Fig. : 1

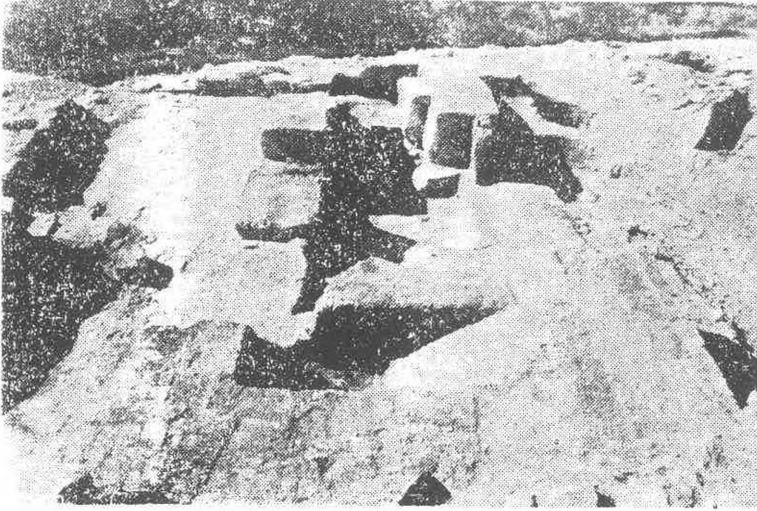

Fig. : 2

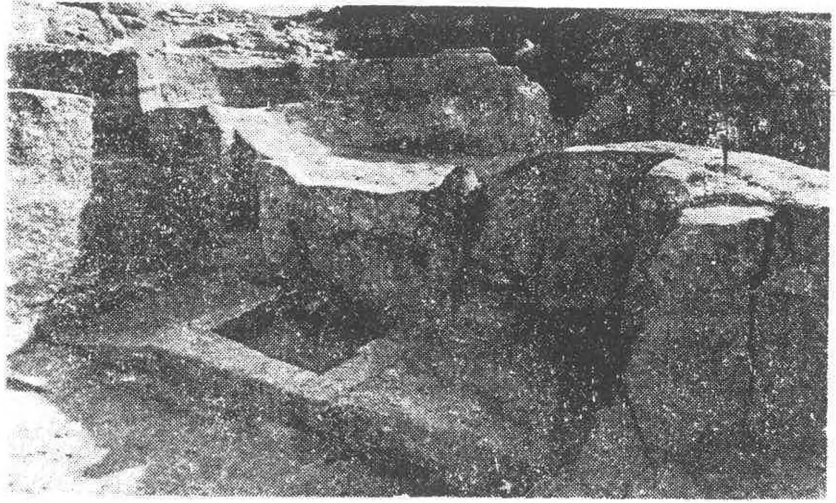

Fig. : 3

Fig. : 4

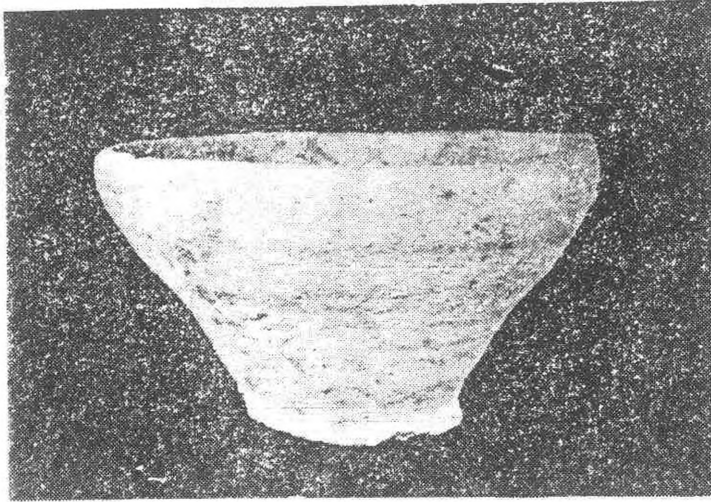

Fig. : 5

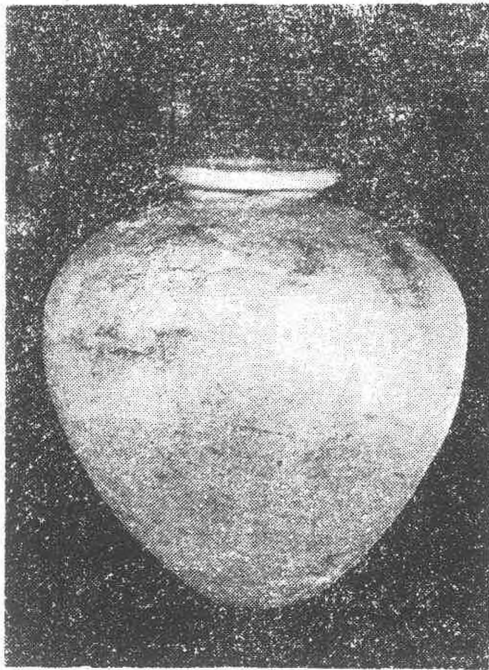

Fig. : 6

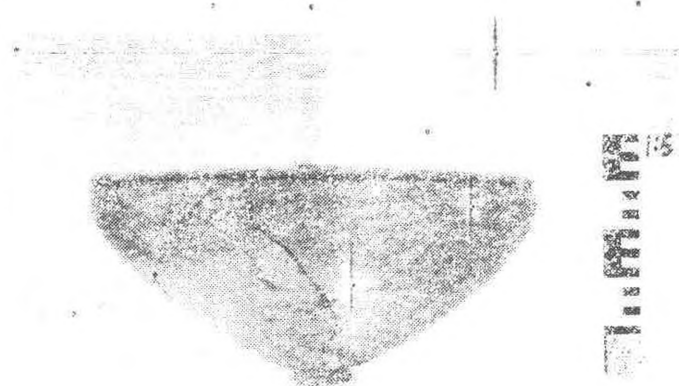

Fig. : 7

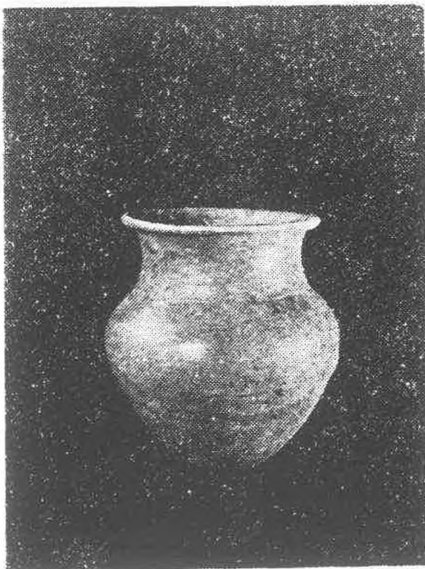
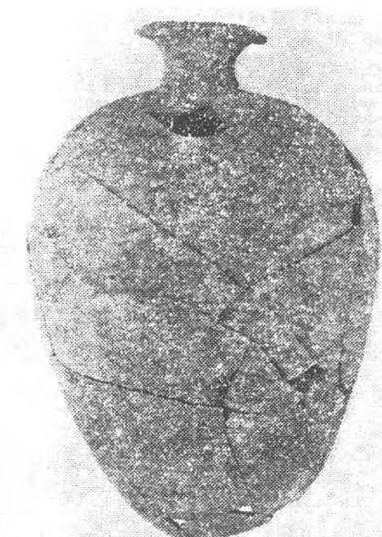

Fig. : 9

AL4
X42

Fig. : 8

1/2

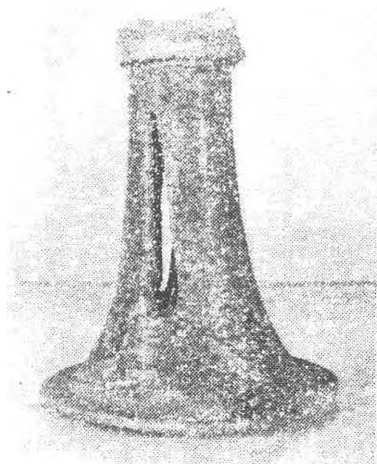

Fig. : 10

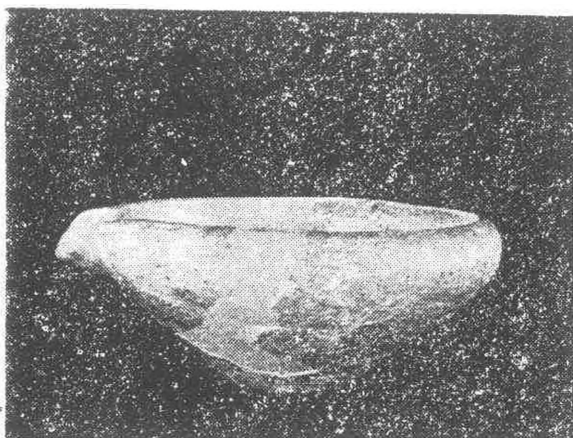

Fig. : 11

Fig. : 12

Fig. : 13

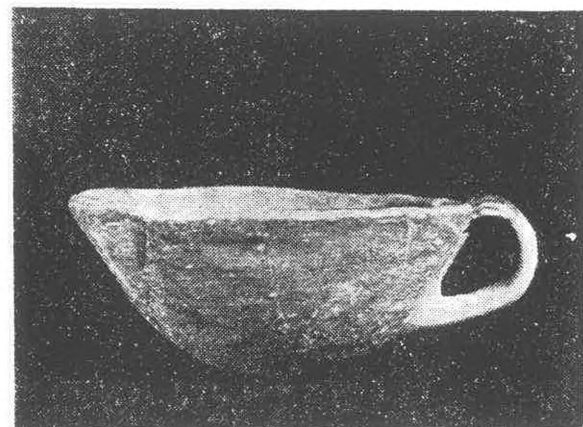

Fig. : 14

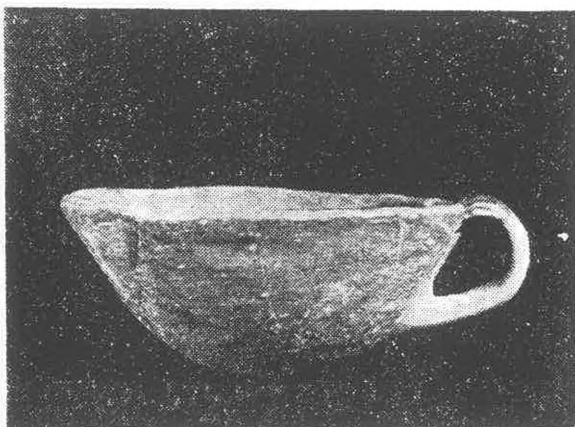

Fig. : 15

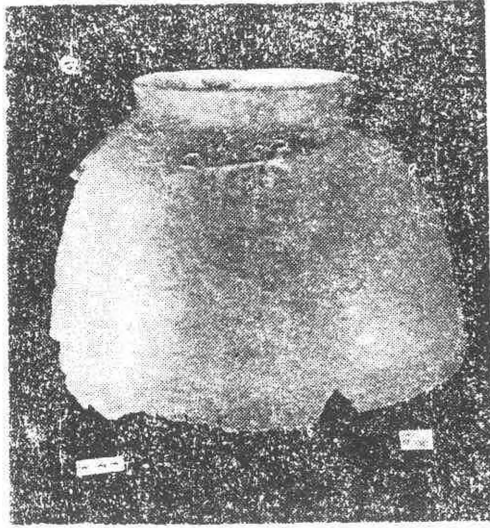

Fig. : 16

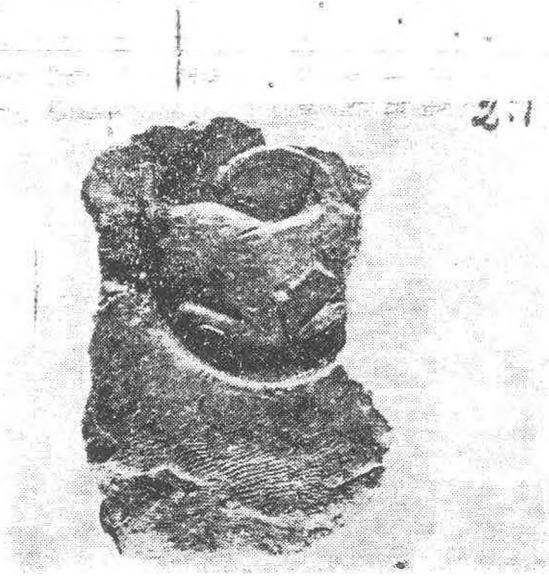

Fig. : 17

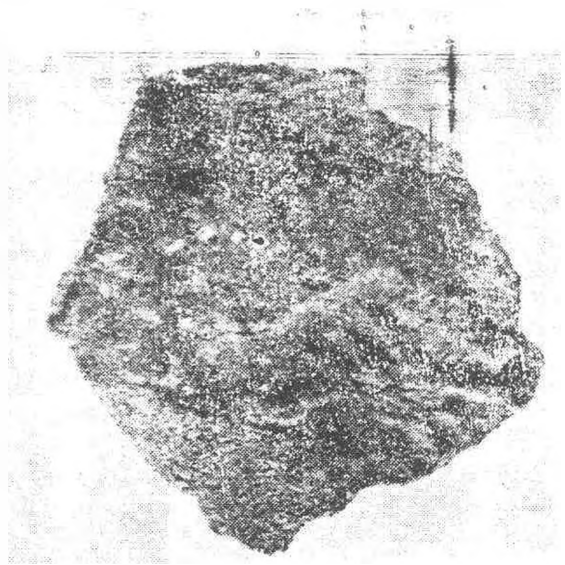

Fig. : 18

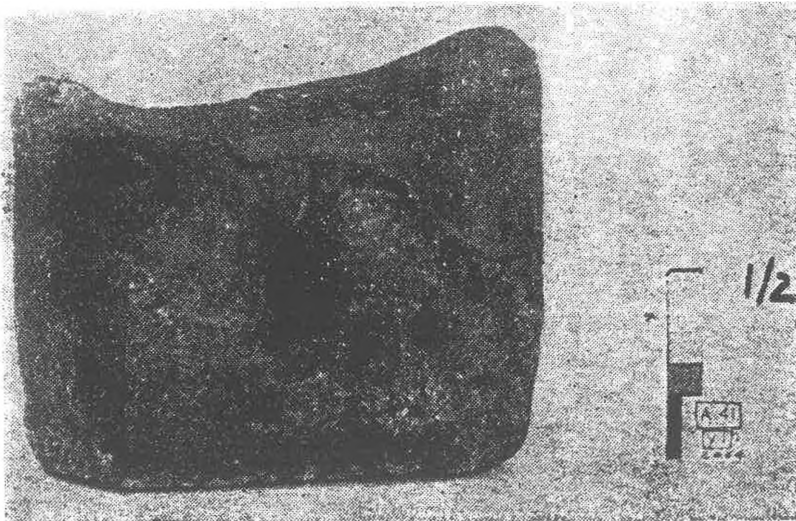

Fig. : 19

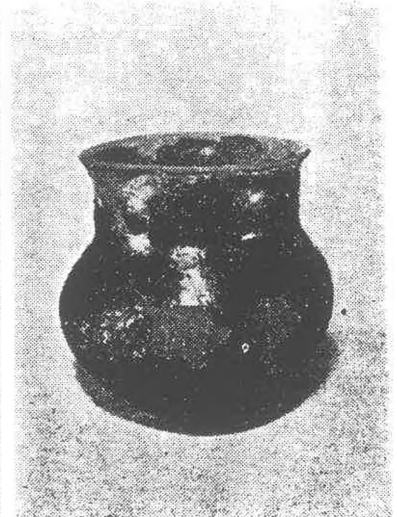

Fig. : 20

EXCAVATIONS AT ANEMURIUM (ESKİ ANAMUR) - 1975

JAMES RUSSEL

A five and a half week season of restoration, conservation and excavation was conducted, commencing 3 July and concluding 12 August with a labour-force of twenty workmen including one master-mason. The work was directed by Professor James Russell, University of British Columbia, assisted by Professor E.H. Williams, University of British Columbia. Mr. Ian Bristow, research fellow, University of York, England, was responsible for architectural restorations and Miss Pamela Pratt, Institute of Archaeology, London, supervised the programme of conservation¹.

The principal objectives were A) to complete the repair and restoration of the four tombs originally scheduled for preservation (A III 5, A IV 7a, A VI 2, and B I 16²); B) to continue the work of cleaning and conserving the wall-paintings situated within; C) to pursue

further archaeological investigation of discoveries resulting from the work of restoration; this being essentially a continuation of the programme originally commenced in 1974, but terminated because of the Cyprus crisis after only one week of normal operations; D) in addition, to carry out some minor projects in other areas of the site in continuation of work begun in previous seasons. A summary of these various activities follows:

A. Restoration of Tombs : Each of the tombs has now been restored to a condition that will ensure the permanent well-being of the painted surfaces inside (figs. 1-2). The work, directed by Ian Bristow, involved an initial cleaning of the natural cover of earth and vegetation from the roof-vaults, followed by the removal of the original rendering and cleaning of the

---

¹ Other senior members of the staff were Mrs. Caroline Williams, Institute of Archaeology, London, as pottery expert, and Miss Sheila Campbell as mosaic expert. Our staff also included five student assistants, Miss Tamsen Fuller, Miss Susan Stock, Mr. Jonathan Tubb and Mrs. Jonathan Tubb, all students at the Institute of Archaeology, London, as conservation assistants and Miss Mine Inankur, University of Ankara, field assistant. In addition Bay Rifat Ergeç, archaeologist and assistant of the Adana Regional Museum, served as our Representative. We record our deep gratitude for his sound advice and assistance provided on numerous occasions.

As in earlier seasons, we wish to express our gratitude to the Department of Antiquities

---

and Museums for the renewal of permission to continue our work. In particular we appreciate the continuing interest and support of Bay Hikmet Gürcay, the General Director, Bay Burhan Tezcan, the Deputy Director, and Bay Çetin Anlaşan, Director of Excavations, the prompt and practical help of Mr. Leonard Edwards and his staff at the Canadian Embassy in Turkey, and the unfailing courtesy and consideration we receive from the local officials at Anamur. Last, we are grateful to the University of British Columbia and the Canada Council for financial support.

² All references involving tombs are to E. Alföldi-Rosenbaum, *The Necropolis of Anemurium* Ankara, 1971.

spaces between the stones of the vault. After initial repointing of the stonework a fresh mortar was applied to the vaults in three successive coats, the setting coat composed, like its Roman predecessor, of local lime, beach-sand and crushed brick. Shallow gutters terminating in short spouts were constructed along the ledges at the base of each vault to ensure the quick discharge of rainwater. All vegetation and decayed mortar were removed from the side walls and eroded areas repointed in a cement - lime mix. Holes in the original masonry were filled with dry stone walling. To prevent recurrence of dampness, debris was removed from the vicinity of side walls and drainage channels constructed along their bases where necessary. Finally each tomb was secured with a wrought iron gate with lock as protection against vandalism.

B. Cleaning and Conservation of Paintings: A team of four student conservators under the supervision of Pamela Pratt made excellent progress in cleaning and consolidating extensive areas of the painted decoration in two of the tombs (A VI 2 and B I 16), following the methods perfected in the previous season. From an archaeological point of view the cleaning of the painted surfaces produced gratifying results that deserve special comment. The paintings of both tombs have of course been described previously by Professor Alföldi - Rosenbaum,³ but with the removal of the salt deposits and organic growths that previously obscured them many details, previously invisible, have emerged to view. Moreover the colours generally are seen to be far brighter than was previously suspected (figs. 3-4).

³ For detailed description of these paintings before cleaning, see Alföldi - Rosenbaum, *op. cit.*, 108, 153 (A VI 2), 112 - 116, 179 - 180 (B I 16).

The results were especially dramatic in B I 16A which yielded figured groups hitherto invisible on the south and west walls respectively of the antechamber. On the south wall towards the southwest corner of the chamber appeared the upper part of a youthful male draped in a red tunic with green hem (fig. 5). He stands frontally with his head turned to the left and his right arm, broken at the wrist, extended to the side. His winged cap and the inscription, EPMHC, visible to the left, identify him as Hermes Psychopompos, the shepherd of souls, a deity that appears frequently in tomb decoration. The direction of his glance and the gesture of his right arm suggest the presence of at least one other figure, also identified by an inscription, of which only the last two letters XH survive. This was surely Psyche, whose personified presence in association with Hermes is not uncommon in the context of the grave.

In the lunette above the doorway leading from the antechamber to an inner chamber a second painted group emerged, though in much poorer condition than the Hermes (figs. 6-7). Much of the surface had flaked off to reveal some traces of earlier painting underneath. In spite of its fragmentary state, however, the main features are visible - a man and woman, probably husband and wife, reclining side by side on a couch against a light background decorated with rose blossoms. Each of the figures is clad in a white garment with dark green outline, the woman's body partly concealed behind that of her husband. His head is largely missing, but the woman's head, resting against a dark green cushion decorated with red crosses, survives in part. Above her head may be seen a red garland similar to that which her husband bears in his left hand. To the left of her face a two - line dipinto reads O BIOC TAYTA («that's all there

is to life»), a formula well attested on tombstones of the eastern Roman Empire.

Work on the northern face of the vault had begun in 1974 with the complete cleaning of the bust of Winter, one of the four seasons that decorated a roundel in each corner of the vault (fig. 4). The figure in the adjacent rectangular panel (fig. 8), a winged genius representing summer, was completely cleaner and may now be identified from a dipinto. He is nude, except for his quiver-strap and a short dark green cloak that balloons out behind him as he strides to the left. In his right hand he bears a sickle (fig. 9), visible before cleaning, but to this can now be added the sheaf of grain he carries in his left. His anatomy is poorly executed, having a distinctly rubbery quality. The contrast in texture with the much more competent rendering of his face (fig. 10), which exhibits a plasticity similar to the heads of Winter and Hermes, is striking.

In the alcove that was opened in the north wall of the antechamber at a later date most of the paintings have now been cleaned (figs. 11-12), only those of the semivault of the roof still remaining to be treated. Apart from enhancing their colours and general condition, however, the cleaning process has little of substance to add to previous descriptions. Nevertheless, numerous details of clothing and style, previously obscure, should facilitate the interpretation of this important tableau.

C. Archaeological Discoveries Arising from the Restorations: In the course of the restoration programme it proved necessary to construct a number of drainage channels to divert surface water from the chambers to be protected. In two cases this led to interesting results.

i) Tomb A VI 2: The first discov-

ery was made in the ruined earlier tomb-chamber that was subsequently incorporated into the later complex adjacent to it on the east. Here a considerable quantity of human bones, including parts of the skull, were found lying in apparent disarray on the south arcosolium couch. These constitute the first substantial remains of a human burial discovered in any tomb. Their survival may be accounted for by the early collapse of the roof, which, while crushing the bones, also protected them from animals and the elements. Their fragmentary condition and confused state, however, indicate that the skeleton had been much disturbed prior to the collapse of the vault. They have been identified as belonging to an adolescent. Unfortunately no pottery or artifacts of any kind were found in association with these bones.

ii) Tomb B I 16: The second discovery arose during the construction of a drainage channel around the lean-to alcove that projects from the north wall of the painted antechamber. The clearing of debris from the outside of the west wall of this chamber revealed part of a mosaic pavement that proved to be virtually intact. Further work on the channel was suspended in favour of a full archaeological excavation of the entire north end of the tomb complex. This exploration was rewarded by some very interesting discoveries (figs. 13-14).

The complete clearing of fill from the area where the mosaic first appeared disclosed a small chamber with walls originally faced with plaster measuring 2.33 m. N-S x 1.60 m. E-W (fig. 15). It is bounded on the north wall by the outer wall of the tomb complex, and on the south by the north wall of the painted antechamber of B I 16A. Its west side opens on to an inner tomb chamber (B I 16B), the floor of which stands 0.52 m. above the level of the preceding area, which may thus be con-

sidered as its ante-room. On the east side it is closed by the west wall of the lean-to alcove for part of its length. The rest of the side was closed by a wall of different construction that continues the line of the first to abut against the north wall. As was subsequently demonstrated, this extension was originally left open to serve as an entrance from the east.

The entire space was paved in mosaic except for a rectangular area at the northwest corner occupied by a raised platform or step. The L-shaped floor thus created was divided into a larger figured scene occupying the space between the step and the east wall and two rectangular geometric panels of familiar design filling the full breadth at the south end of the room. A border of stepped pyramids in dark blue and a three-strand guilloche frame the figured scene (fig. 16). Within is depicted a winged putto on the left, clad in a flimsy cloth of light blue around his loins, advancing boldly towards the right. He grasps a spear in both hands with which he confronts a spotted pantheress with fangs bared bounding towards him from the right. Four stylized light green plants and a somewhat irregular base-line create the illusion of a landscape. Parallels for the subject are legion, but the somewhat coarse but robust quality of execution, a feature to be found also in other figured mosaics found in the city, distinguishes this example from more refined examples from elsewhere.

As already mentioned, a raised platform (1.45 m. N-S x 0.52 m. E-W) used as a step to facilitate access to the tomb chamber beyond stands to a height of 0.38 m. above the mosaic floor at the NW corner of the room (fig. 15). The upper surface of the platform was originally decorated in mosaic, but only a small fragment in the northwest corner depicting the tail of one large and a portion of a smaller fish remains. Set

into this bench in the same corner with its rim flush with the mosaic, is a large clay amphora, which was found, after clearing, to have a depth of 0.60 m. It was presumably intended for the pouring of libations to the dead, which would account for the hole bored through the base. The contents included two intact terracotta lamps. Provision for libation had been noticed previously in other tombs in the cemetery, but it took a different form.⁴ This is the first example of a libation bench of this sort to be discovered. It was not unique, however, for a subsequent search of other tombs in this quarter of the necropolis turned up one further example hitherto unrecognized.

The tomb chamber (BT 16B) at the rear was separated from the area in front by a screen wall of indeterminate height, now destroyed, except for its lowest course through which a narrow entrance provided access from the preceding step. This chamber (fig. 13) too was cleared to expose in the front half a mosaic pavement in good condition, composed throughout of light blue tesserae with occasional small crosses in dark blue. Isolated in the loose fill overlying the mosaic was a tightly packed patch of ash and burnt material against (the north wall (0.40 x 0.55 m), which was excavated separately. It produced against was excavated separately. It produced a small pellet of incense and a preriform radiate of Maximianus I (before A.D. 295-296). The rear half of the tomb consisted of the burial platform proper (1.33 m. wide), raised 0.17 m. above the level of the mosaic floor, but a section cut through its width uncovered a second mortar floor 0.10 m. lower than the first.

After the preceding area and tomb chamber proper had been completely cleared, attention focused on the area

⁴ *Ibid.*, 98

Immediately east of the mosaic - paved room. The immediate concern was to examine and consolidate the staircase that ascended from east to west along the north face of the alcove of the painted chamber. Parts of only six steps survived, each a slab of dark blue limestone set into cuttings in the wall at their southern extremity (fig. 17). The cutting for a seventh survives without trace of the actual step. No trace of the course of the staircase beyond this point remains. In preparation for consolidation each step was removed and numbered, thus affording an opportunity to excavate the intervening area lying between the north wall of the alcove and the north wall of the entire complex. It was found that the staircase was supported by packing of mixed rubble fill and large stones for a depth of 0.90 m. This in turn rested on an earlier staircase constructed of well - mortared masonry occupying the entire width of the area and continuing beneath the later north wall of the alcove (fig. 18). Only the lowest step can be seen in its entire width where it projects beyond the east face of B I 16A. This width corresponds closely with the opening, later blocked, at the north end of the east wall of the anteroom of B I 16B to which the staircase obviously led. Thus we may presume a similar width for the entire staircase. In its present condition seven steps survive, but there is space and depth enough for an eighth at the top. In each case what remains is the masonry core, but some traces of an original plaster facing can still be seen. At the top the continuation of the mosaic floor of the anteroom beyond the wall at its northwest corner confirms the later date of this feature.

As a result of this investigation a much clearer account of the building-history of the complex may now be proposed (fig. 14). (i) It now appears that

the tomb chamber and preceding anteroom (B I 16B) is the earliest structure of the entire group. Access to it was by a staircase that ascended the steep slope from a lower courtyard of indeterminate size on the east. (ii) At some subsequent time, perhaps after no great interval, the remainder of the ground floor structures of the complex (B I 16A) were added with a separate entrance through the painted antechamber. (iii) Drastic alterations ensued sometime after ca. A.D. 300. This involved the destruction of the north wall of the painted chamber and construction of the lean-to alcove, followed by the filling in of the staircase and simultaneous blocking of the entrance leading to the mosaic-paved anteroom of B I 16B. This operation effectively sealed off this corner of the complex from further use since no alternative access was provided. A new staircase was now constructed at a much higher level on the fill overlying the original one, its treads inserted into cuttings in the outside wall of the alcove. Although destroyed in its upper reaches, this staircase clearly led to an upper - storey, presumably constructed at this time. The sequence of building is best illustrated in the exposed section of the broken roof of the lower storey of B I 16B. Here the original mosaic face of the exterior of the sloping roof has been filled in to provide a flat surface for the floor of the second storey raised upon the walls of the ground floor. A *terminus post quem* for this massive reconstruction is supplied by the coin of Maximianus found in the burnt patch within the tomb-chamber of B I 16B. Its presence there presupposes the continued accessibility of the chamber up to the close of the third century at the earliest.

Problems still remain to be resolved in the structural history of this interesting building, but it is gratifying to record the close correspondence of this archaeological reconstruction of

the building - history with Professor Alföldi - Rosenbaum's discussion of the very different styles of painting to be found in the antechamber and alcove of B I 16A respectively. The first she ascribes to the early third century, a date surely confirmed by the newly cleaned additions, and the second to «the end of the same century or even a little later».⁵

D. Minor Explorations: In addition to the explorations arising from the work of restoration in the necropolis three other minor explorations were undertaken, two in connection with areas previously under investigation.

i) The Small Baths (III 15). A small sondage was opened in the south «bench» of the apodyterium (Fig. 19). A heavy stone packing extending throughout the area explored appeared at a depth of 0.12 m. below the mosaic floor, effectively sealing the levels beneath. A thick deposit of mixed fill near the surface yielded coins of the later fourth century and an abundance of pottery ranging widely in date. The vast majority of table - wares (Late Roman and Cypriote Red Slip) belong to the fifth and early sixth centuries. A terminus post quem early in the sixth century is not seriously inconsistent with the fifth - century date previously advanced for the mosaic on stylistic grounds⁶.

ii) The Necropolis Church (A II 1). Investigation was limited to exposing the floor of the apse and the eastern extremity of the south aisle adjacent to it⁷. In the apse meagre fragments of mosaic around the border are all that survive of what was once a complex design of fine quality. By contrast, the aisle - mosaic survives in excellent

condition at a depth of approximately 0.60 m. below that of the apse from which it is separated by a wall containing several reused blocks. The design is simple, a white diaper grid on blue ground containing diamonds outlined in white and filled with pink.

iii) Building on Cape Anamur. A most unexpected discovery was made on a flat ledge of ground below the north face of the rocky mass that constitutes the outermost spur of Cape Anamur (Fig. 20). During the previous winter heavy rains had exposed a portion of mosaic. This was further cleared to reveal a considerable structure consisting of at least two chambers, the larger having a mosaic floor. This had suffered extensive damage from erosion and secondary construction but the main features of its design were recognizable. For the most part it was composed of simple geometric patterns of no special interest, but the principal panel occupying the centre excited attention. It consists of an inscribed *tabella ansata* originally supported on each side by a winged victory (fig. 21). Of this pair only the upper part of the one on the left survives in any detail (fig. 22). She is nude, except for a flowing dark cloak fastened around her neck with a strap. A wide nimbus in red and white hangs in a shallow arc above the head with dark blue ribbons trailing from its extremities.

The first two lines of the inscription are almost totally lost, but the general sense of the remaining four, though incomplete, may be restored with some confidence to record the donation of a mosaic with a building, gateway and staircase. There can be no question that the mosaic itself and the building of which it forms a part are the first two items of this catalogue. The location of gateway and staircase respectively, however, remain uncertain,

⁵ *Belleleten* 29 (1965), 45

⁶ *TAD* 22 : 1 (1975), 125 - 126.

⁷ For previous excavation and plan, cf. *TAD* 22 : 1 (1975), p. 126 fig. 19.

but the presence of a staircase to provide access to the building would be essential to negotiate the sheer slope either from the cliff top above or the sea below. A final answer to the riddle of this interesting little complex must await further investigation, but it seems reasonable to conjecture that we are dealing with an ornate lodge or kiosk providing a welcome landing on the strenuous ascent from a tiny harbour nestling in the lee of the cape to the citadel above.

Finally two further achievements of the latest season are worthy of record. Thanks to the purchase of a seventeen-foot bipod Hector Williams and Sheila Campbell were able to take vertical photographs of most of the mosaics discovered in previous seasons (fig. 23). Second, Carole Williams completed the sorting and study of the vast quantity of material from the palaestra well excavated in 1971 and 1972. Its importance was recognized at the time when it was found to be a homogeneous deposit spanning a relatively short per-

iod from the end of the sixth and first quarter of the seventh century. Numerous pieces, including some Byzantine brown glaze-ware (perhaps its earliest occurrence), were joined and repaired and a total of approximately thirty profiles established.

In all 49 objects were recorded as small finds during the season, including stray finds found by our guard while ploughing. Of this total 28 were bronze coins, the majority belonging to the second half of the fourth century, especially the reigns of Theodosius I, Arcadius, and Honorius. Of the seven whole lamps recorded, with the exception of the two found inside the amphora of the libation bench of tomb BF 16B, all are examples of the high-bodied wheel-made type found in previous seasons at Anemurium and presumed to be of early Byzantine date. The other finds constitute a heterogeneous collection of small metal or glass objects (pins, nails, hooks, glass-paste, ring-bezels and beads etc.). As in previous years they were all deposited in the Museum at Alanya.

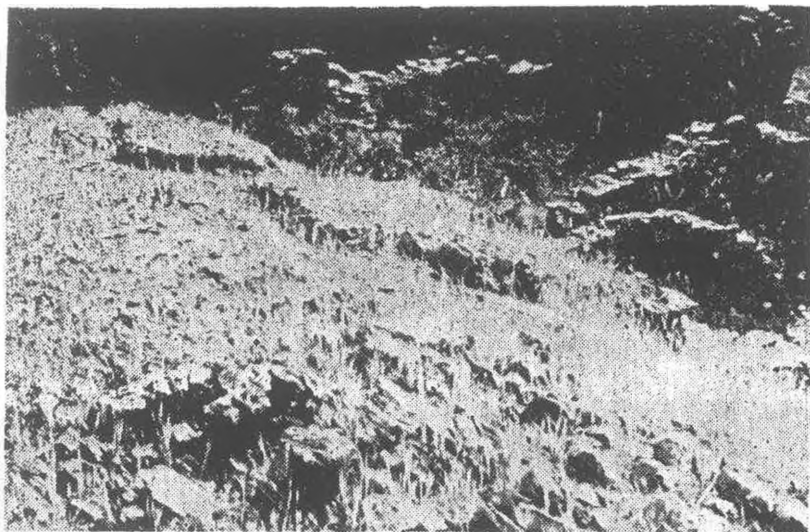

Fig. 1. Anemurlum : tomb A VI 2, condltion of vault before restoration.

Fig. 3. Anemurlum : tomb B I 16, painted decoration in NE corner of vault of antechamber, before cleaning.

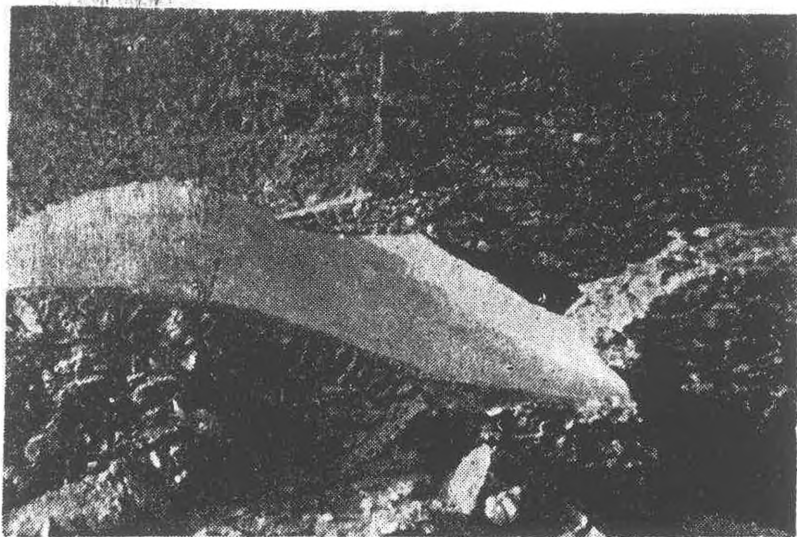

Fig. 2. Anemurium : tomb A IV 7a, outer surface of vault after restoration.

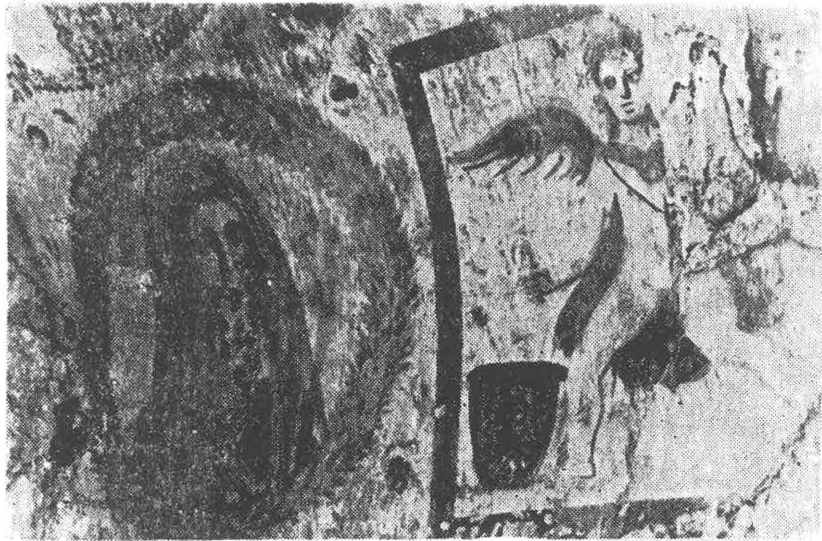

Fig. 4. Anemurium : tomb B I 16, same view as fig. 3 after cleaning, Winter on left, Summer on rt.

Fig. 5. Anemurium : tomb B I 16, Hermes on S. wall of antechamber, after cleaning.

Fig. 6. Anemurium : tomb B I 16, man and woman reclining in lunette of W. wall of antechamber, after cleaning.

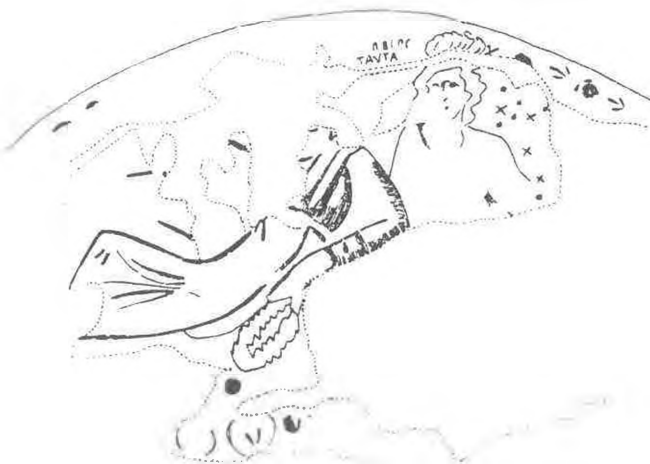

Fig. 7. Anemurium : tomb B I 16, drawing of previous scene (fig. 6).

Fig. 8. Anemurlum : tomb B I 16, Summer on N.vault of antechamber, after cleaning.

Fig. 10. Anemurium : tomb B I 16, Summer,
detail of head.

Fig. 9. Anemurium : tomb B I 16, Summer, detail of left arm.

Fig. 11. Anemurium : tomb B I 16, three attendants bearing offerings on N. wall of alcove, after cleaning.

Fig. 12. Anemurium : tomb B I 16, single attendant on E. wall of above, after cleaning.

Fig. 13. Anemurium : tomb B I 16, general view of structures at N. end of tomb.

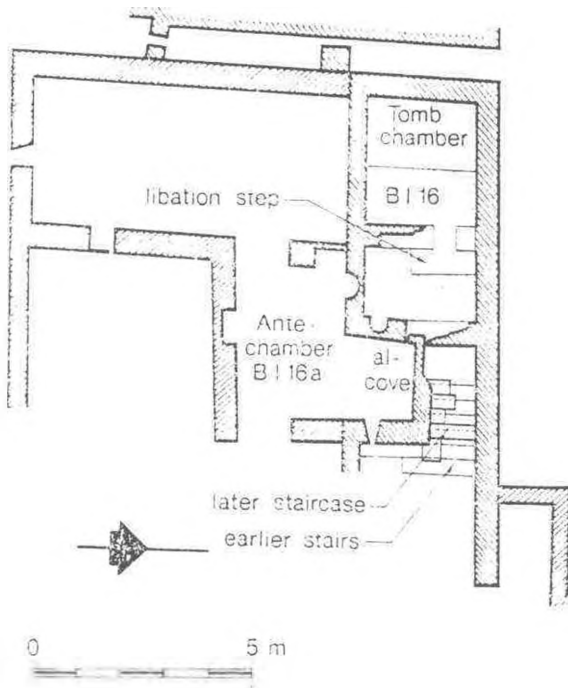

Fig. 14. Anemurium : plan of tomb B I 16.

Fig. 15. Anemurium : tomb B I 16, mosaic and libation bench, with entrance to burial chamber (upper left).

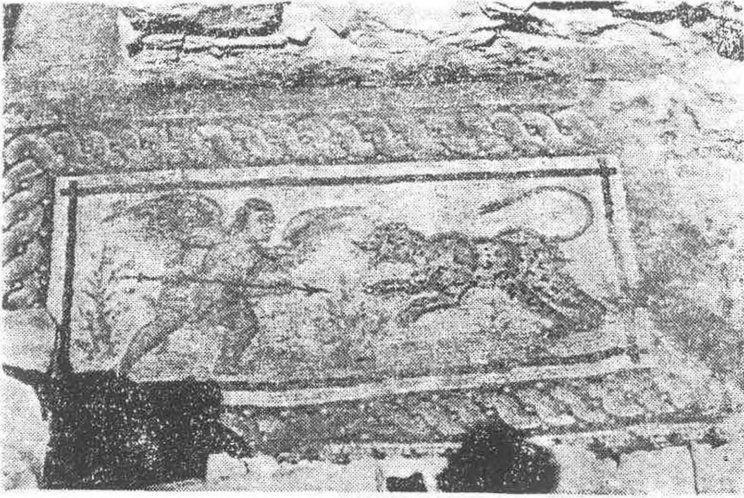

Fig. 16. Anemurium : tomb B I 10. mosaic of putto and pantheress.

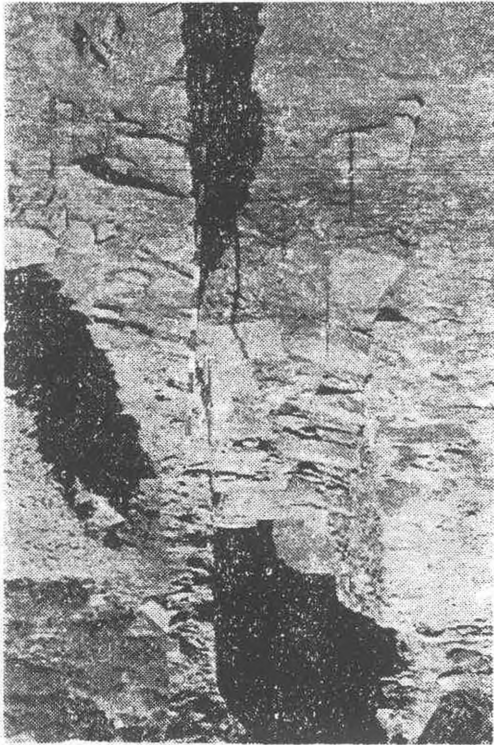

Fig. 17. Anemurium : tomb B I 16, later staircase set into N. wall of alcove.

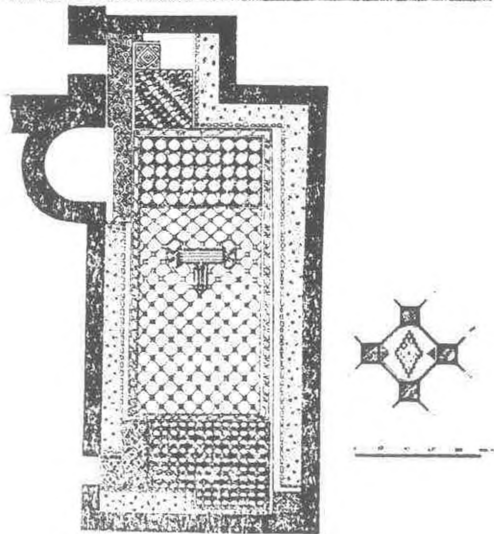

Fig. 19. Anemurium : plan of apodyterium of baths III 15. Drawing by R. Ergeç.

Fig. 18. Anemurium : tomb B I 16, earlier staircase with later steps removed.

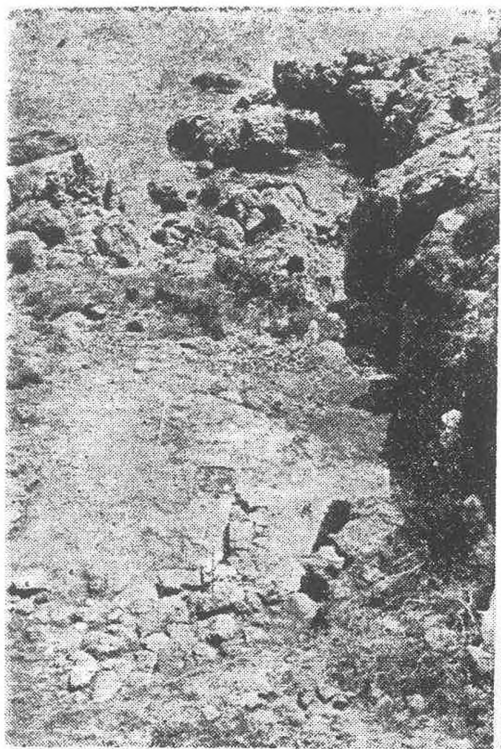

Fig. 20. Anemurium : general view of structure on Cape Anamur from W.

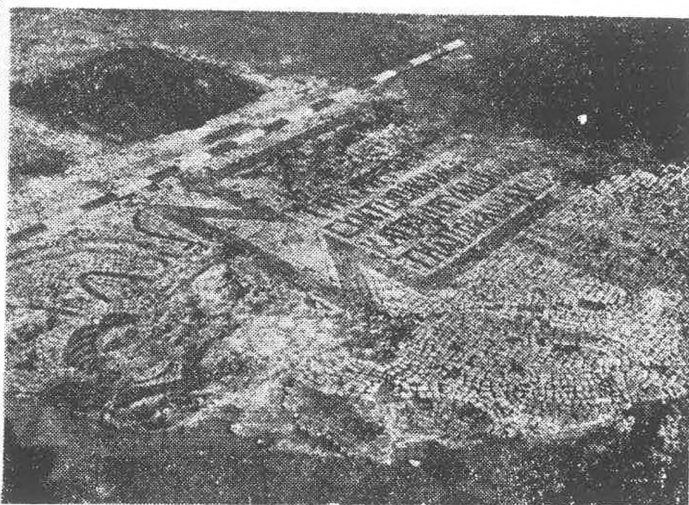

Fig. 21. Anemurium : mosaic panel supported by winged victory.

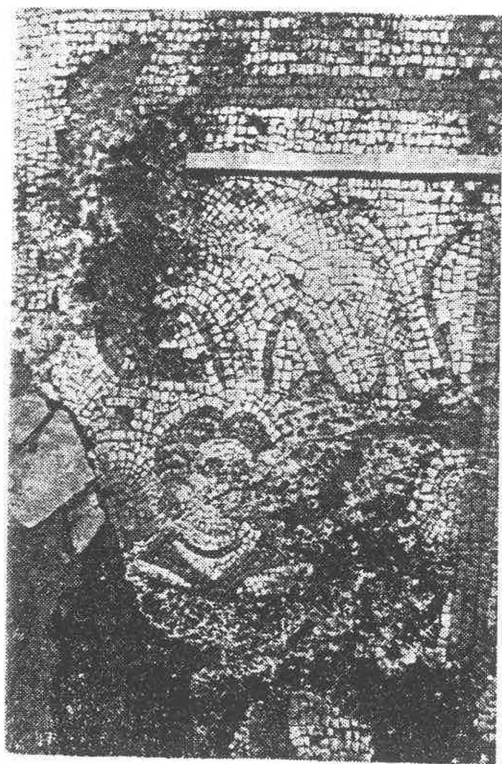

Fig. 22. Anemurium : detail of winged victory.

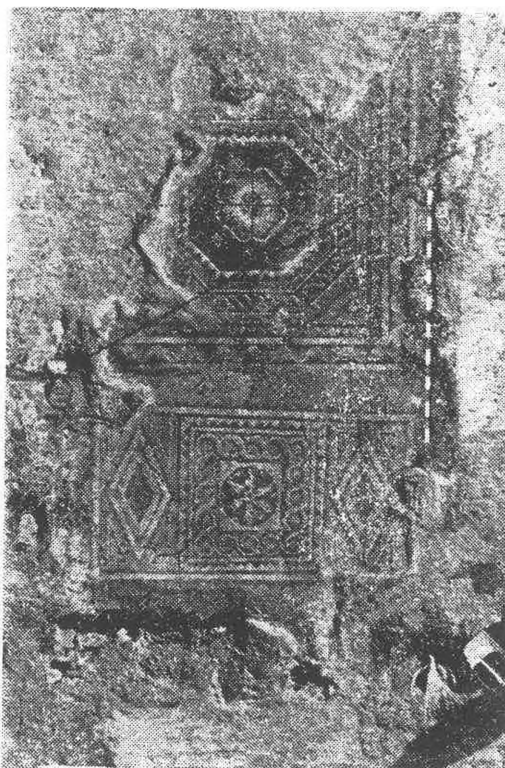

Fig. 23. Anemurium : mosaic in vicinity of odeon.

BOR - KEŞLİK STELİ

VURAL SEZER

Niğde İli, Bor İlçesi Altunhisar Nahiyesi, Keşlik köyü Bayındır yaylasından münferit bir eser olarak bulunan bu stel 1962 senesinde satın alınma yoluyla Niğde Müzesine kazandırılmıştır.

Eserin bulunduğu mevkiide yapılan araştırmada, tüm arazinin siyah bazalt taşlarla kaplı olduğu ve Helenistik, Roma, Bizans devri iskân kalıntılarının mevcudiyeti tesbit edilmiştir.

Keşlik köyünden itibaren yayla yolu, eserin buluntu yeri olan Bayındır yayla mevkiine kadar 28 km. tutmaktadır.

Eserimiz: (Plân I) de gösterilen krokideki evlerin 1 km. doğusunda okla gösterilen yerdeki kuru dere yatağında bulunmuştur. Muhtemelen yukarıdan taş bloklarının bulunduğu yerden aşağıya düşmüştür.

Eser, adı geçen tarihte müzeye getirildiğinde, altına çimento ve biriket karışımı çift basamaklı bir kaide üzerine oturtulmuştur. (Res. 2) Eserin müzeye getirilişi ve sunî kaideye oturtuluşu hakkında bilgi sahibi mevcut şahıs olmadığından gerekse arazide yapılan incelememde stelimizin kaideli bir Tarhun steli olabileceği kanısına vardım.

Normal olarak tahmin ettiğim ölçüde sunî kaideyi stelin altından kırdırıldığında kaide çıkıntısı ortaya çıkmış oldu. (Resim . 3).

Arazi çok taşlık olduğundan bu-

gün için eserin orijinal kaide yatağını tesbit etmek, dolayısıyla müzeye mal etmek mümkün olamamıştır. (Resim : 1).

Niğde Müzesinde, 51 Envanter no da kayıtlı ve I nolu odamızda teşhirde bulunan stelin :
Kaide çıkıntısıyla

birlikte boyu : 145 cm. (levha : II
resim : 3)

Stel alt genişliği : 68 cm. (levha : II
resim : 3)

Stel üst genişliği : 42 cm. (levha : II
resim : 3)

Stel yan genişliği : 27 cm. (levha : III
resim : 5)

Stel kaide çıkıntısı yükseklik : 14 cm. (levha : II
resim : 3)

Stel kaide çıkıntısı genişlik : 42 cm. (levha : II
resim : 3)

Stel kaide çıkıntısı yan genişlik : 68 cm. (levha : II
resim : 3)

Stel siyah bazalt taşından yapılmıştır. Plastik bir çerçeve ile sınırlandırılan figürün stel genişliğinde işlenişi, yukarıya doğru daralması, kalınlığın aşağıdan yukarıya aynı oluşu ve altta bulunan kaide çıkıntısı bunun bir şaft stel olduğunu açıkça ortaya koyuyor.

Stel, (resim : 3) de görüldüğü gibi

baş ve ayaklar profilden, vücut cephe-
den işlenmiştir.

Başında bulunan sivri serpuşa, dört önde, dört arkada sekiz boynuz bulunuyor. Gözler badem şeklinde, iri burun, dikdörtgen bir sakal ve saçlar arkada omuz hizasında topuz şeklinde toplanmıştır.

Üzerindeki giysiye gelince : Kolları dirsek hizasında, etekler dizkapakları üzerinde, etek uçları yukarı doğru kıvrık olarak işlenmiştir.

Ayaklarında uçları kalkık tipik Hitit ayakkabıları vardır. Figürde sağ kol aşağıdan yukarıya doğru çıkan kutsal asma çubuğunu tutmakta ve kol bel hizasından göğüse doğru hafif kalkmıştır. Elinden ve belinden üzüm salkımları sarkmaktadır. (Resim : 3)

Sol kol ileri ve hafif yukarıya kalkık vaziyette sapları aşağıya ayak hizasına kadar uzanan başak demeti tutmaktadır.

Stelin yan ve arka kısmı kitabe için düzeltilip hazırlanmış fakat maalesef tamamlanamadan bırakılmıştır. (Resim: 5)

Stelimiz, Konya Ereğlisi civarında İvriz, Ambarderesin'deki Tanrı Tarhun (Santaş) ile üslup olarak hiçbir ayrılık gösterememekte olup Asur tesirli kolo-sal bir Geç-Hitit sanat abidesidir¹ (Re-

sim : 6)

Bor - İvriz ve Bolkarmaden Hiye-roglif kitabelerinde ismine tesadüf ettiğimiz Tuvana Kralı Warpalava (Resim: 6, Resim : 7)

Bu kralın adına aynı zamanda Asur çivi yazılı kaynaklarında, bilhassa III. Tiglatpilazer zamanında Tabal vasali Urballa olarak görmekteyiz ki, tanrı Tarhu (Santaş) a izafeten bir çok stel diktiğini belirtmektedir.

Bu nedenlerle adı geçen stelimizi de aynı kralın yaptırdığı ve tarih olarak M.Ö. 8. asır diyebiliriz.

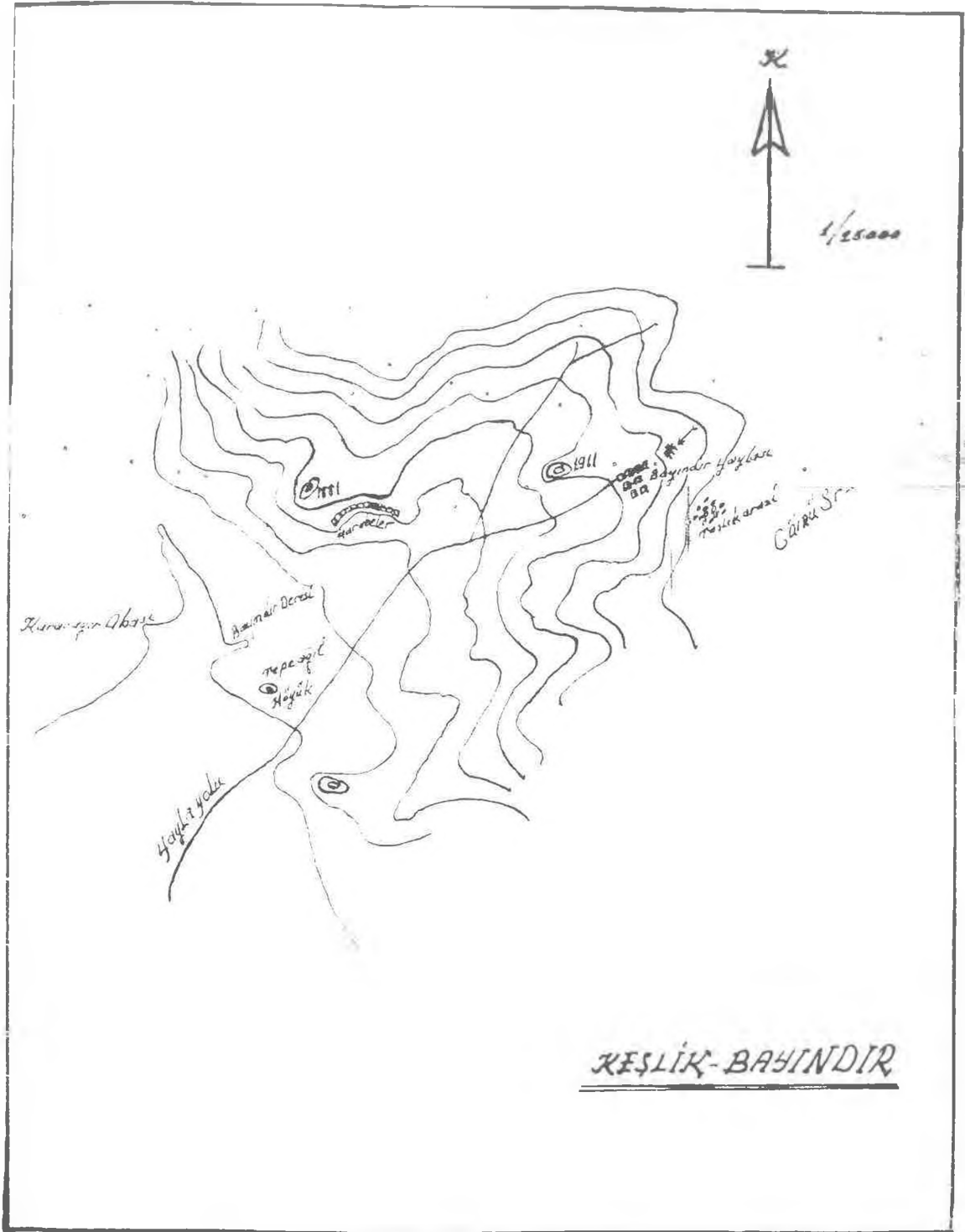
Sayın hocamız Prof. Dr. Tahsin Özgüç'ün, Demir devrinde Konya bölgesinin önemli şehirleri hakkında yaptığı araştırmaları ve bunların ya ovalardaki höyükler üzerine veya erişilmesi güç tabiattan müstahkem dağlar üzerine kurulduğunu eserinde² (Kululu, Çalapverdi, Göl-lüdağ) ı örnek olarak verdiği görülüyor.

Sonuç olarak bizim eserlerimizde buluntu yerini göz önünde bulunduracak olursak bu sayıdan müstahkem şehirler arasında Bor : (Keşlik - Bayındır). mevkiinide dahil etmek gerekecektir.

Bunu ileride yardımlarına her zaman hazır olduğum Sayın hocalarımızın adı geçen yörede yapacakları çalışmalarla kanıtlayacakları inancındayım.

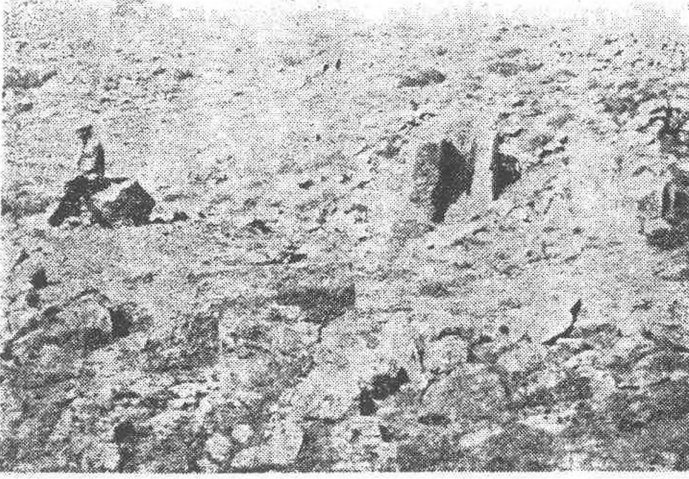
¹ AKURGAL, E.: Ancient Civilisations and ruins of Turkey İstanbul 1969 S : 314 Levha : 2

² ÖZGÜÇ, T : Kültepe and its vicinity in the iron age T. T. K. Basımevi — Ankara 1971 S : 71

KEŞLİK-BAHINDIR

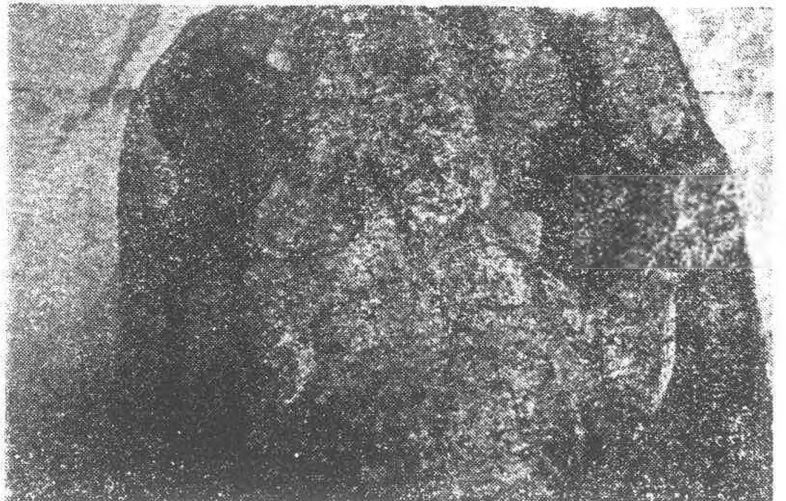
Plân

Resim : 1

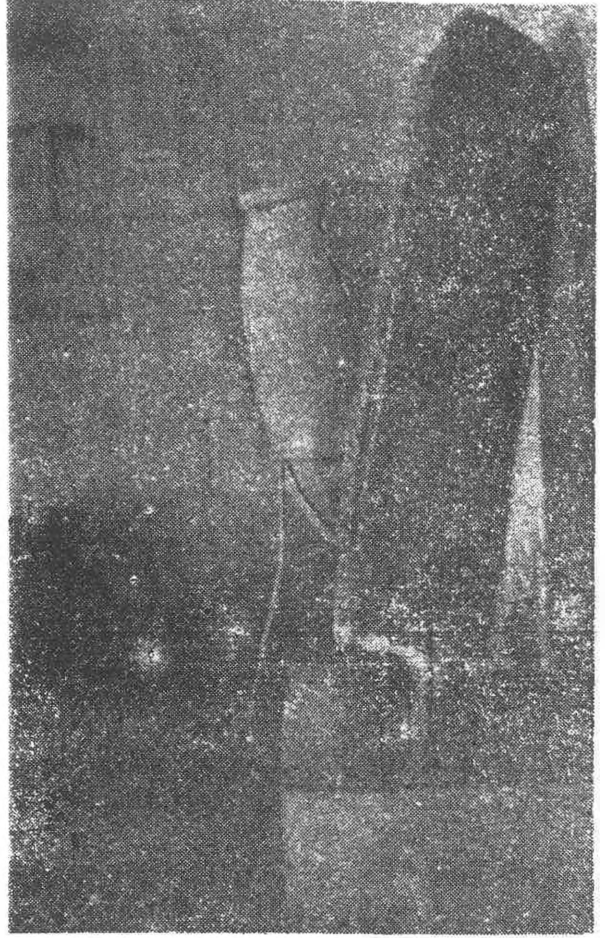
Resim : 2

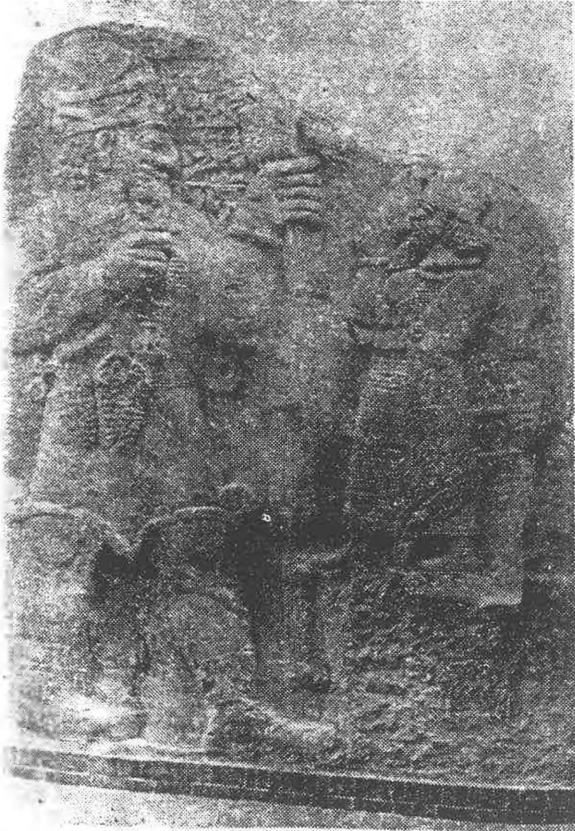
Resim : 4

Resim : 3

Resim : 5

Resim : 6

Resim : 7

ADANA BÖLGE MÜZESİNDEKİ «DEDELI» BRONZ URARTU KEMERİ

O. AYTUĞ TAŞYÜREK

1975 yılı başlarında Adana Bölge Müzesine mal edilen kemerin, Ağrı ili, Patnos ilçesine bağlı «Dedeli» bucağı civarındaki bir Urartu mezarında bulunduğu öğrenilmiştir¹.

54 cm. uzunluk ve 9.5 cm. enindeki kemer, müzeye 3 parça halinde intikal etmiştir. Soldaki iki parça arasındaki bölümde küçük bir eksiklik ile kemerin toka kısmının bulunması gereken sağ ucunda bazı eksiklikleri vardır (Fig. 1, Res. 1-6)². Üzerinde yer alan çok sayı ve türdeki figürler nedeni ile günümüze dek yayınlanmış Urartu kemerleri arasında özel bir yer alması gereken Dedeli kemerinin özellikle sağ uç kısmında yer alan at sırtındaki cenkçi ile onun önündeki gallop halinde başı geriye dönük arslan figürleri bugüne dek bilinen Urartu kemerlerinden ayrıcalık göstermektedir.

Bir giyoş bordürü ile çevrelenmiş bulunan eserin üzerinde, soldan sağa doğru, üst üste üçerli guruplar halinde ve her biri 2 cm. kadar büyüklükte; 1. Siren, 2. Arslan, 3. Kesinlikle bilinemeyen, 4. Boğa, 5. Avcı, 6. Tavşan başlı yaratık, 7. Arslan, 8. Tavşan başlı ya-

ratık, 9. Keçi, 10 Sfenks, 11. Avcı, 12. Keçi, 13. Boynuzlu, kanatlı akrep kuyruklu grifon ile, sağ uca 14. Boynuzlu grifon, 15. At sırtında cenkçi ve arslan figürleri yer almaktadır. 7. diziyeye kadar ki figürler soldan, diğerleri ise sağdan, ancak 5. avcı figürü de sağdan gösterilmiştir. Bu figür dizileri arasında süsleyici olarak; rozet, malta haçı, stilize yıldız, palmet vs. gibi dolgu motiflerine yer verilmiştir. Kemer üzerindeki bu değişik figürlerin ayrı ayrı incelenmeleri muhakkakki faydalı olacaktır.

1. Siren figürleri : (Res. 7). Eserin sol ucuna en yakın olan üst üste 3 rozet motifinden sonra, gene üst üste 3 adet siren motifi yer almaktadır ki, bunlar insan başlı, kuş gövdeli ve arslan pençeli olarak gösterilmişlerdir. Siren figürlerinin ilginçliğini ağızlarının üst üste dört çizgi halinde gösterilmeleri teşkil etmektedir³.

2. Arslan Figürleri : (Res. 8). Sola, yarı gallop halinde gösterilmiş bulunan arslan figürlerinin kuyrukları yukarıdan sırtlarının üstüne doğru yay şeklinde kıvrıktır, üst çenelerinin ise dairesel bir kabarcık şeklinde gösterilmiş olması dikkati çekmektedir.

3. Bu kısmın kırık olması nedeni ile kemer üzerinde soldan başlayarak üçüncü diziyi teşkil eden figürlerin kesinlikle ne oldukları saptanamamıştır.

¹ Daha önceleri Adana Bölge Müzesine Dedeli civarındaki Urartu mezarlığından gelmiş olduğu kesinlikle bilinen bir tam kemer ile, bir kemer parçası vardır. Bak. O.A. Taşyürek. Urartu Kemerleri. (Ankara, 1975). Kemer No. 1 ve 19.

² Eserin çizimi Adana Bölge Müzesi teknisyeni Nurettin Doğu tarafından yapılmış, fotoğraflar tarafımızdan çekilmiştir.

³ Bak. O. A. Taşyürek. Urartu Kemerleri, kemer No. 2; krş. res. 12.

4. Boğa Figürleri: (Res. 9). Urartu kemer ve kalkanları üzerinde pek çok defa karşılaşılan bu figürler bugüne kadar yayınlanmış kemerler üzerindeki aynı tip figürlerden bir ayrıcalık göstermemektedir.

5. Avcı Figürleri: (Res. 10). Sağa, diz çökmüş, oklarını karşısındaki tavşan başlı kompozit yaratıklara atmak üzere yayını germiş, miğferli Urartu savaşı yada avcılarını gösteren bu figürlerde ağızlar üst üste dört çizgi ile gösterilmiştir.

6. Tavşan Başlı Arslan Gövdeli Figürler: (Res. 11). Urartu sanatında ilk kez karşılaşılan tavşan başlı, at veya arslan gövdeli, kanatlı ve kuş kuyruklu bu mitolojik yaratıklarında ağızları üst üste dört çizgi ile belirlenmiş ve soldan yarı gallop halinde gösterilmişlerdir.

7. Arslan Figürleri: (Res. 12). İkinci sırada yer alan arslanlarla aynı özellikleri gösteren buradaki figürlerin kuyruklarının yukarıya kalkmamış olması öncekilerle aradaki belirli farkı teşkil etmektedir.

Avcı figürlerinin dışında buraya kadar incelenen figürlerin soldan gösterilmiş olmalarına karşılık, sekizinci sıradan itibaren figürlerin sağdan gösterildikleri dikkati çekmektedir.

8. Tavşan Başlı Figürler: (Res. 13). Bu figürlerinde altıncı sırada yer alanlardan farklılıklarını kuyruk işlenişleri teşkil etmektedir. Figürler burada boğa kuyruklu olarak gösterilmişlerdir.

9. Keçi Figürleri: (Res. 14). Sağdan, yarı gallop halinde gösterilmiş bulunan keçi figürlerinin gövdeleri noktalarla bezenmiştir.

10. Sfenks Figürleri: (Res. 15). Sağa, gallop halinde gösterilmiş bulunan sfenks figürlerinin başlarında birer polos yer almaktadır, kanatlı, arslan gövdeli ve kuyruk uçları stilize kuğu başı şeklinde işlenmiş olan bu figürlerde ağızlar üst üste üç çizgi ile belirlen-

miştir.

11. Avcı Figürleri: Beşinci sırada yer alan avcı figürleri ile aynı özellikleri taşıyan bu figürlerden ortadaki nin sağ omuzu üzerinde sadağı vardır ve avcılar oklarını önlerindeki keçi figürlerine yöneltmiş durumda gösterilmişlerdir.

12. Keçi Figürleri: Dokuzuncu sırada yer alan keçilerle aynı özellikteki bu figürleri diğerlerinden ayıran özellik boynuz işlenişleridirki, buradaki figürlerin boynuz uçları geriye doğru kıvrık olarak gösterilmiştir.

13. Arslan Figürleri: (Res. 16). Sağa gallop halinde, boynuzlu kanatlı ve akrep kuyruklu olarak belirlenen arslan figürleri başlarında dört saçak şeklinde gösterilmişlerdir ve üst çeneleri birer dairesel kabarcık halinde işlenmiştir. Adana Bölge Müzesinde aynı tipte arslan figürleri ihtiva eden başka kemer parçalarında vardır⁺.

Kemerin sağ ucuna yakın olan kısmında palmet motifleri ile bordürlenmiş bir alanın içine yerleştirilmiş durumda solda; diğer figürlerle aynı boyutta bir grifon ve sağında kemerin bütün enini kaplayacak şekilde asıl kompozisyon; at sırtında cenkçi ve önündeki bir arslan figürü ile karşılaşılmaktadır.

14 — Grifon Figürü: (Res. 17) Urartu sanatında bugüne kadar rastlanılan örneklerden farklı olarak boynuzlu gösterilmiş bulunan bu grifon; kanatlı, arslan gövdeli, kuş kuyruklu ve sağa gallop halinde gösterilmiştir.

15 — At sırtında cenkçi ve önünde arslan figürleri: (Res. 6) Kemerin enteresan özelliğini eserin sağında toka kısmına en yakın yerinde bulunan sağa at süren, başında külahı, sırtında okdanlığı ve omuzunun üstünde kalkanı bulunan cenkçi ile onun önündeki,

⁺ Bak. O. A. Taşyürek, Urartu Kemerleri, res. 1, 43.

başı geriye dönük ön ayakları yukarı ve yanlara açık arslan figürü teşkil etmektedir. At sırtındaki cenkçinin elleri bir makas şeklinde adeta iki parmaklı olarak, ağzı ise üst üste 5 çizgi halinde gösterilmiştir (Res. 18)⁵. Ata oranla cenkçi daha iri ve çok kalın bacaklı, arslan figürü ise diğerlerine kıyasla çok daha oransızca iri işlenmiştir. Arslanın ağzında üst çene işlenişinin yuvarlak bir kabarcık ve sol ön pençesinin bir tarak şeklinde belirlenmiş olması enteresandır (Res. 19). Gerek at ve gerekse arslan figürleri oldukça süslü gösterilmişlerdir ve her ikisinde sağruları üzerinde birer stilize N motifi dik-kati çekmektedir. Buna benzer arslan avı kompozisyonlarına Urartu kemerlerinde dahil olmak üzere⁶, Malatya «Arslantaş» kazılarında bulunmuş olan bir yeni Hitit krallık çağı taş bloku üzerindeki reliefte⁷, ayrıca Ziviye fildişi

⁵ Ibid. Fig. 7; pl. 29.

1971 yılı mayıs ayında Münih'te bulunduğu sıralarda, prehistorya müzesinin (Præhistorische Staatssammlung) Urartu eserlerini içine alan, Müzenin Müdürü Dr. H. Keilner tarafından vücuda getirilmiş son derece güzel fotoğraf arşivini incelerken aynı tip kompozisyonlar ihtiva eden bir kaç bronz Urartu kemeri görmüştük. Bize bütün imkânları ile yardımcı olan müzenin değerli Müdürü Dr. H. Keilner'e bu vesile ile burada teşekkürü borç biliriz.

⁶ Bak. E. Akurgal, *The Hittites*, (London, 1962), pl. 105; T. A. Madhloom *The Chronology of Neo-Assyrian Art*, (London, 1970), pl. VI, No. 5.

levhalarından biri⁸ ve Ninive orijinli, Asur-Banipal'i arslan avında gösteren bir Alabaster relieftede rastlanmaktadır⁹.

Kemerin Tarihlenmesi: Kemer üzerinde yer alan figürlerin stil özelliklerinin incelenmesi eserin Ord. Prof. E. Akurgal tarafından Urartu'nun geç sanat çağı stili (kübik stil) olarak tanımlanan perioda tarihlenmesini gerektirmektedir. Zira kemer üzerindeki arslan figürlerinin, özellikle en sağda yer alan büyük arslan figürünün ağız işlenişinde üst çenenin daire şeklinde bir kabarcık olarak gösterilmiş olması, eserin Akurgal tarafından kübik stildeki arslan figürü olarak nitelenen ve Toprakkale kazılarında bulunmuş olan Rusa III (M.Ö. 605-585) çağına tarihlenen kalkan üzerindeki arslan figürleri ile stil özellikleri yönünden büyük benzerlikler gösterdiğini ortaya koymakta ve eserin bu çağa tarihlenmesini mümkün kılmaktadır. Bu arada gerek at sırtındaki cenkçi ve gerekse diğer siren, avcı, sfenks ve tavşan başlı figürlerinde ağızlarının üst üste 3-5 çizgi halinde gösterilmiş olmaları eserin bu çağa tarihlenmesini gerektiren bir başka stil özelliği kabul edilebilir¹⁰.

⁸ Bak. A. Parrot, *Assur*, (Paris, 1969), pl. 177 B.

⁹ Aynı yer. pl. 63.

¹⁰ Ba. O. A. Taşyürek, *Urartu Kemerleri*, dipnot. 25.

THE «DEDELI» BRONZE URARTIAN BELT IN THE ADANA REGIONAL MUSEUM

O. AYTUĞ TAŞYÜREK

It has been established that the belt acquired by the Adana Regional Museum at the beginning of the year 1975 was found in the Dedeli village of Patnos county in the Ağrı District¹.

This bronze belt, which is broken in three places, is 94 cm. in length and 9,5 in width. There is a small section missing on the left side and a portion missing from the right end of the belt where the buckle was attached (Fig. 1. III. 1 - 6)². The «Dedeli» belt deserves special attention among belts belonging to the Urartian period. In the first place there is an unusually large variety of human and combination animal figures represented. Secondly, the large equestrian hunting scene that is depicted, comprises one third of the entire belt surface and shows a warrior on horse back pursuing a running lion. This unique scene sets this bronze belt apart from other known Urartian belts.

---

¹ The Adana Regional Museum also has one complete belt and a fragment of another belt in its Urartian collection. These belts were recovered from a Urartian cemetery located in the vicinity of «Dedeli». See O.A. Taşyürek, *Urartian Belts in the Adana Regional Museum*, (Ankara, 1975), nos 1 and 19.

² The drawing of the «Dedeli» belt was done by Mr. Nurettin Doğru of the Regional Museum. The accompanying photographs are the work of the author, sincere thanks to Muh-tar Gücüm, who translated this article and to Carolina Williams M.A. Ph. D for the corrections.

The entire belt is surrounded by a guilloche border. Within this border human and animal figures are seen in vertical groups of three each measuring about 2 cm. They are as follows, from left to right: 1 — Sirens, 2 — Lions, 3 — Unrecognizable figures, 4 — Bulls, 5 — Hunters, 6 — Rabbit-headed combination creatures, 7 — Lions, 8 — Rabbit-headed combination creatures, 9 — Goats, 10 — Sphinxes, 11 — Hunters, 12 — Goats, 13 — Lion figures, 14 — Another representation of a Griffon with a horn 15 — Large equestrian warrior and lion figure. Figure 1 - 4, 6 and 7 face to the left, the remaining figures 5, and 8 - 15 face to the right. Decorating the spaces between the groups of figures are rosettes, Maltese crosses, stylized stars, and palmettes. It will be profitable to examine each figure separately.

1 — Siren figures (I LL. 7) On the left end of the belt, following a rosette pattern. There are three siren figures placed vertically above one another. These figures are portrayed as combination creatures with human heads, bird bodies and the paws of a lion. It is interesting to note how the mouth is rendered by the use of four horizontal lines. This artistic representation of an animal mouth will be repeated a number of times in this belt³.

---

³ See O.A. Taşyürek, *Urartian Belts*, belt number 2. compare III. 12.

2 — Lion figures (III.8): These figures are shown in a «Springing» position with their tails gracefully curved up and in towards their backs. A round bump characteristically depicts their upper jaw.

3 — This section of the belt is missing. Therefore, it is not possible to ascertain what was represented.

4 — Bull figures (III. 9): These figures do not contain any unusual features. Similiar bull representations are seen frequently on many Urartian belts and shields.

5 — Hunters (III. 10): Human figures are shown with drawn bows about to loose their arrows upon the rabbit-headed composite creatures in front of them. They are wearing helmets which suggest they could be either hunters or warriors. Four parallel lines are used to represent the mouth in the same manner as we see in figure 1.

6 — Rabbit headed combination creatures (III.11): This is the first time that this type of composite creature has been found on any Urartian artifact. These figures have the head of a rabbit, the body of either a horse or lion, wings and a tail like a bird. Four horizontal lines represent the mouth. These creatures are shown in a «pouncing» position. It is thought that animal combinations, like the one depicted here, represent mythological creatures.

7 — Lion figures (ILL.12): The lion figures have the same characteristics as the lions in the second row, with the exception of the tail which falls in a curve behind the lion.

8 — Rabbit - headed combination creatures (III.13): These figures are identical to the composite creatures shown in the sixth row, with the exception of the tail. These creatures have bull-like tails.

9 — Goat figures (ILL. 14): The figures are shown in a «springing» position with circular ornamentations.

10 — Sphinx figures (ILL.14). These galloping sphinxes have lion bodies with wings. The ends of the wings are stylized swans heads. The mouth is depicted by three horizontal lines. Each sphinx figure is shown wearing a crown on its head.

11 — Hunter figures: These human figures are decorated with man figures contain the same characteristics as the fifth row figures. The middle figure carries a quiver on his right shoulder. All appear to be aiming their arrows at the goats in front of them.

12 — Goat figures: The difference between these figures and those represented in the ninth row is the manner in which the horns are shown bending backward instead of forward. All other characteristics are similiar.

13 — Lion figures (ILL.16): These pouncing lions have horns, wings, and scorpion tails. The upper jaws are represented by the circular bumps (See figure 2). Lion figures like the ones seen here are commonly found on the Urartian belts from the collection on display found on the Urartian belts from the collection on display at the Adana Regional Museum⁴.

14 — Griffin figure (ILL.17): Near the right end of the belt, in an area surrounded by a palmette motif, there is a single griffin figure. This griffin is the same size as the above figures. Unlike previously discovered examples in Urartian art, this griffin is portrayed with a horn, the body of a lion with wings and finally the tail of a bird.

15 — Equestrian warrior preceded by lion (ILL.6): This large grouping, on the right side near the buckle, is the most unique aspect of the Dedeli belt. An equestrian warrior, wearing a helmet

⁴ See O.A. Taşyürek, Urartian Belts, III.1 and 19.

met, is equipped with a quiver on his back and a shield on his shoulder. He is pursuing a lion, whose head and shoulders are turned to the back and whose front paws are raised and spread. The warrior's hands are portrayed with two fingers in scissors-like fashion and his mouth consists of five horizontal lines (ILL.18)⁵. Proportionately the warrior is far larger than his mount. Note how thick the warrior's legs are. The lion too is executed on a very large scale. Again, the mouth of the lion is shown as a round bump and the left front paw is in the shape of a comb (ILL.19). Attention is given to this added grouping by a stylized decorative motif on the haunches of both the horse and the lion. There is a tulip motif found on the front paws of the lion. Similar compositions can be found on a- Urartian Belts⁶, b-A.

⁵ Ibid fig. 7. p. 29.

⁶ When the author was in Munich in May of 1975, he noted a number of bronze belts with these same characteristics in the excellent photographic archive created by the Museum Director, Dr. H. J. Kellner. The author extends his grateful appreciation to Dr. Kellner for placing the artifacts of the Prehistory Museum at his disposal.

relief found in Malatya, «Aslantash» excavation, New Hittite Kingdom⁷, c- Ziwiye Ivory plaques⁸, d- An alabaster relief of Nineveh origin showing Asur-Banipal hunting lions⁹ etc.

Dating the belt: An examination of the figures enables one to date the belt to what Professor E. Akurgal has termed the Cubic Style of the late Urartian Art Period. The manner in which the mouths of the lions are portrayed, in particular the large lion on the right, is very similar to that on artifacts of the period of Rusa III (605-585 B.C.). It is also evident that this belt falls into the «Cubic Period» from the manner that is used to portray the mouths of warriors, sirens, sphinxes and composite rabbit-headed creatures, i.e. the repeated use of three to five horizontal lines¹⁰.

⁷ See E. Akurgal, *The Hittites*, (London, 1962), pl. 105; T.A. Madhloom, *The Chronology of Neo-Assyrian Art*, (London, 1970), Pl. 5, No. 5.

⁸ See. A Parrot, *Assur*, (Paris, 1969), Pl. 177. B.

⁹ Ibid, pl. 63

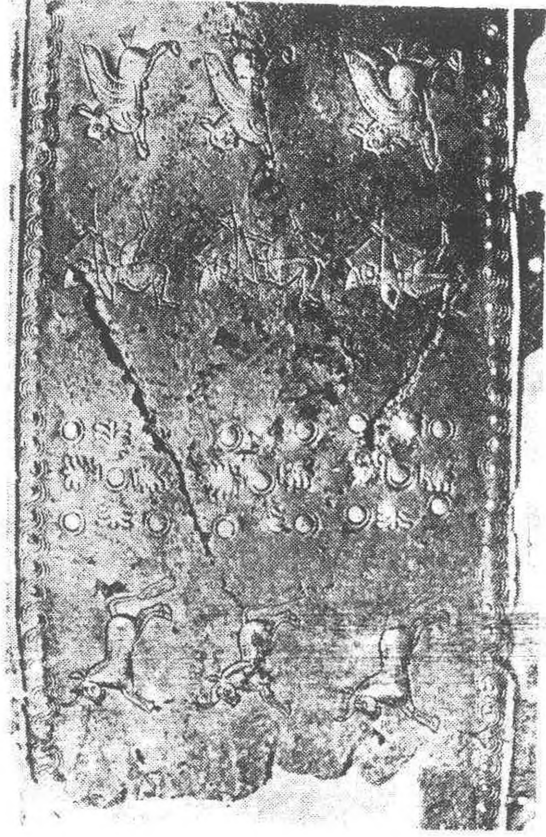
¹⁰ See O.A. Taşyürek, *Urartian Belts*, footnote 25.

Fig - 1

Resim : 1

Resim : 2

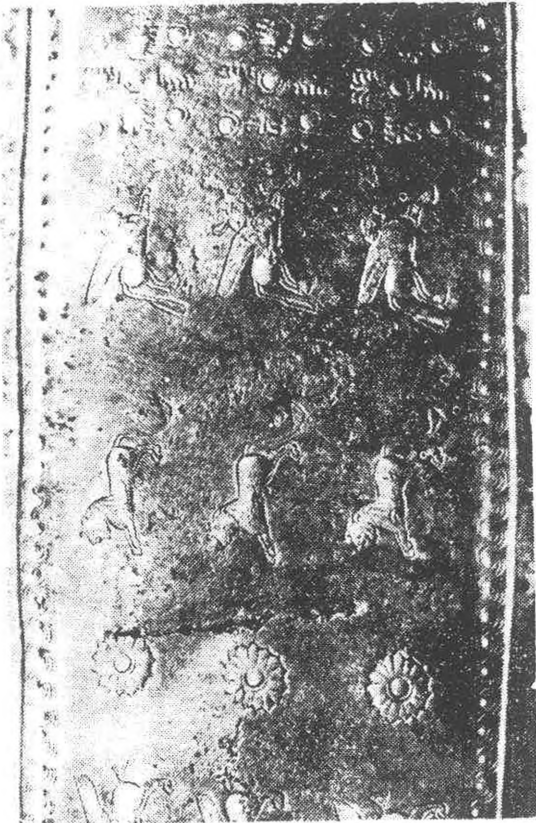

Resim : 4

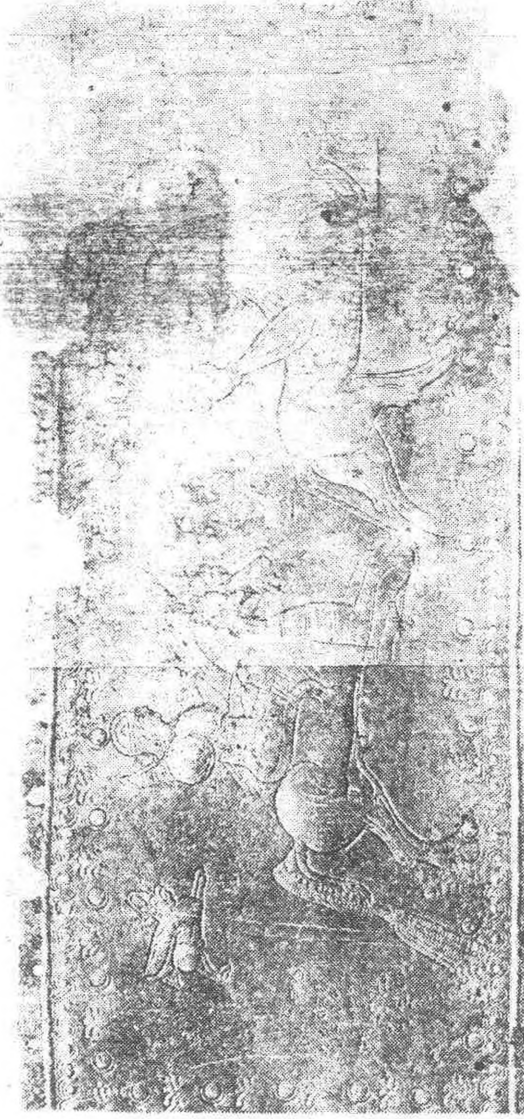
Resim : 7

Resim : 3

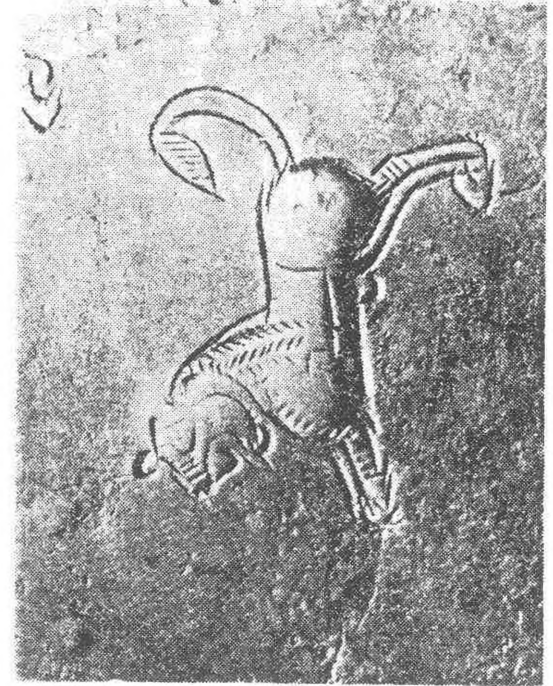
Resim : 5

Resim : 6

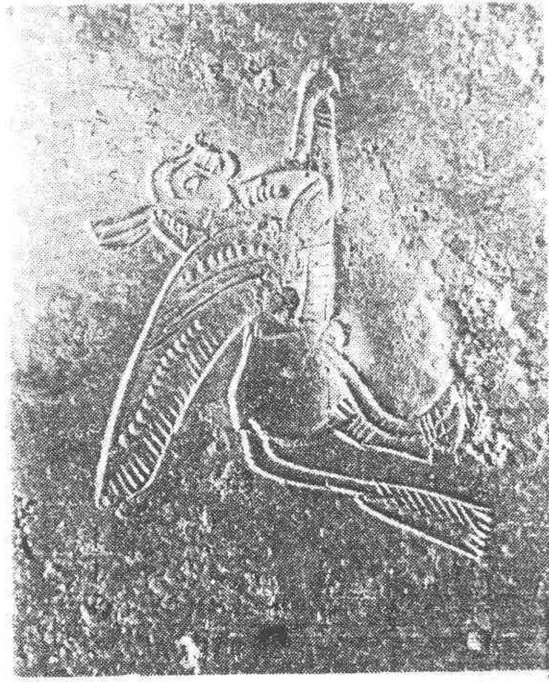
Resim : 9

Resim : 8

Resim : 11

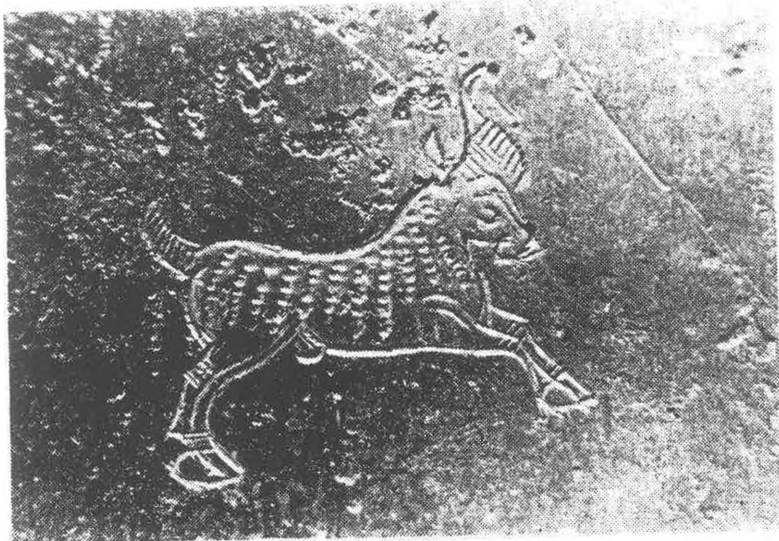
Resim : 13

Resim : 10

Resim : 12

Resim : 14

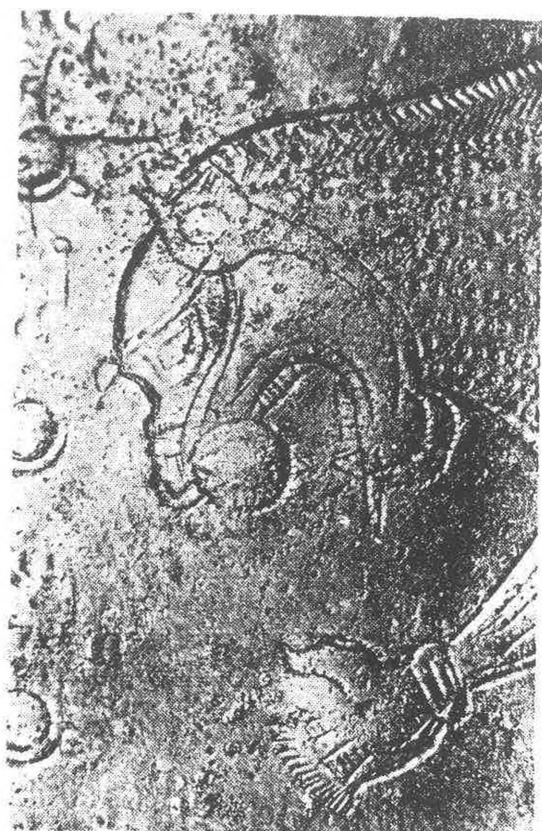
Resim : 16

Resim : 15

Resim : 17

Reslm : 19

Reslm : 18

ŞÜKRANLI NEKROPOL KAZISI - 1975

DÜNDAR TOKGÖZ

Seyitgazi İlçesine bağlı Şükranlı Köyü'ndeki nekropol kazısına 1975 yılında Bakanlığımızın 4.7.1975 gün ve 471-1 (26).08103 sayılı kazı ruhsatı ile 8.7.1975 tarihinde başlamış ve çalışmalarımız 20 gün sonra bitirilmiştir. Bu yılki kazı heyetimiz Başkan Dündar Tokgöz, Asistan Yüksel Çakır, Müze Memuru Mehmet Mutlu, Şoför Necip Tuna ve bekçilerden Ahmet Kırıcı'dan kurulu idi.

1975 yılındaki çalışmalarımız yine Bizans nekropolü içindeki kaya mezarlarının açılması ile başlamıştır. Geçen yıldan temizlenmesi yarım kalan bir kaya mezarı ile çevresinde üç yeni mezar daha tesbit edilerek kazısı yapılmıştır. Yine geçen sene kazısı yapılan 8 yer altı kaya mezarı, kışın sel sularının baskınına uğradığından içleri çamurla dolmuş ve bazıları da görünmez olmuştu. Bu sebepten eski mezarlar tekrar temizlenerek gerekli barikatlar yapıldı. Kazı mevsiminin geç olması ve harman zamanına raslaması sebebi ile bu yılki çalışmalarımız oldukça güç olmuştur.

A — NEKROPOL ÇALIŞMALARI :

MEZAR — 9 :

7, GH plankareye tesadüf eden ve

üstü açık bir girişi (dromosu) ve birde mezar odaşı bulunan, kalker kayaya oyulmuş bir mezardır. (Res. 21 pl). Mezarın ana eksenini 60 derece kuzey - doğu istikametindedir. Üstü açık tek basamaklı girişin uzunluğu 94 m., genişliği başta 1.17 m., arkada 1.32 m., yüksekliği ortalama 0.66 m. dir. Üzeri tabii arazi seviyesinde olup, gömmeden sonra toprakla doldurulmuştur (Res. 9, 21). Girişin sonunda mezar odasına açılan ve üstü sonradan kırılmış bir kapı bulunmaktadır. Kapının genişliği 0.54 m., yüksekliği tahminen 0.56 m., et kalınlığı ise 0.34 m. dir.

Mezar odası girişin zemin seviyesinden 0.96 m. alçakta olduğundan içine yükseklikleri 0.26 m. ve 0.32 m. ve 0.34 m. olan iki basamakla inilir (Res. 5, 21 A-A). Mezar odası GD duvarında 2.32 m., KB duvarında 2.16 m. uzunluğunda ve önde 1.28 m., arkada 1.34 m. genişliğindedir (Res. 21 pl). Mezar istikametinde ve beşik tonoz şeklinde yapılmış tavanın tam ortadan yüksekliği 1.71 m. dir. Tavana sonradan 0.15 m. çapında bir delik açılmıştır. Odanın üç duvarında birer arcosolium vardır. GD duvarındaki zeminden 0.52 m. yükseklikte olup, ağız genişliği 1.90 m., derinliği 1.70 m. ve tam ortadan yüksekliği 0.90 m. dir. (Res. 3,21 pl). KB duvarında açılan arcosoliumda zeminden 0.50 m. yükseklikte, ağız kenarı tahminen 1.80 m., derinliği 1.65 m. ve tam ortadan yüksekliğide 0.88 m. dir. Ağız kenarı sonradan tahrip edilmiştir (Res. 4). Odanın cephe duvarındaki ar-

¹ Kazımız sırasında heyetimize her türlü yardımı sağlayan ve ziyaretleriyle alakasını esir-meyen Seyitgazi Kaymakamı Sayın Orhan Kırılı'ya, Seyitgazi Turizm Derneği mensuplarına teşekkürü borç biliriz.

cosolium ise zeminden 0.56 m. yükseklikte, 1.60 m. ağız genişliğinde, 1.98 m. derinlikte ve tam ortadan 0.92 m. yüksekliktedir (Res. 22 B-B). Bu arcosoliumun ağız çevresinde bir önceki gibi tahrip edilmiştir.

Mezarın ölçüleri biraz nisbetsizdir. Gerek karşılıklı duvarların boyları ve gerekse arcosoliumların ölçüleri arasındaki farklar büyüktür. Yine buna paralel olarak işçilik zayıftır. Mezarın dışında veya içinde herhangi bir tezyinat yoktur².

Buluntular: Mezarın zemininde gri hamurdah yapılan küçük kase parçaları bulunmuştur (Res. 27 No. 1-3).

MEZAR 10:

10, C plankareye tesadüf eden ve üstü açık bir girişi, iki mezar odası bulunan, kalker kayaya oyulmuş bir mezardır (Res. 23 pl). Mezarın ana eksenini 50 derece kuzey - doğu istikametindedir. 0.36 m. yükseklikte bir basamağı bulunan girişin uzunluğu 1.70 m., genişliği 0.99 m., yüksekliği de ortalama 0.75 m. dir. Girişin üstü tabii arazi seviyesinde olup, gömmeden sonra toprakla doldurulmuştur (Res. 6). Girişin sonunda mezar odasına açılan ve sonradan tahrip edilmiş bir kapı vardır. Kapının genişliği 0.51 m., et kalınlığı 0.44 m., yüksekliği ise tahminen 0.50 m. dir.

Birinci mezar odası girişin zemin seviyesinden 1.03 m. daha alçakta yapıldığından içine yükseklikleri 0.41 m. ve 0.39 m. olan iki basamakla inilir (Res. 10, 23 A-A). Ayrıca kapı eşliğinde 0.23 m. düşürülmüştür. Bu mezarın geçen seneki bulunanlardan tek farklı yanı giriş ve mezar odasındaki basamakların yarım daire şeklinde olmasıdır

(Res. 10, 23 pl). Bu mezar odasının uzunluğu GD duvarında 1.69 m., KB duvarında 1.60 m. olup genişliğide 1.76 m. dir. Mezar istikâmetinde ve yalancı tonoz şeklinde yapılmış tavanın yüksekliği ise 1.76 m. dir. Odanın GD ve KB duvarlarında açılmış birer arcosoliumu vardır. GD duvarında açılmış arcosolium zeminden 0.54 m. yükseklikte, 1.61 m. ağız genişliğinde 1.37 m. derinliğinde ve tam ortadan 0.76 m. yüksekliğindedir (Res. 8, 23 A-A). Diğeri ise zeminden 0.52 m. yükseklikte, 1.50 m. yüksekliğindedir (Res. 9). Her iki arcosoliumun ağız kenarları sonradan tahrip edilmiştir.

İkinci odaya kayaya oyma yalancı payeli bir kemerle geçilmektedir (Res. 7). Payelerde başlık olmayıp yalancı kemer tavan dönüşüne uygun olarak birleşir. Payeler zeminde 0.44 m. genişlikte ve 2.20-0.25 m. kalınlıktadır. Yalancı kemer ise paye genişliğinde olup, tavandan 0.13 m. düşük yapılmıştır. İkinci odanın uzunluğu 1.81 m., genişliği 1.80 m. dir. Duvarlarına açılmış üç arcosoliumu vardır. GD duvarındaki zeminden 0.53 m. yükseklikte,, 1.61 ağız genişliğinde, 0.88 m. derinliğinde ve tam ortadan 0.75 m. yüksekliktedir (Res. 8). KB duvarındaki arcosoliumda ölçüleri bakımından bir öncekinin benzeridir. Cephe duvarına açılmış olanı ise zeminden 0.55 m. yükseklikte, 1.35 m. ağız genişliğinde, 0.84 m. derinlikte ve tam ortadan 0.88 m. yüksekliktedir. Üç arcosoliumunda ağız kenarları sonradan tahrip edilmiştir. Mezarın içinde herhangi bir tezyinat yoktur.

Buluntular: Birinci ve ikinci odalı lar zeminden gri, pembe hamurlardan yapılmış tabak, testi ve kapak parçaları bulunmuştur (Res. 27 No. 4-7).

² Geçen sene kazısını yaptığımız bazı mezarların içinde oyma ve kabartma haç, arcosolium kenarlarında boya ile yapılmış süslemeler vardı.

³ Yine geçen sene bulduğumuz mezarların bazıları yalancı kemer ve payeliydi. Fakat onların yalancı payeleri başlıklı olup üzerinde rozet, haç gibi kabartmalar vardı.

MEZAR 11 :

8, E plankareye tesadüf eden ve üstü açık bir girişimi, iki tane mezar odası bulunan, kalker kayaya oyulmuş bir mezardır (Res. 24). Mezarın ana eksenini 65 derece kuzey - doğu istikâmetindedir. 0.56 m. yüksekliğinde ve yarım daire şeklinde bir basamağı bulunan girişin uzunluğu 1.74 m. genişliği 1.14 m., yüksekliği de ortalama 1.04 m. dir (Res. 11). Girişin üstü tabii arazi seviyesinde olup, gömmeden sonra toprakla doldurulmuştur. Üstü açık bu girişin sonunda mezar odasına açılan kapı vardır. Kapının genişliği 0.54 m., yüksekliği 0.86 m., et kalınlığı 0.29 m. dir.

Birinci mezar odası girişin zemin seviyesinden 0.93 m. daha alçakta yapıldığından içine yükseklikleri 0.30 m. ve 0.24 m. olan iki basamakla inilir (Res. 15, 24 A-A). Bu mezar odasının uzunluğu 1.70 m., genişliği ise önde 1.50 m. arkada 1.60 m. dir. Mezar istikâmetinde ve yalancı tonoz şeklinde yapılmış tavanın yüksekliği de 1.70 m. dir. Odanın GD ve KB duvarına açılmış birer arcosoliumu vardır. GD duvarındaki zeminden 0.52 m. yükseklikte, 1.45 m. ağız genişliğinde, 1.28 m. derinlikte ve tam ortadan 0.79 m. yükseklikte (Res. 13). KB duvarındaki zeminden 0.77 m. yükseklikte, 1.43 m. ağız genişliğinde, 1.22 m. derinlikte ve ortadan 0.80 m. yükseklikte (Res. 14).

İkinci odaya (Mezar 10 da olduğu gibi) kayaya oyma yalancı payeli bir kemerle geçilmektedir (Res. 12). Payelerin zemin başlangıcındaki genişlikleri 0.38 m. olup, kemerle birleştikleri yerde 0.32 m. ye düşer. Kalınlıklar ise 0.20 m. dir. Kemerin yüksekliğide 0.20 m. - 0.29 m. arasında değişmektedir. İkinci odanın uzunluğu GD duvarında 1.73 m., KB duvarında 1.54 m., genişliği önde 1.56 m., arkada 1.73 m. dir. Odanın üç duvarında da birer arcosolium vardır. GD duvarında açılan zeminden 0.57 m. yükseklikte, 1.53 m. ağız genişliğinde,

1.20 m. derinliğinde ve tam ortadan 0.80 m. yükseklikte (Res. 13). KB duvarındaki arcosoliumda bir öncekinin benzeridir. Cephe duvarına açılmış arcosolium ise zeminden 0.52 m. yükseklikte, 1.41 m. ağız genişliğinde, 1.24 m. derinliğinde ve tam ortadan 0.90 m. yükseklikte (Res. 12).

Bu mezarın içinde de herhangi bir tezyinat yoktur. Biçim bakımından (Mezar 10) un bir benzeridir. Tek farkı inişteki basamağın dikdörtgen şeklinde olmasıdır (Res. 15).

Buluntular : Birinci ve ikinci odaların zemininde dağınık olarak gri ve kıremidi renk hamurlardan yapılmış kase parçaları bulunmuştur (Res. 27 No. 8-14).

MEZAR 12 :

8, C plankareye tesadüf eden ve üstü açık bir girişi, birde mezar odası bulunan, kalker kayaya oyma mezardır (Res. 26 pl). Mezarın ana eksenini 50 derece KD istikâmetindedir. Basamak şeklinde bir meyille içine inilen girişin uzunluğu 1.70 m., genişliği 1.10 m., yüküyükseklığıde ortalama 0.80 m. dir. Girişin sonunda üstü tahrip edilmiş bir kapı vardır (Res. 16). Kapının genişliği 0.43 m., et kalınlığı 0.33 m. ve yüksekliği tahminen 0.53 m. dir.

Mezar odası girişin zemin seviyesinden 1.16 m. alçakta yapıldığından içine yükseklikleri 0.39 m. ile 0.37 m. olan iki basamakla inilir. Basamaklar yarım daire şeklinde yapılmıştır (Res. 19). Mezar odasının uzunluğu 1.92 m., genişliği önde 0.95 m., arkada 1.35 m. dir. Yalancı ve düşük beşik tonoz şeklindeki tavanın yüksekliğide 1.50 m. dir. Odanın üç duvarında da birer arcosolium vardır. GD duvarındaki zeminden 0.51 m. yükseklikte, 1.81 m. ağız genişliğinde 1.47 m. derinlikte ve tam ortadan 0.98 m. yükseklikte (Res. 17). Karşısındaki KB arcosoliumuda bir öncekinin benzeri olup, ölçülerinde fazla bir farklılık göstermez. Cephe duvarına

açılmış arcosolium zeminden 0.50 m. yükseklikte, 1.42 m. ağız genişliğinde 1.43 m. derinlikte ve tam ortadan 0.88 m. yüksekliktedir (Res. 18).

Mezarın arcosolium ağız kenarlarında sonradan yapılan tahribat izleri vardır. Mezarın işçiliği zayıf olup herhangi bir tezyinata yoktur.

Buluntular: Zeminde koyu gri ve pembe hamurlardan yapılmış geniş kase, tabak ve kapak parçaları bulunmuştur (Res. 27 No. 15-18).

YORUM

Şükranlı Nekropolü (1974 yılı kazı raporunda da belirtildiği gibi) bölgede önemli bir buluntudur. Çünkü bölgedeki diğer mezarlarda göremediğimiz genel karakter bu nekropolde açıkça görülür. Dağlık Frigya'da kayaya oyulmuş Bizans çağına ait binlerce mezar vardır. Fakat bunlardan bir kısmı daha önceki çağlarda yapılmış mezarların bozulmuş veya ilâveler yapılmış bir şeklidir. Diğer bir kısmı ise müsait görülen kayalıklara gruplar halinde ve gelişmiş güzel açılmış olanlardır. Bunlarda işçilik vasıfsız olduğu gibi çoğu zaman yön mefhumları da yoktur. Kaya sertliği gözönüne alınmayanlarda günümüze varamadan eriyip gitmişlerdir.

Çevrede yaptığımız araştırmalarda bu tipe yakın mezarlara Çifteler İlçesine bağlı Hanköy'de rasladık. Bugün üzerinde adı geçen köyün kurulu olduğu bu bölgenin geniş bir Bizans nekropolü olduğu kanaatindeyiz. Çünkü kaya altına oyulmuş mezarlardan görme imkânına sahip olduğumuz bir kaç halen ahır olarak kullanılmaktadır (Res. 28). Bunlar Şükranlı mezarlarından daha geniştir. Ortalarında tavanı taşıyan ve kayadan çıkarılmış bir sütunları vardır. Bazende bir mezardan diğerlerine geçmek mümkündür. Gördüklerimizin içlerinde herhangi bir tezyinata raslamadık.

Sivrihisar İlçesine bağlı Dümrek

Köyü'nde bulunan kaya altına oyma bir mezar ise ölü gömme şeklini göstermesi bakımından ilginçtir. Dikdörtgen planlı bir odadan meydana gelen mezarın tavanı semerdam şeklinde oyulmuştur. Mezarın küçük bir kapısı olup bu da dıştan bir kapak taşı ile örtülmektedir (Res. 29, 30). Mezar odasının içinde pişmiş topraktan bir lahit bulunmuştur (Env. A-281-75). Lahit stilize domuz şeklinde yapılmış olup, üstünde iki kapağı vardır (Res. 31). İçinde ise bir iskeletten başka herhangi bir ölü hediye eşyası çıkmamıştır.

Netice olarak Bizans çağının erken safhalarına ait bu tür mezarlar Dağlık Frigya bölgesinin her tarafına dağılmış bir durumdadır. Ancak dini merkezlerde toplu ve bir intizam içinde olan bu mezarlar, diğer bölgelerde dağınık ve değişik karakterdedirler. Genellikle hac planlı olup, gömme mezar içindeki arcosolium içlerine yapılmaktadır. Erken çağlarda mezarlara ölü eşyası olarak testi, geniş kase, tabak gibi pişmiş toprak hediyeler konulmuştur.

B — TÜRÜMÜS ÇALIŞMALARI :

1974 Şükranlı Nekropol Kazısı sonunda çevrede yaptığımız araştırmalarda yan yana üç türümüs tesbit etmiştik. Türümüsler Çukurca Köyü'nün 300 m. kuzeyinde ve bugünkü Şükranlı - Çukurca köyleri arasındaki şosenin doğu ve batısında yer almaktaydı. Ortadaki türümüsün üzerinden de bu şose geçmişti (Res. 32). Yolun iki yanında kalanlar ise zamanında soyulmuş ve üst yapıları da tamamen tahrip edilmişti. Bölgenin türümüs altı mezar mimarisini tanımak ve bu anıtları kazanmak bakımından temizlenmelerinde çok büyük fayda vardı. Bu sebepten 1975 kazı mevsiminde bu iki türümüs altı mezarını da programa dahil ederek temizledik.

Türümüs 1 (T-1) :

Çukurca Köyü'nün 300 m. kuzeyin-

de ve Şükranlı - Çukurca şosesinin doğu tarafında yer alan bu tümülüs, önceleri açılmış ve içindeki mezar yapısı da dağıtılmıştır. Daha sonraları üstü sürüldüğünden yağma toprak etrafa tamamen dağılmıştır. Bu sebepten çapı 40 m. kadar genişlemiş, fakat yüksekliği 1.600 m. ye kadar düşmüştür (Res. 33). Ana eksenini tam doğu istikâmetinde olan bu mezar, bir dromos ve iki mezar odasından meydana gelmiştir (Res. 50 pl.). Mahalli kalker taşından yapılan mezarın üst yapısı tamamen, yan duvarları ise kısmen tahrip edilmiştir (Res. 34).

Dromosun yan duvarları büyük blok taşlardan meydana getirilmiştir. Ağız tamamen tahrip edilmiştir. Yan duvarlarda ortalama olarak bugün 1.40 m. kadar kalmıştır. Zemini monolit bir taş levha ile kaplı olan dromosun boyu 3.00 m., eni de 1.10 m. dir. Dromosun yan duvarlarında mezar odalarına nisbeten çok kaba bir taş işçiliği görülmektedir. Taşların iç yüzleri kabaca işlenmiş, arka yüzleri ise ocaktan alındığı gibi bırakılmıştır (Res. 36).

Kenetsiz büyük blok taşlardan yapılan 1. mezar odası yan duvarlarının da üstü olmadığından yüksekliğini bilmiyoruz (Res. 40-46). Ayakta kalanlarının ortalama yüksekliği 0.85 m. dir. Zeminini monolit bir taşla kaplı olan 1. odanın boyu 1.50 m., eni ise 1.30 m. dir. Bu odaya dromosdan bir kapı ile geçilmektedir. Kapı, odayı dromosdan ayıran blok yan duvarlarının uzantısından meydana gelmiştir (Res. 38). Kapı 0.70 m. genişliğindedir. Önünde 0.50 m. eninde bir seki vardır. Bu sekinin iki yanında kapı kanadına ait mil çukurları açılmıştır. Ortalama 0.14 m. çapında olan bu mil çukurları, 1. oda kapısının dromos tarafından bir kapak taşı ile örtüldüğünü kanıtlamaktadır.

2. mezar odasına yine bir kapı ile geçilmektedir. Kapı monolit bir taşta oyularak açılmış olup, 0.88 m. yüksekliğinde ve 0.66 m. genişliğinde-

dir (Res. 51). Kapı boyutlarına 0.04 m. girinti yapılmıştır. Buna göre 1. oda ile 2. oda arasındaki bu kapıyı içden bir kapak taşı örtmekteydi. Odanın duvarları kenetsiz blok taşlardan meydana getirilmiştir (Res. 37). Bu odanın çatısı tamamen, yan duvarları kısmen sökülüp alındığından yüksekliği ile çatı vaziyetini bilemiyoruz. Bir önceki odanın boyutları kareye yakın olduğu halde bu odanın dikdörtgendir. Eni 2.14 m., boyu da 2.72 m. dir. Zeminini 6 monolit taş levha ile kaplıdır. Fakat ortadaki iki taş, altı aranmak maksadı ile tahrip edilmiştir (Res. 43). Bu odanın da taş işçiliği 1. odanın gibidir (Res. 45).

Mezar odalarında gömü şeklini veren hiç bir iz bulunmamıştır. Ancak ikinci mezar odası doğu duvarında görülen Bizans çağı haçı ile (Res. 44) zeminde bulunan pişmiş toprak lahit parçaları tümülüsün tahripçileri hakkında açık bilgiler vermektedir.

Tümülüs 2 (T-2) :

Şosenin batısında yer alan bu tümülüs çok tahrip edilerek dağıtılmış ve bugün yüksekliği 1.40 m. ye kadar düşmüştür (Res. 47). Yerli kalker taşından yapılan tümülüs altı mezarından sadece zemin ve oda yan duvarlarına ait monolit taşlar kalmıştır (Res. 48). Ana eksenini tam doğu istikâmetinde olan bu mezar bir oda ve dromosdan meydana gelmiştir (Res. 51 pl.). Dromosun yan duvarlarına ait yalnızca temel taşları kalmıştır (Res. 49). Kabaca yontulmuş bu taşlardan dromos duvarlarının (T-1) de olduğu gibi yükseldiği zannedilmektedir. Dromosun uzunluğu 2.30 m., genişliği de 1.40 m. dir. Zeminini üç monolit taş levha meydana getirmiştir. Dromosdan mezar odasına geçilen kapıdan sadece bir seki kalmıştır. Zemin taşı üzerinde 0.04 m. yükseklik bırakılarak meydana getirilen bu sekiden kapının 0.90 m. genişlikte olduğunu anlamaktayız. Yine bu sekinin önünde ve bir olukla bir birine bağlı iki mil çukuru

açılmıştır. Bundanda anlaşılacağı gibi mezar odasına geçilen kapıyı dromosdan bir kapak taşı örmekteydi.

Mezar odasından sadece yükseklikleri 1.20 m. olan monolit üç duvar kalmıştır. İtinâlı bir işçilik gösteren bu üç duvar bir birine kenetle tutturulmuştur. Mezar odasının uzunluğu 3.00 m., genişliği de 2.50 m. dir. Zemini yan yana üç monolit taş levha örtmektedir. Bu taşlarda yan duvarlarda olduğu gibi birbirlerine kenetlidirler.

YORUM:

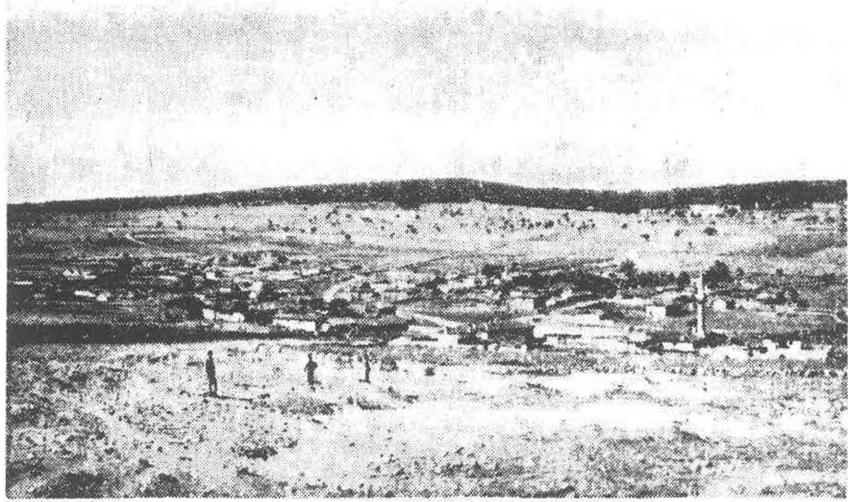
Dağlık Frigya tümülüşleri hakkında hiç bir bilgimiz yoktur. Şimdiye kadar da bölgede araştırmalar devamlı olarak kaya mezar ve anıtlarına yöneldiğinden, tümülüş mezar tipleri ihmale uğramıştır. Zaten bölgenin bir hususiyeti de oyulması kolay kalker kayalıklarının her yönde bol oluşudur. Bu sebepten kayaya oyulmuş mezar ve anıtlar, tümülüşlere nisbeten çok daha bol ve göze çarpıcıdır.

Friglere özgü ahşap mezar yapıları Dağlık Frigya bölgesinde terkedilerek yerini kaya oyma mezar tiplerine bırakmıştır. Fakat ahşap yapı özellikleri ile zarif motifler yinede kayaya işlenmiştir. Friglerin bölgede açmış oldukları bu gelenek Helenistik, Roma ve Bizans çağlarında da devamede gelmiştir. Helenistik çağda Frig mezar ve anıtlarına bir nisbet olarak Gerdek Kaya mezar anıtı kayaya oyulmuştur (Res. 54). Bu

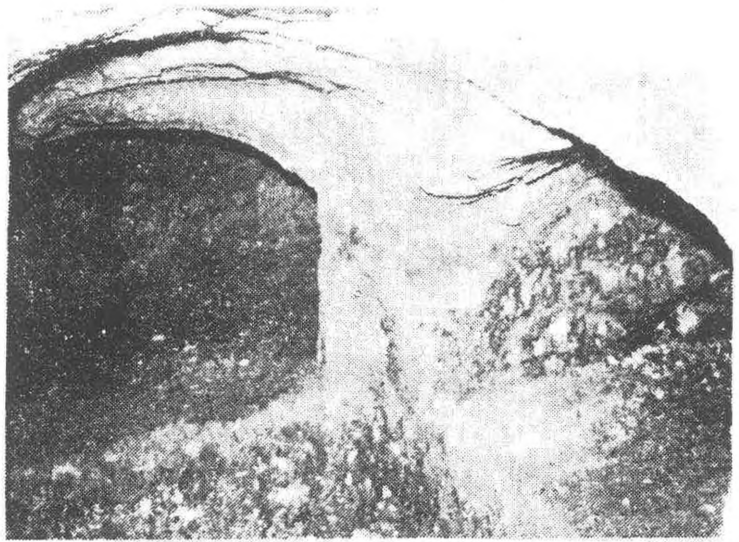
anıt mezarın yanında kazısını yaptığımız (T-1) ve (T-2) tümülüşlerinin de aynı çağda yapıldıklarını tahmin etmekteyiz. Kaya anıt mezarlarının yanında ve aynı çağda tümülüş altı mezarlarının da bulunması düşündürücüdür. Nasıl Frig anıt ve mezarlarının tüm cep-heleri doğu istikâmetinde ise (Bitmiş Abide hariç) (Res. 56, 57), bu çağında anıt ve mezar ana eksenleri aynı istikâmettedir.

Kazısını yaptığımız (T-1), (T-2) tümülüş altı mezarlarının tipleri, Anadolu M.Ö. (5-2). yüzyılları arasında yapılan yaygın türlerdendir. Mezar içlerinde ölü hediye eşyası bulunmadığından kat'i bir tarihleme yapılamamaktadır. Fakat (T-1) tümülüşü içinde bulunan E. Bizans çağına ait pişmiş toprak lahit parçaları, mezarın ilk defa E. Bizans da soyulup tekrar mezar olarak kullanıldığını, doğu duvarındaki haç ise, G. Bizans da ikinci defa soyulduğunu, lahitin parçalandığını ve mezar üst yapısının alındığını göstermektedir. Mezarların üst yapılarına ait hiç bir izin kalmamış olması, çatı tipini öğrenmemize mani olmuştur.

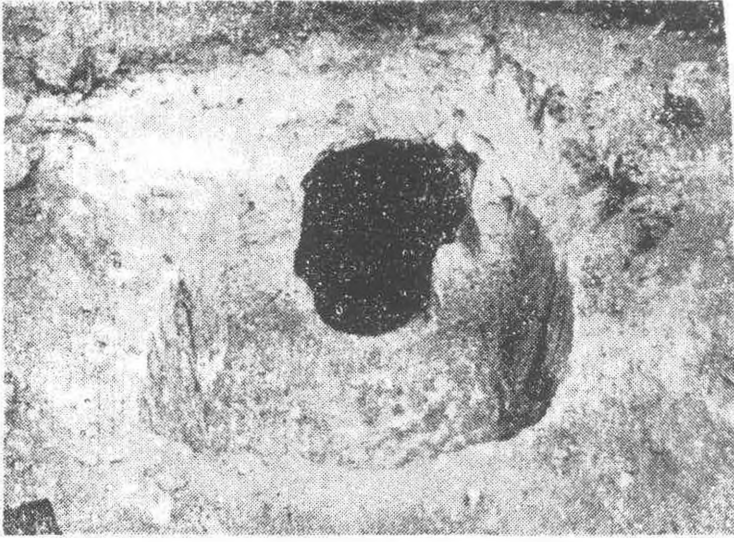
Anadolunun her yerinde olduğu gibi Dağlık Frigya da Bizans çağı tahripleri çok büyüktür. Evvelki çağlarda yapılan bütün yapıları tahrip etmeleri, kendilerine mal etmek için bozmaları, hatta kendi mezarlarını dahi soyup, tahrip ederek bırakmaları çağının karakterlerini göstermektedir (Res. 55).

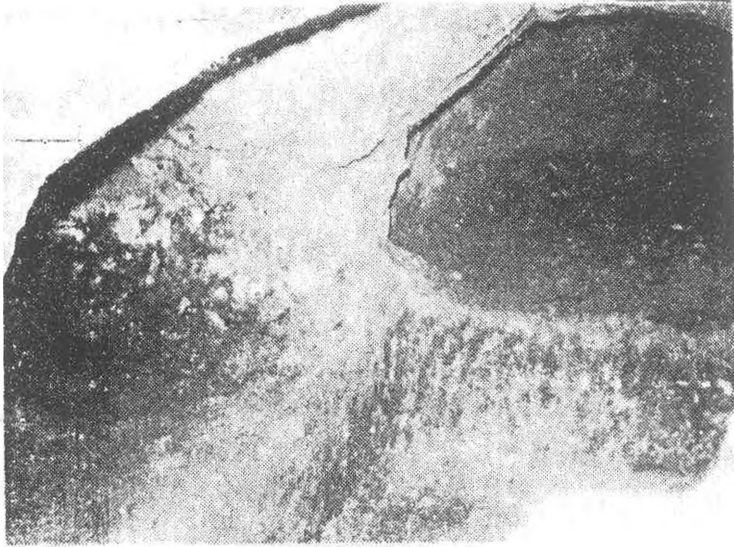
Resim 1 — KD istikametinden nekropol ve Şükranlı'nın görünüşü.

Resim 3 — Mezar 9 un GD görünüşü.

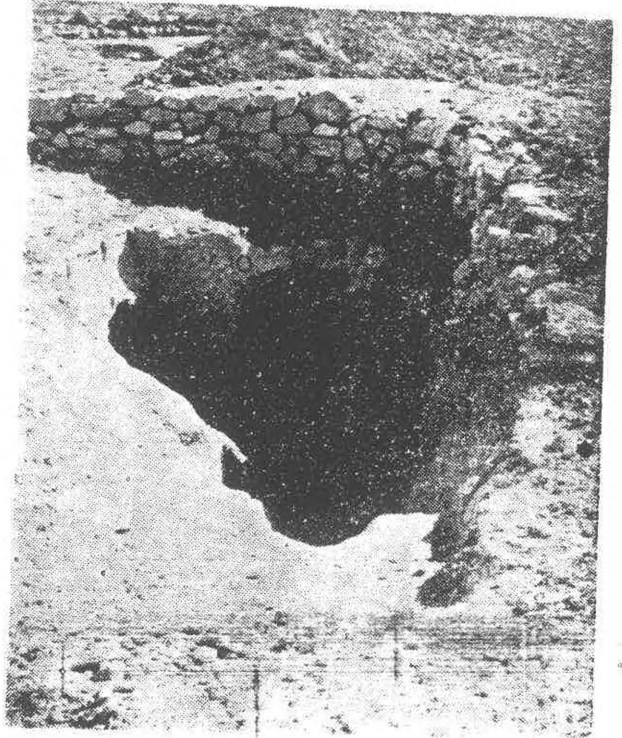
Resim 2 — Mezar 9 un giriş ve kapısı.

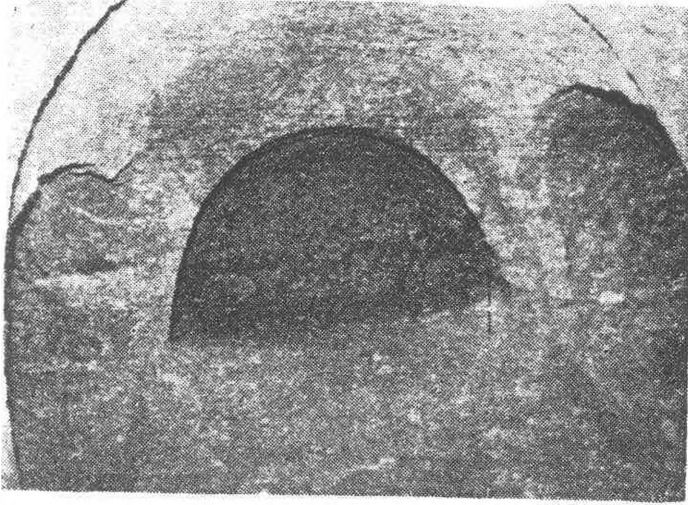
Resim 4 — Mezar 9 un KB görünüşü.

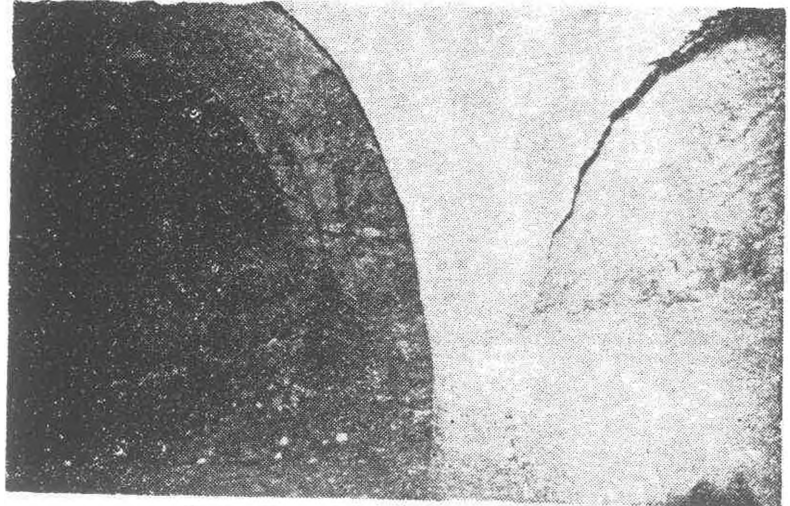
Resim 5 — Mezar 9 un içinden kapısına doğru

Resim 6 — Mezar 10 un giriş ve kapısı.

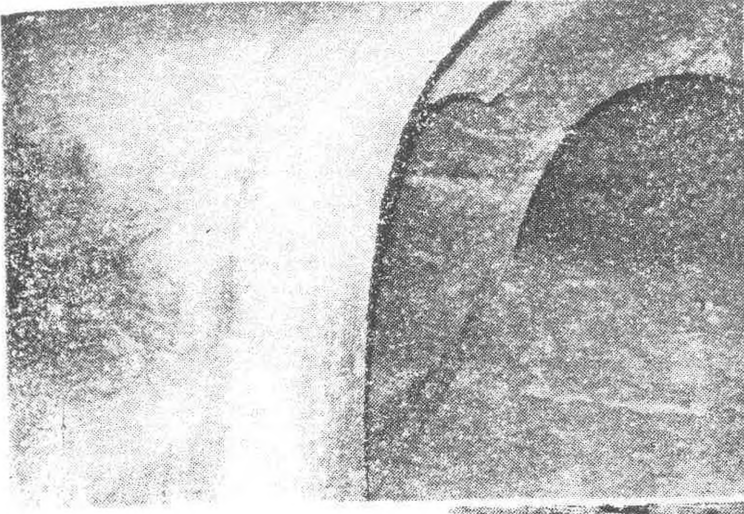

Resim 7 — Mezar 10 un içinden bir görünüş.

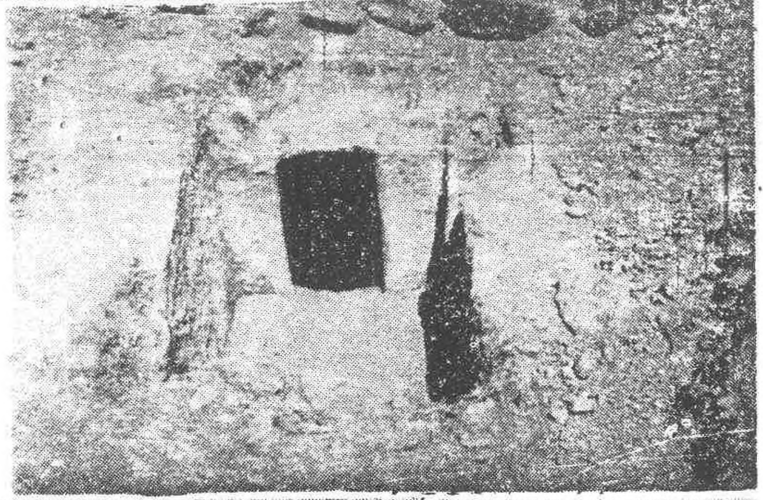

Resim 8 — Mezar 10 un GD görünüşü

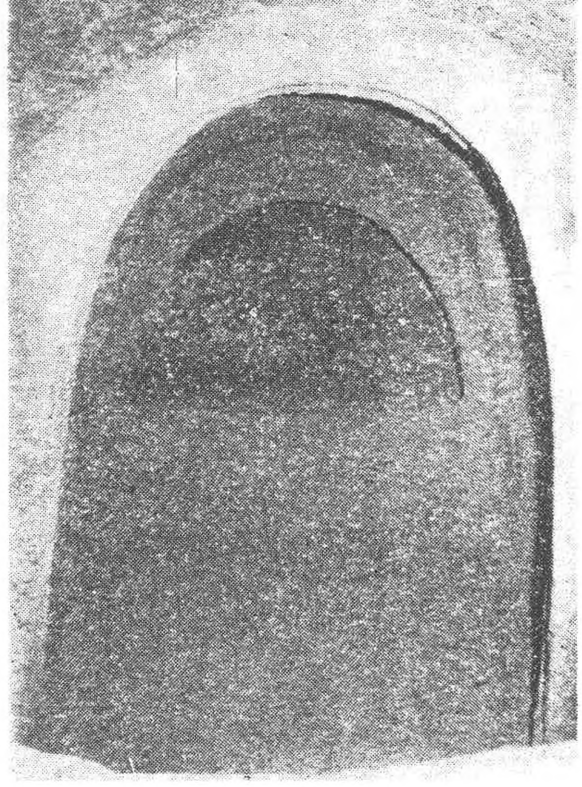
Resim 9 — Mezar 10 un KB görünüşü

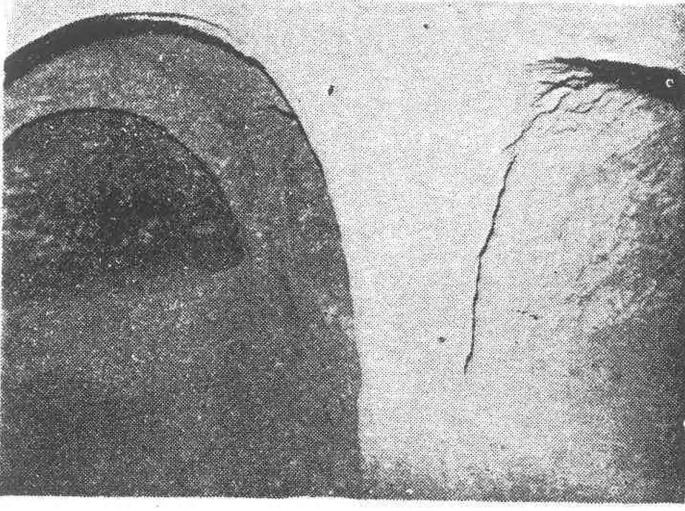
Resim 11 — Mezar 11 in giriş ve kapısı.

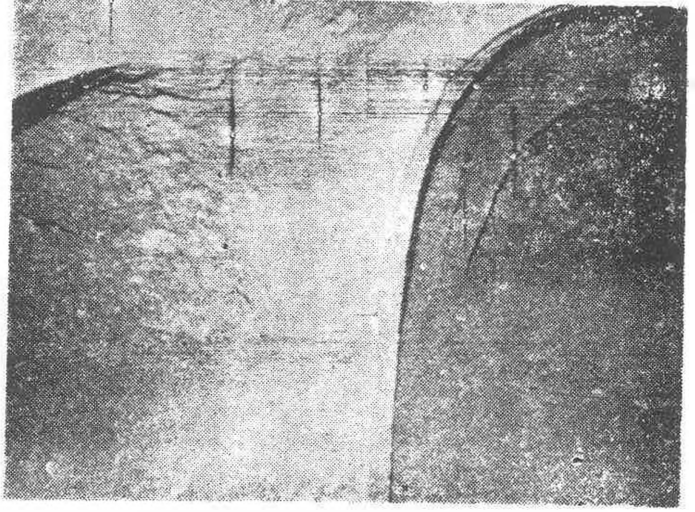
Resim 10 — Mezar 10 un içinden kapısına doğru görünüşü.

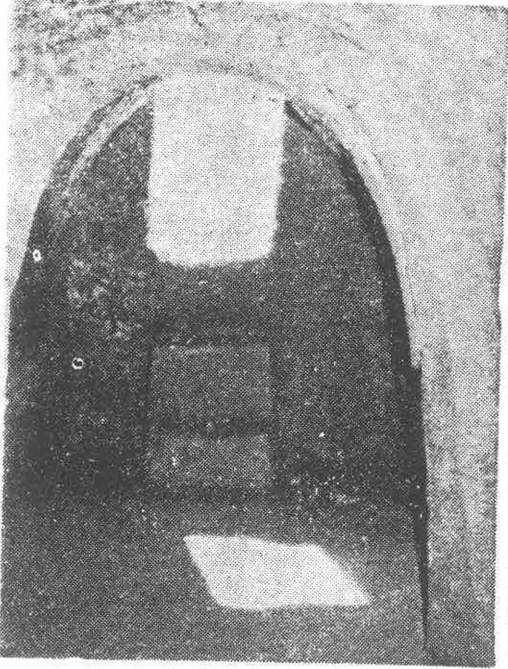
Resim 12 — Mezar 11 in içinden bir görünüş.

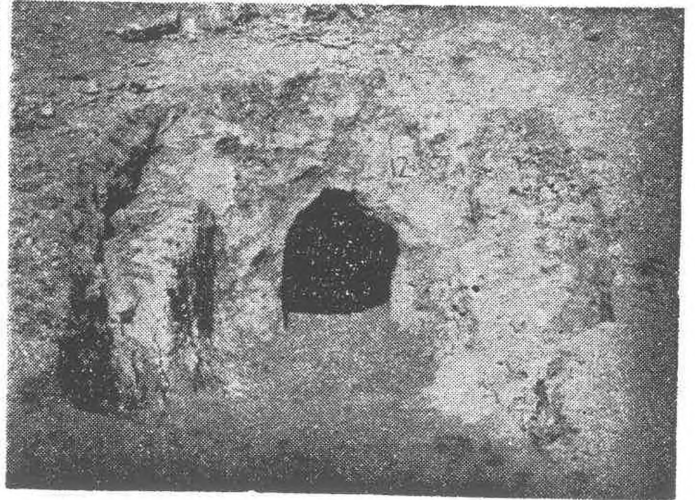
Resim 13 — Mezar 11 in GD görünüşü.

Resim 14 — Mezar 11 in KB görünüşü.

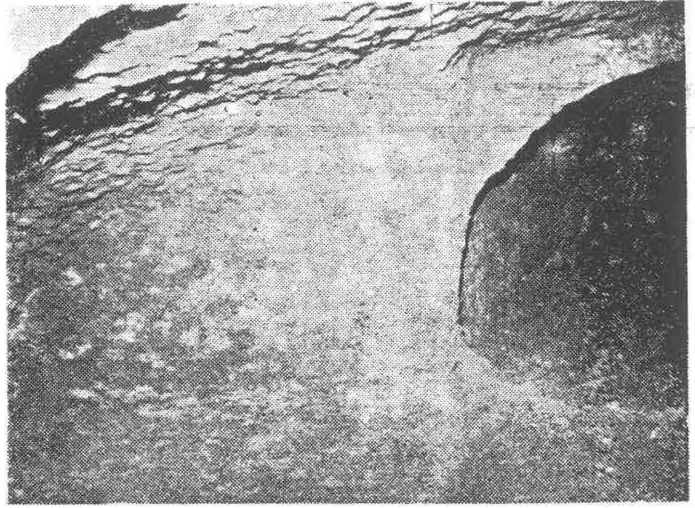
Resim 15 — Mezar 11 in içinden kapısına doğru görünüşü.

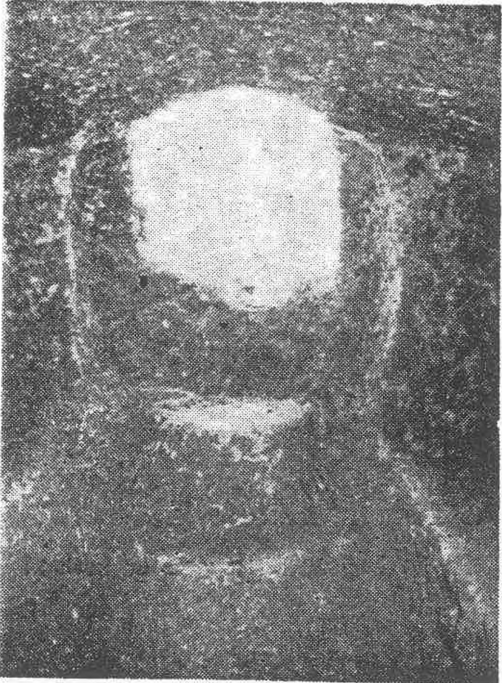
Resim 16 — Mezar 12 nin giriş ve kapısı.

Resim 17 — Mezar 12 nin KB görünüşü.

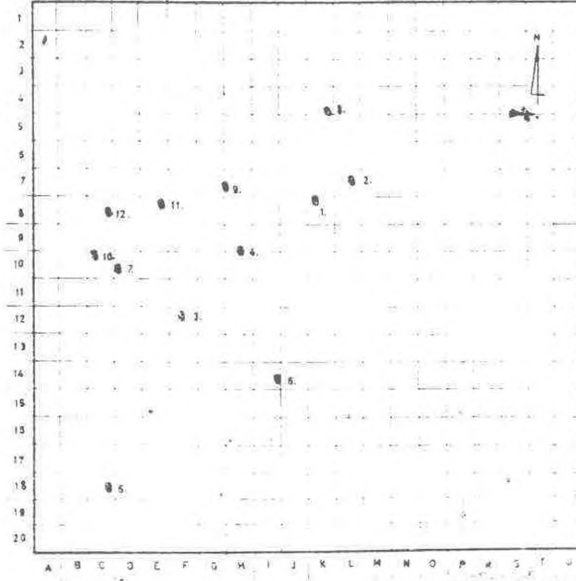

Resim 18 — Mezar 12 nin KB görünüşü.

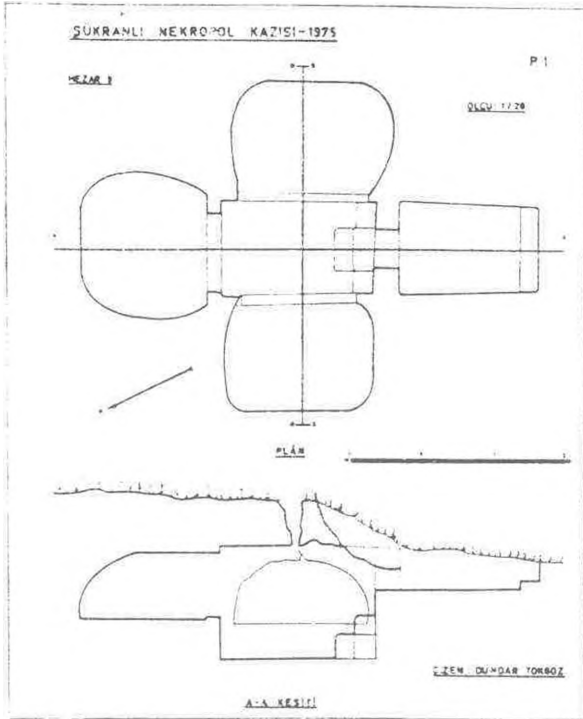
Resim 19 — Mezar 12 nin İçinden kapısına doğru görünüşü

ŞÜKRANLI NEKROPOL KAZISI - 1975 ölçü:1/500

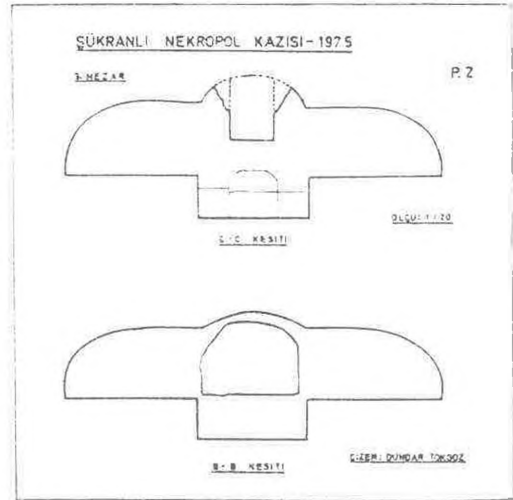

Resim 20- Şükranlı nekropolünün şematik planı.

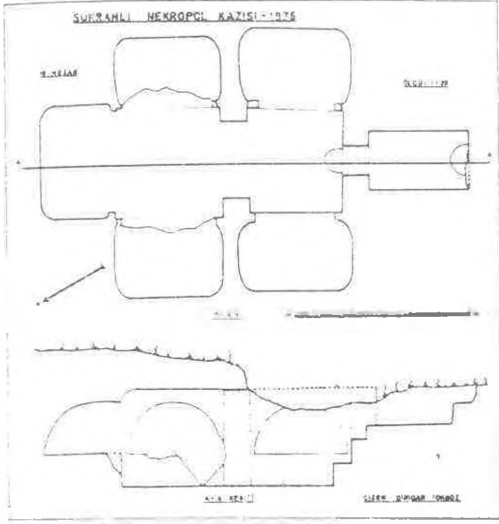
Resim 20 — Şükranlı nekropolünün şematik planı.

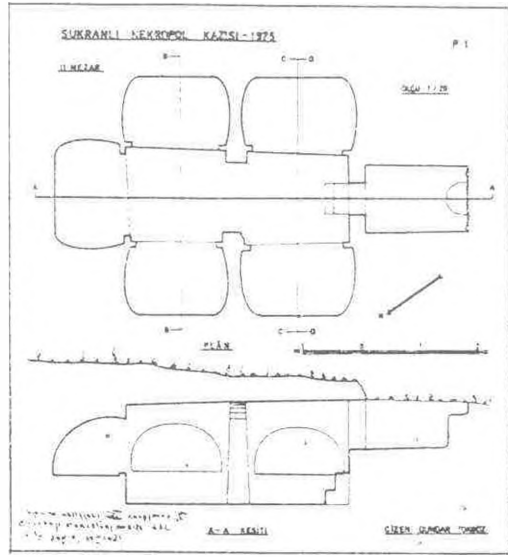
Resim 21 — Mezar 9 un plan ve kesiti.

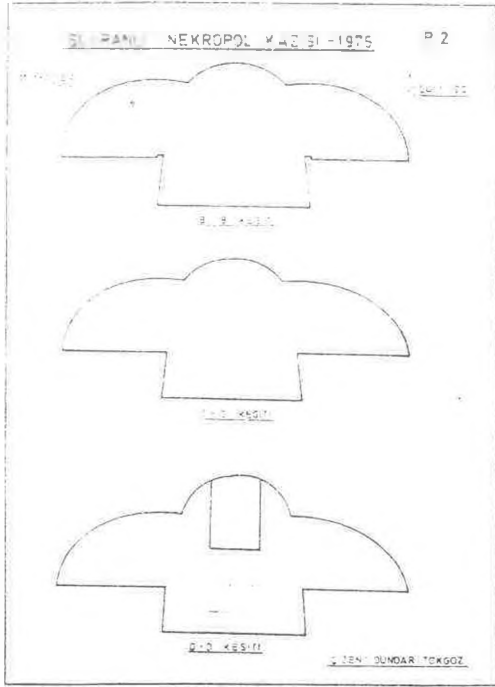
Resim 22 — Mezar 9 un kesitleri.

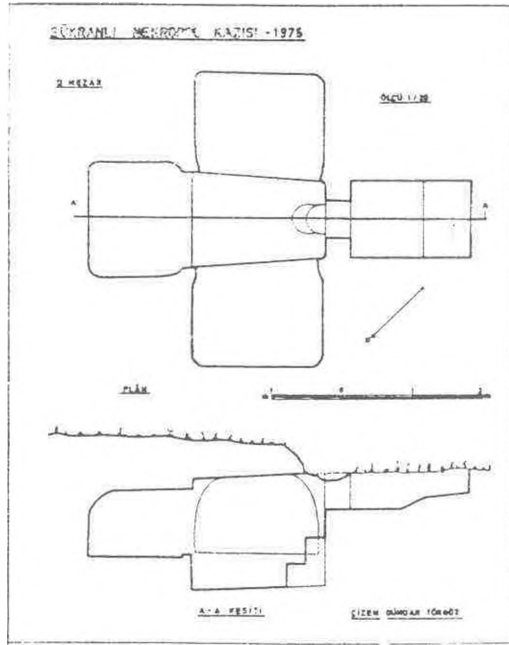
Resim 23 — Mezar 10'un plan ve kesiti.

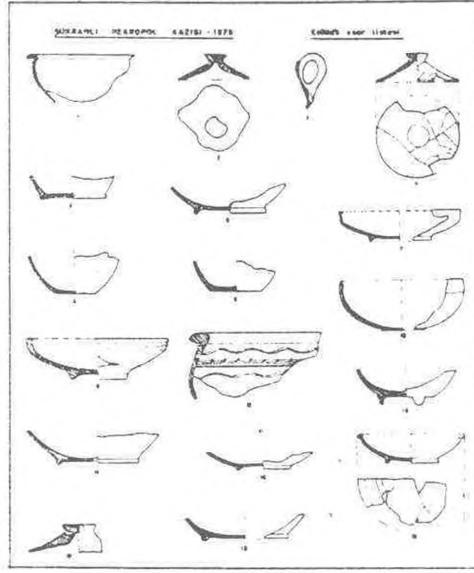
Resim 24 — Mezar 11 in plan ve kesiti.

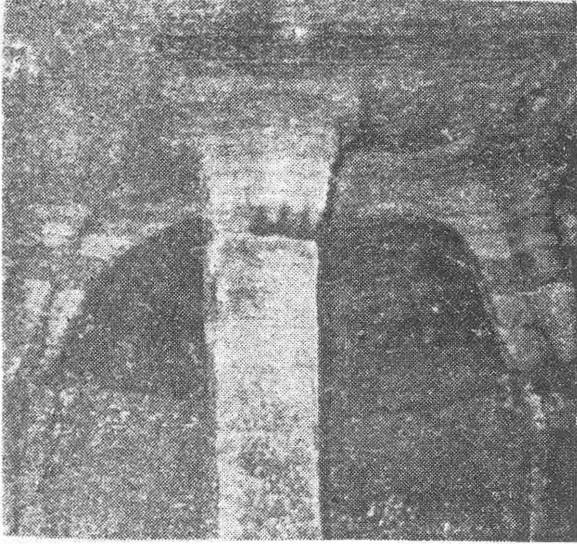
Resim 25 — Mezar 11 in kesitleri.

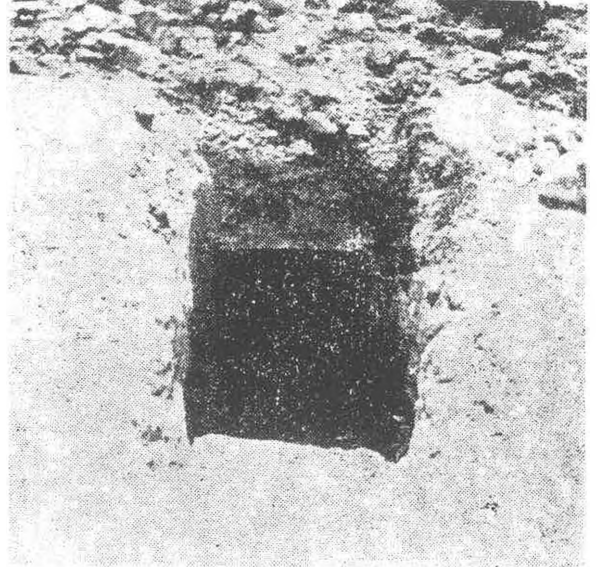
Resim 26 — Mezar 12 nin plan ve kesiti.

Resim 27 — (No. 1-3) Mezar 9, (No. 4-7) Mezar 10, (No. 8;14) Mezar 11, (No. 15-18) Mezar 12.

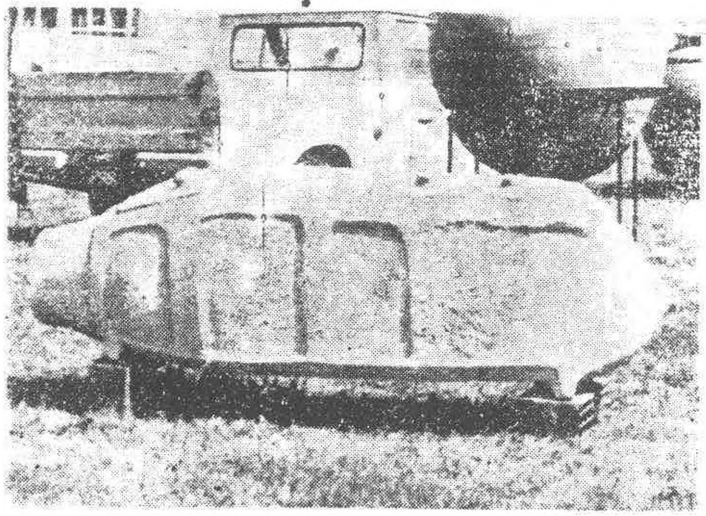
Resim 28 — Hanköy'de bulunan kaya içine oyma mezarın içinden görünüşü.

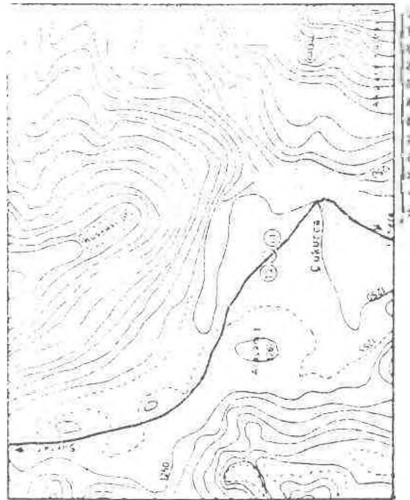
Resim 29 — Dümrek Köyü'nde bulunan kaya altı mezarın kapısı.

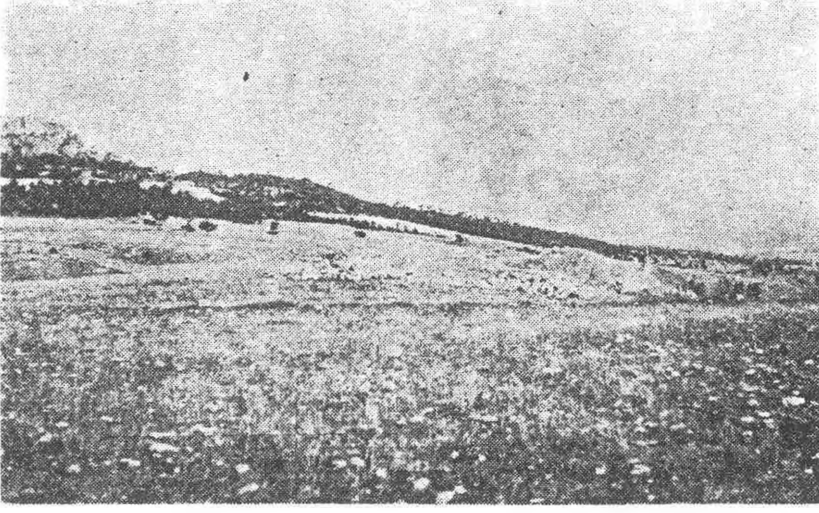
Resim 30 — Dümrek Köyü mezarının kapak taşı

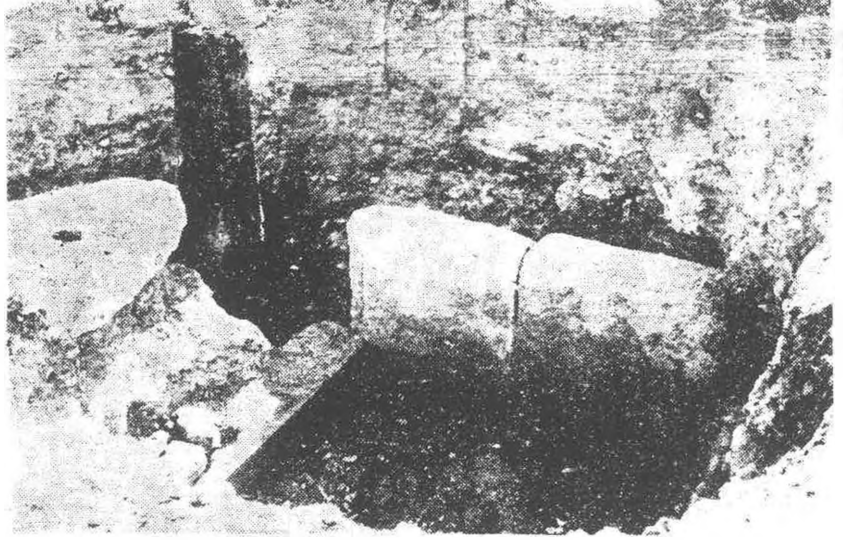
Resim 31 — Dümrek Köyü kaya altı mezarının içinden çıkan lahit.

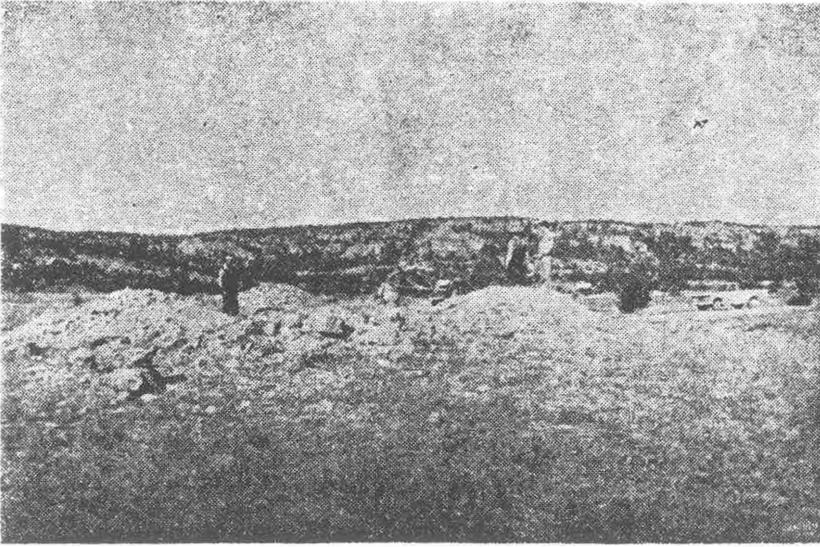
Resim 32 — Çukurca tümülüsleri vaziyet planı.

Resim 33 — Tümüflüs (T-1) in KD görünüşü.

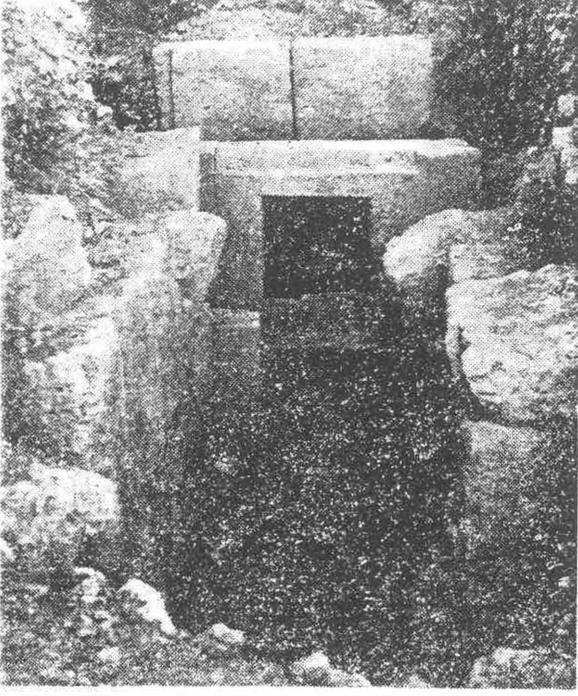

Resim 34 — Tümüflüs (T-1) mezar odasının kazıdan önceki durumu.

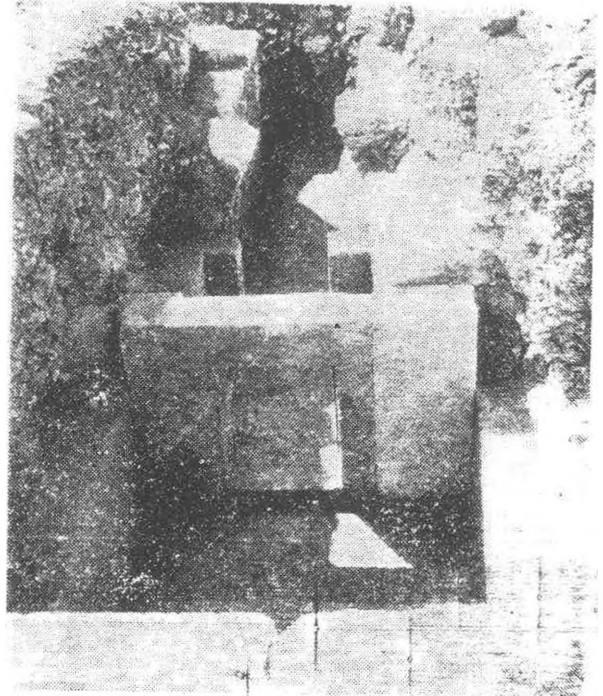

Resim 35 — Tümüflüs (T-1) in temizlenme anından bir görünüş.

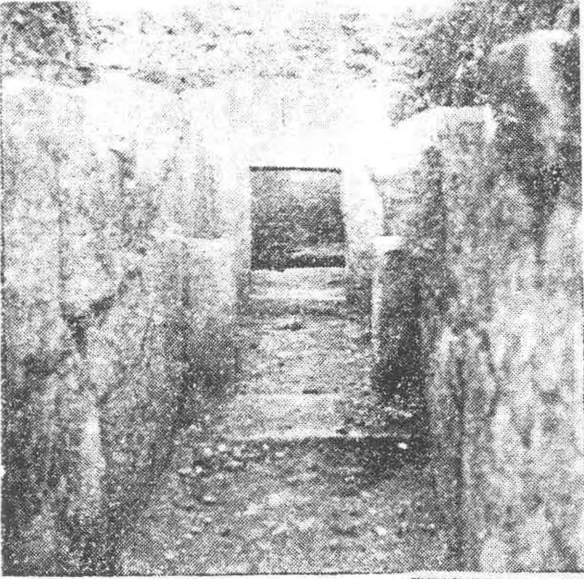

Resim 36 — Tümüls (T-1) mezarının dromos ağzından görünüşü

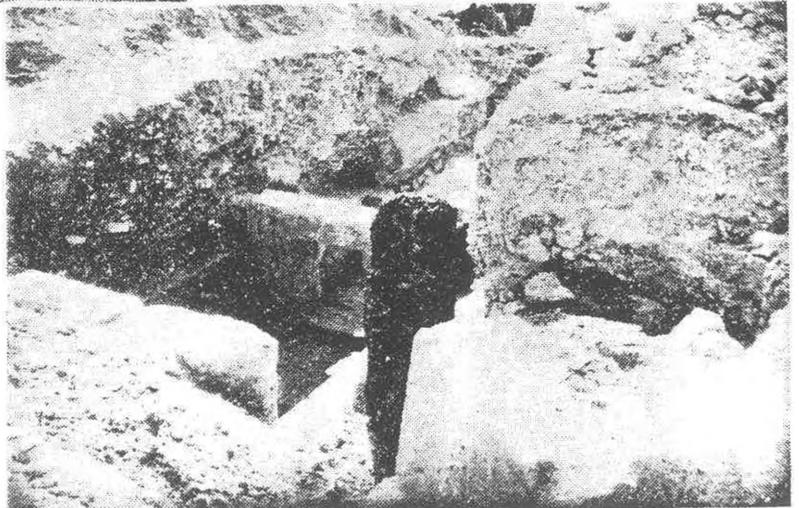

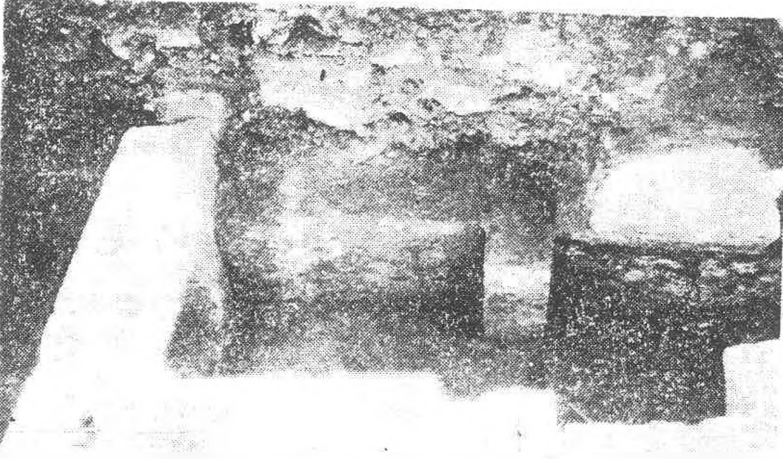
Resim 37 — Tümüls (T-1) in 2. mezar odası üstünden dromosa doğru görünüşü

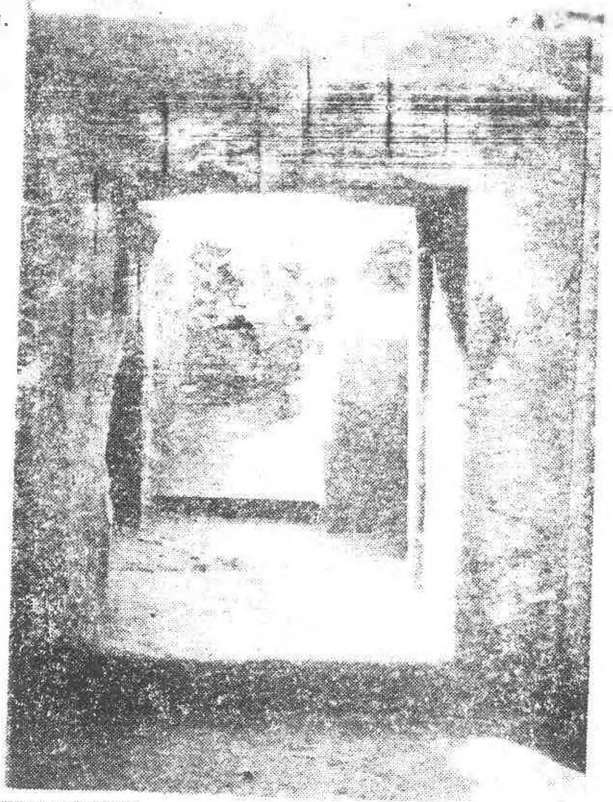
Resim 38 — Tümüls (T-1) mezarının dromos içinden görünüşü.

Resim 39 — Tümüls (T-1); mezarının yanına dikilen değirmen direği.

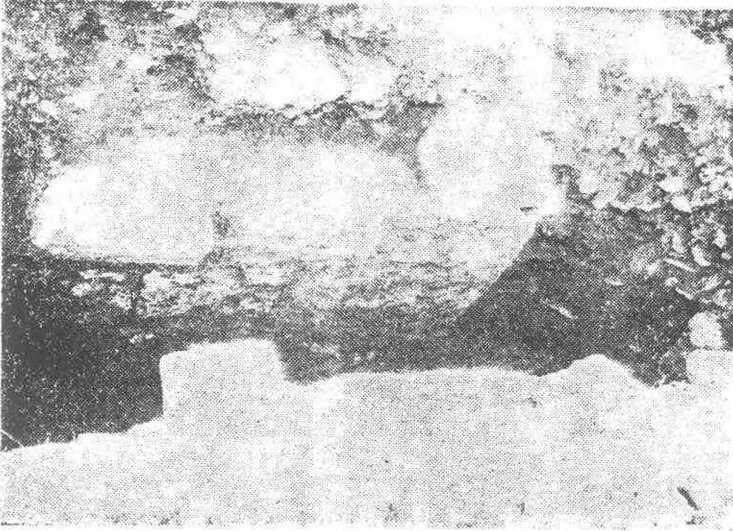

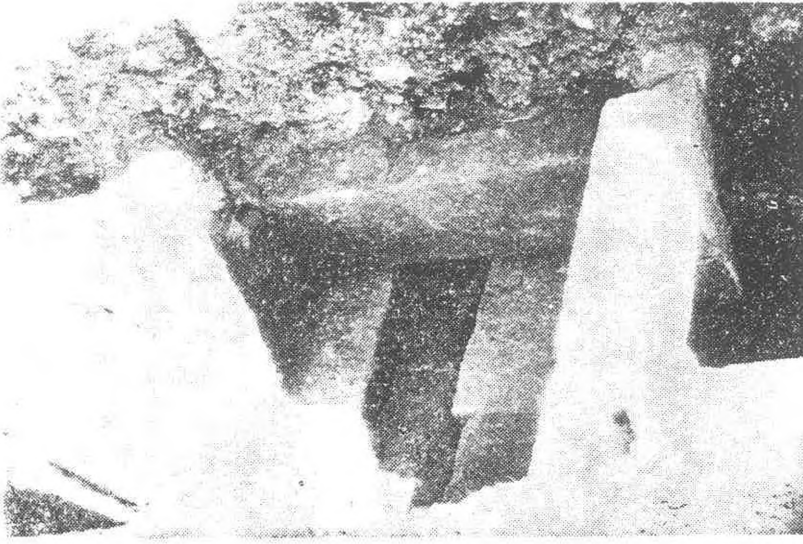
Resim 40 — Tumulüs (T-1) in 1. mezar odası.

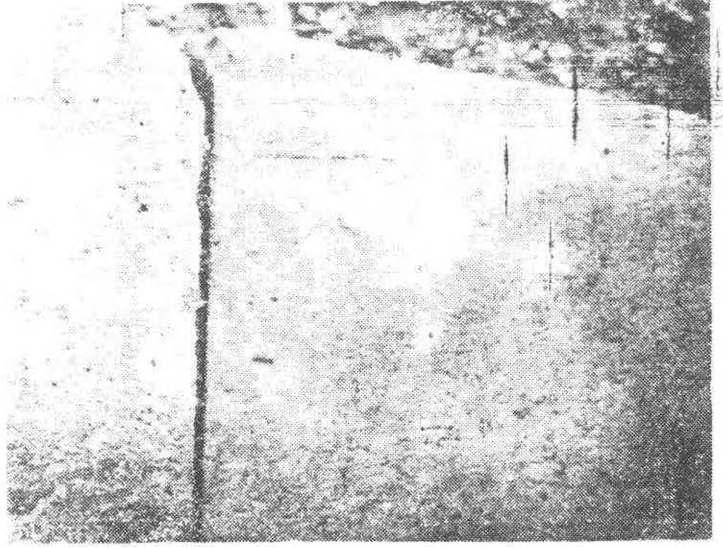
Resim 41 — Tumulüs (T-1) 2. mezar odası
çinden kapının görünüşü.

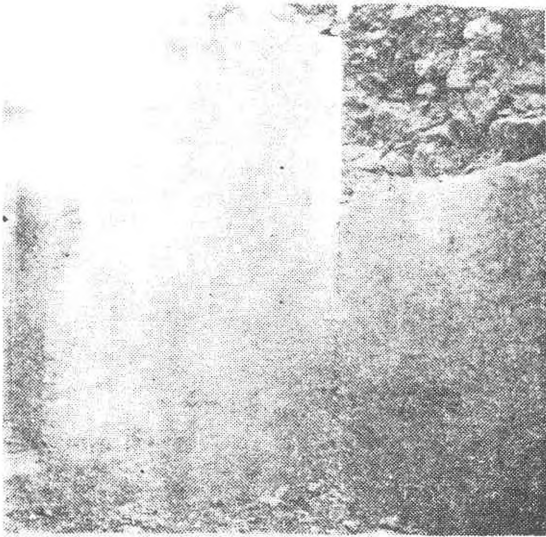
Resim 42 — Tumulüs (T-1)
dromosunun üstten görünüşü.

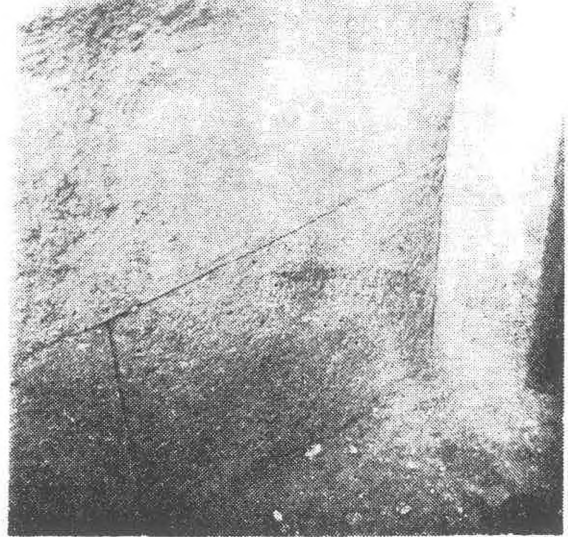
Resim 43 — Tümüls (T-1) 2. mezar odası zeminindeki tahrip.

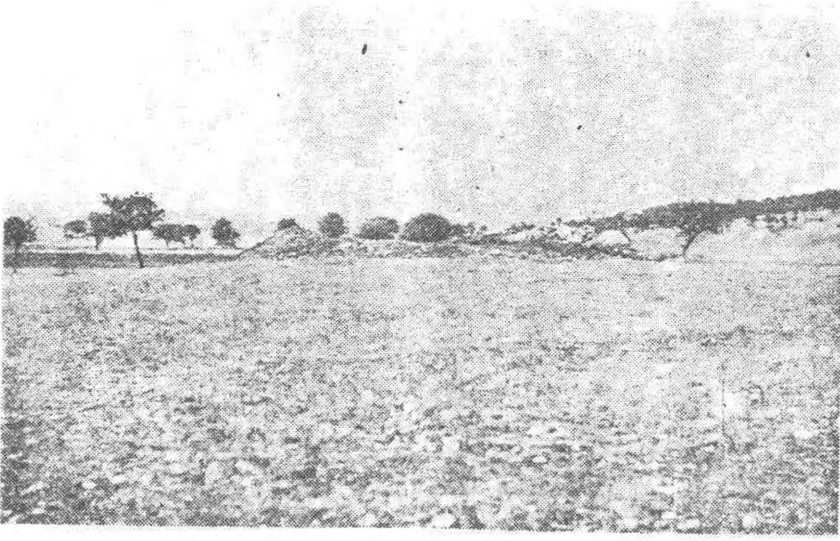
Resim 44 — Tümüls (T-1) 2. mezar odası doğu duvarına sonradan işlenen haç.

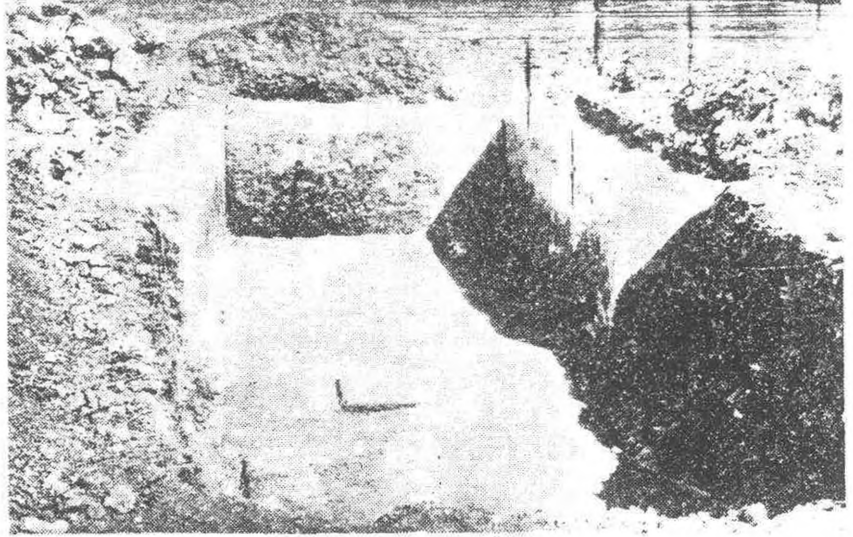
Resim 45 — Tümüls (T-1) 2. mezar odası taş işçiliği.

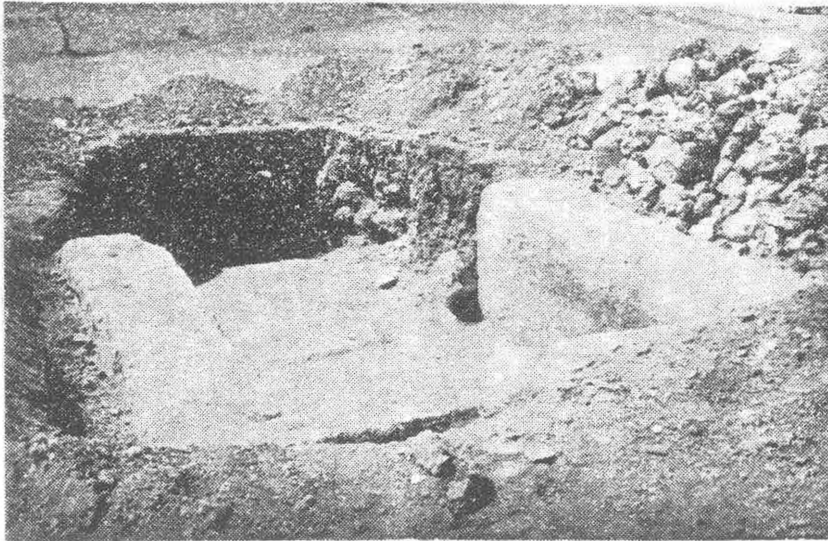
Resim 46 — Tümüls (T-1) 1. mezar odası taş işçiliği.

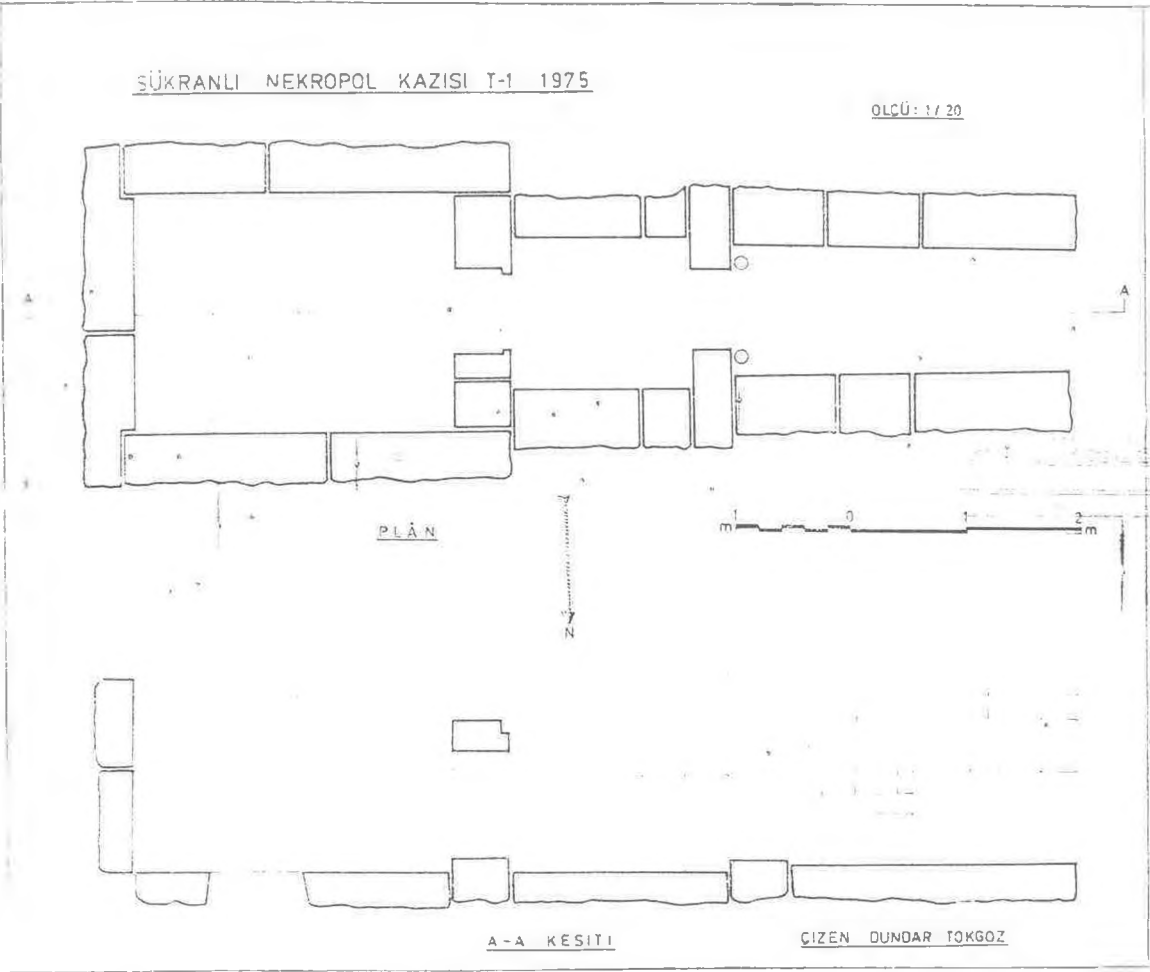
Resim 47 — Tümlüs (T-2) nin G istikametinden görünüşü.

Resim 48 — Tümlüs (T-2) nin bugünkü durumu.

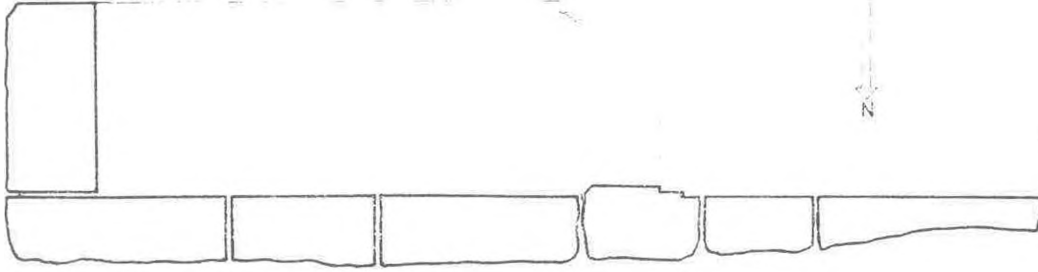
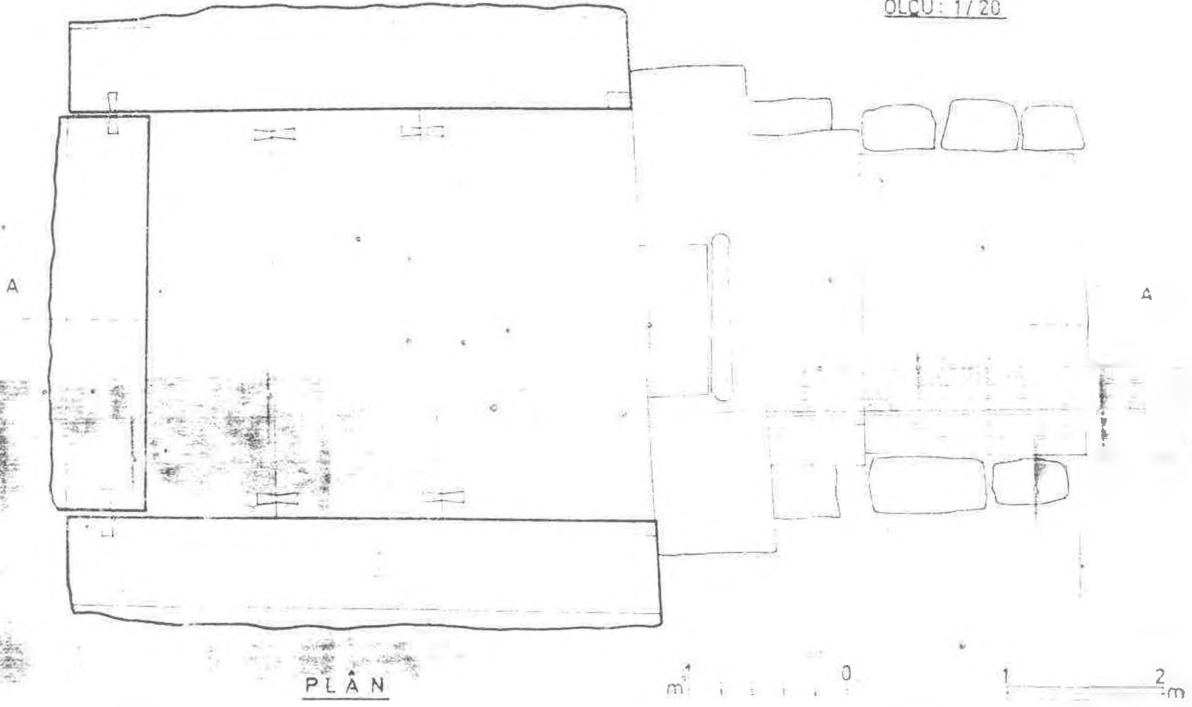
Resim 49 — Tümlüs (T-2) nin mezar odası: üzerinden görünüşü.

Resim 50 — Tümlüs (T-1) in plan ve kesitl.

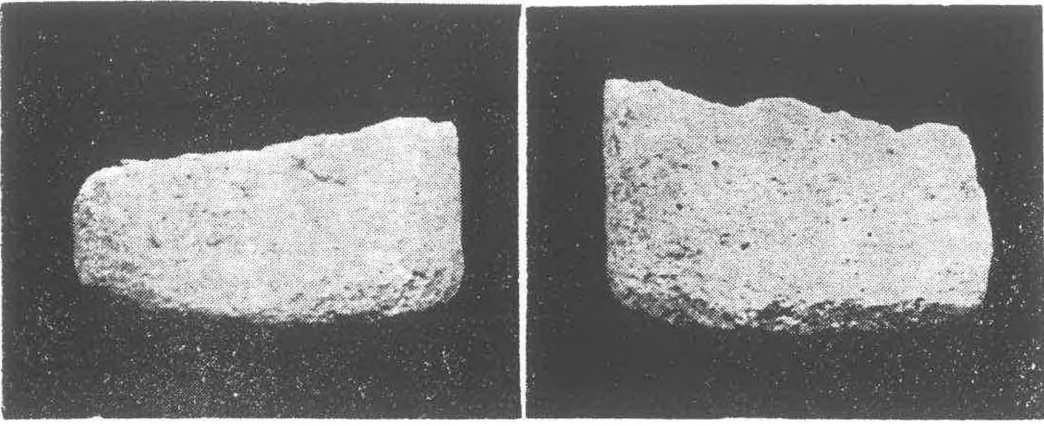
SÜKRANLI NEKROPÖL KAZISI T2 - 1975

OLÇU: 1/20

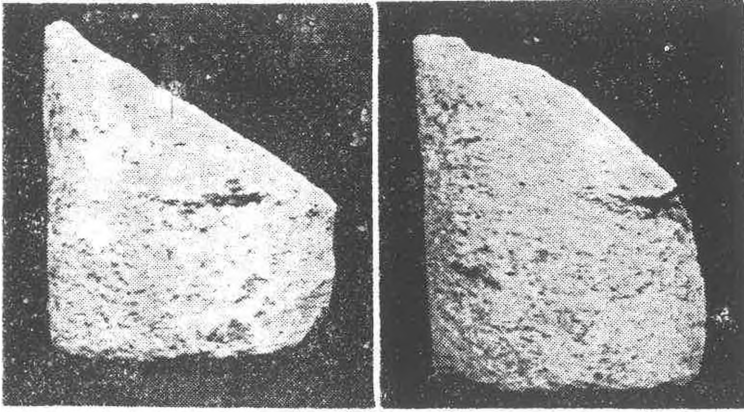

ÇİZEN DÜNDAR TOKGÖZ

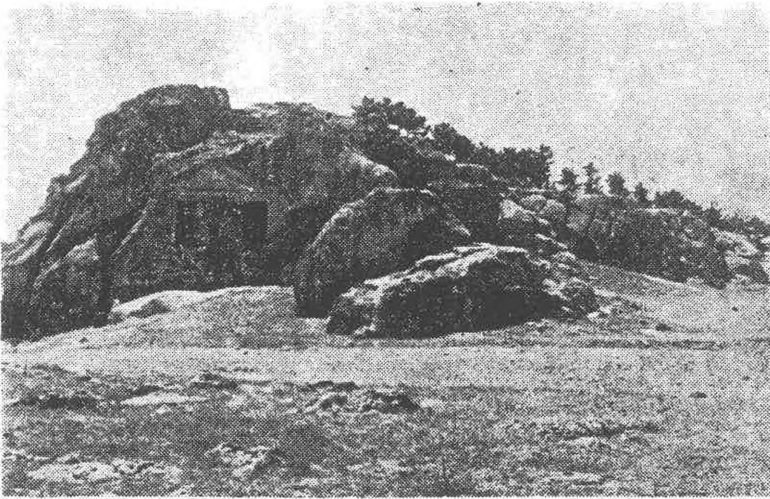
Resim 51 — Tümülüs (T-2) nin plan ve keski.

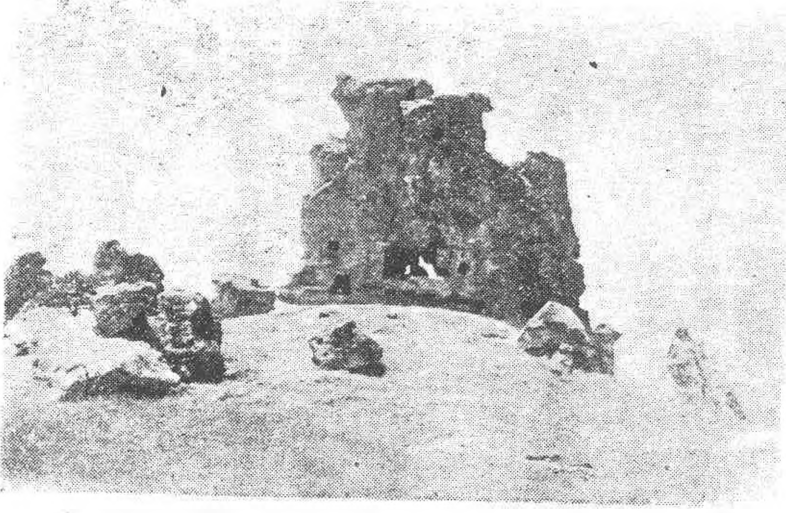
Resim 52 a, b — Tömülüs (T-1) in kapı kanadına ait mil taşları.

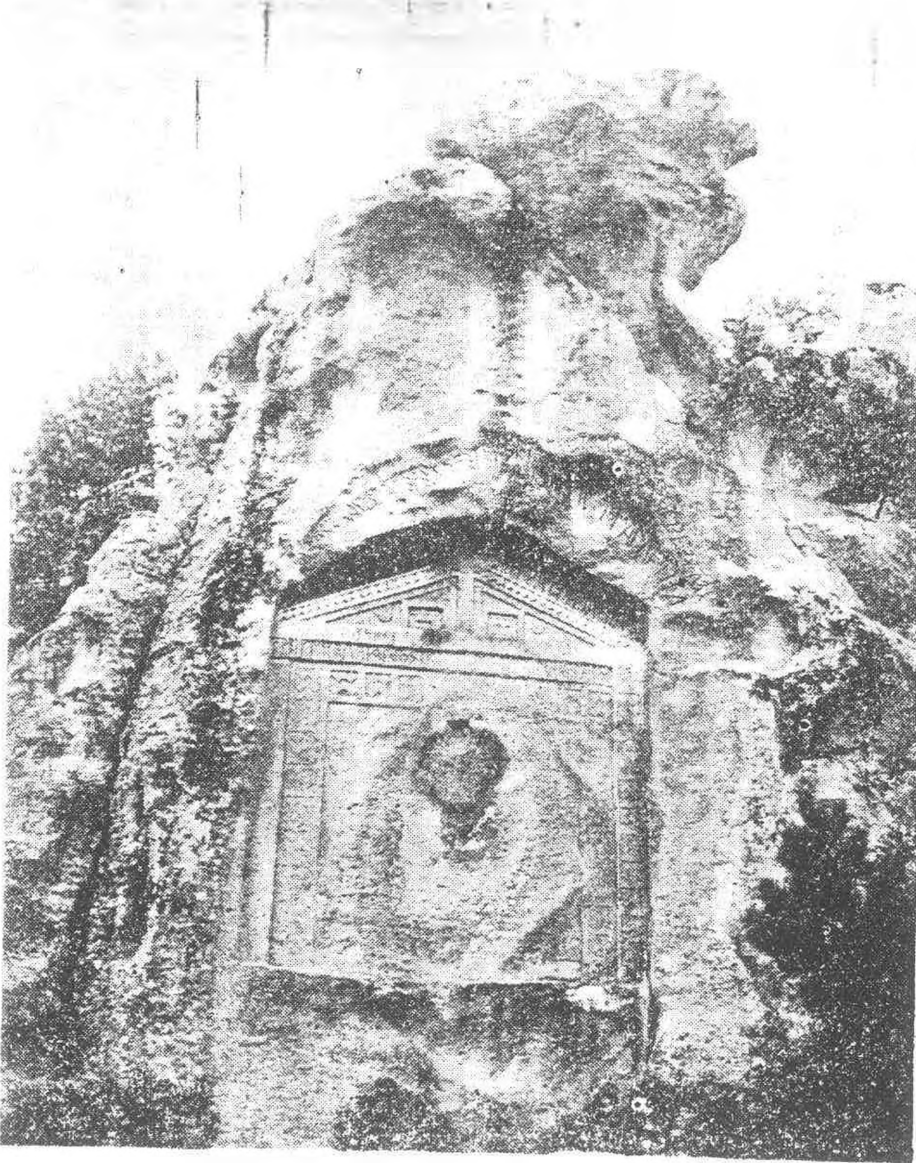
Resim 53 a, b — Tömülüs (T-2) nin kapı kanadına ait mil taşları.

Resim 54 — Gerdek Kaya anıt mezarından bir görünüş.

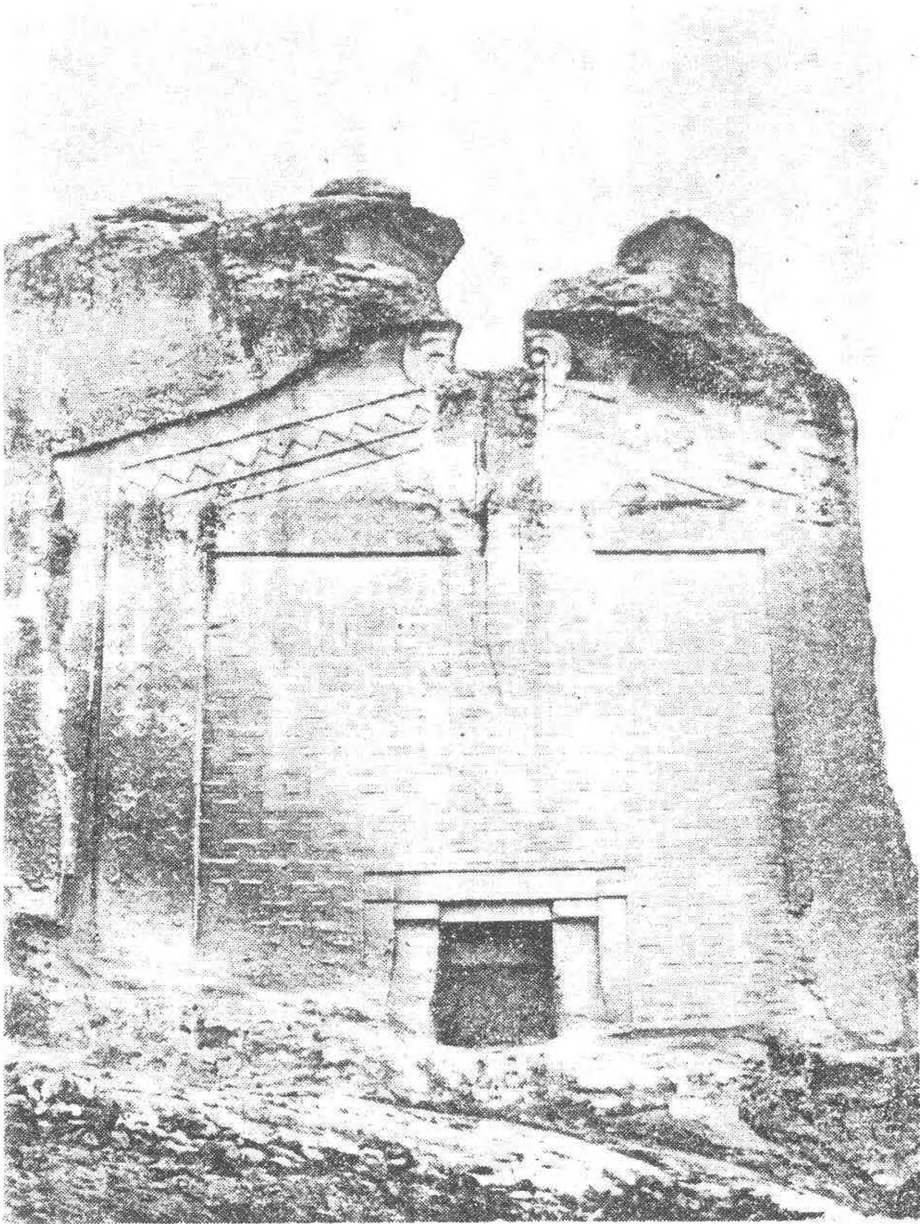

Resim 55 — Doğanlı Kale anıt mezarından bir görünüş.

Resim 56 — Küçük Yazılıkaya (Arezastis).

Resim 57 — Yazılıkaya (Midas Anıtı).

WOLFGANG WURSTER

Der 1974 begonnene Survey antiker Siedlungen und Festungsanlagen in Lykien wurde 1975 von August bis Oktober fortgesetzt. Vertreter der türkischen Regierung war in diesem Jahr Herr Salih Kutük vom Museum in Fethiye; ihm danke ich herzlich für die gute Zusammenarbeit. Der Generaldirektion der Antikenverwaltung der Türkei sei an dieser Stelle für die Genehmigung zur Fortsetzung meines Survey in Lykien gedankt.

Untersucht wurden in diesem Sommer eine Reihe von Ruinen im Bereich der in viele kleine Ebenen gegliederten karstigen Berglandschaft zwischen Kas und Demre, insbesondere die Städte Trysa, Kyaneai, Tüssa, Korba pheilos, Baındir Liman, Isinda und Istlada. Im Gebiet des Xanthos-Tales wurden die im Vorjahre begonnenen Aufnahmen in Tlos fortgesetzt sowie ein Gesamtplan von Pinara ausgearbeitet. Als weitere Orte im Xanthos-Tal wurden Sidyma und mehrere kleine Ruinen im Flussoberlauf besucht. Schliesslich bereisten wir noch einige Siedlungen im nördlichen lykischen Bergland, vor allem Köibaschi, wo wir unterhalb des Hauptberges eine vorgelagerte lykische Festung entdeckten, Seyreth und Asaralti sowie am Rande der Milyas die wohl römische Befestigungsanlage von Armutlu.

Bei der Kartierung der beiden grossen Städte Tlos und Pinara lag der Schwerpunkt der Untersuchungen auf

der Definition des ummauerten Siedlungsbereiches in klassischer lykischer und in römischer Zeit. Bei beiden Orten sind nur wenige Reste der lykischen Fortifikation erhalten.

In Tlos entspricht die Begrenzung der lykischen Burg auf dem höchsten Plateau des Stadtfelsens dem Aussenriss einer viel späteren türkischen Festung, in deren untersten Schichten antikes Mauerwerk ansteht. Reste der lykischen Stadtmauer fanden wir am Osthang des Burgbergs innerhalb der späteren römischen Ummauerung. Im Süden und Westen dürfte die lykische Stadtgrenze auf einer deutlich ablesbaren Geländestufe des Plateaus verlaufen sein. Die weiter aussen angelegte römische Stadtmauer hat im Vergleich zur lykischen Hangstadt das befestigte Siedlungsgebiet nahezu verdoppelt. Im 1. und 2. Jh. n. Chr. wurde in Tlos dann eine Folge aufwendiger öffentlicher Bauten im ebenen Gelände östlich des Burgbergs angelegt. Dazu gehören zwei Thermen, eine grosse zweigeschossige Halle, ein Stadion mit guterhaltenen Sitzstufen vor der Stadtmauer, eine durch ihre Ecksäulen ausgewiesene Agora südwestlich des grossen Theaters und das Trümmerfeld eines Tempels.

In den Ruinen von Pinara lässt sich eine ähnliche Vergrösserung des ummauerten Stadtgebietes von der lykischen Zeit zur römischen Besiedelung feststellen. Das eigentliche Stadtareal

von Pinara liegt im Osten des gewaltigen Tafelberges, in dessen Steilhänge zahlreiche Gräber eingetieft sind und an dessen höchster Spitze antike Reste wohl einer Fluchtburg - erhalten sind. Die Bebauung der Stadt verteilt sich auf dem unteren Akropolishügel, einer Senke zwischen unterer Akropolis und dem hohen Burgberg und auf den östlichen Ausläufern des Burgbergs. Als lykische Mauer konnte eine Verbindung zwischen dem Bergausläufer und den nördlichen Felsen der unteren Akropolis festgestellt werden. Auch ein Tor aus monolithischen Blöcken ist noch erhalten. Sonst sind ausser den zahlreichen lykischen Grabbauten, darunter 6 gestürzte Grabpfeiler, wenig Reste der lykischen Bebauung erhalten.

In römischer Zeit wurde der Stadtbereich von Pinara weiter nach Norden vergrössert und durch eine zweite Mauer geschützt. In der Senke westlich der unteren Akropolis konnten wir eine sehr regelmässige römische Bebauung vermessen: vor dem durch die früheren Reisenden schon bekannten Odeion liegt ein Platz, begrenzt durch eine lange Halle. Südlich davon verläuft eine gepflasterte Mittelstrasse, an die zu beiden Seiten grosse Baublöcke mit Peristylhöfen anschliessen. Rechtwinklig zur Mittelstrasse erschliessen schmale Sackgassen die einzelnen bebauten gevierte. Wie in Tlos, liegen auch in Pinara die römischen Grossbauten, eine Therme und das untere Theater, ausserhalb der Stadtummauerung.

In Sidyma mit seinen weit verstreuten Resten antiker Besiedelung wurde auf dem Burgberg eine Festungsanlage aus byzantinischer Zeit kartiert; von der früheren Bebauung der Burg fand ich nur den Teil eines Eingangstores. Im Stadtbereich selbst untersuchten wir ein Stadttor, das wohl erst in nachklassischer Zeit erbaut wurde. Der Toreingang ist durch einen flankieren-

den Turm und einen rechtwinklig vorspringenden Teil der Stadtmauer geschützt. Am Ausläufer des Stadthügels entdeckten wir ganz im Norden, noch innerhalb der unteren Befestigungslinie der Hangstadt, die Sitzstufen eines bisher nicht bekannten Theaters aus römischer Zeit. Ein Heiligtum, eine Halle und die Therme ausserhalb der Befestigung, im Kern des heutigen Dorfes, sind schon durch die österreichischen Reisenden im 19. Jh. bekannt (Petersen - Luschan, Reisen II, 60 ff.)

In den restlichen Städten, die wir in dieser Survey - Kampagne besuchten, wurde jeweils ein Übersichtsplan des bebauten Geländes aufgenommen. Ähnlich wie in Kandyba im vergangenen Jahr, entdeckten wir dabei in Kynaneai am Westrand des Stadtplateaus eine Wohnbebauung als zusammenhängende Gruppe von Felsräumen, deren Grundrisse noch gut ablesbar waren. Es sind aus dem anstehenden Gestein herausgearbeitete Räume von rechteckigem Grundriss. Rückwände und Seitenwände bestehen in der für lykische Wohnbauten typischen Bautechnik aus vertikal geglättetem Fels. Die Bebauung erstreckte sich über verschiedene Niveau - Stufen. Eine untere, aneinandergereihte Gruppe von Räumen orientiert sich mit regelmässigen Türöffnungen zu einem tiefliegenden Platz. Über zwei Treppen besteht ein Zugang zur nächsthöheren Terrasse, auf der einzelne Räume um einen Innenhof gruppiert sind. Eine schmale Gasse erschliesst die weiter hangaufwärts liegenden Wohnquartiere. Die Wasserversorgung dieser Raumgruppe war durch mehrere in den Felsen getiefte Zisternen gesichert. Erhalten sind lediglich die aus dem Felsen geschlagenen Raumbegrenzungen; höher aufgehende Wände sind nicht mehr erhalten; sie müssen als Bruchsteinmauern gedacht werden. Die Decken - und Dachkonstruktionen bestanden aus Holzbalkenwerk, für die

im Fels noch Einarbeitungen für die Balkenlager erhalten sind. Ebenfalls in Kyaneai entdeckten wir unter der westlichen römischen Stadtmauer eine gut erhaltene gewölbte Poterne, sie stellt einen Wechsel dar von einer in lykischer Zeit rein defensiv aufgefassten Fortifikation zu einer mehr aktiven Verteidigung durch Ausfallpforten in späterer Zeit.

In allen untersuchten Siedlungen wurden Einzelheiten der Festungsbauten aufgenommen. Erwähnenswert ist in Trysa das Tor zur oberen Burg aus lykischer Zeit. Es ist hinter einem zwingerartigen Vorhof aus der äusseren Linie der Kurtine zurückgezogen und stellt eine von der allgemein in Lykien üblichen einfachen Lösung des frontalen Zugangs abweichende Variante der Befestigungstechnik dar. Bei der neu entdeckten lykischen Burg von Köibaschi mit guterhaltener polygonaler Ummauerung ist der Zugang als zweimal abknickender Weg geführt und wird von starken Zungenmauern flankiert. Ausführliche Einzelheiten zur Befestigungstechnik in hellenistischer Zeit ergaben sich in den Ruinen von Pydnai am Xanthos - Unterlauf. Dort sind zwei- und dreistöckige Türme und der ganze Maueraufbau mit einem durch Kragplatten verbreiterten Wehrgang erhalten.

In der Ebene zwischen Tüssa und Kyaneai wurden zwei alleinstehende antike Herrensitze besucht und vermessen. Sie liegen auf isolierten kleinen Hügeln in der welligen Ebene. Diese be-

festigten Landhäuser sind Bauten von rechteckigem Aussenumriss mit mehreren, durch Türen miteinander verbundenen Räumen im Inneren. Beide Anlagen sind sicher gleichzeitig; eine Datierung durch assoziierte Gräber ist nicht möglich, eine Einordnung in nachhellenistische Zeit scheint wahrscheinlich. Die Mauern bestehen aus sorgfältig gefügtem Quaderwerk als Aussenschale und kleinteiligem Polygonalmauerwerk als Innenschale. Der grössere dieser Gutshöfe liegt östlich des Dorfes Gelemen und wird von den Österreichern schon erwähnt (Reisen II, 27), die allerdings die dem Haupttrakt angegliederten Wirtschaftsgebäude nicht darstellen. Die zweite Anlage, weiter südöstlich nahe dem Dorf Küçük Cerler gelegen, zeigt eine ähnliche Grundrissgliederung wie die erste. In den umgebenden Felsen sind Zisternen und Rinnen - wohl Viehtränken - eingetieft. Auch eine Öl- oder Weinpresse ähnlich der von Petersen - Luschan a. O. beschriebenen findet sich dort. Das diesen beiden festen Häusern zuzuordnende bebaubare Ackerland ist heute zum grössten Teil ungenutzt.

Eine bisher unbekannte antike Hangsiedlung mit einer starken Gipfel- festung wurde am Xanthos - Oberlauf auf einem steilen Bergkegel beim Dorf Sögütlü Dere (früher Dereköi) entdeckt und vermessen. Lykische Gräber sind dort nicht vorhanden; die Burg und Siedlung dürften wohl aus hellenistischer Zeit stammen. Weitere Informationen erhoffen wir von einer dort gefundenen grossen Inschrift.

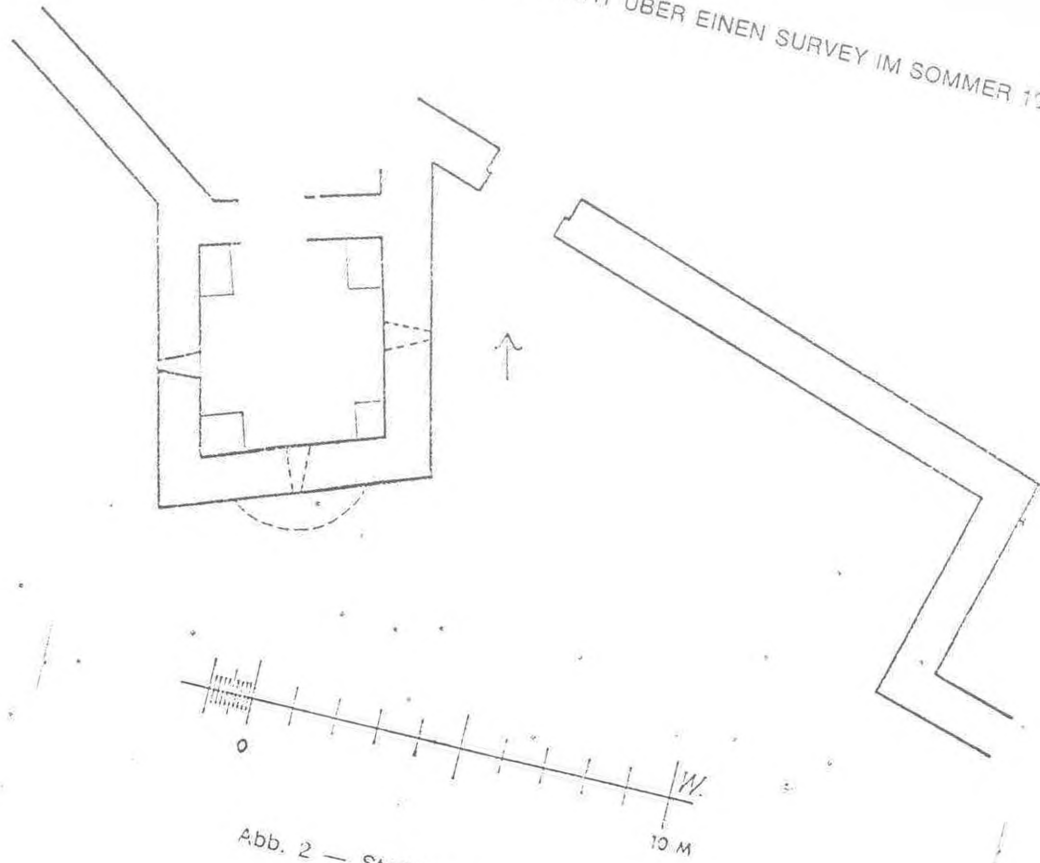

Abb. 2 — Stadttor in Sidyma

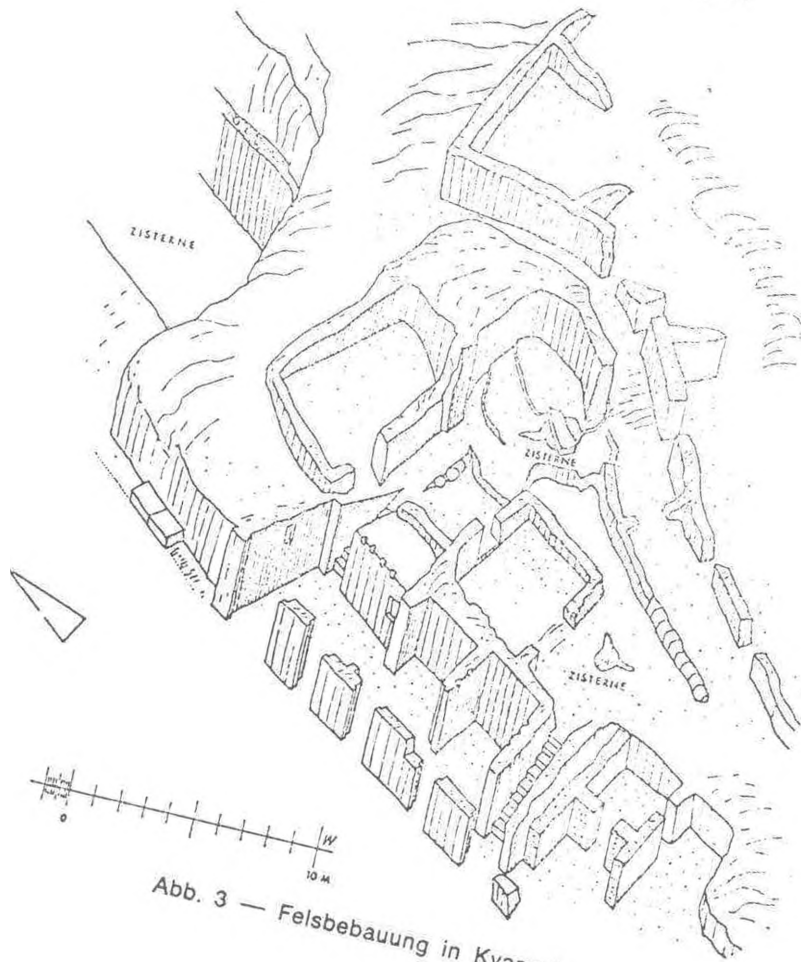

Abb. 3 — Felsbebauung in Kyaneai

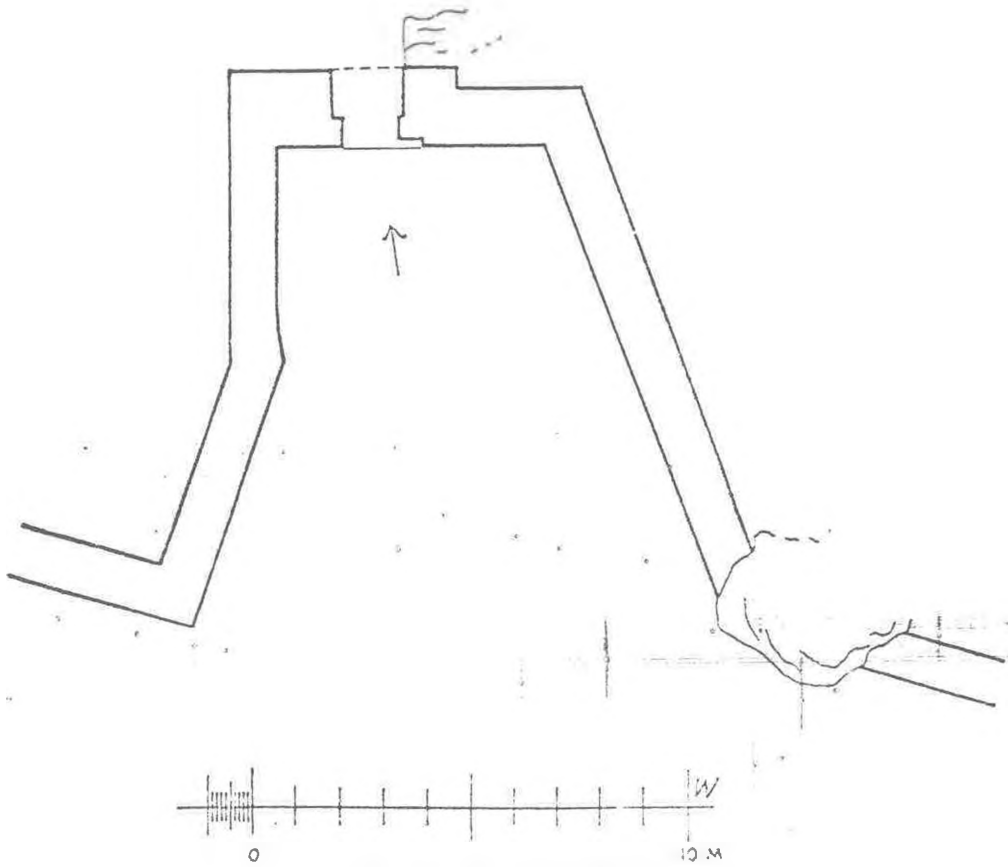

Abb. 4 — Burgtor in Trysa

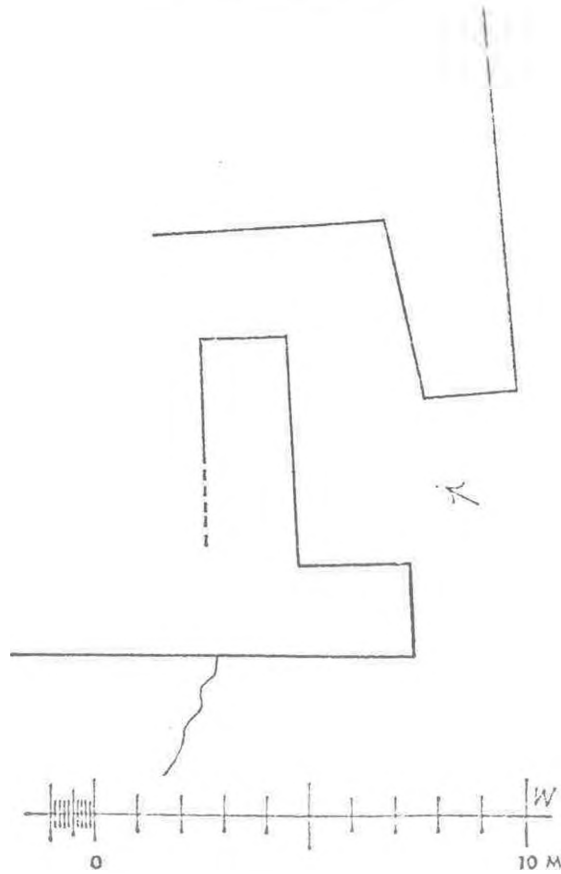

Abb. 5 — Burgtor in Köibaschi

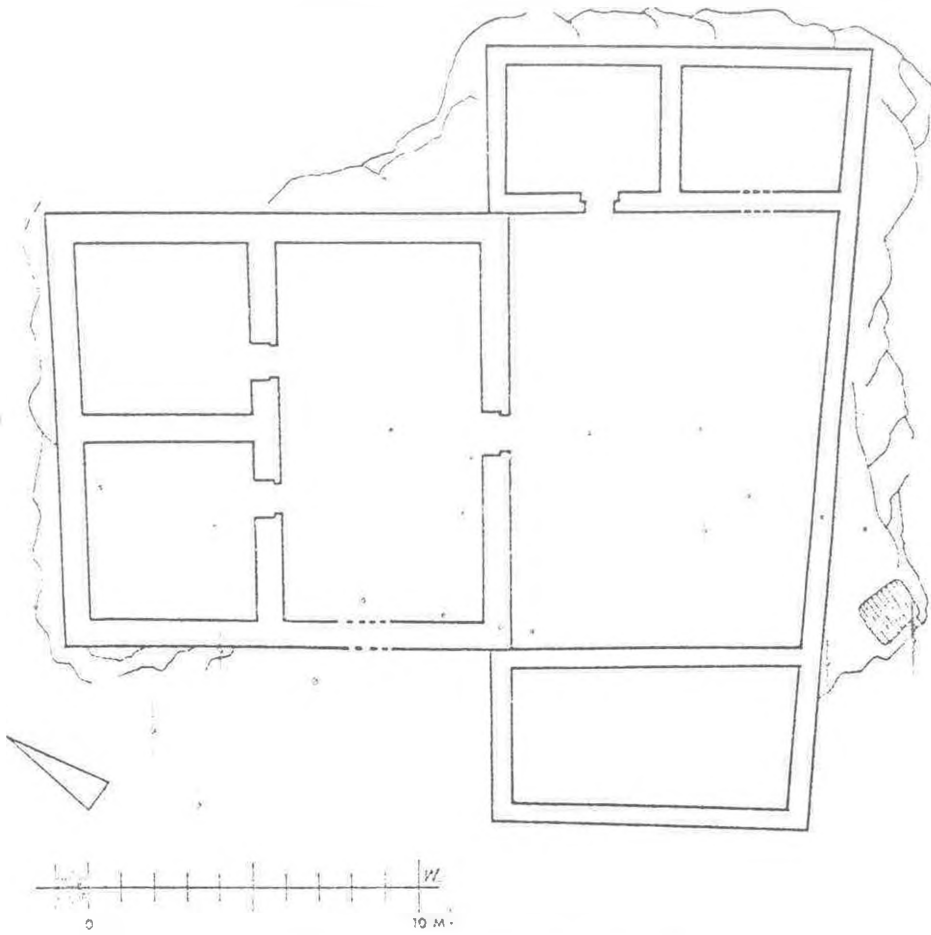

Abb. 6 — Herrnsitz bei Gelemen

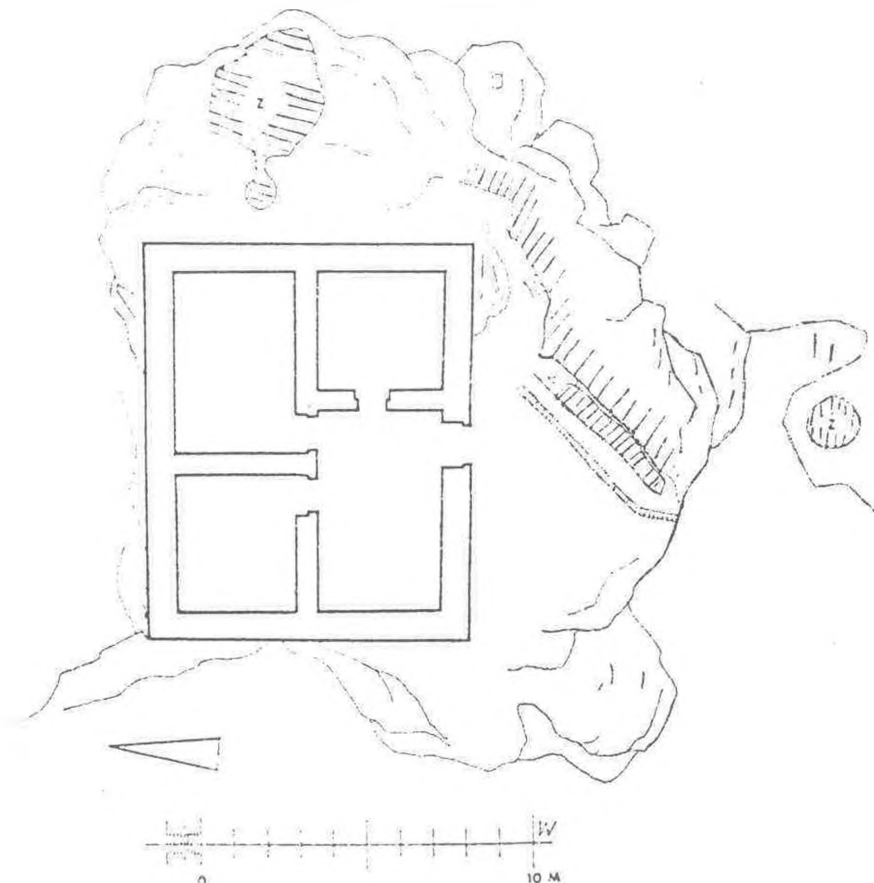

Abb. 7 — Herrnsitz bei Küçük Çerler

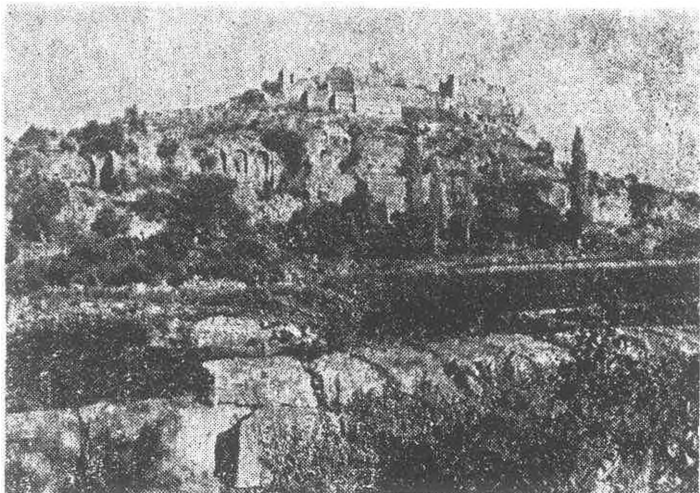

Abb. 8 — Tlos, Burgberg

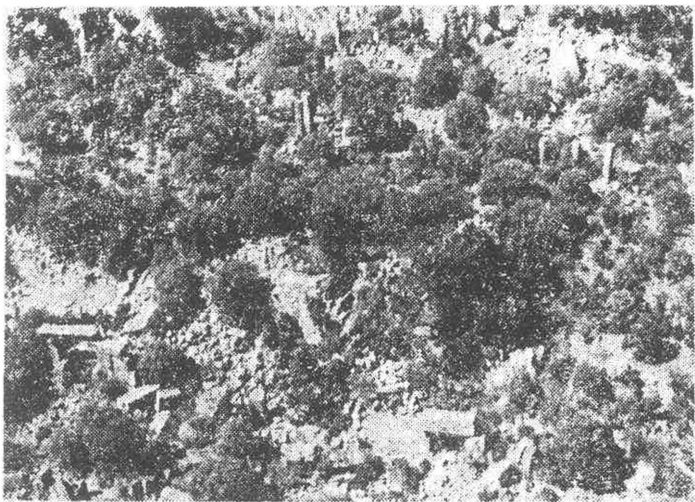

Abb. 10 — Pinara, römische Bebauung

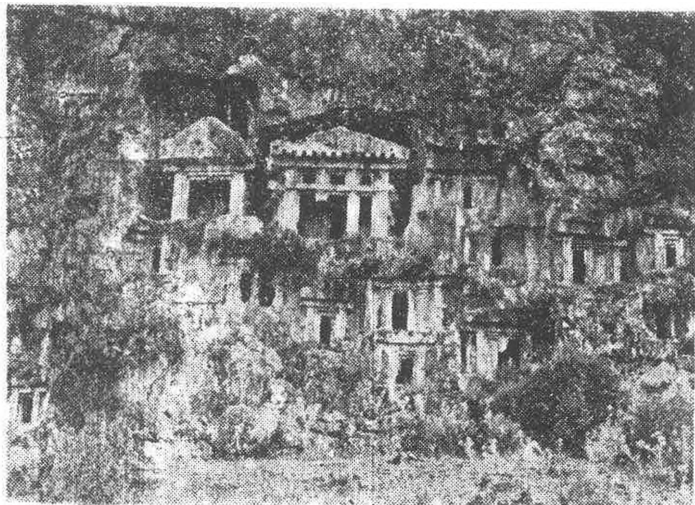

Abb. 9 Pinara. Lykische Südnekropole

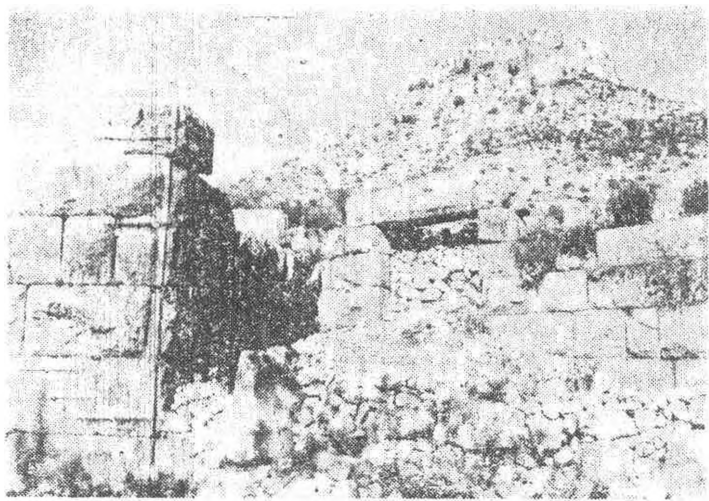

Abb. 11 Side, Stadyon

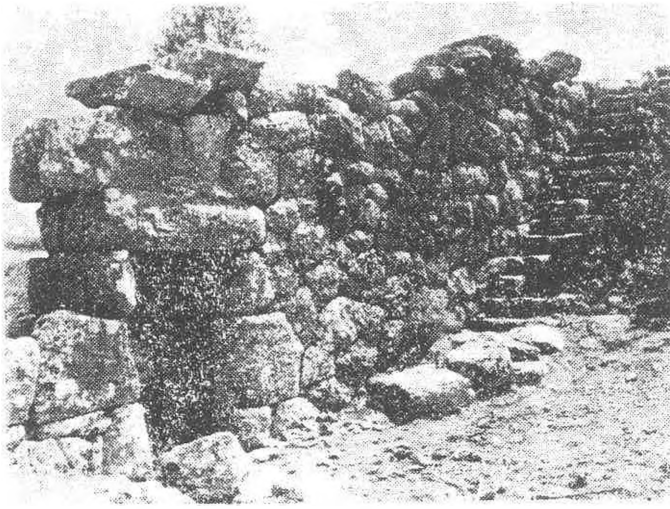

Abb. 12 — Pycnai, Wehrgang und Nebentore

Abb. 13 — Herrnsitz bei Gelemen

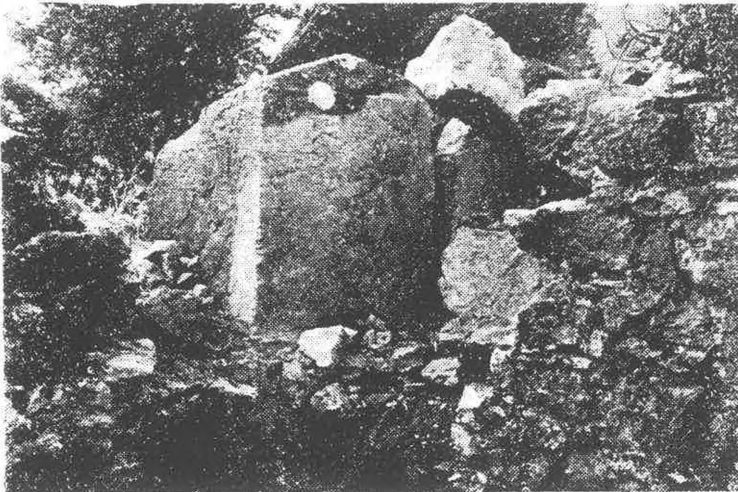

Abb. 14 — Söğütü Dere, grosse Inschrift

BERICHT ÜBER MEINE TEILNAHME AM LYKIEN - SURVEY VON
HERRN Dr. - ING. W. WURSTER IM SOMMER 1975

M. WÖRRLE

An dem diespährigen Survey konnte ich vom 11. bis 30. September teilnehmen. Gemeinsam mit Herrn Wurster habe ich vor allem Fethiye, Pinara, Tlos, Söğütü Dere und Nisa, zusammen mit S. Erdemgil vom Museum in Antalya auf Wunsch von Direktor Özoral eine neue Ruinenstätte südlich von Termessos besucht.

Aus Pinara, Tlos und Nisa sind keine bedeutenden epigraphischen Neufunde zu melden. Die von uns aufgenommenen Inschriften sind zum grössten Teil bereits in der Sammlung TAM publiziert.

In Fethiye habe ich auf Wunsch des Direktors die Inschriftenbestände des dortigen Museums gesichtet und aufgenommen. Neben fünf hellenistischen Inschriftstelen aus dem Artemisheiligtum von Telmessos (vier davon sind allerdings nur fragmentarisch erhalten) umfasst die insgesamt über 40 Stücke zählende Sammlung vor allem eine grössere Gruppe von Grabinschriften römischer Zeit aus der Nekropole von Telmessos und zahlreiche kleinere Votive aus Fethiye selbst und aus seiner näheren Umgebung. Die Inschriften sind fast alle unveröffentlicht und sol-

len miteinander von Salih Kütük und mir publiziert werden.

Die im letzten Jahr wegen eines plötzlichen Schlechtwettereinbruches nur fotografierte grosse Kult- und Abgabenordnung des Zeusheiligtumes von Söğütü Dere haben wir diesmal gründlich kopiert. Der schwierige Text, von dem diesem Bericht eine Aufnahme beiliegt, erfordert einen fundierten wissenschaftlichen Kommentar, den ich in nächster Zeit ausarbeiten werde.

Bei der Ruinenstätte im Süden von Termessos handelt es sich, wie ich feststellen konnte, um eine Aussenfestung dieser Stadt. Sie hatte die Aufgabe, das ausgedehnte Territorium von Termessos im Süden zu sichern. Die sehr gut erhaltene Ruine ist bisher nur aus einer flüchtigen Beschreibung von Paribeni und Romanelli aus dem Jahr 1913 bekannt gewesen und war seit deren Besuch so völlig in Vergessenheit geraten, dass auch die ortsansässige Landbevölkerung nichts davon wusste. Jetzt ist die Stätte natürlich sehr gefährdet und ein Survey zu ihrer wissenschaftlichen Aufnahme wäre dringend zu empfehlen.

ÇALIŞMA RAPORUNUN ÖZETİ

W. WURSTER
M. WÖRRLE

Likya bölgesindeki mimari araştırmaların devamı olarak 1975 senesinde Demre' ve Kaş arasındaki bölgede bulunan diğer antik yerleşme alanları, özellikle Kyaneai, Isinda, Istlada, Tüssa, Pheilos ve Bayındır Liman incelenmiştir. Xanthos vadisinde Tlos, Pinara ve Sidyma şehirlerinde rölöve çalışmaları yapılmış ve Xanthos vadisinin yukarı yöresindeki daha ufak urenler gözden geçirilmiştir. Bu seneki çalışmaların sonucu olarak, görülen bütün çözen yerlerinin genel paianları, istihkâmat, iskân alanları ve en önemli yapıların çizilmesiyle tamamlanmıştır.

Pinara'da Roma devrinde şehrin düzenli bir şekilde geliştirildiği, aşağı akropolun batısındaki bor orta yolun ve bunu dik kesen birkaç dar dokağın bulunmasından anlaşılabilmiştir. Pinara'da Likya şehir duvarlarının kalıntılarından, şehrin Likya ve Roma devirlerinde farklı genişlikte olduğu gösterilebilir. Sidyma'da şehir tepesinin eteğinde şimdiye kadar bilinmeyen tiyatronun kavaası bulunmuştur. Kyaneai'da kaya içine oyulmuş ve birbiriyle ilişkili bir hacımlar

grubu keşfedilmiştir. Bunlar tipik Likya üslamunda olup yan ve arka duvarları kayaların içine oyulmuştur ve çeşitli düzeylerde uzanmaktadır. Gene Kyaneai'da Roma devrine ait şehir duvarlarının altında bulunan ve gayet iyi bir şekilde muhafaza edilmiş olan küçük bir kapının rölövesi yapılmıştır. Trysa, Tüssa, Isinda, Sidyma Köybaşı, Pydnai, Tlos ve Pinara'da şehir duvarlarının detayları, özellikle kapı ve kuleler incelenmiştir. Korba ve Tüssa arasındaki bölgede, Küçük Cerler köyü yakınında herhalde Roma devrine ait ve iyi muhafaza edilmiş olan iki müstahkem çiftliğin rölövesi yapılmıştır.

Epigrafi çalışmalarına, Fethiye Müzesinde bulunan kitabelerin kataloğu için ön çalışmaların yapılması, yeni keşfedilen Söğütlü Dere Zeus tapınağına ait ayin düzeni kitabesinin kopya edilmesi ve Pinara, Tlos ve Nisa'da yeni kitabelerin aranması ile devam edilmiştir.

Bu vesile ile Türk Eski Eserler Müdürlüğüne Likya'da yaptığımız araştırmalar için verilen izinden dolayı teşekkür ederiz.